

გოგინძე -
ზოდოსტოვნიანი
დაქსოვნი

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ბიბლიოთეკა

7. 207 1940 171X

ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

**КРАТКИЙ
ФИЛОСОФСКИЙ
СЛОВАРЬ**

Под редакцией
М. РОЗЕНТАЛЯ и П. ЮДИНА

О Г И З
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1 9 3 9 .

პროლეტარებო, ყველა ძვეყენისა, უნეროდით!

მოსკოვა

ფილანთროფიური

დექსიკონი

3521

მ. როზენტალისა და ვ. იუდინის
რედაქციით

შურნალ „ბოლშევიკის“ გამოცემათა ბიბლიოთეკის
თბილისი — 1940

გამომცემლობისაგან

„საქ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსის“ გამოცემის და ამ მოკლე კურსის გამოცემასთან დაკავშირებით საქ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებამ პარტიული პროპაგანდის დაყენების შესახებ უდიდესი ინტერესი გამოიწვიეს რევოლუციური ბოლშევიკური თეორიის შესწავლისადმი. საბჭოთა ინტელიგენციის ფართო წრეები მუშაობენ მარქსიზმ-ლენინიზმის თეორიის დაუფლებაზე. განსაკუთრებით დიდია მისწრაფება დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის შესწავლისადმი.

„დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი“ შეადგენენ კომუნიზმის თეორიულ საძირკველს, მარქსისტული პარტიის თეორიულ საფუძვლებს, ხოლო ამ საფუძვლების ცოდნა და, მაშასადამე, მათი შეთვისება წარმოადგენს ჩვენი პარტიის ყოველი აქტიური მოღვაწის მოვალეობას“ (საქ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი).

ეს მოკლე „ფილოსოფიური ლექსიკონი“ მიზნად ისახავს დახმარება გაუწიოს იმათ, ვინც სწავლობს ბოლშევიკური პარტიის თეორიულ საფუძვლებს — მარქსისტულ-ლენინურ ფილოსოფიას.

ლექსიკონი არ შეიცავს ფილოსოფიური ცნებების, ტერმინებისა და სხვ. რამდენადმე სრულ ჩამოთვლას. მისი ამოცანა უფრო მარტივია: იგი განმარტავს იმ ძირითად ფილოსოფიურ ცნებებს, რომლებიც ხშირად გვხვდება მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა ნაწარმოებებში.

გამომცემლობა სთხოვს მკითხველებს მიაწოდონ მას თავისი აზრი და წინადადებანი, რომლებიც მხედველობაში იქნება მიღებული ლექსიკონის მეორე გამოცემის დროს.

აბსოლუტური ჭეშმარიტება. — მეტაფიზიკა აბსოლუტურ ჭეშმარიტებაში გულისხმობს ადამიანის ცოდნის უცვლელობას. იხილავს რა ყველა საგანსა და მოვლენას როგორც უცვლელსა და ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულს, მეტაფიზიკა ყოველ ჭეშმარიტებასაც შემეცნების ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულ და მზა შედეგად სთვლის. დიალექტიკური მატერიალიზმი უარჰყოფს ასეთი სახის აბსოლუტურ ჭეშმარიტებებს. შემეცნება — ეს არის ისტორიული პროცესი მოძრაობისა უცოდინარობიდან ცოდნისაკენ, ბუნების ცალკეულ მოვლენათა, ცალკეულ მხარეთა ცოდნიდან მისი უფრო ღრმა და სრული შემეცნებისკენ, მისი განვითარების სულ ახალი და ახალი კანონების გახსნისაკენ. შემეცნების ყოველი საფეხური შეზღუდულია მეცნიერების დონით, საზოგადოების ცხოვრების ისტორიული პირობებით, რომლებიც გარდუვალად ხდიან ჩვენს ცოდნას ბუნებაზე შეფარდებითად, ე. ი. არასრულად. მაგრამ ჩვენი შემეცნების მიერ აღმოჩენილი ჭეშმარიტებანი, არიან რა შეფარდებითნი, ამასთანავე ერთად შეიცავენ აბსოლუტური ჭეშმარიტების ნაწილსაც, ვინაიდან ისინი სწორად, თუმცა არასრულ-

ლად, ასახავენ ობიექტურ ფარეგან სამყაროს. ამიტომ შემეცნება არასრული, შეფარდებითი ჭეშმარიტებათა მეშვეობით გვაახლოებს ჩვენ აბსოლუტურ ჭეშმარიტებასთან, ე. ი. ობიექტური სამყაროს სრულსა და ყოველმხრივ შემეცნებასთან. მაგრამ ობიექტური სამყაროს ამომწურავი შემეცნება წარმოუდგენელია. ეს შესაძლებელი იქნებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მატერიალური სამყარო შესწყვეტდა განვითარებას, თუ იგი შეჩერდებოდა თავის მოძრაობაში და ამოსწურავდა თავის თავს. მაგრამ ეს არასდროს არ იქნება. სამყარო იმყოფება მარადიული მოძრაობისა და განახლების მდგომარეობაში. მაშასადამე, შემეცნებაც, რომელიც ფარეგანი სამყაროს აზრობრივი ასახვაა, ისევე ამოუწურავია და არ შეიძლება არასოდეს დასრულებულ იქნას, როგორადაც ამოუწურავი და უსასრულოა სამყარო.

აბსტრაქცია მეცნიერული — განყენება არარსებითი, მეთორეხარისხოვანი ნიშნებისაგან და აზრობრივი გამოყოფა და განზოგადება ყველაზე არსებითი თავისებურებებისა, რომლებიც დამახასიათებელია მოვლენათა ამათუიშ ჯგუფისათვის. ასე, მაგალითად, „სიტყვები, როგორიცაა „მატერია“ და „მოძრაობა“, ეს — უბრალოდ შემოკლებებია, რომლებშიც ჩვენ რეზიუმეს ვუკეთებთ, მათი საერთო თვისებების თანახმად, სხვადასხვანივთებს, რომელთაც გრძნობებით აღვიქვამთ“

(ენ გ ე ლ ს ი) — მეცნიერიული აბსტრაქცია იძლევა უფრო სრულსა და ღრმა წარმოდგენას სინამდვილეზე, ვიდრე უშუალო შეგრძნებანი. მაგალითად, უშუალო დაკვირვების დროს გვეჩვენება, რომ საქონელთა ფასები კაპიტალისტურ ბაზარზე საბოლოო ანგარიშით განისაზღვრება მოთხოვნითა და მიწოდებით. სინამდვილეში ისინი განპირობებულია საქონელთა წარმოებაზე დახარჯული საზოგადოებრივად-აუცილებელი შრომის რაოდენობით, ანუ, სხვაანაირად, ღირებულებით. ღირებულების ცნება, რომელიც მარქსმა გამოიყვანა მეცნიერიული აბსტრაქციის შედეგად, ღრმად და სწორად ასახავს სასაქონლო წარმოების რეალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. „...ეკონომიურ ფორმათა ანალიზის დროს არი შეიძლება სარგებლობა არც მიკროსკოპით, არც ქიმიური რეაქტივებით. ერთიც და მეორეც უნდა შესცვალოს აბსტრაქციის ძალამ“ (მ ა რ ქ ს ი).

აგნოსტიციზმი (ბერძნულად „ა“ — არ, „გნოსის“ — ცოდნა) — ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც ამტკიცებს, რომ ადამიანის გონება შეზღუდულია, რომ ნივთთა ნამდვილი ბუნება ადამიანური შემეცნებისათვის მიუწვდომელია. ამ თვალსაზრისზე იდგნენ იუმი და კანტი და აგრეთვე ბევრი ფილოსოფოს-იდეალისტი (კონტი, სპენსერი, მახი და სხვ.). აგნოსტიკოსების მოძღვრების თანახმად, ჩვენ მიერ ხილვადი სამყარო, რომელთანაც ჩვენ საქმე გვაქვს ჩვენს შემეცნება-

ში, არა წარმოადგენს ობიექტურ რეალობას, არამედ მხოლოდ გრძნობათა ჩვენი ორგანოებისა და გონების მოქმედების პროდუქტია. აგნოსტიციზმს უკუაგდებს ცდა და პრაქტიკა. მეცნიერება დღითიდღე სულ უფროდაუფრო ღრმად და ყოველმხრივად შეიწნობს ბუნების მოვლენებს. ჩვენი შემეცნებისათვის არ არსებობს საზღვრები. არ არსებობს შეუცნობადი ნივთები. არსებობს მხოლოდ განსხვავება იმასა, რაც უკვე შეცნობილია, და იმას შორის, რაც ჯერ კიდევ შეუცნობელია.

ადამიანთა წარმოებითი ურთიერთობანი — ურთიერთდამოკიდებულებანი, რომელნიც მყარდება ადამიანებს შორის მატერიალური დოვლათის წარმოების პროცესში. მატერიალური დოვლათის წარმოება ადამიანებს შეუძლიათ არა ცალკე, არა იზოლირებულად, არამედ ერთად, მხოლოდ იმ გზით, რომ განსაზღვრული სახით ერთიანდებიან საერთო მოქმედებისათვის და ამ მოქმედების პროდუქტთა ურთიერთგაცვლისათვის. წარმოება ყოველთვის და ყველა პირობებში საზოგადოებრივი წარმოებაა. წარმოებითი ურთიერთობათა ტიპები (იხ.) სხვადასხვაა, ძირითადი წარმოებითი ურთიერთობაში — ეს არის დამოკიდებულება წარმოების საშუალებებისადმი, ე. ი. ვის მფლობელობასა და განკარგულებაში იმყოფება წარმოების საშუალებანი. ეს განსაზღვრავს საზოგადოებრივი ცხოვრების მთელ წყობილებას. კლასობრივ, ანტაგონის-

ტყურ საზოგადოებაში წარმოებითი ურთიერთობანი
 უამოინახტება კლასებს შორის ურთიერთობაში,
 ბატონობისა და დამორჩილების ურთიერთობაში.
 სოციალიზმის დროს, წარმოების საშუალებებზე
 საზოგადოებრივი საკუთრების ბატონობის დროს,
 წარმოებითი ურთიერთობანი წარმოადგენენ ექსპ-
 ლოატაციისაგან თავისუფალი ადამიანების თანამ-
 შრომლობისა და ურთიერთდახმარების ურთიერ-
 თობებს. ადამიანების წარმოებით ურთიერთობათა
 ცვლილება ხდება საწარმოო ძალთა ცვლილებასა
 და განვითარებასთან დაკავშირებით. მაგრამ წარ-
 მოებითი ურთიერთობანი არ წარმოადგენენ სა-
 წარმოო ძალთა განვითარების პასიურ შედეგს.
 ვითარდებიან რა წარმოებითი ურთიერთობანი სა-
 წარმოო ძალების მიხედვით, თავის მხრით ისინი
 ზემოქმედებას ახდენენ საწარმოო ძალებზე და
 აჩქარებენ ან ანელებენ ამ განვითარებას. წარმოე-
 ბის საშუალებებზე კერძოკაპიტალისტური საკუთ-
 რება თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში
 შეუჩივებელ წინააღმდეგობაში იმყოფება წარმოე-
 ბის პროცესის საზოგადოებრივ ხასიათთან. კაპიტა-
 ლიზმის წარმოებითი ურთიერთობანი აფერხებენ
 საზოგადოების საწარმოო ძალთა განვითარებას. ეს
 წინააღმდეგობა კაპიტალიზმის საწარმოო ძალებსა
 და წარმოებით ურთიერთობებს შორის სოციალურ-
 რი რევოლუციის ეკონომიური საფუძველს წარ-
 მოადგენს. საწარმოო ძალებთან წარმოებით ურთი-
 ერთობათა სრული შესაბამისი მაგალითს წარმო-

ადგენს მას კავშირი, სადაც წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრება იმყოფება სრულ შესაბამისობაში წარმოების პროცესის საზოგადოებრივ ხასიათთან და სადაც სოციალისტური წარმოებითი ურთიერთობანი საწარმოო ძალთა განვითარების მძლავრ წყაროს წარმოადგენენ.

ადეკვატური — თანატოლი, შესაბამისი, თანამთხვევადი. ადეკვატური შემეცნება — შემეცნება, რომელიც ზუსტად ასახავს საგნის ან მოვლენის ყველა უაღრესად არსებით ნიშანს.

ავენარიუსი რიხარდ (1843—1896) — გერმანელი ფილოსოფოსი, სუბიექტური იდეალისტი, ე. მ. პ. რ. ე. მ. კ. რ. ი. ტ. ი. ც. ი. ზ. მ. ი. ს. (იხ.) ერთერთი დამაარსებელი. ავენარიუსის მიხედვით, აზროვნება და ყოფიერება („მე“ და „გარეშე“) იმყოფება მუდმივ, აუცილებელ კავშირში („პრინციპულ კოორდინაციაში“) იმ აზრით, რომ არ არის აზროვნება ყოფიერების გარეშე და ყოფიერება აზროვნების გარეშე. ამ კავშირის საფუძვლად ავენარიუსი ცნობიერებას სთვლის. ავენარიუსის აზრით, სამყაროს არ შეუძლია იარსებოს მოაზროვნე სუბიექტის გარეშე. ამიტომ „ავენარიუსისა და კომპანის პრინციპული კოორდინაცია სუბიექტური იდეალიზმია“ (ლენინი). იგი ეწინააღმდეგება მეცნიერებას, რომელიც ამტკიცებს, რომ ცნობიერება მატერიის ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების პროდუქტს წარმოადგენს და რომ იყო დრო, როცა დედამიწაზე არ არსებობდა ადამიანი მისი ცნობი-

ერებით. ცდილობდა რა თავი დაეღწია იმ უაზრო-
ბათათვის, რომლებამდეც იგი მიჰყავდა მოძღვრე-
ბას „პრინციპული კოორდინაციის“ შესახებ, ავე-
ნარიუსმა წამოაყენა თეორია „პოტენციალური
ცენტრალური წევრის“ შესახებ. ამ თეორიის თა-
ნახმად, ჩვენ „მივააზროვნებთ“ ჩვენი თავს, ე. ი.
წარმოგვიდგენია ჩვენი თავი იმ დროს არსებუ-
ლად, როცა არ არსებობდა ადამიანის, მაგრამ უკვე
იყო დედამიწის სფერო. ავენარიუსის — რეაქცი-
ული ბურჟუაზიის იდეოლოგიის — მოძღვრებამ დი-
დი გავლენა მოახდინა რუს მახისტებზე: ბოგდა-
ნოვზე, ბაზაროვზე და სხვ. ავენარიუსის ფილო-
სოფია სრულიად განადგურებულია ლენინის წიგნ-
ში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“. ავე-
ნარიუსის მთავარი შრომა არის „წმინდა ცდის
კრიტიკა“, 1888—1890 წ. წ.

ათეიზმი (უღმერთობა) — რელიგიის, სასწაუ-
ლების, საიქიო ცხოვრების და სხვ. რწმენის მეც-
ნიერულად დასაბუთებული უარყოფა. ათეიზმი
წარმოიშვა ძველს საბერძნეთში. მატერიალისტები
დემოკრიტი, ეპიკური უარყოფდნენ ზებუნებრივს
და გვასწავლიდნენ, რომ სამყაროში არაფერია,
გარდა მატერიისა, რომელიც ატომებისაგან შესდ-
გებაო. XVI—XVII საუკუნეებში, ფეოდალიზმთან
ბრძოლის პერიოდში, კოპერნიკის, ჯორდანო ბრუ-
ნოს, გალილეის მეცნიერულმა აღმოჩენებმა გამა-
ნადგურებელი ლახვარი ჩასცეს უმეცარ რელიგიურ
წარმოდგენებს სამყაროსა და მის მოწყობილობა-

ზე. XVIII საუკ. მატერიალიზმის უდიდესი წარ-
 მომადგენელი (დიდრო, ჰოლბახი, ლამეტრი და
 სხვ.) დაუნდობლად ამხელდნენ რელიგიისა და ეკ-
 ლესიის შარლოატნობას, რომელნიც ექსპლოატაციას
 უწევდნენ ხალხთა მასების სიბნელეს. მაგრამ
 კლასობრივ ბატონობასა და ექსპლოატაციასთან
 რელიგიის კავშირის მეცნიერული, ღრმა გაგება
 პირველად მხოლოდ მარქსიზმმა მოგვცა. მარქსიზმ-
 მა გვიჩვენა, რომ რელიგია წარმოდგენს ექსპლოატ-
 ტორების მიერ მოშრომელთა სულიერი დამონე-
 ბის იარაღს. რევოლუციური მოძრაობისა და პო-
 ლიტიკური შეგნებულობის ზრდასთან ერთად მუ-
 შათა კლასისა და მოშრომელთა მოწინავე ფენები
 ჯერ კიდევ კაპიტალიზმის პირობებში სწყვეტენ
 კავშირს რელიგიურ ცრუ რწმენასთან. რელიგიის
 საბოლოო მოსპობა შესაძლებელია მხოლოდ კაპი-
 ტალიზმისა და ექსპლოატაციის მოსპობით.
 სტალინური კონსტიტუცია (მუხ. 124) ანიჭებს
 მოშრომელებს სინდისის სრულ თავისუფლებას, რე-
 ლიგიური კულტების შესრულების თავისუფლებას
 და ანტირელიგიური პროპაგანდის თავისუფლებას.
 მეცნიერული, მატერიალისტური მსოფლმხედვე-
 ლობის პროპაგანდა და რელიგიის მაგნეობის სულ-
 გრძელი ახსნა-განმარტება მოშრომელთათვის — პო-
 ლიტიკური და კულტურული მუშაობის მეტად
 მნიშვნელოვანი ამოცანაა. სოციალიზმის წარმატე-
 ბათა შედეგად, კულტურისა და მეცნიერების აყ-
 ვაგების შედეგად სსრ კავშირის მოშრომელთა მრავ-

გალმის მილიონებმა სამუდამოდ გასწყვიტეს კავშირი რელიგიასთან.

ანალიზი და სინთეზი. — 1) ანალიზი (ბერძნულად — დაშლა) — დანაწევრება საგნისა ან მოვლენისა მის შემადგენელ უბრალო ნაწილებად. 2) სინთეზი (ბერძნულად — შედგენა) — შეერთება საგნის ან მოვლენის ნაწილებისა ერთ მთელად, განხილვა საგნისა ერთიანობაში, ასვლა მარტივიდან რთულისაკენ. მეტაფიზიკა უპირისპირებს ერთმანეთს ანალიზსა და სინთეზს. მატერიალისტური დიალექტიკა, პირიქით, გვასწავლის ანალიზისა და სინთეზის ერთიანობის შესახებ. „... აზროვნება მდგომარეობს იმდენადვე ცნობიერების ობიექტების დაშლაში მათ ელემენტებად, რამდენადაც მონათესავე ელემენტების ერთიანობად გაერთიანებაში. უანალიზოდ არ არსებობს სინთეზი“ (ენ გ ე ლ ს ი). ამიტომ შემეცნების პროცესში აუცილებელია გამოვიყენოთ როგორც ანალიზის მეთოდი, ისე სინთეზის მეთოდიც, რომელნიც, როგორც დაქვემდებარებული მომენტები, შედიან მატერიალისტური დიალექტიკის მეთოდში. მაგალითად, ადამიანის ორგანიზმის მოწყობილობის ანალიზის დროს მეცნიერები დეტალურად, დაწვრილებით სწავლობენ ცალკე თვითეულ ორგანოს. მაგრამ თვითეული ორგანოს მნიშვნელობის, როლისა და ფუნქციის სრული და ღრმა გაგებისათვის მარტოდენ ანატომიური ანალიზი არა კმარა. ორგანიზმი აუცილებლად უნდა ავიღოთ როგორც

მთელი, როგორც ცოცხალი და მომქმედი ორგანიზმი და შევისწავლოთ მისი შემადგენელი ნაწილები ერთიანობაში, სინთეზში.

ანიმიზმი (ლათინური სიტყვიდან „ანიმა“ — სული) — ბუნებრივ მოვლენათა გასულდგმულება, აღიარება იმისა, რომ ბუნების ყოველ საგანს უკან იმალება უხილავი, არამატერიალური სული, რომელიც განაგებს საგანს. „... ამ მისწრაფებამ განსახიერებისადმი შექმნა ყველგან ღმერთები“ (ენგელსი). ანიმიზმი წარმოიშვა ადამიანთა ისტორიის გარიჟრაჟზე, როცა ადამიანებს არ შეეძლოთ ბუნების კანონების სწორად ახსნა. პირველყოფილი ანიმიზმი წარმოადგენდა რელიგიისა და ფილოსოფიური იდეალიზმის საფუძველს.

ანტაგონიზმი, ანტაგონისტური წინააღმდეგობანი — შეურიგებელი წინააღმდეგობანი, რომლებიც სწყდება ძალდატანებითი გზით. ასე, მაგალითად, წინააღმდეგობანი ბურჟუაზიასა და მუშათა კლასს შორის სწყდება სოციალისტური რევოლუციის მიერ. „ანტაგონიზმი პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის დარჩება კლასობრივ ბრძოლად, რომელიც, მიყვანილი თავის უაღრეს დაძაბულობამდე, სრულ რევოლუციას წარმოადგენს“ (მარქსი). სსრ კავშირში გარდამავალ პერიოდში ანტაგონისტური წინააღმდეგობანი მუშათა კლასსა, მშრომელ გლეხობასა, ერთი მხრით, და კულაკობას შორის, მეორე მხრით, გადაჭრილი იქნა ძალდატანებითი გზით—მთლიანი კოლექტი-

ვიზაციის საფუძველზე კულაკობის, როგორც კლასის, ლიკვიდაციით. წინააღმდეგობანი მუშათა კლასისა და მშრომელი გლეხობას შორის არ უტარებენ ანტაგონიზმის ხასიათს. ეს წინააღმდეგობანი სსრ კავშირში გადაჭრილია წვრილ გლეხურ მეურნეობათა სოციალისტური გარდაქმნის გზით. მაგრამ არსებითი განსხვავება ამ კლასებს შორის კიდევ არსებობს. ეკონომიური და პოლიტიკური განსხვავებანი მათ შორის სსრ კავშირში სოციალისტური მშენებლობის განვითარებასთან ერთად სულ უფრო და უფრო იშლება და თანდათან ჰქრება.

ანტი-დიუტრინგი — შემოკლებული სახელწოდება მარქსისტული ფილოსოფიის კლასიკური ნაწარმოების—ფ. ენგელსის წიგნისა „გადატრიალება მეცნიერებაში, რომელიც მოახდინა ბ-ნ ევგენი დიუტრინგმა“. „ანტი-დიუტრინგში“ „განხილულია უდიდესი საკითხები ფილოსოფიის, ბუნებისმეტყველებისა და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგიდან... ეს განსაცვიფრებლად შინაარსიანი და ჰკუთისსასწავლო წიგნია“ (ლენინი). წიგნი მიმართული იყო გერმანელი ფილოსოფოსის დიუტრინგის — მარქსიზმის მტრის წინააღმდეგ. დიუტრინგს, რომელმაც თავის „თეორიაში“ შეახამა ვულგარული მატერიალიზმი, იდეალიზმი და წვრილბურჟუაზიული სოციალიზმი, ალტაცებით შეხვდნენ ოპორტუნისტები, განსაკუთრებით ბერნშტეინი. ენგელსმა 1877 წლიდან დაწყებული დასწერა მთელი რიგი სტატიები, რომლებშიც აკრი-
2. ფილოსოფიური ლექსიკონი

ტიკებდა დიურინგის შეხედულებებს. ეს სტატიები 1878 წელს ცალკე წიგნად გამოვიდა. მარქსმა გადაათვალიერა მთელი წიგნი, ხოლო II განყოფილების X თავი თვითონ დასწერა. „ანტი-დიურინგ-მა“ უდიდესი როლი ითამაშა საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის განვითარებაში. აკრიტიკებს რა დიურინგს, ენგელსს იმავე დროს სისტემაში მოჰყავს მარქსიზმის ძირითადი დებულებანი, აჯამებს თითქმის ორმოცი წლის განმავლობაში მარქსთან ერთად წარმოებული მეცნიერული მუშაობისა და რევოლუციური ბრძოლის შედეგებს „ანტი-დიურინგი“ შესდგება სამი განყოფილებისაგან: „ფილოსოფია“, „პოლიტიკური ეკონომია“, „სოციალიზმი“. შესავალში ენგელსი ანალიზს უყვეთებს ადამიანის აზროვნების განვითარების გზებს და ნათლად ცხადჰყოფს განსხვავებას დიალექტიკასა და მეტაფიზიკას შორის. იგი ამტკიცებს, რომ „ზედმიწევნითი წარმოდგენა სამყაროსა, მის განვითარებისა და კაცობრიობის განვითარებაზე, ისევე როგორც ამ განვითარების ასახვაზე ადამიანთა თავებში, შეიძლება შექმნილ იქნას მხოლოდ დიალექტიკური გზით“. განყოფილებაში „ფილოსოფია“ ენგელსი, აკრიტიკებს რა დიურინგის ფილოსოფიას, ამტკიცებს უდიდესი საბუნებისმეტყველო-მეცნიერული და ისტორიული მასალის საფუძველზე მარქსისტული ფილოსოფიის სიმართლესა და ცხოველმყოფელობას. განყოფილებაში „პოლიტიკური ეკონომია“ ენგელსი მოკლედ აღად-

გენს მარქსის ეკონომიური მოძღვრებას. ენგელსი გვიჩვენებს კაპიტალისტური საზოგადოების კლასობრივ წინააღმდეგობათა შეუპოვებლობას. განყოფილებაში „სოციალიზმი“ ენგელსი იძლევა სოციალიზმის მემკვიდრეულ დასაბუთებას, უტოპიური სოციალიზმის კრიტიკას და აწუქებს ისტორიის მატერიალისტური გაგების ძირითად დებულებებს. აქვე მოცემულია პროლეტარული რევოლუციისა და პროლეტარიატის დიქტატურის ამოცანათა დასაბუთება.

ანტიფეხი — იხ. თ ე ზ ი ს ი, ა ნ ტ ი თ ე ზ ი ს ი, ს ი ნ თ ე ზ ი.

ანტიკური ფილოსოფია — ძველი საბერძნეთისა და რომის ეპოქის ფილოსოფია; მისი განვითარების დასაწყისი — VI საუკუნე ჩვენს წელთაღრიცხვამდე. დასასრული — V საუკ. ჩვენი წელთაღრიცხვისა. ანტიკური ფილოსოფიას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ფილოსოფიის ისტორიაში, ვინაიდან მისი მრავალნაირი ფორმით „არსებობს ჩანასახში, წარმოშობაში, მსოფლმხედველობის თითქმის ყველა შემდგომი ტიპი“ (ენგელსი). ასე მაგალითად, მასში უკვე გამოვლინდა ბრძოლა იდეალიზმისა (პლატონი) და მატერიალისმს (დემოკრიტე და სხვ.) შორის. ძველი საბერძნეთის ფილოსოფოსები იყვნენ „თანშობილი სტიქიური დიალექტიკოსები“ (ენგელსი); ბუნება მათთვის — ეს ცვლილების, წარმოშობის და მოსპობის ნაკადია. განსაკუთრებით ცხადად დიალექტიკის ელემ-

მენტები დაკავშირებით გულუბრყვილო მატერიალისტურ მსოფლმხედველობასთან გამოხატული აქვს ჰერაკლიტეს, რომელიც გვასწავლიდა, რომ სამყარო, რომელიც არაა შექმნილი არავის მიერ ღმერთებიდან და ადამიანებიდან, წარმოადგენს „მარად ცოცხალ ცეცხლს“, რომ მსოფლიოში „ყოველივე მიმდინარეობს, ყოველივე მუდმივად იცვლება“. მაგრამ ანტიკური ფილოსოფოსების დიალექტიკური შეხედულება ბუნებაზე, რომელიც სწორია მთლიანად აღებული, მაინც არ იყო საკმარისი კერძობათა, სამყაროს ცალკეულ მოვლენათა ასახვისათვის, ცალკეული საგნების ღრმა შესწავლისათვის. ანტიკური ფილოსოფოსები ჯერ კიდევ ვერ მივიდნენ ნაწილების მიხედვით ბუნების ანალიზამდე, ნამდვილად მეცნიერული შემეცნება კი ბუნების მთლიანად შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა შეცნობილია მისი ცალკეული მხარეები. შეიძლება დადგენილ იქნას სამი პერიოდი ანტიკური ფილოსოფიის განვითარებაში: 1) მონათმფლობელური საზოგადოების შექმნის პერიოდის ფილოსოფია (VI საუკ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე); ამ პერიოდს მიეკუთვნება მილოეთის სკოლა, პითაგორა, ჰერაკლიტე, ელეატები. 2) აყვავებისა და კრიზისის ხანის ფილოსოფია (V საუკ. და პირველი სამი მეოთხედი IV საუკუნისა ჩვენს წელთაღრიცხვამდე); ამ პერიოდის ყველაზე გამოჩენილი ფილოსოფოსები იყვნენ: დემოკრიტე, სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე. 3) ელიზნისის ეპოქის

ფილოსოფია; ამ პერიოდში გამოდიოდნენ ეპიკურე, ნეოპლატონიკოსები (პლოტინი), სკეპტიკოსები, სტოიკოსები. ბერძნული აზრის ზეგავლენით, დაახლოებით II საუკუნის შუახანიდან ჩვენს წელთაღრიცხვამდე წარმოიშვება რომის ფილოსოფია (ლუკრეციუსი, სენეკა, კიცერონი, მარკ ავრელიუსი). ანტიკური ფილოსოფიის დაღუპვა დაკავშირებულია მონათმფლობელური საზოგადოების დაღუპვასთან. ანტიკურმა ფილოსოფიამ უდიდესი გავლენა მოახდინა მეცნიერებისა და ფილოსოფიის შემდგომ განვითარებაზე.

აპოსტერიორი — იხ. აპრიორი.

აპრიორი — წინასწარ მოცემული, გრძნობად ცდამდე, ფაქტებამდე მოცემული. აქედან „აპრიორული მტკიცება“ ნიშნავს მტკიცებას, რომელიც დაფუძნებულია მხოლოდ წინასწარ განყენებულ მოსაზრებებზე და არ ემყარება ცდასა და პრაქტიკას. წინააღმდეგ ამისა, აპოსტერიორი ნიშნავს: ცდის შემდეგ, ცდიდან, ფაქტებიდან. დიალექტიკური მატერიალიზმი უარყოფს შემეცნებას, რომელიც არაა დამყარებული გრძნობად ცდაზე და პრაქტიკაზე.

არისტოტელე (384—322 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) — „ძველი დროის უდიდესი მოაზროვნე“ (მარქსი), გენიალური მეცნიერი-ენციკლოპედისტი, ბუნებისმეტყველი, ანტიკური ქვეყნის ერთერთი უდიდესი დიალექტიკოსი, ლოგიკის შემქმნელი. არისტოტელე პლატონის მოწაფე იყო,

მაგრამ მან უარჰყო პლატონის იდეათა იდეალის-ტური თეორია, რომლის თანახმადაც იდეები არსებობენ უფრო ადრე და დამოუკიდებლად ნივთებისაგან, რომელნიც იდეათა მხოლოდ უსრულო ასლებს წარმოადგენენ. იდეა (არისტოტელეს მიხედვით — ფორმა) იმყოფება თვით ნივთში. არისტოტელე იმერყეობს იდეალიზმსა და მატერიალიზმს შორის. ყოველი ერთეულადი ნივთი, არისტოტელეს მიხედვით, შესდგება მატერიისაგან და არამატერიალური ფორმისაგან, რომელნიც განუყრელად არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. მატერია პასიურია, იგი — ნივთის შესაძლებლობაა; ფორმა კი აქტიურია, იგი ძალაა, რომელიც ნივთის შესაძლებლობას სინამდვილედ აქცევს. სამყარო, არისტოტელეს მიხედვით, მარადიულია, ერთიანი; სამყაროს აქვს ბურთის ფორმა ცენტრით — დედამიწით, რომლის უკან მოძრაობენ „სფეროები“ მათზე მიმაგრებული მნათობებით. მათს იქით იმყოფება ღმერთი „უძრავი პირველმამოძრავებელი“ სამყაროსი და იმავე დროს მისი საბოლოო მიზანი. შემეცნების თეორიაში არისტოტელე ძლიერ ახლოს მიდიოდა მატერიალიზმთან, იცავდა რა, პლატონისაგან განსხვავებით, გრძობათაგან ცოდნის წარმოშობას. არისტოტელეს მოძღვრება ბატონობდა საშუალო საუკუნეებში, მაგრამ „ხუცობამ ჩაკლა არისტოტელეში ცოცხალი და გაამარადისა მკვდარი“ (ლ ე ნ ი ნ ი). არისტოტელეს უმთავრესი შრომები: „მეტაფიზიკა“, „ეთიკა“, „პოლიტიკა“.

„ფიზიკა“, „სულის შესახებ“, „კატეგორიები“, „ანალიტიკა I“, „ანალიტიკა II“.

არსი და მოვლენა. — არსი გამოხატავს შინაგან კავშირს ბუნებაში; იგი მჟღავნდება მოვლენებში. მაგალითად, კაპიტალიზმის დამახასიათებელი წინააღმდეგობა წარმოების საზოგადოებრივ ხასიათსა და მითვისების კერძო-კაპიტალისტურ ფორმას შორის არის არსი, რომელიც თავის მრავალნაირ გამოვლინებას ნახულობს: ბრძოლაში შრომასა და კაპიტალს შორის, ეკონომიურ კრიზისებში, უმუშევრობაში, ომებში და ა. შ. არსი და მოვლენა შეადგენენ ერთიანობას. „...არსი გვევლინება. მოვლენა არსობრივია“ (ლენინი). მაგრამ არსი და მოვლენა უშუალოდ არ თანაემთხვევიან ერთმანეთს. ასე, მაგალითად, სავაჭრო კაპიტალის მოგება გვეჩვენება საქონლის ღირებულებაზე უბრალო წანამატად. ნამდვილად კი მოგების წყაროს წარმოადგენს მუშების ექსპლოატაცია, რომელნიც ზედმეტ ღირებულებას ჰქმნიან. ამრიგად, არსი უშუალოდ არ გამოდის მოვლენაში, იგი უნდა აღმოვაჩინოთ, შევიცნოთ. „... ყოველი მეცნიერება ზედმეტი იქნებოდა, რომ გამოვლინების ფორმა და არსი ნივთებისა ერთმანეთს თანაემთხვეოდნენ“ (მარქსი).

ასახვის თეორია. — „...დიალექტიკური მატერიალიზმის შემეცნების თეორიას საფუძვლად უდევს აღიარება გარეგანი სამყაროსი და მისი ასახვისა ადამიანის თავში“ (ლენინი). ადამიანს

შეგრძნებანი და წარმოდგენანი წარმოადგენენ ობიექტური სამყაროს ნივთებისა და პროცესების ასლებს, ანაბეჭდს, ასახულობას. შეგრძნებანი სამყაროს შემეცნების პირველი, გამოსავალი საფეხურია. შემეცნება იწყება შეგრძნებებიდან. „...შეგრძნება არის ნამდვილად უშუალო კავშირი ცნობიერებისა გარეგან სამყაროსთან, გადაქცევა გარეგანი გალიზიანების ენერჯიისა ცნობიერების ფაქტად“ (ლენინი). შეგრძნებანი ადამიანის მიერ ბუნების შემეცნების მხოლოდ პირველი საფეხურია. შემეცნების მეორე საფეხური — ესაა ერთეულადი მოვლენების განზოგადება, ცნებების, კატეგორიების შექმნა, აღმოჩენა კანონებისა, რომელნიც ობიექტური სამყაროს არსებით ნიშნებს ასახავენ. მეცნიერულ ცნებებში სამყარო უფრო ღრმად აისახება, ვიდრე უშუალოდ შეგრძნებებში, ვინაიდან მეცნიერების შემწეობით შეიცნობა საგანთა და მოვლენათა განვითარების კანონები. ადამიანი შეიცნობს მის გარემომცველ სამყაროს თავისი პრაქტიკული მოღვაწეობის, ბუნებაზე თავისი აქტიური ზემოქმედების პროცესში. „...ჩვენს გარეშე არსებობს ნივთები. ჩვენი აღქმანი და წარმოდგენანი — მათი სახეებია. ამ სახეთა შემოწმებას, ჭეშმარიტი სახეების მკდართაგან გამოყოფას იძლევა პრაქტიკა“ (ლენინი). ჩვენი ცოდნის პრაქტიკული შემოწმება მესამე საფეხურია შემეცნების პროცესისა, ადამიანის თავში ობიექტური სამყაროს კანონების ასახვისა. სინამდვილის ასახვა ადა-

მიანთა ცნობიერებაში კლასობრივი საზოგადოების დროს კლასობრივ ხასიათს ატარებს. საზოგადოებრივი იდეების, საზოგადოებრივი თეორიების, პოლიტიკური შეხედულებების წარმოშობის წყარო საბოლოო ანგარიშით უნდა ვეძიოთ საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პირობებში, საზოგადოებრივ ყოფიერებაში, რომლის ანარეკლსაც ეს იდეები, თეორიები, შეხედულებანი წარმოადგენენ.

ატომი.—ატომის ცნება პირველად მეცნიერებაში შეტანილ იქნა დემოკრიტესა და ეპიკურეს მიერ, რომელნიც ატომს მატერიის უმცირეს, შექმდგომ უკვე განუყოფად ნაწილსაცად სთვლიდნენ. ასეთი სახით ატომი გამომდინარე შექმდგომი გასენდისა და ჰოლბახის ფილოსოფიისაში და აგრეთვე ნიუტონის ფიზიკაში. ასეთივე მეტაფიზიკური გაგებით ატომი შევიდა ქიმიასა და ფიზიკაში XIX საუკ. დასაწყისიდან. ფიზიკისა და ქიმიის განვითარებამ XIX საუკუნეში ექსპერიმენტულად დაადასტურა ატომების არსებობა. დადგენილ იქნა, რომ ყოველი ქიმიური ელემენტის, მოლეკული შესდგება ამ ელემენტის ატომთა განსაზღვრული რაოდენობისაგან. XIX და XX საუკ. მიჯნაზე მეცნიერებამ უარყო წინანდელი შეხედულება ატომზე, როგორც ნივთიერების შექმდგომი განუყოფად ნაწილსაცხე. ატომი აღმოჩნდა განუყოფადი, ცვალებადი, რღვევადი, რომელსაც რთული სტრუქტურა და ელექტრომაგნეტური ბუნება აქვს. ატომი შესდგება ბირთვისა და ელექტრონებისაგან. ბირთვს, თავის

მხრით, რთული აგებულება აქვს და შეიძლება და-
იშალოს. ლენინი ამაში ხედავდა დიალექტიკური
მატერიალიზმის მოძღვრების დადასტურებას იმის
შესახებ, რომ მატერია არის ერთიანი, რომ არ არ-
სებობს აბსოლუტური საბოლოო მიჯნა ბუნებაში
და საზღვარი მისი შემეცნებისათვის. აკრიტიკებდა
რაც ატომის მეტაფიზიკურ გაგებას, ლენინი ამბობ-
და, რომ დიალექტიკური მატერიალიზმი აღიარებს
ატომის დაუშრეტელობას და ამტკიცებს, რომ
„ელექტრონი ისევე დაუშრეტელია, რო-
გორც ატომი“.

ატრიბუტი—საგნის არსებითი, განუყრელი თვი-
სება. მაგალითად, მოძრაობა წარმოადგენს მატე-
რიის ატრიბუტს.

აუცილებლობა და შემთხვევითობა.—აუცილებ-
ლობაში დიალექტიკური მატერიალიზმი გულის-
ხმობს ობიექტურ კანონზომიერებას ბუნებაში, ე. ი.
მოვლენათა ისეთ განვითარებას, რომელიც გარ-
დუვალობით გამომდინარეობს წინამდევალი მოვ-
ლენებიდან, მოვლენათა განვითარების მთელი ში-
ნაგანი მსვლელობიდან. იდეალისტური ფილოსო-
ფია ან სრულიად უარპყოფს აუცილებლობას ბუნ-
ებაში, ანდა იგი გამოჰყავს არამატერიალური ძა-
ლებიდან — ღვთიურ დაწესებათაგან, იდეიდან.
დიალექტიკური მატერიალიზმი ამტკიცებს აუცი-
ლებლობის ობიექტივობას, მის კანონზომიერ ხა-
სიათს. ამასთანავე ერთად დიალექტიკური მატე-
რიალიზმი არ უარპყოფს შემთხვევითობასაც. შემ-

თხვევითობაც აგრეთვე არსებობს ობიექტურად, მაგრამ იგი არ გამომდინარეობს აუცილებლობით. მოვლენათა კანონზომიერი განვითარებიდან, თუმცაღა მას თავისი მიზეზი აქვს. ასე, მაგალითად, თესლიდან აუცილებლად აღმოცენდება მცენარე, თუ თესლი მოხვდება ხელსაყრელ პირობებში, მაგრამ შესაძლოა შემთხვევები, როცა მცენარე არ მწიფდება. მაგალითად, სეტყვას შეუძლია დასეტყვოს მისი ყლორტები. მცენარის ზრდის მიმართ სეტყვა წარმოადგენს შემთხვევითობას; იგი რომ არ ყოფილიყო, მცენარეს შეეძლო მომწიფებულობა შემთხვევითობა არის ის, რაც შეიძლება იყოს და შეიძლება არ იყოს. მეტაფიზიკა სთიშავს შემთხვევითობას აუცილებლობისაგან: მოვლენები მისთვის ან მხოლოდ შემთხვევითია, ან აუცილებელი. მექანიკები სრულიად უარუყოფენ შემთხვევითობას. დიალექტიკური მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ აუცილებლობა და შემთხვევითობა ურთიერთ დაკავშირებული არიან, რომ შემთხვევითობა აუცილებლობის გამოვლინების მხოლოდ დამატება და ფორმაა. განვითარების პროცესში ისინი გადადიან ერთიმეორეში. ასე, მაგალითად კალკეულ ორგანულ სახეთა შიგნით ინდივიდთა შეუმჩნეველი, შემთხვევითი განსხვავებანი შეიძლება გაძლიერდნენ თვით სახის შეცვლამდე. შემთხვევითი ცვლილებანი მაშინ აუცილებელ ცვლილებებად ხდებიან. საზოგადოებაშიც არსებობს აგრეთვე აუცილებლობა და შემთხვევითობა. „...სა-

დაც ზედსაპირზე შემთხვევითობის თამაში სწარმოებს, იქ თვით ეს შემთხვევითობა ყოველთვის შინაგანი, ფარული კანონებისადმი დაქვემდებარებულია. მთელი საქმე იმაშია, რომ აღმოვაჩინოთ ეს კანონები“ (ენგელსი). მაგალითად, კაპიტალისტურ ბაზარზე, საქონელთა ფასები ირყევა მთელი რიგი შემთხვევითი მიზეზების გამო. მაგრამ ფასების ამ შემთხვევით რყევაში თავისი მოქმედებას აუცილებლობით ამჟღავნებს შრომითი ღირებულების კანონი. ამრიგად, „შემთხვევითობა სწარმოადგენს ფორმას, რომლის იქით აუცილებლობა იმალება“ (ენგელსი).

ბ

ბაზისი და ზედნაშენი.—წარმოების წესი, ე. ი. საწარმოო ძალები და წარმოებითი ურთიერთობანი ჰქმნიან საზოგადოების ეკონომიურ ბაზისს (საფუძველს), რომელზედაც აღიმართება ზედნაშენთა სისტემა — პოლიტიკური წყობილება და დაწესებულებანი და აგრეთვე საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმები — მორალი, მეცნიერება, რელიგია, ფილოსოფია და სხვ. ბაზისის ცვლილებასთან ერთად იცვლება მეტად თუ ნაკლებად სწრაფად ყველა ზედნაშენიც. პოლიტიკურსა და იდეოლოგიურ ბრძოლაში აისახება საზოგადოების ცხოვრების ეკონომიური პირობები. მაგრამ ზედნაშენი, რომელიც არაპირდაპირ თუ პირდაპირ ეკონომიური ბაზისით განისაზღვრება, არ წარმოადგენს, როგორც ვულგარული ეკონომისტები ფიქრობენ, ეკონომიკის პასიურ შედეგს, და ეკონომიკა სრულიადაც არ წარმოადგენს ერთადერთ აქტიურ ძალას საზოგადოების განვითარებაში. ზედნაშენი თავის გავლენას ახდენს ბაზისზე და თავის მხრით აჩქარებს ან ანელებს საზოგადოების განვითარებას. ასე, მაგალითად, ბურჟუაზია იყენებს თავის სახელმწიფოს პროლეტარულ რევოლუციასთან ბრძოლისათვის, აბრკოლებს რა, ამრიგად, საზოგა-

დოქტრინის რევოლუციური განვითარებას. მაშასადამე, პოლიტიკური ზედნაშენი აქ აქტიური რეაქციულ როლს თამაშობს. პროლეტარიატი, დაიპყრობს რა პოლიტიკურ ძალაუფლებას, სპობს ბურჟუაზიულ კერძო საკუთრებას, რომელიც აფერხებს საწარმოო ძალთა განვითარებას, გადაჰყავს წვრილი გლეხური მიეურნეობა კოლექტიური, სოციალისტური მიეურნეობის რელსებზე. კერძო საკუთრების ნაცვლად მყარდება სოციალისტური საზოგადოებრივი საკუთრება წარმოების საშუალებებზე. ამით პროლეტარული სახელმწიფო ჰქმნის განუსაზღვრელ შესაძლებლობებს საწარმოო ძალთა განვითარებისათვის. ეს ნათელი მაგალითია პოლიტიკური ზედნაშენის აქტიური, რევოლუციური როლისა საზოგადოების, მისი ეკონომიკისა და საწარმოო ძალების განვითარებაში. ჩვენს ქვეყანაში მუშათა და გლეხთა სოციალისტური სახელმწიფოს განმტკიცება და მარქსისტულ-ლენინური თეორიის დაუფლება წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს პირობებს კომუნისმის უმაღლეს ფაზაზე უკვე დაწყებული თანდათანობითი გადასვლის წარმატებისათვის.

ბელტოვი—გ. ვ. პლენანოვი ს (იხ.) ლიტერატურული ფსევდონიმი.

ბერკლი ჯორჯ (1684—1753) — ინგლისელი ეპისკოპოსი, ფილოსოფოსი, სუბიექტური იდეალისტი. გააფთრებულ ბრძოლას ეწეოდა მატერიალისმის, როგორც ათეიზმის ფილოსოფიური სა-

ფუძვლის, წინააღმდეგ. ბერკლის მიხედვით ნივთ-
თა ყველა თვისობრიობა მხოლოდ ადამიანის შე-
გრძნებანია. აქედან ბერკლი აკეთებდა დასკვნას,
რომ ჩვენი გარემომცველი მატერიალური ნივთი-
ბი მხოლოდ შეგრძნებათა ერთობლიობააო. საგანი
არსებობს, რამდენადაც მას აღვიქვამთ. არსებობა,
ამბობდა ბერკლი, — ნიშნავს აღქმულად ყოფნას.
„ასეთი წანამძღვარიდან გამოსული, შეუძლებელია
მიხვიდე სხვა ადამიანთა არსებობამდე, გარდა თა-
ვის თავისა: ეს წმინდა სოლიპსიზმია“ (ლენინი).
ესწრაფოდა რა სოლიპსიზმის უაზრობათაგან გა-
მოსვლას, ბერკლი უშვებდა არათანმიმდევრობას—
ობიექტური იდეალიზმის პოზიციებზე გადასვლას
და აღიარებდა ღმერთის ობიექტურ არსებობას.
ღმერთს ბერკლის ფილოსოფიაში დიდი ადგილი
აქვს დათმობილი: მას შეჰყავს ადამიანის სულში
შეგრძნებანი, „ჰქმნის რა“ ამით ბუნებას. ბერკლის
რეაქციულმა მოძღვრებამ თავისი შემდგომი გან-
ვითარება ჰპოვა მახიზმში. „მატერიალიზმსა და
ემპირიოკრიტიციზმში“ ლენინმა გამანადგურებელი
კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ბერკლისა და მის
მიმდევართა შეხედულებანი. ბერკლის ძირითადი
შრომები: „ტრაქტატი ადამიანური ცოდნის საწყ-
ისებზე“, 1710 წ., და „სამი საუბარი“, 1713 წ.

ბერნშტეინი ედუარდ (1850—1932) — რევო-
ზიონიზმის და პოლიტიკური ოპორტუნიზმის გერ-
მანელი იდეოლოგი, რეფორმისტული სოციალ-
დემოკრატიის ერთერთი ბელადი, თავის წიგნებში

ბერნშტეინმა მოახდინა მარქსიზმის ძირითად დებულებათა სრული გადასინჯვა. იგი გამოვიდა კლასობრივი ბრძოლის მარქსისტული თეორიის წინააღმდეგ, კაპიტალიზმის გარდუვალი კრახის შესახებ, სოციალისტური რევოლუციისა და პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ მარქსის მოძღვრების წინააღმდეგ. უარჰყო რა პროლეტარიატის საბოლოო მიზანი—სოციალიზმი, ბერნშტეინმა წამოაყენა ოპორტუნისტული ფორმულა: „მოძრაობა—ყველაფერია, საბოლოო მიზანი— არაფერი“. ფილოსოფიაში ბერნშტეინი გამოვიდა მატერიალისტური დიალექტიკის წინააღმდეგ, უწოდებდა რა მას „გამცემლურ ელემენტს“ მარქსის მოძღვრებაში. თვითონ ბერნშტეინი ფილოსოფიის დარგში იდეალიზმთან, კანტიანობასთან (იხ. კანტი) მარქსიზმის შეერთების ერთერთი დამცველი იყო. ლენინმა მთელ რიგ შრომებში (მსგალობად, „მარქსიზმი და რევოზიონიზმი“, „რა ვაკეთოთ?“, „სახელმწიფო და რევოლუცია“ და სხვ.) ბერნშტეინის რევოზიონისტულ თეორიათა გამანადგურებელი კრიტიკა მოგვცა.

ბოგდანოვი ა. ა. (1873 — 1928)—პროფესიით ექიმი, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი იყო; ერთხანს ემბრობოდა ბოლშევიკებს. ჯერ კიდევ 1905 წ. რევოლუციამდე იწყო გამოსვლა რევოზიონისტული შეხედულებებით ფილოსოფიის დარგში. 1905—1907 წ.წ. რევოლუციის შემდეგ მკვეთრად დაშორდა ბოლშევიკებს როგორც

მუშათა კლასის პოლიტიკური ბრძოლის ამოცანების გაგებაში, ისე თეორიის დარგშიც. იყო ორგანიზატორი ანტიბოლშევიკური ჯგუფების — „ვპეროდოვცელებისა“ და „ოტზოვისტების“, რომელთა შესახებაც ლენინი ამბობდა, რომ ისინი წარმოადგენენ „პირშებრუნებულ მენშევიკებს, ახალი სახის ლიკვიდატორებს“. იმ ხანაშივე, რეაქციის ეპოქაში, მოაწყო მან ანტიბოლშევიკური პარტიული სკოლა კუნძულ კაპრზე. ბაზაროვთან, ლუნაჩარსკისთან, მენშევიკებთან — იუშკევიჩთან და ვალენტინოვთან ერთად ბოგდანოვი გამოვიდა მარქსიზმის ფილოსოფიურ-თეორიული საფუძვლების შენიღბული „კრიტიკით“. ბოგდანოვი ანკითარებდა მახისტური ფილოსოფიის განსაკუთრებულ სახესხვაობას — ე მ პ ი რ ი ო მ ო ნ ი ზ მ ს (იხ.). ბოგდანოვის ფილოსოფიურ თეორიათა კრიტიკა ლენინის მიერ მოცემულია მის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“. ბოგდანოვის უმთავრესი თხზულებები: „ემპირიომონიზმი“, 1904—1906 წ.წ., „ცოცხალი ცდის ფილოსოფია“, 1923 წ., „ტექტოლოგია“, 1922 წ.

„ბუნების დიალექტიკა“ — ენგელსის ნაწარმოები, პირველად გამოქვეყნდა სსრ კავშირში 1925 წელს. იგი შედგენილია ენგელსის მთელი რიგი ჩანაწერებიდან ბუნებისმეტყველების ფილოსოფიაზე 1873—1883 წ.წ. პერიოდში. ენგელსი სთვლიდა, რომ დიალექტიკური მატერიალიზმის ფილოსოფია უნდა ემყარებოდეს ბუნების მეცნიერებათა და მათემატიკის ყოველმხრივ ცოდნას.

3. ფილოსოფიური ლექსიკონი.

„ბუნების დიალექტიკა“ შეიცავს ბუნებისმეტყველების ისტორიის, მათემატიკის ღრმა ფილოსოფიურ გამოკვლევას, იძლევა ბუნებისმეტყველების უმნიშვნელოვანესი საკითხების ანალიზს მატერიალისტური დიალექტიკის თვალსაზრისით. მასში მოცემულია მექანიკური მატერიალიზმის და აგრეთვე მთელ რიგ ბურჟუაზიულ მეცნიერ-ბუნებისმეტყველთა იდეალისტური თეორიებისა და მათი მეტაფიზიკური მეთოდის კრიტიკა.

ბრძოლა კლასებისა — იხ. კლასობრივი ბრძოლა.

3

განვითარება — იხ. დიალექტიკა, ევოლუციონიზმი და რევოლუციონიზმი.

განსაკუთრებული — იხ. ერთეულადი, განსაკუთრებული და საყოველთაო.

გარეგანი სამყარო — ერთობლიობა ადამიანის გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად არსებული მატერიალური საგნებისა, მოვლენებისა მათურთიერთკავშირში. მატერიალისტიკისათვის, გარეგანი სამყარო — ადამიანური შექმენების ერთადერთი წყაროა. იდეალისტიკისათვის კი გარეგანი სამყარო — ან ზექვეყნიური სულიერი არსების შექმენების პროდუქტია (ობიექტური იდეალიზმი), ან კალკული ადამიანის ცნობიერების პროდუქტი (სუბიექტური იდეალიზმი).

გეოგრაფიული გარემო — საზოგადოების გარემომცველი ბუნება, საზოგადოების ცხოვრების გარეგანი ბუნებრივი პირობები: ჰავა, ნიადაგი, ჰაერის წიაღთა სიმდიდრე და სხვ. გეოგრაფიული გარემო საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების ერთერთ აუცილებელ და მუდმივ პირობას წარმოადგენს. ახდენს რა ზემოქმედებას ბუნებაზე წარ-

მოების იარაღთა შემწეობით და იყენებს რა ბუნების ძალებს (წყალს, ცეცხლს, ქარს და სხვ.), ადამიანი აწარმოებს თავისი არსებობისათვის აუცილებელ საშუალებებს, მატერიალურ დოვლათს. გეოგრაფიული გარემო გავლენას ახდენს საზოგადოების განვითარებაზე. მას შეუძლია დააჩქაროს საზოგადოების განვითარება, თუ, მაგალითად, ამათუიძ ქვეყნის გეოგრაფიული მდგომარეობა ხელსაყრელია, თუ მას ბუნებრივი სიმდიდრე გააჩნია, ანდა, პირიქით, მას შეუძლია იეს განვითარება გააძნელოს, მაგრამ გეოგრაფიული გარემო სრულიადაც არ თამაშობს განმსაზღვრელ როლს. თვით გეოგრაფიული გარემოს გავლენა საზოგადოებაზე დამოკიდებულია მატერიალური წარმოების განვითარების დონეზე და ერთნაირი არაა საზოგადოების საწარმოო ძალთა სხვადასხვა დონის დროს. მაგალითად, მდინარეები, ზღვები საზოგადოების განვითარების პირველ საფეხურებზე აშორებდნენ ადამიანებს ერთმანეთისაგან, მაგრამ შემთხვევითობისა და ზღვაოსნობის განვითარებასთან ერთად ისინი გადაიქცნენ მიმოსვლის გზებად და გახდნენ ხალხთა შორის დაახლოების, კავშირის საშუალებებად. ოდესღაც ბევრ მთამდნეულს (ნახშირს, ნავთობს, მადანს და სხვ.) არ ჰქონდა მნიშვნელობა საზოგადოებისათვის; თანამედროვე მრეწველობისა და ტექნიკის პირობებში კი იგი უდიდეს როლს ასრულებს მატერიალური დოვლათის წარმოებაში.

გეოგრაფიული მატერიალიზმი — მიმსართულე-
 ბა ბურჟუაზიულ საზოგადოებრივ მეცნიერებაში,
 რომელიც გეოგრაფიულ გარემოს განმსაზღვრელ
 მნიშვნელობას აწერს საზოგადოებრივ განვითარე-
 ბაში. გეოგრაფიული მატერიალიზმი კდილობს
 განსხვავება ხალხთა შორის, განსხვავება მათ საზო-
 გადოებრივ წყობილებას შორის ახსნას იმ გეო-
 გრაფიული პირობების განსხვავებით, რომლებშიც
 ეს ხალხები ცხოვრობენ. გეოგრაფიული მატერია-
 ლიზმის წარმომადგენელნი იყენენ, მაგალითად,
 გეოგრაფი ე. რეკლიუ და მისი რუსი მიმდევარი
 ლ. ი. მენჩიკოვი. უკანასკნელი კაცობრიობის კულ-
 ტურის, კივილიზაციის განვითარებას დამოკიდე-
 ბულებულს ხდიდა იმ მნიშვნელობაზე, რომელიც
 მდინარეებსა და ზღვებს ხალხთა და სახელმწიფო-
 თა ცხოვრებისათვის აქვთ. ამიტომ იგი კაცობრიო-
 ბის კულტურის მთელ ისტორიას ჰყოფდა სამდი-
 ნარეო, საზღვაო და საოკეანო კულტურის ისტო-
 რიად. გეოგრაფიულ მატერიალიზმს არ შეუძლია
 მეცნიერულად ახსნას საზოგადოებრივი განვითარ-
 ების ნამდვილი მიზეზი. გეოგრაფიული გარემო,
 რომელიც ათეული ათასობით წლების განმავლო-
 ბაში თითქმის უცვლელი რჩება, არ შეიძლება
 იყოს მთავარი მიზეზი საზოგადოების განვითარე-
 ბისა; ეს უკანასკნელი ძირითად ცვლილებებს
 განიცდის გაცილებით უფრო მოკლე ვადებში
 (ასეული წლების განმავლობაში, ხოლო ზოგჯერ
 უდიდესი ცვლილებები ათეული წლების მანძილ-
 ზეც ხდება). საზოგადოებრივი განვითარების განმ-

საზღვრეული იმიზიზი შდგომარეობს არა გარეგან ბუნებაში, არა გეოგრაფიულ გარემოში, არამედ მატერიალისტური დოკტრინის წარმოების წესების შეცვლაში. რაც უფრო განვითარებულია საზოგადოების საწარმოო ძალები, მით უფრო ნაკლებად დადამოკიდებულია საზოგადოება გეოგრაფიულ გარემოზე.

გერმანული კლასიკური ფილოსოფია — იხ. კლასიკური გერმანული ფილოსოფია.

გნოსეოლოგია (ბერძნულად „გნოსის“ — შექმენება და „ლოგოს“ — მოძღვრება) — შექმენების თეორია, ფილოსოფიური მოძღვრება იმის შესახებ, რომ ადამიანს აქვს უნარი შეიცნოს სინამდვილე და ჩასწვდეს ჭეშმარიტებას, მოძღვრება შექმენების წყაროებისა (გრძნობები, გონება) და იმ ფორმების შესახებ, რომლებშიც იგი ხდება (აღქმა, წარმოდგენა, ცნება, მსჯელობა, დასკვნა და ა. შ.). ყოველი გნოსეოლოგიის გამოსავალ წერტილს წარმოადგენს მატერიალისტური ან იდეალისტური გადაჭრა საკითხისა იმის შესახებ, თუ როგორ შეეფარდება ჩვენი შექმენება ჩვენს გარემომცველ სამყაროზე თვით სამყაროს. მატერიალისტური გნოსეოლოგია გამოდის იქიდან, რომ ჩვენი გარემო და ჩვენგან დამოუკიდებლად არსებობენ საგნები, ნივთები, სხეულები, რომ ჩვენი შეგრძნებანი გარეგანი სამყაროს სახეებია. იდეალისტური ფილოსოფია ამტკიცებს, რომ ადამიანის შექმენება ან წარმოადგენს იდეის ასახვას

(პლატონი, ჰეგელი), ან თანამედროვეთა თვით ყოფიერებას, რომელიც მხოლოდ ადამიანის აღქმებში არსებობს (ბერკლიისა და მახისტების სუბიექტური იდეალიზმი), ანდა პრინციპულად უარყოფს სამყაროს შექმენების, შესაძლებლობას (იუმისა და კანტის აგნოსტიციზმი). მარქსისტული ფილოსოფიაში გნოსეოლოგია არ არის განსაკუთრებული მეცნიერება, მატერიალისტური დიალექტიკა, რომელიც ხსნის ბუნების, საზოგადოებისა და აზროვნების ზოგად კანონებს, არის სწორედ შექმენების ერთადერთი მეცნიერული თეორია. იგი „შეიცავს იმას, რასაც ახლა შექმენების თეორიას, გნოსეოლოგიას უწოდებენ“ (ლენინი).

გულუბრყვილო რეალიზმი — სტიქიურ-მატერიალისტური მსოფლგაგება, რომელიც ახასიათებს ყოველ ადამიანს. ყოველი ნორმალური მოაზროვნე ადამიანი, თუ იგი არ ყოფილა საგიჟეთში ან ფილოსოფოს-იდეალისტებთან სასწავლებლად, გრძნობს, რომ ყველა საგანი არსებობს ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად. ამრიგად, გულუბრყვილო რეალიზმი მდგომარეობს იმის სტიქიურ, უმრავლეს შემთხვევაში შეუგნებელ, რწმენაში, რომ სამყარო თავისი ბუნების მიხედვით მატერიალურია. მაგრამ გულუბრყვილო რეალიზმი ჯერ კიდევ არ წარმოადგენს მეცნიერულ-მატერიალისტურ მსოფლმხედველობას. სტიქიური, გულუბრყვილო მატერიალისტი ადვილად შეიძლება გზააბნეული შეიქნეს იდეალისტური სოფისტის მიერ. დიალექტიკურ მატერიალიზმს მატერია-

ლიისტური მსოფლგაგება აკყავს ყველაზე ღრმა და ყველაზე თანმიმდევნო ფილოსოფიური მოძღვრების დონეზე, მოძღვრებისა, რომელიც მეცნიერების უდიდეს მიღწევებს ემყარება. გულუბრყვილო რეალიზმის ჩვენი გაგება განსხვავებულია იმ გაგებისაგან, რომელსაც ავრცელებდნენ იდეალისტები — ბერკლი და მახისტები. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ გულუბრყვილო რეალიზმი — ეს არის მსოფლმხედველობა, რომლის მიხედვითაც ადამიანს საქმე აქვს მხოლოდ თავის შეგრძნებებთან და მისთვის განურჩეველია, არსებობენ ნივთები სინამდვილეში თუ არა. ლენინმა „მატერიალიზმსა და ემპირიოკრიტიციზმში“ დაამტკიცა, რომ ეს — იმ გულუბრყვილო რეალიზმის ნამდვილი დედაარსის დამახინჯებაა, რომელიც მდგომარეობს იმის სტიქიურ რწმენაში, რომ ბუნება არსებობს ცნობიერების გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად, იხ. სტიქიური მატერიალიზმი.

დადებითი ფილოსოფია — იგივეა რაც პოზი-
ტივიზმი (იხ.).

დაპირისპირება — იხ. დაპირისპირება-
თა ერთიანობა და ბრძოლა.

დაპირისპირება გონებრივისა და ფიზიკურ
შრომას შორის — წარმოიშვება წარმოების საშუა-
ლებებზე კერძო საკუთრების გაჩენასთან ერთად,
შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების განვითარე-
ბასა და საზოგადოების კლასებად დაყოფასთან
ერთად. იგი ახასიათებს ყველა კლასობრივ საზო-
გადოებას: მონათმფლობელურს, ფეოდალურს, კა-
პიტალისტურს. კლასობრივი ჩაგვრის პირობებში
მშრომელები — მონები, ყმები, მუშები — განწი-
რული იყვნენ მძიმე ფიზიკური შრომისათვის, ხო-
ლო საუკუნეების მანძილზე კაცობრიობის მიერ და-
გროვილი მეცნიერება და კულტურა გაბატონებუ-
ლი კლასებისა და მათი მომსახურე ინტელიგენ-
ციის, გონებრივი შრომის ადამიანთა კუთვნილებას
წარმოადგენდა. კაპიტალიზმის პირობებში, რო-
მელმაც მსხვილი მრეწველობის განვითარების სა-
ფუძველზე ისრაფად წასწია წინ ტექნიკა, მეცნიე-
რება, კულტურა, დაპირისპირებამ გონებრივსა და

ფიზიკური შრომას შორის უფრო მკვეთრი გამოხატულებას მიაღწია. ტექნიკის გაუმჯობესების საქმე, მუშაობა მეცნიერების, ლიტერატურის, ხელოვნებისა და სხვათა დარგში — ეს სოციალური შრომასა, რომელიც განსაკუთრებულ მომხადებასა და ცხოვრების პირობებს მოითხოვს, რასაც მოკლივთუ არიან მშრომელები და მუშები, რომელთა ბედსაც ფიზიკური დამქანცავი შრომა წარმოადგენს. მანქანა, ადამიანის შრომისა და მეცნიერების მძლავრი იარაღი, კაპიტალიზმის პირობებში ემსახურება არა მუშის შრომის შემსუბუქებას, არამედ ამ მუშის შემდგომ დამონადევებას, მუშათა უდიდესი რიცხვის მანქანის დამატებად გადაქცევას. მარქსი, ენგელსი, ლენინი, სტალინი გვასწავლიან, რომ დაპირისპირება გონებრივსა და ფიზიკურ შრომას შორის მხოლოდ კომუნისმის დროს გაქრება. კომუნისტური საზოგადოების აშენების ერთერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს ფიზიკური და გონებრივი შრომის ადამიანებს შორის განსხვავების მოსპობა. ძირითადი სოციალური და პოლიტიკური პირობები ამ განსხვავების დასაძლევად იქმნება პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვებით. ეს პირობებია: 1) მოსპობა ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციისა, სოციალისტური ეკონომიკის აშენება, ექსპლოატატორული კლასების მოსპობა; 2) მასათა პოლიტიკური აქტივობის არნახული აღმავლობა, მათი ფართოდა ჩაბმა სახელმწიფოს მართვაგამგეობის საქმეში; 3) გრიგანტური შესაძლებლობანი იმისა, რომ ხალხთა მასები

ეზიარონ ცოდნას, კულტურას, მიეცნოებებს, ტექნიკას. სოციალიზმის აშენება სსრ კავშირში, ახალი ტექნიკის, ფაბრიკების, ქარხნების ზრდა, სოფლის მეურნეობის შეიარაღება მანქანებით, მშრომელთა კეთილდღეობის ზრდა, მათი ცოდნისა და კულტურულობის განუხრელი ამაღლება — ყოველივე ეს წარმოადგენდა სტახანოვური მოძრაობის წარმოშობის საფუძველს. ეს მოძრაობა გვიჩვენებს გზას, „რომელიც ერთადერთია შრომის ნაყოფიერების იმ უმაღლესი მიწვევების მისაღწევად, რომლებიც საჭიროა სოციალიზმიდან კომუნისმზე გადასასვლელად და გონებრივი შრომისა და ფიზიკური შრომის დაპირისპირების მოსასპობად“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). სსრ კავშირი შევიდა სოციალიზმის აშენების დამთავრებისა და კომუნისმის აშენებაზე თანდათანობითი გადასვლის პერიოდში. ამ პერიოდის ერთერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს მუშათა კლასის კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლება ინჟინერ-ტექნიკურ მუშაკთა დონემდე. კომუნისტური საზოგადოების პირველ ფაზაში (სოციალიზმის დროს) „გონებრივი შრომისა და ფიზიკური შრომის დაპირისპირება განაგრძობს არსებობას“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). მხოლოდ მეორე, უმაღლეს ფაზაში (კომუნისმის დროს) მუშათა კლასის კულტურულ-ტექნიკური დონე საკმარისი იქნება იმისათვის, რომ „გონებრივი შრომისა და ფიზიკური შრომის დაპირისპირება უკვე გაჰქრეს“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). „ამ გიგანტური ამოცანის, გონე-

ბრივი შრომისა და ფიზიკური შრომის დაპირისპირების მოსპობის ამოცანის, განხორციელებისათვის, არ კმარა, რასაკვირველია, ერთი ან ორი ხუთწლიანი. ამ ამოცანის სრულ გადაჭრას დასჭირდება რამდენიმე ათეული წელი, მაგრამ ჩვენ წარმატებით მივდივართ წინ ამ გზით. მესამე ხუთწლიის გეგმას ჩვენ კიდევ ერთი საფეხურით მაკლავა ვყავართ ამ დიდი ამოცანის გადაჭრაში“ (მ. ო. ო. ტ. ო. ვ. ი.).

დაპირისპირება ქალაქსა და სოფელს შორის.—

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ზრდასთან ერთად მოხდა ქალაქის ჩამოკიდობა სოფლიდან, ისტორიულად შეიქმნა მათ შორის მკვეთრი დაპირისპირება, სოფლის უკიდურესი ჩამორჩენილობა ქალაქისაგან ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული მხრივ. ეს დაპირისპირება განსაკუთრებით გაიზარდა კაპიტალიზმის დროს. „...დაპირისპირება ქალაქსა და სოფელს შორის წარმოადგენს სოფლის სამეურნეო და კულტურული ჩამორჩენილობის ერთერთ უღრმეს საფუძველს... ს.კ. კ. პ. (ბ) ამ დაპირისპირების მოსპობაში ხედავს კომუნისტური აღმშენებლობის ერთერთ ძირითად ამოცანას“ (ს. კ. კ. პ. (ბ) პ. ო. გ. ო. ა. მ. ა.). მარქსმა და ენგელსმა პირველად დაამტკიცეს შეცნინერულად, რომ ეს ამოცანა გადაწყდება მხოლოდ კომუნისმის დროს. ოქტომბრის დიდი სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებამ ყველა აუცილებელი პირობა შექმნა ამ უძნელესი ამოცანის წარმატებითი გადაჭრისათვის. მიეფის რუსეთში გლე-

ხურ კომლთა 65% ლატაკი იყო, წარმოების ძირითად იარაღს წარმოადგენდა სახნისი. სოფელი სილატაკესა, ჩამორჩენილობასა და უკულტურობაში იყინებოდა. ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციამ და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციამ საშუალება მოგვცეს ძირფესვიანად შეგვეცვალა სოფლის მდგომარეობა სსრ კავშირში. „...ნაცვლად წვრილ ერთპიროვნულ გლეხურ მეურნეობათა ოკეანისა, მათი სუსტი ტექნიკით და კულაკის ძალა-გავლენით, ახლა ჩვენ გვაქვს მსოფლიოში ყველაზე მსხვილი მანქანიზებული, ახალი ტექნიკით შეიარაღებული წარმოება კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ყოვლისმომცველი სისტემის სახით“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). სოციალისტური საკუთრება გახდა განუყოფლად გაბატონებული სოფლის მეურნეობაში. ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოები სრულდება რთული მანქანებით. სამიწათმოქმედო შრომა ხდება ინდუსტრიული შრომის სახესხვაობად. სოფლებში ასიათასობით არიან კვალიფიციური ტრაქტორისტები, კომბაინერები, მემანქანეები. ათასობით საბჭოთა მეურნეობებმა და მტს-ებმა შეიტანეს სოფელში მალაღი, სოციალისტური კულტურა. აშენებულია ახალი გზები ათასობით კილომეტრის მანძილზე; ელექტრობა მტკიცედ შეიჭრა სოფლის ყოფაცხოვრებაში; ტელეფონმა, ტელეგრაფმა, რადიომ დაუკავშირეს სოფელი დანარჩენ ქვეყნიერებას. აშენებულია კლუბების, ქონსამკითხველოების, ქონ-ლაბორატორიების, კინო-თეატრების, ბიბლიოთეკების ქსე-

ლი. ყოფილი დაპირისპირება ქალაქსა და სოფელს შორის უკვე შერყეულია ძირფესვიანად სსრ კავშირში. ჯერ კიდევ არსებული განსხვავებანი მათ შორის საბოლოოდ მოსპობილი იქნება კომუნისმის აშენებით.

დაპირისპირებათა ერთიანობა და ბრძოლა —

მატერიალისტური დიალექტიკის არსი და ბირთვია. წინააღმდეგ დიალექტიკისა, დიალექტიკა გამოდის იქიდან, რომ ბუნების საგნებსა და მოვლენებს ახასიათებს შინაგანი წინააღმდეგობანი. ბუნებაში ყოველივე მოძრაობს, იცვლება. განვითარების წყაროს წარმოადგენენ შინაგანი წინააღმდეგობანი. ყოველი ნივთი წარმოადგენს დაპირისპირებათა ერთიანობას. ყველაფერს აქვს თავისი წარსული და მომავალი, თავისი დრომოჭმული და განვითარებადი, თავისი უარყოფითი და დადებითი მხარე. ამიტომ უდაბლესიდან უმაღლესისაკენ განვითარების პროცესი მიმდინარეობს საგნებისა და მოვლენებისათვის დამახასიათებელ წინააღმდეგობათა განხსნის წესით, დაპირისპირებულ ტენდენციათა ბრძოლის წესით. დაპირისპირებანი ერთმანეთს გამოორიცხავენ და იმავე დროს დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან. „წინააღმდეგობის ერთი მხარე წარმოუდგენელია მეორის გარეშე, ისე როგორც წარმოუდგენელია შეინახო ხელში მთელი ვაშლი, როცა წინასწარ შეჭმული გაქვს მისი ნახევარი“ (ენგელსი). პროლეტარიატი და ბურჟუაზია წარმოშობილია წარმოების კაპიტალისტური წესის მიერ. წარმოების ამ წესის

ჩარჩოვებში ისინი დაკავშირებულინი არიან ერთმანეთთან, მაგრამ ამასთანავე ერთად ისინი გამორიცხავენ ერთმანეთს, ვინაიდან პროლეტარიატი შეუძლებელი ბრძოლას აწარმოებს ბურჟუაზიასთან. დაპირისპირებათა ერთიანობისა და ბრძოლის კანონიდან გამომდინარეობს მეტად მნიშვნელოვანი დასკვნები პროლეტარიატის პარტიის პოლიტიკისა და ტაქტიკისათვის. თუ განვითარება სწარმოებს წინააღმდეგობათა ბრძოლისა და მათი დაძლევის წესით, „მაშასადამე, კი არ უნდა ჩქმალავდე კაპიტალისტური წესების წინააღმდეგობებს, არამედ უნდა ააშკარავებდე და ამოხსნიდე მათ, კი არ უნდა აქრობდე კლასობრივ ბრძოლას, არამედ ბოლომდე მიგყავდე იგი. მაშასადამე, პოლიტიკაში შეცდომა რომ არ დაუშვა, უნდა გაატარო შეუფერებელი კლასობრივი პროლეტარული პოლიტიკა.“ (ს. ა. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). იხ. აგრეთვე ანტაგონიზმი, ანტაგონისტური წინააღმდეგობა.

დარვინი ჩარლზ (1809 — 1882) — გამოჩენილი ინგლისელი მეცნიერი, ფუძემდებელი თანამედროვე ევოლუციური მოძღვრებისა (იხ. დარვინიზმი). დარვინმა ბოლო მოუღო შეხედულებას ცხოველთა და მცენარეთა სახეებზე, როგორც არაფრით არ დაკავშირებულს, შემთხვევით, „ღმერთისაგან შექმნილ“ და უცვლელ სახეებზე“ (ლენინი). დარვინის მოძღვრებას ბრწყინვალედ

იკავდა და ანვიითარებდა ცნობილი რუსი მეცნიერი კ. ა. ტიმირიაზევი.

დარვინიზმი — ჩ. დარვინის ევოლუციური მოძღვრება მცენარეთა და ცხოველთა (ადამიანის ჩათვლით) წარმოშობაზე. დარვინმა დაამტკიცა, რომ ცხოველები და მცენარეები მუდმივად იკვლებიან, იძლევიან რა ახალ ფორმებს. ახალი ფორმების გაჩენა, ისევე როგორც ძველების გაქრობა გამოწვეულია არა ღმერთის შემოქმედებითი აქტით, როგორც ამას რელიგია გვასწავლის, არამედ ბუნებრივ-ისტორიული განვითარების შედეგია. დარვინამ დედეც იყენენ ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროზე ევოლუციური შეხედულებათა მომხრენი, მაგალითად, ლამარკი, მაგრამ მხოლოდ დარვინმა დაასაბუთა პირველად მეცნიერულად ევოლუციის თეორია. მის შემდეგ ბუნებაში ევოლუციის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ მხოლოდ უმეცარი ანდა მეცნიერებისადმი მტრულად განწყობილი ადამიანები. ნამარხ ცხოველთა და მცენარეთა გამოკვლევა ადასტურებს, რომ უფრო ძველი ორგანიზმები უფრო მარტივად არიან აგებული, ვიდრე მოგვიანებით წარმოშობილნი, ე. ი. რომ ორგანიზმი სამყაროს განვითარება ხდებოდა ნაკლებად რთული ფორმებიდან უფრო რთული ფორმებისაკენ. ორგანიზმების ნათესაობას ადასტურებს აგრეთვე მათი აგებულება. ადამიანის ხელი, ლამურას ფრთა, სელაპის თათები აგებულია ერთი ტიპის მიხედვით, შესდგება ერთნაირი წესით დალაგებული ძვლებისაგან. ორგანიზმების ნათესაობას ადასტურებს მათი

ჩანასახების შექმნა. მოზრდილი ორგანიზმები, რომლებიც მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ძალიან ჰგვანან ერთმანეთს ჩანასახოვან მდგომარეობაში. დარვინმა ახსნა სახეთა წარმოშობა არსებობისათვის ბრძოლით და ბუნებრივი შერჩევით. მცენარეებსა და ცხოველებს ხშირად უჩნდებათ შემთხვევითი ცვლილებები, გადახრები. ის ცვლილებები, რომლებიც სასარგებლო აღმოჩნდნენ ცხოველისათვის ან მცენარისათვის მათ ბრძოლაში არსებობისათვის, მტკიცდებიან. გროვდება და გადაიციემა რა ეს ცვლილებები მემკვიდრეობით, ისინი იწვევენ ახალი ცხოველური და მცენარეული ფორმების გაჩენას. ეს არის ბუნებრივი შერჩევა, ვინაიდან სძლებენ და მრავლდებიან უფრო მეტად შეგუებულნი. დარვინმა შეადარა ეს შერჩევა ხელოვნურ შერჩევას, რომელსაც ადამიანი აწარმოებს სოფლის მეურნეობაში. ადამიანი ახდენს ცხოველთა და მცენარეთა შერჩევას სარგებლობის ნიშნების მიხედვით. ცვალებადობა, მემკვიდრეობა და ბუნებრივი შერჩევა იძლევიან ორგანიზმთა მიზანშეწონილი აგებულების მატერიალისტურ ახსნას. დარვინმა რელიგიურ შეხედულებათა საპირდაპიროდ მოიყვანა დაურღვეველი მცენარეული დამტკიცებანი ადამიანის მსგავსა მაიმუნებისაგან ადამიანის წარმოშობის შესახებ. მაგრამ, რჩებოდა რა წმინდა ბიოლოგიურ ნიადაგზე, დარვინს არ შეეძლო მთლიანად გადაეჭრა საკითხი ადამიანის წარმოშობის შესახებ. ენგელსმა სტატიაში „შრომის როლი მაიმუნის გაადამიანე-

4. ფილოსოფიური ლექსიკონი.

ბის პროცესში“ იგვიჩვენა, რომ ცხოველთა სამყაროდან ადამიანის გამოყოფაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა შრომის იარაღთა გამოყენებამ. ამან გამოიწვია ადამიანის ფიზიკური ბუნების ცვლილება, მისი ხელისა და ტვინის განვითარება, რამაც შეჰქმნა ადამიანის მკვეთრი განსხვავება სხვა ცხოველებისაგან. ამავე ფაქტმა გამოიწვია ის, რომ ადამიანის, როგორც საზოგადოებრივი არსების, განვითარებაში განმსაზღვრელ საწყისად განადა არა გეოგრაფიული გარემო და არსებობის გარეგანი პირობები, არამედ მატერიალური წარმოება. თვით დარვინი აკეთებდა არასწორ კდებს გადაეტანა ბუნებრივი შერჩევის თავისი თეორია ადამიანთა საზოგადოებაზე. ასეთი გადატანის რეაქციულმა ხასიათმა თავისი გამოხატულება ჰპოვა ევრეთწოდებულ სოციალ-დარვინიზმში (იხ.).

დედუქცია—იხ. ინდუქცია და დედუქცია.

დეიზმი (ლათინური სიტყვიდან „დეუს“ — ღმერთი)—მოძღვრება, რომელიც აღიარებს ღმერთის არსებობას სამყაროს უპიროვნო პირველმიზეზის სახით — დანარჩენში ამ მოძღვრების თვალსაზრისით სამყარო მხოლოდ ბუნების კანონების მოქმედებაზეა მიშვებული. ფეოდალურ-საეკლესიო თვალსაზრისის ბატონობის პირობებში დეიზმი ბევრ შემთხვევაში ათეიზმის (იხ.) ფარული ფორმა იყო. „დეიზმი—მეტი არაფერია, ბუ არ მოხერხებული და ადვილი ხერხი რელიგიის მოსა“

შორებლად, — ყოველ შემთხვევაში მატერიალის-
ტიზმის“ (მ ა რ ქ ს ი). დეიზმის წარმომადგენელ-
ნი: საფრანგეთში—ვოლტერი, რუსო, ინგლისში—
ლოკი, ტოლანდი, შეფტსბერი.

დემოკრიტი (დაახლოებით 460 — 370 ჩვენს
წელთაღრიცხვამდე) — ძველი საბერძნეთის უდი-
დესი ფილოსოფოსი-მატერიალისტი. ლენინი დე-
მოკრიტეს სთვლის უძველესი დროის მატერია-
ლიზმის ყველაზე ნათელ გამომხატველად, უპირის-
პირებს რა მის ხაზს პლატონის იდეალისტურ ხაზს.
დემოკრიტი — ატომისტური თეორიის დამაარსე-
ბელია. დემოკრიტეს მიხედვით არსებობს ნივთთა
ორი პირველდასაბამი: ატომები და სივალღირე-
ატომები, ე. ი. მატერიის განუყოფადი ნაწილაკე-
ბი, მარადიულია, უცვლელი და მოძრაობაში იმყო-
ვებიან. ერთმანეთისაგან ისინი განსხვავდებიან
მხოლოდ ფორმით, სიდიდით, მდებარეობით და
წესით. სხვა თვისებები, როგორიცაა ფერი, ბგერა,
გემო და ა. შ., ატომების დამახასიათებელი არაა.
დემოკრიტეს ამი შეხედულებაში მოცემულია პირ-
ველადი და მეორადი თვისებების
(იხ.) შესახებ მექანიკური მოძღვრების ჩანასა-
ხები. ატომების შეერთებიდან იქმნება სხეულები.
სულიც აგრეთვე ატომებისაგან შესდგება. ატომთა
უსასრულოდ დიდი რაოდენობა მარად მოძრაობს
უსასრულო სივალღირეში; დაკემის დროს ატო-
მები ეჯახებიან ერთიმეორეს და ჰქმნიან ატომთა
გრიგალს; ატომთა გრიგალისებრი მოძრაობიდან
იქმნება უამრავი „წარმოშობადი და მომაკვდავი“

სამყარო, რომლებიც ღმერთების მიერ კი არაა შექმნილი, არამედ ბუნებრივი გზით წარმოიშობიან და ისპობიან. დემოკრიტიეს გამგრძელებელნი იყვნენ ბერძენი ფილოსოფოსი ეპიკურე (III საუკ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) — და რომელი ფილოსოფოსი ლუკრეციუსი (I საუკ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე).

დეტერმინიზმი და ინდეტერმინიზმი.— დ ე ტ ე რ მ ი ნ ი ზ მ ი — მოძღვრება ყველა მოვლენათა აუცილებელი კავშირისა და მათი მიზეზობრივი განპირობებულობის შესახებ. მაგალითად, წარმოების კაპიტალისტური წესის ანარქია გარდუვალად იწვევს ეკონომიურ კრიზისებს, კლასობრივი ბრძოლის განვითარება გარდუვალად იწვევს სოციალურ რევოლუციას და ა. შ. დეტერმინიზმს ინდეალისტები უპირდაპირებენ ინდეტერმინიზმს, რომელიც ამტკიცებს, რომ სამყაროში ნივთთა ბუნებრივი მსვლელობა არ ექვემდებარება კანონზომიერებას, მიზეზობრიობას, რომ არსებობს თავისუფალი ნებისყოფა, რომელიც არაფრისაგან არაა დამოკიდებული. სინამდვილეში ნებისყოფა, საქციელი ადამიანისა დეტერმინირებულია, ე. ი. განპირობებული, გამოწვეული განსაზღვრული მიზეზებით. დიალექტიკური მატერიალიზმი, აღიარებს რა ბუნების ყველა მოვლენათა განპირობებულობას, იმავე დროს უარჰყოფს აბსოლუტურ მეტაფიზიკურ დეტერმინიზმს — მოძღვრებას, რომელიც ამტკიცებს, რომ აუცილებლობის აღიარებას მივყევართ ბუნებასა და საზოგადოებაში

ყოველგვარი შემთხვევითობის სრულს უარყოფამდე და ზედმეტად ხდის ადამიანის ყოველ აქტიურ მოღვაწეობას. დაყვანილი თავის ლოგიკური დასრულებამდე, ასეთი დეტერმინიზმი იქცევა ფაქტალურიზმად (იხ.) — რწმენად ბედისადმი (ბედისწერისადმი) და კვიეტისადმი — ადამიანის სრული უმოქმედობის ქადაგებად. მარქსიზმი, აღიარებს რა ბუნებასა და საზოგადოებაში აუცილებლობას, სრულიადაც არ უარჰყოფს შემთხვევითობას, რომელიც წარმოადგენს ობიექტურ ძიზეზობრივ კავშირთა გამოვლინების ფორმას. მარქსიზმი არ უარჰყოფს აგრეთვე ადამიანის ნებისყოფის შეფარდებით თავისუფლებას (იხ. თავისუფლება და აუცილებლობა) და მოითხოვს ადამიანის აქტიურ, საქმიან მონაწილეობას მოვლენათა მსვლელობაში.

დიალექტიკა (ბერძნული სიტყვიდან „დიალეგო“, რაც ნიშნავს საუბრის, პოლემიკის წარმოებას). ძველად ზოგიერთი ფილოსოფოსი დიალექტიკაში გულისხმობდა ხელოვნებას — მიღწია ჭეშმარიტებისათვის მოწინააღმდეგის მსჯელობაში წინააღმდეგობათა გამოაშკარავებისა და ამ წინააღმდეგობათა დაძლევის გზით. შემდეგში დიალექტიკა გადაიქცა მოძღვრებად საყოველთაო კავშირისა და განვითარების შესახებ. ყველა მოვლენას დიალექტიკა იხილავს როგორც მარად მოძრავსა და ცვალებადს, ხოლო ბუნების განვითარებას — როგორც ბუნებაში წინააღმდეგობათა განვითარებისა და ბრძოლის შედეგს. ძველი ბერ-

ძენი ფილოსოფოსები ყველანი თანშობილი დიალექტიკოსები იყვნენ. გამოჩენილი ძველი ფილოსოფოსი-მატერიალისტი ჰერაკლიტე გვასწავლიდა, რომ ყოველივე არსებობს და იმავდროს არ არსებობს, ვინაიდან ყოველივე მიმდინარეობს და მუდმივად იცვლება, წარმოიშვება და ჰქრება. ძველი საბერძნეთის მეორე ყველაზე გამოჩენილმა ფილოსოფოსმა — არისტოტელემ გამოიკვლია დიალექტიკური აზროვნების არსებითი ფორმები. მაგრამ ბერძნულ ფილოსოფიაში დიალექტიკა გამოდის ჯერ კიდევ პირველყოფილი სიმარტივით. ძველი ბერძნების დიალექტიკა იყო გულუბრყვილო. მოვლენათა საყოველთაო კავშირს ვერ ამტკიცებდნენ დაწვრილებით; იხილავდნენ რა ბუნებას როგორც მთელს, ისინი ვერ მივიდნენ ბუნების ცალკეულ მოვლენათა და საგანთა ანალიზამდე, ურომილისოდაც შეუძლებელია ნათელი იყოს სამყაროს ზოგადი სურათიც. შემდეგში მთელი რიგი საუკუნეების მანძილზე გაბატონებული შეიქნა მეტაფიზიკური მსოფლმხედველობა, დაპირისპირებული დიალექტიკისადმი. მხოლოდ XVIII საუკ. მეორე ნახევრიდან მეტაფიზიკური მსოფლმხედველობა იწყებს გაბზარვას. პირველი შენგრევა ამ მსოფლმხედველობაში მოახდინა გერმანელმა ფილოსოფოსმა კანტმა, რომელიც გამოვიდა მზის სისტემის ისტორიული შექმნის თეორიით. უახლესმა გერმანულმა ფილოსოფიამ თავისი დასრულება ჰეგელში ჰპოვა. „მისი უდიდესი დამსახურება იყო დაბრუნება დიალექტიკისადმი,

როგორც აზროვნების უმაღლესი ფორმისადმი“ (ენგელსი). ჰეგელის დიალექტიკამ პირველად წარმოგვიდგინა მთელი ბუნებრივი, ისტორიული და სულიერი სამყარო პროცესის სახით, ე. ი. განუწყვეტელ მოძრაობაში, ცვლილებაში, განვითარებასა და გარდაქმნაში. პროცესის შინაგანი წინააღმდეგობანი გამოდიოდნენ ამასთან თვითმოძრაობის, თვითგანვითარების წყაროს სახით. მაგრამ ჰეგელი იდეალისტი იყო. ყოველივე არსებულის საფუძველსა და დედაარსს ჰეგელი ხედავდა „აბსოლუტური იდეის“ თვითგანვითარებაში. ჰეგელის მიხედვით გამოდიოდა, რომ აზროვნება წარმოადგენს სინამდვილის შემომქმედს. „აქედან გამომდინარეობს მთელი ნაწვალები და ხშირად საშინელი კონსტრუქცია: სამყარო — სურს მას ეს თუ არა — უნდა შეეთანხმოს ლოგიკურ სისტემას“ (ენგელსი). დიალექტიკა მხოლოდ მაშინ გახდა მეცნიერებად, როცა მარქსმა და ენგელსმა გაანთავისუფლეს დიალექტიკა ჰეგელის იდეალისტური ჩენჩოსაგან და განავითარეს მოძღვრება განვითარების შესახებ, შექმნეს რა მატერიალისტური დიალექტიკა. მარქსმა და ენგელსმა გამოიყენეს ჰეგელის დიალექტიკაში მისი „რაციონალური მარცვალი“, მატერიალისტურად გადაამუშავეს ჰეგელის მეთოდი, აიღეს რა განვითარების საფუძველად არა იდეა, არამედ მატერიალური სინამდვილე. ამის გამო მარქსისტული დიალექტიკური მეთოდი თავის საფუძველში პირდაპირ ეწინააღმდეგება ჰეგელის დიალექტიკას. მარქსისტული დიალექტი-

კა არის მოძღვრება განვითარებაზე მისი ყველაზე უფრო სრული, ღრმა და ცალმხრივობისაგან თავისუფალი სახით. დიალექტიკა, შექმნილი მარქსისა და ენგელსის მიერ და განვითარებული შემდგომ ლენინისა და სტალინის მიერ, არის მეცნიერება ბუნებაში, ადამიანთა საზოგადოებაში და აზროვნებაში განვითარების საყოველთაო კანონების შესახებ (იხ. მარქსის ტული დიალექტიკური მეთოდი).

დიალექტიკის კანონი — იხ. დაპირისპირებათა ერთიანობა და ბრძოლა, რაოდენობის გადასვლა თვისობრიობაში, უარყოფის უარყოფა.

„დიალექტიკის საკითხისათვის“ — ლენინის შრომა, რომელიც შევიდა მის „ფილოსოფიურ რვეულებში“ და თხზულებათა სრული კრებულის XIII ტომში. პირველად დაიბეჭდა 1925 წელს ჟურნალ „ბოლშევიკში“ № 5 — 6. ლენინმა სხარტულ ფორმაში მოგვცა მატერიალისტური დიალექტიკის ძირითადი საკითხების ღრმა ანალიზი. ამ შრომაში ლენინი ანალიზს უკეთებს დაპირისპირებას დიალექტიკასა და მეტაფიზიკას შორის, გვიჩვენებს განვითარების ორი ძირითადი კონცეფციის — განვითარების დიალექტიკური და მეფიზიკური თეორიის განსხვავებას. ამ ნარკვევში ლენინი იძლევა იდეალიზმის თეორიულ-შემეცნებითი ფესვების გენიალურ ანალიზს. განსაკუთრებით ძვირფასია ლენინის შენიშვნები დაპირისპირებათა ერთიანობისა და ბრძოლისა და თვითმოძრაობის შესახებ.

დიალექტიკური მატერიალიზმი — ფილოსოფიური მეცნიერება ბუნების, ადამიანთა საზოგადოებისა და აზროვნების განვითარების ყველაზე ზოგად კანონებზე, — მარქსისტულ-ლენინური პარტიის მსოფლმხედველობა, შექმნილი მარქსისა და ენგელსის მიერ და შემდგომი განვითარებული ლენინისა და სტალინის მიერ. „მას დიალექტიკური მატერიალიზმი იმიტომ ეწოდება, რომ მისი მიდგომა ბუნების მოვლენებისადმი, ბუნების მოვლენების შესწავლის მისი მეთოდი, ამ მოვლენების შეცნობის მისი მეთოდი არის დიალექტიკური, ხოლო მის მიერ ბუნების მოვლენათა ახსნა, მის მიერ ბუნების მოვლენათა გაგება, მისი თეორია — მატერიალიზმი“ (საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). შექმნეს რა დიალექტიკური მეთოდი, მარქსმა და ენგელსმა გაავრცელეს იგი საზოგადოებრივ მოვლენათა შემეცნებაზე. ისტორიული მატერიალიზმი მოგვევლინა მეცნიერული აზრის უდიდეს მონაპოვრად. დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი შეადგენენ კომუნიზმის თეორიულ ფუნდამენტს, მარქსისტული პარტიის თეორიულ საფუძველს. მარქსიზმი „არის მთლიანი მსოფლმხედველობა, ფილოსოფიური სისტემა, რომლიდანაც ლოგიკურად გამომდინარეობს მარქსის პროლეტარული სოციალიზმი“ (სტალინი). ამ მოწინავე ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის გამოუმუშავებისას მარქსი და ენგელსი ემყარებოდნენ

ადამიანის აზრის ყველა ძვირფას მონაპოვადს. ყოველივე საუკეთესო, რაც შექმნილი იყო მარქსისა და ენგელსის წინამორბედებისა და უწინარეს ყოვლისა ჰეგელისა და ფეიერბახის მიერ, კრიტიკულად იქნა გადასინჯული მარქსისა და ენგელსის მიერ. ჰეგელის დიალექტიკიდან მათ აიღეს მხოლოდ მისი „რაციონალური მარცვალი“ და ჩამოაშორეს რა ჰეგელის იდეალისტური ჩენჩო, განავითარეს შემდგომ დიალექტიკა, მისცეს რა მას მეცნიერული სახე. „...მიმართეს რა ცხოვრებას, მათ დაინახეს, რომ სულის განვითარება კი არ ხსნის ბუნების განვითარებას, არამედ, პირიქით სული უნდა ავხსნათ ბუნებიდან, მატერიიდან“ (ლენინი). ფეიერბახის მატერიალიზმი იყო არათანმიმდევრული, მეტაფიზიკური, ანტიისტორიული. მარქსმა და ენგელსმა აიღეს ფეიერბახის მატერიალიზმიდან მისი „ძირითადი მარცვალი“ და, ჩამოაცილეს რა იდეალისტური და რელიგიურ-ეთიკური დანაშრევი მის ფილოსოფიაში, განავითარეს მატერიალიზმი შემდგომ, შექმნეს რა მატერიალიზმის მეცნიერულ-ფილოსოფიური თეორია. დიალექტიკური მატერიალიზმი — ყველაზე მოწინავე და ერთადერთი მეცნიერული მსოფლმხედველობაა. მარქსმა, ენგელსმა, ხოლო შემდეგ ლენინმა და სტალინმა გამოიყენეს დიალექტიკური მატერიალიზმის დებულებანი მუშათა კლასის პოლიტიკასა და ტაქტიკაში, მარქსისტული პარტიის პრაქტიკულ მოღვაწეობაში. „მსგავსად იმისა, როგორც ფილოსოფია პოულობს პროლეტარიატ-

ში თავის მატერიალურ იარაღს, ისე პროლეტარიატიც პოულობს ფილოსოფიაში თავის სულიერ იარაღს“ (მარქსი). მხოლოდ მარქსის დიალექტიკურმა მატერიალიზმმა, ლენინის სიტყვებით, მიუთითა პროლეტარიატს გამოსავალი სულიერი მონობიდან, რომელშიც იმყოფებოდნენ მანამდე ყველა ჩაგრული კლასები. მარქსისა და ენგელსის შემდეგ უდიდესი თეორეტიკოსი ლენინი, ხოლო ლენინის შემდეგ სტალინი და სხვა მოწაფეები ლენინისა იყვნენ ერთადერთი მარქსისტები, რომლებიც წინ სწევდნენ მარქსიზმს და მის მეცნიერულ-თეორიულ საფუძველს — დიალექტიკურ და ისტორიულ მატერიალიზმს. ლენინმა თავის გენიალურ წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“, რომელიც ბოლშევიკური პარტიის თეორიულ მომზადებას წარმოადგენდა, დაიცვა პარტიისათვის უდიდესი თეორიული სიმდიდრე გადამწყვეტ ბრძოლაში რევოლუციონისტებთან და გადაგვარებულებთან, დაასაბუთა დიალექტიკური მატერიალიზმი როგორც პარტიული ფილოსოფია ბოლშევიზმისა. სტალინის გენიალური შრომა „ლენინიზმის საფუძველების შესახებ“ (იხ.) და სხვა მისი შრომები, საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი, შექმნილი სტალინის უახლოესი პირადი მონაწილეობით, აწვითარებენ შემდგომ და ამდიდრებენ დიალექტიკურ და ისტორიულ მატერიალიზმს. დიალექტიკური მატერიალიზმი არის სამყაროს გარდაქმნის რევოლუციური თეორია, ხელმძღვანელო-

ბა რევოლუციური მოქმედებისათვის. მან „მის-
ცა კაცობრიობას შემეცნების უდიდესი ია-
რადი, მუშათა კლასს კი—განსაკუთრებით“ (ლენ-
ინი). იხ. მარქსის სტული დიალექტი-
კური მეთოდი, მარქსის სტული ფილოსო-
ფიური მატერიალიზმი, ისტორიულ-
ლი მატერიალიზმი.

დიალექტიკური მეთოდი — იხ. მარქსის-
სტული დიალექტიკური მეთოდი.

დიდრო დენი (1713 — 1784) — XVIII საუკ.
უდიდესი ფრანგი ფილოსოფოსი-მატერიალისტი,
გამოჩენილი მწერალი, ხელოსნის (მედანის) შვი-
ლი. დამაარსებელი და რედაქტორი „ენციკლოპე-
დიისა“, რომელშიც ტარდებოდა XVIII საუკ.
საფრანგეთის რევოლუციური ბურჟუაზიის იდეე-
ბი. თავისი რადიკალური შეხედულებებისათვის
განიცდიდა რეპრესიებს. დიდრო — მატერიალის-
ტია, ათეისტი, იგი აღიარებს მატერიის ობი-
ექტურ არსებობას; მატერიისა, რომელსაც მარა-
დიული მოძრაობა ახასიათებს. მატერია შესდგება
მოლეკულებისაგან. ყოველ მოლეკულს ახასიათებს
მოძრაობის შინაგანი წყარო — „ინტიმური ძალა“,
რომლის გარეგან გამოხატულებასაც წარმოადგენს
მექანიკური გადაადგილება სივრცეში. შეგრძნე-
ბა — მატერიის თვისებაა. მაგრამ დიდროს აზრით
ეს თვისება წარმოიშვება არა მატერიის განვითარე-
ბის განსაზღვრულ საფეხურზე, როგორც ამას
დიალექტიკური მატერიალიზმი ამტკიცებს, არამედ
მთელს მატერიას აქვს გრძნობიერება („ქვაც

გრძნობს“). ახდენს რა გრძნობათა ჩვენს ორგანოებზე ზეგავლენას, მატერია წარმოშობს შეგრძნებებს, აღქმებს—ჩვენი ცოდნის წყაროს. საზოგადოებრივ წყობილებას დიდრო ხდიდა დამოკიდებულად საზოგადოების პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე, რომელიც წარმოიშვება არსებული კანონმდებლობიდან და, საბოლოო ანგარიშით, საზოგადოებაში გაბატონებული იდეებიდან. დიდროს მოეპოება სამყაროს დიალექტიკური გაგების მთელი რიგი ელემენტები, კერძოდ ცოცხალ არსებათა ევოლუციის საკითხზე. მისი მთავარი შრომები: „აზრები ბუნების ახსნის შესახებ“, 1754 წ., „დალამბერას საუბარი დიდროსთან“, 1769 წ., „რამოს ძმისწული“, 1762 წ.

დისკრეტობა — წყვეტილობა (იხ. წყვეტილობა და უწყვეტობა).

დოგმა, დოგმატიზმი. — დოგმა — დაუმტკიცებელი დებულება, მიღებული ბრმად, რწმენით. დოგმატიზმი დამახასიათებელია ყველა რელიგიოსათვის, ყველა თეორიული სისტემისათვის, რომელნიც იცავენ დრომოჭმულს, ძველს, რეაქციულს და რომელნიც იბრძვიან ახალის, განვითარებადის წინააღმდეგ. განსაკუთრებით დოგმატიკურია რეაქციული სოციალური თეორიები, რომელნიც დასაყრდენს ვერ პოულობენ განვითარების პროცესში მყოფ სინამდვილეში. თავისთავად სწორი დებულება, გამოყენებული არადიალექტიკურად, კონკრეტული, შეცვლილი ვითარების გაუთვალისწინებლად, შეიძლება გადაიქცეს დოგმად.

ამ აზრით მარქსი და ენგელსი ყოველთვის ამბობდნენ, რომ „ჩვენი მოძღვრება დოგმა კი არაა, არამედ სახელმძღვანელო მოქმედებისათვის“. ლენინი და სტალინი გადაჭრით იბრძოდნენ მარქსიზმის დოგმატიკური გაუგვანების წინააღმდეგ, რომელსაც ეწეოდნენ ყოველი სახის ოპორტუნისტები იმ მიზნით, რომ გაედევნათ მარქსიზმიდან მისი რევოლუციური შინაარსი. ნამდვილად რევოლუციური მარქსიზმი არის შემოქმედებითი მარქსიზმი, რომელიც განუწყვეტლად ამდიდრებს თეორიას საზოგადოებრივი განვითარების, მასათა რევოლუციური პრაქტიკის ახალი მონაცემებით.

დიურინგი ევგენი (1833 — 1921) — გერმანელი პროფესორი მექანიკისა, ფილოსოფოსი და ეკონომისტი. ფილოსოფიაში არათანმიმდევარი მექანიკისტური მატერიალისტი, რომელიც ეწვეოდნენ და იდეალიზმის პოზიციებზე. გამოდიოდა ჰეგელის წინააღმდეგ, მარქსის და ენგელსის მატერიალისტური დიალექტიკის წინააღმდეგ, მეტაფიზიკური მსოფლმხედველობის დასაცავად. ენგელსმა გამანადგურებელი კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა მისი ფილოსოფიური და პოლიტიკურ-ეკონომიური შეხედულებანი სპეციალურად დაწერილ წიგნში „ანტი-დიურინგი“ (იხ.).

დიქტატურა პროლეტარიატისა — კაპიტალიზმიდან კომუნიზმზე გარდამავალი პერიოდის სახელმწიფო. ამხანაგმა სტალინმა მოგვცა პროლეტარიატის დიქტატურის სამი ძირითადი მხარის — ამოცანის შინაარსის შემდეგი დახასიათება: „1)

პროლეტარიატის ძალაუფლების გამოყენება ექსპლოატატორთა დათრგუნვისათვის, ქვეყნის თავდაცვისათვის, სხვა ქვეყნების პროლეტარებთან კავშირის განმტკიცებისათვის, ყველა ქვეყანაში რევოლუციის განვითარებისა და გამარჯვებისათვის. 2) პროლეტარიატის ძალაუფლების გამოყენება ბურჟუაზიისაგან მშრომელთა და ექსპლოატირებული მასების საბოლოო ჩამოშორებისათვის, ამ მასებთან პროლეტარიატის კავშირის განმტკიცებისათვის, სოციალისტური მშენებლობის საქმეში ამ მასების ჩაბმისათვის, პროლეტარიატის მხრით ამ მასების სახელმწიფოებრივი ხელმძღვანელობისათვის. 3) პროლეტარიატის ძალაუფლების გამოყენება სოციალიზმის ორგანიზაციისათვის, კლასების მოსპობისათვის, უკლასო საზოგადოებაში, უსახელმწიფო საზოგადოებაში გადასვლისათვის... მხოლოდ სამივე ეს მხარე, ერთად აღებული, გვაძლევს პროლეტარიატის დიქტატურის სრულ და დამთავრებულ ცნებას“ (სტალინი). თავისი ორგანიზაციული და პოლიტიკური ამოცანების პრაქტიკულ განხორციელებაში პროლეტარიატის დიქტატურა ეყრდნობა მშრომელთა მასობრივ ორგანიზაციებს, პროფკავშირებს, კოლპერაციას, ახალგაზრდობის კავშირს და სხვ. პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოებრივ ფორმას წარმოადგენენ საბჭოები, ყველაზე დემოკრატიული ორგანიზაციები, რომელნიც უზრუნველჰყოფენ თვით მასების მონაწილეობას სახელმწიფოს მართველობაში. პროლეტარიატის დიქტა-

ტურის სისტემაში ძირითად ხელმძღვანელ ძალას წარმოადგენს მუშათა კლასის პოლიტიკური ავანგარდი — კომუნისტური პარტია. პროლეტარული რევოლუციისა და სოციალისტური მშენებლობის განვითარებასთან ერთად ვითარდება და მტკიცდება პროლეტარიატის დიქტატურაც. სსრ კავშირის სტალინურ კონსტიტუციაში თავისი კანონმდებლობითი გამოხატულება ჰპოვა საბჭოთა ხალხის მსოფლიო-ისტორიულმა გამარჯვებებმა: სოციალისტური საზოგადოების აშენებამ, ექსპლოატატორული კლასების მოსპობამ, სსრ კავშირის მუშათა კლასის დიქტატურის სოციალური ბაზის შემდგომმა გაფართოებამ და განმტკიცებამ. ჩვენმა სოციალისტურმა სახელმწიფომ თავის განვითარებაში ოქტომბრის რევოლუციის დროიდან ორი მთავარი ფაზა განვლო. პირველ ფაზაში — ოქტომბრის რევოლუციის დასაწყისიდან ექსპლოატატორული კლასების ლიკვიდაციის მომენტამდე — ძირითად ამოცანას შეადგენდა დამხობილი კლასების წინააღმდეგობის ჩახშობა, ინტერვენტების თავდასხმისაგან ქვეყნის თავდაცვის მოწყობა, მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის აღდგენა, კაპიტალისტური ელემენტების ლიკვიდაციისათვის პირობების მომზადება. ამის შესაბამისად საბჭოთა სახელმწიფო ანხორციელებდა ორ ფუნქციას — დამხობილი კლასების დათრგუნვას ქვეყნის შიგნით და ქვეყნის თავდაცვას გარედან თავდასხმისაგან. მეორე ფაზაში — კაპიტალისტური ელემენტების ლიკვიდაციის მომენტიდან სტალინური კონს-

ტიტუციის მიღებამდე — საბჭოთა სახელმწიფოს ძირითად ამოცანას შეადგენს ჩვენს ქვეყანაში სოციალისტური მეურნეობის ორგანიზაცია. კაპიტალისტური ელემენტების უკანასკნელ ნაშთთა ლიკვიდაცია, სრულიად თანამედროვე არმიის ორგანიზაცია, კულტურული რევოლუციის ორგანიზაცია. ამით შეიცვალა სოციალისტური სახელმწიფოს ფუნქციები. გაჰქრა სამხედრო დათრგუნვის ფუნქცია ქვეყნის შიგნით, გაჩნდა ფუნქცია სოციალისტური საკუთრების დაცვისა სახალხო ქონების ქურდებისა და მტაცებლებისაგან, დარჩა მთლიანად გარედან თავდასხმისაგან ქვეყნის სამხედრო თავდაცვის ფუნქცია. დარჩა და ვითარდება სამხედრო-ორგანიზატორული და კულტურულ-აღმზრდელობითი მუშაობის ფუნქცია. „ახლა ჩვენი სახელმწიფოს ძირითადი ამოცანა ქვეყნის შიგნით მდგომარეობს მშვიდობიან სამეურნეო-ორგანიზატორულ და კულტურულ-აღმზრდელობითს მუშაობაში. რაც შეეხება ჩვენს არმიას, დამსჯელ ორგანოებსა და დაზვერვას, ისინი თავის მახვილით მიმართული არიან უკვე არა ქვეყნის შიგნით, არამედ მის გარეთ, გარეშე მტრების წინააღმდეგ. როგორც ხედავთ, ახლა ჩვენ გვაქვს სრულიად ახალი, სოციალისტური სახელმწიფო, ისტორიაში ჯერ არნახული, რომელიც თავისი ფორმით და ფუნქციებით მნიშვნელოვნად განსხვავდება პირველი ფაზის სოციალისტური სახელმწიფოსაგან“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი).

დრო და სივრცე. — მარქსისტული ფილოსოფიის
5. ფილოსოფიური ულექსიკონი.

ფიური მატერიალიზმი გვასწავლის, რომ სამყაროში არაფერი არაა, გარდა მოძრავი მატერიისა, რომელსაც შეუძლია იმოძრაოს მხოლოდ სივრცესა და დროში. მაშასადამე, სივრცე და დრო წარმოადგენენ მატერიის არსებობის ობიექტურ ფორმებს. სივრცე და დრო გამოუყოფადია მატერიისაგან, მატერია კი გამოუყოფადია მათგან. წინააღმდეგ სუბიექტური იდეალიზმისა, რომელიც დროსა და სივრცეს მხოლოდ ადამიანის აზრის პროდუქტებად სთვლის და მათ მატერიისაგან სთიშავს, მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ დრო და სივრცე უმატერიოდ მოკლებული არიან ყოველივე შინაარსს. „...მატერიის არსებობის ორივე ფორმა ამ მატერიის გარეშე წარმოადგენს არარაობას, მხოლოდ ცარიელ წარმოდგენას, აბსტრაქციას, რომელიც მხოლოდ ჩვენს თავში არსებობს“ (ენგელსი). საბუნებისმეტყველო-მეცნიერული წარმოდგენანი და ცნებანი დროსა და სივრცის შესახებ იცვლებიან, ვითარდებიან. მაგრამ უცვლელია ის ფაქტი, რომ ბუნება არსებობს მხოლოდ დროსა და სივრცეში. „...ჩვენი განვითარებადი ცნებანი დროისა და სივრცისა ასახავენ ობიექტურ-რეალურ დროსა და სივრცეს“ (ლენინი).

დუალიზმი (ლათინური სიტყვიდან „დუო“ — ორი) — ფილოსოფიური მიმართულება, რომელიც წინააღმდეგ მონიზმისა (იხ.) ყოფიერების საწყისად სთვლის პრაერტს, არამედ ორ სხვადასხვა სუბსტანციას. დეკარტი, მაგალითად, სთვლი-

და, რომ ადამიანი შესდგება ორი დამოუკიდებელი სუბსტანციიდან: სხეულბრივი და სულიერი სუბსტანციიდან — სულისაგან და სხეულისაგან. დუალიზმი ცდილობს შეარიგოს და შეახამოს მატერიალიზმი იდეალიზმთან. დიალექტიკური მატერიალიზმი დგას მონიზმის ნიადაგზე და უარჰყოფს დუალიზმს. აღიარებს რა მოძრავ მატერიას ბუნების ყოველი მოვლენის პირველ მიზეზად, იგი სთვლის, რომ ცნობიერება არის მეორადი, მატერიისაგან წარმოებული.

ე

ევოლუცია და რევოლუცია. — „...მოძრაობას აქვს ორგვარი ფორმა: ევოლუციური და რევოლუციური“ (სტალინი). ევოლუციურად ხდება უმნიშვნელო, ფარული, უწყვეტი, რაოდენობრივი ცვლილებანი. თვისობრივი ცვლილებანი კი ხდება უეცრად, ნახტომისებურად, რევოლუციურად. „...ნამდვილი ისტორია შეიცავს ამ სხვადასხვა ტენდენციას, მსგავსად იმისა, როგორც სიცოცხლე და განვითარება ბუნებაში შეიცავს ნელ ევოლუციასაც და სწრაფ ნახტომებსაც, თანდათანობის შეწყვეტებს“ (ლენინი). მაშასადამე, განვითარება წარმოადგენს ევოლუციასაც და რევოლუციასაც. ევოლუცია ამზადებს და ნიადაგს უქმნის რევოლუციას, რევოლუცია კი აგვირგვინებს ევოლუციას და ხელს უწყობს მის შემდგომ მუშაობას. ოპორტუნიზმი რევოლუციურ ბრძოლას სცვლის რეფორმებისათვის ბრძოლით. „რევოლუციონერისათვის კი, პირიქით, მთავარია — რევოლუციური მუშაობა და არა რეფორმა, — რეფორმა მისთვის არის რევოლუციის არაპირდაპირი პროდუქტი“ (სტალინი).

ეკლექტიკა, ეკლექტიზმი — სხვადასხვაგვარ მიმდინარეობათა, შეხედულებათა, რწმენათა, თეორიათა უპრინციპო მექანიკური შეერთება. ეკლექტიკოსები ცდილობენ მატერიალიზმი იდეალიზმს შეუხამონ. ეკლექტიზმის გამოვლინებებს ამა თუ იმ ზომით შეიძლება შევხვდეთ ყოველ უთანამიმდევრო ფილოსოფიაში. ეკლექტიზმის მაგალითად შეიძლება აღებულ იქნას შეხედულებანი II ინტერნაციონალის თეორეტიკოსებისა, რომელნიც ცდილობდნენ უპრინციპოდ „შეერთებინათ“ მარქსიზმი იდეალისტურ მიმართულებებთან, მაგალითად, კანტიანობასთან, მახიზმთან და ა. შ.

ეკონომიკა და პოლიტიკა — განიხილება მარქსიზმის მიერ მათს ურთიერთქმედობასა და განვითარებაში როგორც განუყოფელი მთელი. „არ შეიძლება პოლიტიკის გამოყოფა მეურნეობისაგან. ჩვენ არ შეგვიძლია ჩამოვშორდეთ მეურნეობას ისევე, როგორც არ შეგვიძლია ჩამოვშორდეთ პოლიტიკას. შესწავლის გასაადვილებლად ადამიანები ჩვეულებრივ მეურნეობის საკითხებს მეთოდოლოგიურად გამოჰყოფენ ხოლმე პოლიტიკის საკითხებისაგან. მაგრამ ეს ხდება მხოლოდ მეთოდოლოგიურად, ხელოვნურად, მხოლოდ შესწავლის გასაადვილებლად. ცხოვრებაში, პირიქით, პრაქტიკულად პოლიტიკა და მეურნეობა განუყოფელი არიან, ისინი არსებობენ ერთად და მოქმედობენ ერთად“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). ყოველი საზოგადოებრივი წყობილება განისაზღვრება მატერიალური დოვლათის წარმოების (იხ.)

გარკვეული წესით, რომელიც მხოლოდ ამ წყობილებას ახასიათებს. წარმოების წესი მოიცავს როგორც საზოგადოების საწარმოო ძალებს, ისე ადამიანთა წარმოებით ურთიერთობებს, ჰქმნის რამთლიანად საზოგადოების ეკონომიურ სტრუქტურას — ეკონომიკას. საზოგადოების ეკონომიური წყობილება განაპირობებს პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ ზედნაშენს. „...პოლიტიკა არის ეკონომიკის კონცენტრირებული გამოხატულება... პოლიტიკას არი შეიძლება არი ჰქონდეს პირველობა ეკონომიკის წინაშე“ (ლენინი). პოლიტიკაში და პოლიტიკურ ბრძოლაში პოულობს თავის უმაღლეს გამოხატულებას კლასთა დაპირისპირება, ექსპლოატირებულთა და ექსპლოატატორთა, ჩაგრულთა და მჩაგრელთა ინტერესების შეურიგებლობა. პოლიტიკის, პოლიტიკური ბრძოლის ცენტრალურ საკითხს წარმოადგენს საკითხი ძალაუფლების შესახებ. პოლიტიკის დარგს ეკუთვნის სახელმწიფო მმართველობისა და წყობილების ყველა საკითხი, კლასობრივი ბრძოლის ხელმძღვანელობის, ერთი კლასის მეორის მიერ ხელმძღვანელობის (მაგალითად, გლეხობის ხელმძღვანელობა პროლეტარიატის მიერ) საკითხი და ა. შ. პოლიტიკის დარგში შედის აგრეთვე ხალხებსა და სახელმწიფოებს შორის ურთიერთდამოკიდებულებათა დარგიც — საგარეო პოლიტიკა, რომელიც გაბატონებული კლასის ინტერესებით განისაზღვრება. კომუნისტური პარტიისა და მთავრობის პოლიტიკა სსრ კავშირში დამყარებულია ჩვენი ქვეყ-

ნის განვითარების მიმართულების მეცნიერულ წინასწარ განჭვრეტაზე. ეს განვითარება ხდება არა სტიქიურად და თვითდინებით, არამედ იგი წარმართება სახელმწიფო სახალხო-სამეურნეო გეგმით კომუნისტური მშენებლობის ინტერესების სასარგებლოდ და ხორციელდება გააფთრებულ ბრძოლაში სოციალისტური საზოგადოებისადმი ყველა კლასობრივად მტრული ელემენტების წინააღმდეგ.

ეკონომიური ბაზისი — წარმოების წესი, რომელიც საფუძვლად უდევს ამათუიმ საზოგადოებრივ წყობილებას. საზოგადოების ეკონომიური ბაზისი განსაზღვრავს ყველა საზოგადოებრივ ზედნაშენს — სახელმწიფოს, პოლიტიკურ დაწესებულებებს, იდეებს, თეორიებს. ეკონომიური ბაზისის შეცვლასთან ერთად „მეტი თუ ნაკლები სისწრაფით ხდება გადაატრიალება მთელს უზარმაზარ ზედნაშენში“ (მარქსი).

ეკონომიური მატერიალიზმი — ისტორიის ცალმხრივი, ვულგარული გაგება, რომელიც სთვლის, რომ საზოგადოებრივი განვითარების ერთადერთ ძალას წარმოადგენს ეკონომიკა. ეკონომიური მატერიალიზმი უარჰყოფს პილიტიკისა და პოლიტიკურ დაწესებულებათა, იდეათა, თეორიათა აქტიურ მნიშვნელობას ისტორიულ პროცესში. ეკონომიური მატერიალიზმის მომხრენი იყვნენ დასავლეთში ე. ბერნშტეინი, რუსეთში კი — „ლეგალური მარქსისტები“, „ეკონომისტები“, მენშევიკები, მ. ნ. პოკროვსკი. ეკონომიური მატერიალის-

ტები ცდილობდნენ თავისი ვულგარული მატერიალიზმი ისტორიის მარქსისტულ გაგებად გაესაღებინათ. სინამდვილეში ისტორიული მატერიალიზმი ძირფესვიანად განსხვავდება ეკონომიური მატერიალიზმისაგან. ხედავს რა მატერიალურ წარმოებაში საზოგადოების განვითარების მთავარ მამოძრავებელ ძალას და ხსნის რა პოლიტიკურ დაწესებულებათა, იდეათა, თეორიათა წარმოშობას საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პირობებით, ისტორიული მატერიალიზმი იმსავე დროს ხაზს უსვამს პოლიტიკურ დაწესებულებათა, იდეათა, თეორიათა უდიდეს მნიშვნელობას ისტორიულ განვითარებაში. პროლეტარიატის დიქტატურის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა სოციალისტური საზოგადოების აშენება, მარქსიზმი-ლენინიზმის რევოლუციური თეორიის გარეშე, მისი მამოძრავებელი, მმობილებელი და გარდამქმნელი როლის გარეშე წარმოუდგენელი იქნებოდა მუშათა კლასის მსოფლიო-ისტორიული გამარჯვება სსრკავშირში.

ეკონომიური სტრუქტურა საზოგადოებისა — სოციალური, კლასობრივი წყობილება საზოგადოებისა, ერთობლიობა წარმოებით ურთიერთობათა, რომელნიც მატერიალური საწარმოო ძალების განვითარების განსაზღვრულ საფეხურს შეესაბამებიან. საზოგადოების ერთი ფორმა (საზოგადოებრივი-ეკონომიური ფორმაცია) განსხვავდება მეორისაგან უწინარეს ყოველისა თავისი ეკონომიური სტრუქტურით, მასში გაბატონებულ წარმოე-

ბით ურთიერთობათა, ტიპით. ასე, მაგალითად, კაპიტალისტური წყობილებისათვის დამახასიათებელია წარმოების საშუალებათა კაპიტალისტურ კერძო საკუთრებასა და დაქირავებულ მუშათა შრომის ექსპლოატაციაზე დამყარებულ წარმოებით ურთიერთობათა ბატონობა. სოციალისტური საზოგადოების წარმოებითი ურთიერთობანი — ეს არის წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივი საკუთრების ურთიერთობანი და ექსპლოატაციისაგან თავისუფალ ადამიანთა თანამშრომლობისა და ურთიერთდახმარების ურთიერთობანი.

ემპირიზმი (ბერძნული სიტყვიდან „ემპირია“ — ცდა) — ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც გრძნობად ცდას ჩვენი ცოდნის ერთადერთ წყაროდ სთვლის. არსებობს როგორც იდეალისტური, ისე მატერიალისტური ემპირიზმიც. იდეალისტური ემპირიზმი (ბერკლი, იუმი, მახი, ავენარისუსი, ბოგდანოვი) შემოსაზღვრავს ცდას შეგრძნებათა ან წარმოდგენათა ერთობლიობით, უარჰყოფს რა იმე ფაქტს, რომ ცდას საფუძვლად უდევს მატერიალური ბუნება. მატერიალისტური ემპირიზმი (ბეკონი, ჰობესი, ლოკი, XVIII საუკ. ფრანგი მატერიალისტები) სთვლის, რომ გრძნობად ცდას საფუძვლად უდევს მატერიალური ბუნების საგნები. დიალექტიკური მატერიალიზმი უარჰყოფს იდეალისტურ ემპირიზმს და სწორად სთვლის მატერიალისტური ემპირიზმის გამოსავალ პოზიციებს. მაგრამ დიალექტიკური მატერიალიზმი, უარჰყოფს ცალმხრივი ემპირიზმის უკიდურესობებს, რითაც

განსხვავდებოდა მარქსამდელი მატერიალიზმი, რომელიც ვერ აფასებდა ზოგად თეორიათა და მეცნიერულ აბსტრაქციათა როლს. აღიარებს რა, რომ მთელ შემეცნებას საფუძვლად უდევს გრძობადი ცდა, დიალექტიკური მატერიალიზმი იმავე დროს ხაზს უსვამს თეორიის, იდეათა, ცნებათა დიდ როლს.

ემპირიოკრიტიციზმი („კრიტიკული ცდის“ ფილოსოფია) ანუ მ ა ხ ი ზ მ ი — რეაქციულ სუბიექტურ-იდეალისტური ფილოსოფიური მიმდინარეობა, რომელიც წარმოიშვა XIX საუკ. მეორე ნახევარში გერმანიასა და ავსტრიაში. ემპირიოკრიტიციზმის დამაარსებელი იყვნენ ა ვ ე ნ ა რ ი უ ს ი (იხ.) და მ ა ხ ი (იხ.) ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ყველა მოვლენას საფუძვლად უდევს „სამყაროს ელემენტები“ ან, რაც იგივეა, „ცდის ელემენტები“. ყოველი ნივთი არის „ელემენტთა კომპლექსი“. სიტყვით „ელემენტი“ ავენარიუსი და მახი მალავდნენ იმ ფაქტს, რომ ისინი მოვლენებს საფუძვლად უდებდნენ შეგრძნებას, ვინაიდან მათი „ელემენტი“ იგივეა, რაც შეგრძნებანი. ამით ემპირიოკრიტიციზმი მთლიანად ლებულობს ბ ე რ კ ლ ი ს (იხ.) სუბიექტური იდეალიზმის ძირითად წანამძღვარს. ანვითარებდნენ რა სუბიექტურ-იდეალისტურ შეხედულებას ბუნებაზე, ავენარიუსი და მახი ამტკიცებდნენ, რომ ობიექტი (სამყარო) შეუძლებელია უსუბიექტოდ (ცნობიერების, შეგრძნებათა გარეშე), რომ ბუნების კანონებს არა აქვთ ობიექტური მნიშვნელობა, წარმოადგენენ

რა ცნობიერების ფორმებს, რომ ო ბ ი ე ქ ტ უ რ ი
 კ ე შ მ ა რ ი ტ ე ბ ა (იხ.) შეუძლებელიაო. მახის
 ზეგავლენით ემპირიოკრიტიციზმმა ერთგვარი გა-
 ვრცელება ჰპოვა ბუნებისმეტყველ-ფიზიკოსთა
 შორის. უახლესი აღმოჩენანი ფიზიკაში (ატომის
 დანაწილება ელექტრონებად და პროტონებად,
 ატომის ელექტრომაგნეტური ბუნების აღმოჩენა),
 რომლებმაც დაადასტურეს დიალექტიკური მატე-
 რიალიზმის სისწორე, იმ ბურჟუაზიული ფიზიკო-
 სების შეხედულებით, რომელნიც მოკლებულნი
 იყვნენ დიალექტიკური აზროვნების უნარს, მოწ-
 მობდნენ „მატერიის გაქრობას“, „კეშმარიტების
 შექმნილობის შეუძლებლობას“, იდეალიზმის ნია-
 დაგზე გადასვლის აუცილებლობას და ა. შ. ლე-
 ნინმა თავის შრომაში „მატერიალიზმი და ემპი-
 რიოკრიტიციზმი“ გამოამჟღავნა ემპირიოკრიტი-
 ციზმის ფესვები და ამხილა ეს ფილოსოფია რო-
 გორც რეაქციული იდეალიზმი და დაფარული ხუ-
 ცობა. ლენინმა გაანადგურა მრავალრიცხოვანი
 მახისტური სკოლები, წარმოშობილი სტოლიპინის
 რეაქციის დროს რუსეთში (ბოგდანოვი, იუშკევიჩი
 და სხვ.). ამჟამად ემპირიოკრიტიციზმის გავლენა
 კაპიტალისტურ ქვეყნებში შესამჩნევად დაეცა,
 მაგრამ მაინც დღემდე კიდევ მთელი რიგი ბურ-
 ჟუაზიული ფიზიკოსები მისი გავლენის ქვეშ იმყო-
 ფებიან.

ემპირიომონიზმი — ემპირიოკრიტიციზმის ან
 მახიზმის სახესხვაობა რუსეთში. ემპირიომონიზმის
 იდეალისტური ფილოსოფიის დამაარსებელი იყო

ა. ა. ბოგდანოვი. იგი ცდილობდა ერთიანი (მონისტური) ცდის საფუძველზე (აქედან სახელწოდებაც — „ემპირიომონიზმი“) დაემტკიცებია აზროვნებისა და ყოფიერების იგივეობა. ემპირიომონიზმის იდეალისტური სისტემა ბოგდანოვმა შექქმნა იმ გზით, რომ ინდივიდუალური ცნობიერება, რომელიც მახთან და ავენარიუსთან ბუნების შემოქმედის როლში გამოდიოდა, შესცვალა კოლექტიური ცნობიერებით, იგი შექქმნა მან იმის მტკიცებით, რომ ფიზიკური სამყარო „კოლექტიური კაცობრიობის“ „სოციალურ-ორგანიზებული“ ცდა არისო. აკრიტიკებდა რა ბოგდანოვს, ლენინი სწერდა: „იფიქრო, რომ ფილოსოფიური იდეალიზმი ქრება კაცობრიობის ცნობიერებით ინდივიდის ცნობიერების, ან სოციალურ-ორგანიზებული ცდით ერთი პირის ცდის შეცვლით, ეს იგივეა, რომ იფიქრო, თითქოს კაპიტალიზმი ქრება სააქციონერო კომპანიით ერთი კაპიტალისტის შეცვლით“. გამოდიოდა რა იმის აღიარებიდან, რომ ყოველივე არსებულის საფუძველს შეადგენს ცნობიერება, ბოგდანოვი საერთოდ მთელ ბუნებას ცნობიერების პროდუქტად აცხადებდა. ბოგდანოვის ემპირიომონიზმის ფილოსოფია, ისევე როგორც მისი საფუძველიც — მახიზმი, ეს არის სუბიექტური იდეალიზმის ფილოსოფია. ემპირიომონიზმი ხუცობის დაცვა იყო. ლენინმა გამოამჟღავნა ემპირიომონიზმის კავშირი ღვთისმადობებთან და ღვთისმშენებლობასთან (იხ.).

ემპირიოსიმბოლიზმი — სუბიექტურ - იდელისტური ფილოსოფია, მახიზმის სახესხვაობა. საფრანგეთში მის ფუძემდებლად ითვლება ა. პუანკარე, რუსეთში რევუციონის წლებში მის პროპაგანდას ეწეოდა მენშევიკი პ. იუშკევიჩი. უარყოფს რა გარეგან სამყაროს და ასახვის მატერიალისტურ თეორიას, ემპირიოსიმბოლიზმი აღიარებს წარმოდგენებსა და ცნებებს არა მატერიალური სამყაროს სახეებად, არამედ მხოლოდ ჩვენს შეგრძნებათა სიმბოლოებად, პირობითი წიშნებად.

ეპიკურე (342-270 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) — ფილოსოფოსი-მატერიალისტი, „უდიდესი ბერძენი განმანათლებელი“ (მარქსი), დემოკრიტეს გამგრძელებელი. სამყარო, ეპიკურეს მიხედვით, შესდგება ატომებისაგან და სიცალიერისაგან, რომელშიც ატომებისაგან იქმნება სამყაროთა უსასრულო სიმრავლე. ღმერთები არ ღებულობენ მონაწილეობას სამყაროთა ცხოვრებაში, იმყოფებიან რა უშფოთველად მათს სვრეტებში. ადასტურებს რა ატომიზმის ძირითად პრინციპებს, ეპიკურეს დემოკრიტეს მოძღვრებაში არსებითი ცვლილებანი შეაქვს. ეპიკურეს მიხედვით, ატომებს, რომელნიც პირდაპირ მოძრაობენ, შეუძლიანთ მოახდინონ „გადახრები“. ეს გადახრები ხდება თვითნებურად, შემთხვევით. შემთხვევითობის ცნების შეტანით ეპიკურე ესწრაფვოდა თავიდან მოეცილებინა ფატალიზმი, რომელიც დემოკრიტეს მოძღვრებიდან გამომდინარეობდა. იცავდა რა სენსუალისმის (იხ.) შემეცნების თეორიაში, ეპიკურე-

რე ეტიკაშიც, გრძნობადი განცხრომისათა გონივრული გამოყენების ნიადაგზე იდგა. ამან საბაბი მისცა მატერიალიზმის სხვადასხვა მტრებს სახელი გაეტეხნათ ეპიკურეიზმისათვის როგორც ისეთი ფილოსოფიისათვის, რომელიც ვითომდა გარყვნილების წამქეზებელია. ბრძენის ამოცანა, ეპიკურეს მიხედვით, მდგომარეობდა სულის „ატარაქსიის“ (უშფოთველობის) მიღწევაში; მისი მიღწევა ხდება შეშფოთების და ღმერთებისა და სიკვდილის წინაშე შიშისაგან გადარჩენის გზით. თვით ეპიკურემ და განსაკუთრებით მისმა მიმდევარმა ლუკრეციუსმა დიდი გავლენა მოახდინეს XVII — XVIII საუკუნეთა მატერიალიზმის განვითარებაზე.

ერთეულადი, განსაკუთრებული და საყოველთაო. — ბუნებაში არსებობს ერთეულადი მოვლენები, ისინი ერთიანდებიან ჯგუფებად, რომლებსაც თავისი განსაკუთრებული კანონები აქვთ, ხოლო ეს ჯგუფები ექვემდებარებიან კანონებს, რომლებსაც უკვე საყოველთაო მნიშვნელობა აქვთ. სამრიგად, ბუნებაში ერთეულადი, განსაკუთრებული და ზოგადი ურთიერთდაკავშირებული არიან. „ცალკეული არ არსებობს სხვაგვარად, თუ არ იმ კავშირში, რომელსაც მივყევართ ზოგადისაკენ. ზოგადი არსებობს მხოლოდ ცალკეულში, ცალკეულის საშუალებით“ (ლენინი). შეშფოთება ასახავს ამ ობიექტურ კავშირს. „... ყოველი რეალური, ამომწურავი შეშფოთება მდგომარეობს მხოლოდ იმაში, რომ ჩვენ აზრით გამოგვყავს ერთეულადი მისი ერთეულადობიდან და გადაგვყავს

იგი განსაკუთრებულობაში, ხოლო ამ უკანასკნელიდან საყოველთაობაში“ (ენგელსა). მაგალითად, დებულება, რომ ხახუნი წარმოშობს სითბოს, იქნება ერთეულადობის მსჯელობა, ვინაიდან აქ აღინიშნება ერთეულადი ფაქტი. დებულება: მექანიკური მოძრაობა გადადის სითბოში, იქნება განსაკუთრებულობის მსჯელობა, ვინაიდან აქ აღინიშნება მოძრაობის განსაკუთრებული ფორმა, მექანიკური, რომელიც ხახუნის წყალობით გადადის მოძრაობის მეორე, განსაკუთრებულ ფორმაში — სითბოში. და, დასასრულ, დებულება: მოძრაობის ყოველ ფორმას შეუძლია და უნდა გადაიქცეს მოძრაობის ყოველ სხვა ფორმად, იქნება საყოველთაობის მსჯელობა.

ვულგარული მატერიალიზმი — ფილოსოფიური მიმდინარეობა, რომელიც წარმოიშვა გერმანიაში XIX საუკუნის 50—60 წლებში ექიმებსა და ბუნების მკვლევართა შორის. ამ მიმდინარეობის ყველაზე გამოჩენილ წარმომადგენლებს — ბიუხნერს, ფოგდტს და მოლეშოტს ენგელსი უწოდებდა „იათი მატერიალიზმის“ დამტარებლებს და ვულგარული მატერიალიზმის „მოხეტიალე მქადაგებლებს“. აღიარებდნენ რა ერთადერთ რეალობად მატერიას და იცავდნენ რა ათეიზმს, ვულგარულ მატერიალისტებს თავგზას უბნევდა ის შეხედულება, თითქოს ტვინი ისევე გამოჰყოფდეს აზრს, როგორც ღვიძლი გამოჰყოფს ჩაღველს, ე. ი. ისინი აზროვნებას ხსნიდნენ ვულგარულ-მატერიალისტურად. ასეთი თვალსაზრისი იყო ნაბიჯი უკან არა მარტო დიალექტიკურ მატერიალიზმთან შედარებით, არამედ XVIII საუკუნის ფრანგულ მატერიალიზმთან შედარებითაც. ვულგარული მატერიალიზმისათვის დამახასიათებელია დიალექტიკის აბსოლუტური უგულვებელყოფა, დაცვა მისი დროისათვის მოძველებული მექანიკური შეხედულებისა ბუნების მოძრაობის კანონებზე და იდეალიზმი საზოგადოების გაგებაში.

თ

თავისუფლება და აუცილებლობა.—მეტაფიზიკოსები ჩვეულებრივად უპირისპირებენ ერთიმეორეს თავისუფლებასა და აუცილებლობას. ზოგი მათგანი ამტკიცებს, რომ ნებისყოფა აბსოლუტურად თავისუფალია, ე. ი. იგი არაფრით არაა განპირობებული. ზოგი კი ამტკიცებს, რომ თავისუფალი ნებისყოფა არ არის, რომ არსებობს მხოლოდ აბსოლუტური აუცილებლობა. ან თავისუფლება ნებისყოფისა ანდა აუცილებლობაო — ამტკიცებენ მეტაფიზიკოსები. მარქსიზმ-ლენინიზმი უარყოფს საკითხის ამ არამეცნიერულ დაყენებას და მას დიალექტიკურად სწევებს. მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმის თვალსაზრისით თავისუფლება მდგომარეობს არა წარმოსახვითს დამოუკიდებლობაში ბუნების კანონებიდან, არამედ ამ კანონების შემეცნებაში, პრაქტიკულ მოღვაწეობაში მათი გამოყენების შესაძლებლობაში. „...სანამ ჩვენ არ ვიცნობთ ბუნების კანონს, იგი, არსებობს და მოქმედებს რაღაც ფილოსოფიური ლექსიკონი.

დამოუკიდებლად, გარეშე ჩვენი შემეცნებისა, ჩვენ „ბრმა აუცილებლობის“ მონებად გვხდის. რაკი ჩვენ გავიგეთ ეს კანონი, მომქმედი (როგორც ათასჯერ იმეორებდა მარქსი) დამოუკიდებლად ჩვენი ნებისყოფისა და ჩვენი ცნობიერებისა, — ჩვენ ბუნების ბატონები ვართ“ (ლენინი). ნებისყოფის თავისუფლება — ეს სხვა არაფერია, თუ არ უნარი მივიღოთ გადაწყვეტილებანი საქმის ცოდნის საფუძველზე. „მაშასადამე, თავისუფლება მდგომარეობს თვით ჩვენს თავსა და გარეგან ბუნებაზე ბატონობაში, ბატონობაში, რომელიც ბუნების აუცილებლობათა შემეცნებაზეა დამყარებული“ (ენგელსი). მაშასადამე, თავისუფლება არის შეცნობილი აუცილებლობა. აუცილებლობის გაუგებლად შეუძლებელია ნამდვილი თავისუფლება. „ადამიანები, რომლებიც ბოლოს, თავისი საკუთარი საზოგადოებრივი ყოფიერების ბატონები გახდნენ, ხდებიან ამის გამო ბუნების ბატონებად, თავისი თავის ბატონებად — თავისუფალ ადამიანებად“ (ენგელსი).

თვითმოძრაობა. — მთელი სამყარო იმყოფება მუდმივ მოძრაობასა და განვითარებაში. იდეალისტები და ხუცები ამტკიცებენ, რომ მოძრაობის მიზეზი იმყოფება არა ბუნებაში, არამედ მის გარეთ, ღმერთში. დიალექტიკური მატერიალიზმი, ხსნის რა სამყაროს თვითონ მისგანვე, ამტკიცებს, რომ მოძრაობისა და განვითარების მიზეზი იმყოფება არა ღმერთში, არამედ თვით სამყაროს და-

მანხასიათებელ კანონებში. ბუნებასა და საზოგადოებაში მოძრაობა, განვითარება ხდება საგნებისა და მოვლენების დამანხასიათებელ შინაგან წინააღმდეგობათა ძალით. ამიტომ საგნების მოძრაობა, განვითარება არის მათი თვითმოძრაობა, თვითგანვითარება. „პირობა სამყაროს ყველა პროცესის შემეცნებისა მათს „თ ვ ი თ მ ო ძ რ ა ო ბ ა შ ი“, მათს სპონტანურ განვითარებაში, მათს ცხოველ სიცოცხლეში, არის შემეცნება მათი, როგორც დაპირისპირებათა ერთიანობისა“ (ლენინი).

თეზისი, ანტითეზისი, სინთეზი (ბერძნულად — „დებულება“, „დაპირისპირება“ და „შეერთება“) — ჰეგელის ტერმინები სამი მომენტის აღსანიშნავად მის ტრიადებში, რომელთა ფორმაშიც, მისი აზრით, ვითარდება მსოფლიო გონება, „აბსოლუტური იდეა“ (ღმერთი). ჰეგელის ტრიადები ხშირად მიეტად ხელოვნური ხასიათის ატარებენ, ისინი ეკვივალენტებიან ბუნებას, ტრიადებისადმი მორგებულნი ხდება ყოველივე ამ ქვეყნად (მაგალითად, ჰეგელისათვის აფრიკა — ეს თეზისია, აზია — ანტითეზისი, ევროპა — სინთეზი).

თეიზმი (ბერძნულად „თეოს“ — ღმერთი) — ფილოსოფიურ-ღვთისმეტყველური მოძღვრება, დამყარებული ღმერთის, როგორც გონიერი არსების, არსებობის აღიარებაზე, ღმერთისა, რომელმაც შექმნა სამყარო და რომელიც ერევა ადამიანთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში. თეიზმი მიეტად

ახლოსაა ჩვეულებრივ ღვთისმეტყველებასთან, მაგრამ განსხვავდება მისგან იმით, რომ უარ-ჰყოფს აშკარა უაზრობებს (როგორცაა, მაგალი-თად, ლეგენდა სამყაროს ექვს დღეში შექმნის, ღვთის სამების შესახებ და სხვ.).

თელეოლოგია (ბერძნულად „თელოს“ — მიზანი და „ლოგოს“ — მოძღვრება) — იდეალისტური მოძღვრება, რომლის მიხედვით ყველაფერი ბუნებაში მიზანშეწონილია. თელეოლოგიის ზოგიერთი მომხრე სთვლის, რომ ყველაფერი სამყაროში შექმნილია ღმერთის მიერ ისე, რომ ერთი ნივთი წარმოადგენს მეორის საშუალებას. ენგელსი დასცინოდა თელეოლოგების შეხედულებას, რომლის თანახმადაც „კატები შექმნილია, რათა სჭამონ თაგვები, თაგვები — რათა შეჭმულ იქნან კატების მიერ, და მთელი ბუნება, რათა დამტკიცებულ იქნას შემქმნელის სიბრძნე“. თელეოლოგიის სხვა დამცველები (არისტოტელე, ჰეგელი) ამტკიცებენ, რომ ორგანიზმთა აგებულებას საფუძვლად უდევს შინაგანი მიზანი (სული), რომელიც წინასწარ საზღვრავს მცენარეთა და ცხოველთა განვითარების მიმართულებას, და რომ ეს მიზანი მოცემულია ღმერთის მიერ. დიალექტიკური მატერიალიზმი გვასწავლის, რომ მიზანსწრაფულობით ხასიათდება მხოლოდ მოღვაწეობა ადამიანისა. ამასთან ადამიანის მოღვაწეობა განისაზღვრება მისი არსებობის ობიექტური პირობებით და უწინარეს ყოვლისა საზოგადოების ცხოვრების მატერიალური

პირობებით. ორგანიზმთა სამყაროში შემჩნეული მიზანშეწონილობა კი ამ ორგანიზმთა აგებულებასა და ცხოველმოქმედებაში ბუნებრივი შერჩევის შედეგია. იხ. დარვინიზმი.

თეოლოგია, ანუ ღვთისმეტყველება — ცრუმეცნიერება, რომელიც ცდილობს დაასაბუთოს რელიგია ფილოსოფიური საბუთების შემწეობით.

თეორია და პრაქტიკა. — მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი სთვლის, რომ საზოგადოებრივი პრაქტიკა წარმოადგენს თეორიის საფუძველს. ამიტომ „ცხოვრების, პრაქტიკის თვალსაზრისი უნდა იყოს შემეცნების თეორიის პირველი და ძირითადი თვალსაზრისი“ (ლენინი). მეცნიერების მონაცემები ყოველთვის მოწმდება პრაქტიკით, გამოცდილებით. თეორია, წარმოადგენს რა გამოცდილების, პრაქტიკის განზოგადებას, ადამიანებს აძლევს პერსპექტივას მათ პრაქტიკულ მოღვაწეობაში. მარქსისტულ-ლენინური თეორია არის ყველა ქვეყნის მუშათა მოძრაობის გამოცდილება, აღებული მისი ზოგადი სახით. „მარქსისტულ-ლენინური თეორიის ძალა მდგომარეობს იმაში, რომ იგი აძლევს პარტიას შესაძლებლობას გაერკვეს ვითარებაში, გაიგოს გარემომცველ მოვლენათა შინაგანი კავშირი, განჭვრიტოს მოვლენათა მსვლელობა და გამოიცხოს არა მარტო ის, თუ როგორ და საით ვითარდებიან მოვლენები აწმყოში, არამედ ისიც, თუ როგორ და საით უნდა განვითარდნენ ისინი მომავალ-

ში“ (ს. ა. კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). თეორიის უსაფხუო ხდება, თუ იგი არ უკავშირდება რევოლუციურ პრაქტიკას, პრაქტიკა კი ხდება ბრმა, თუ იგი გზას არ ინათებს რევოლუციური თეორიით. „...თეორია შეიძლება გადაიქცეს მუშათა მოძრაობის უდიდეს ძალად, თუ იგი ყალიბდება განუყრელ კავშირში რევოლუციური პრაქტიკასთან“ (სტალინი). II ინტერნაციონალის ოპორტუნისტებმა შექმნიეს გათიშვა თეორიასა და პრაქტიკას შორის. მარქსიზმის თეორიას მათ გამოაცალეს ცოცხალი რევოლუციური სული და მასების ცოცხალი, რევოლუციური ბრძოლისაგან მოწყვეტილი თეორია გადააქციეს უბადრუკ დოგმებად, რომელთაც უარჰყოფს რევოლუციური ბრძოლის პრაქტიკა. თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობა თავის უმაღლეს გამოხატულებას ღებულობს ბოლშევიკური პარტიის მოღვაწეობაში. მარქსიზმ-ლენინიზმი რევოლუციური თეორიისა და რევოლუციური პრაქტიკის ნამდვილი ერთიანობაა. „მარქსისტულ-ლენინური თეორიის დაუფლება — ეს ნიშნავს შეითვისო ამ თეორიის არსი და ისწავლო ამ თეორიის გამოყენება რევოლუციური მოძრაობის პრაქტიკული საკითხების გადაჭრისას პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის სხვადასხვა პირობებში“ (ს. ა. კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი).

ი

იდეალიზმი — ორიდან ერთერთი ძირითადი ფილოსოფიური მიმართულება, რომელიც ყოფიერებისადმი აზროვნების დამოკიდებულების საკითხის გადაჭრის დროს, წინააღმდეგ მატერიალიზმისა, პირველადად ღებულობს—ცნობიერებას, სულს, უარჰყოფს რა, რომ ცნობიერება მატერიის პროდუქტია. იდეალიზმი სამყაროს სთვლის „აბსოლუტური იდეის“, „მსოფლიო სულის“, „ცნობიერების“ განსახიერებად. იდეალიზმი ამტკიცებს, „რომ რეალურად არსებობს მხოლოდ ჩვენი ცნობიერება, რომ მატერიალური სამყარო, ყოფიერება, ბუნება არსებობს მხოლოდ ჩვენს ცნობიერებაში, ჩვენს შეგრძნებებში, წარმოდგენებში, ცნებებში“ (ს ა კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). იდეალისტური მიმართულება ფილოსოფიაში იყოფა ორ ძირითად სახესხვაობად. იდეალიზმი სუბიექტური საფუძვლად ღებულობს ცალკეული ინდივიდუუმის, სუბიექტის შეგრძნებას, წარმოდგენას, ცნობიერებას. იდეალიზმი ობიექტური საფუძვლად ღებულობს ცნობიერებას საერთოდ: მსოფლიო გონებას, უნივერსალურ ნების-

ყოფას და ა. შ., რომლებიც, ობიექტური იდეალისტების შეხედულებით, არსებობენ თავისთავად, ადამიანისაგან დამოუკიდებლად. იდეალიზმი მჭიდროდ დაკავშირებულია რელიგიასთან და ფარულად თუ აშკარად მას მივეყვართ ღმერთის იდეამდე. მიგვითითებს რა, რომ იდეალიზმი არაა ხუცობა, ლენინი ხაზს უსვამს ამასთანავე, რომ იდეალიზმი „ფილოსოფიური არის („უფროსწორი“ და „გარდა ამისა“) გზა ხუცობისაკენ ადამიანის უსასრულოდ რთული შემეცნების (დიალექტიკური შემეცნების) ერთ-ერთი ელფერი ს. შემწეობით“ (ლენინი). ლენინი ამჟღავნებს იდეალიზმის თეორიულ-შემეცნებითი ფესვებს. თვით შემეცნებაში მოვლენათა განზოგადების პროცესში არის შესაძლებლობა ცნობიერების მოწყვეტისა; მოცილებისა სინამდვილიდან, შესაძლებლობა ზოგადი ცნებების გადაქცევისა (და ამასთან შეუმჩნეველი, ადამიანის მიერ შეუფერხებელი გადაქცევისა) აბსოლუტად, რომელიც მოწყვეტილია მატერიას და გაღმერთებული, ამ შესაძლებლობის რეალიზაცია ხდება განსაზღვრულ სოციალურ პირობებში. ასეთ სოციალურ პირობებს წარმოადგენს გამოყოფა სულიერი შრომისა მატერიალურისაგან, წარმოშობა კლასებისა და ექსპლოატაციისა. ბუნების მოვლენათა იდეალისტური ახსნა ვითარდებოდა, როგორც წესი, რეაქციული კლასების იდეოლოგებისა ან იმ კლასების იდეოლოგების მიერ, რომლებიც კომპ-

რომისზე წავიდნენ რეაქციულ კლასებთან. ფილოსოფიური იდეალიზმის უძველესი წარმომადგენლები იყვნენ პითაგორელები. პითაგორელთა მოძღვრებაში, რომლებიც დემოკრატიის წინააღმდეგ აქტიურად მებრძოლი ძველი ბერძნული არისტოკრატიის პოლიტიკურ ორგანიზაციას წარმოადგენდნენ, ვითარდებოდა იდეალისტური მოძღვრებარიცხვზე, როგორც სამყაროს საფუძველზე. ძველი ბერძნული იდეალიზმის უდიდესი წარმომადგენელი იყო პლატონი (427 — 347 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე). პლატონმა გამოაცხადა ნამდვილსამყაროდ განსაკუთრებული, იდეათა ზეგრძნობადი სამყარო, ხოლო რეალურ ნივთთა სამყარო გამოცხადდა აჩრდილთა სამყაროდ, იდეათა უფერულ გამოკრთომათა სამყაროდ. ფეოდალურ საზოგადოებაში ბატონობდა იდეალისტური სქოლასტიკა, რომელმაც ფილოსოფია ღვთისმეტყველების მსახურად გადააქცია. ფეოდალიზმის დაშლისა და ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარების პერიოდში მოწინავე ქვეყნების (ინგლისი, ჰოლანდია) რევოლუციური ბურჟუაზია აყენებს მთელ რიგ ფილოსოფოს-მატერიალისტებს (ბეკონი, სპინოზა, ჰობესი და სხვ.). ინგლისელი ფილოსოფოსების მატერიალიზმის რეაქციად კაპიტალისტურ ურთიერთობათა დამყარების ეპოქაში ინგლისში მოგვევლინა ეპისკოპოს ბერკლის სუბიექტური იდეალიზმი და იუმის აგნოსტიციზმი. გერმანიის ბურჟუაზია XVII საუკუნეში და XVIII საუკ.

დასაწყისში, დაინტერესებული კაპიტალისტურ ურთიერთობათა განვითარებით და ამასთანავე ერთად მჭიდროდ დაკავშირებული ფეოდალიზმთან და მასთან კომპრომისზე მიმავალი, იძლევა ფილოსოფოს - იდეალისტს მეცნიერ ლაიბნიცს (1646 — 1716). XVIII საუკუნესა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ყალიბდება გერმანიაში იდეალისტური კლასიკური ფილოსოფია (კანტი, ფიხტე (1762 — 1814), შელინგი (1775 — 1854), ჰეგელი). ეს ფილოსოფია ასახავს იმ ეპოქის გერმანიის ბურჟუაზიის კომპრომისობას: ერთი მხრით, მის რევოლუციურ ოცნებებს, მეორე მხრით — მის უღონობას მოახდინოს ბურჟუაზიული რევოლუცია ეკონომიურ ურთიერთობათა განუვითარებლობისა და გერმანიის პოლიტიკური დაქუცმაცების გამო. გერმანული კლასიკური იდეალიზმის წარმომადგენლებმა არა მარტო შეიტანეს თავის ფილოსოფიაში ბევრი რამ ძვირფასი მეცნიერების განვითარებიდან, არამედ იდეალისტურ ფორმაში გამოსთქვეს მთელი რიგი გენიალური აზრები, რომლებმაც წინასწარ განჭვრიტეს XIX საუკუნის ბუნებისმეტყველების აღმოჩენანი (კანტის ნატურფილოსოფია, შელინგის ნატურფილოსოფია). გერმანული იდეალიზმის ფილოსოფიის დასრულებას წარმოადგენდა ფილოსოფია ობიექტური იდეალისტის ჰეგელისა, რომელმაც იდეალიზმის ბაზაზე პირველად წარმოგვიდგინა მთელი სამყარო პროცესის სახით, ე. ი. განუწყვეტელ მოძრაობასა,

ცვლილებასა და განვითარებაში, და შეეცადა გამოეკვლია ამ მოძრაობისა და განვითარების ურთიერთი შინაგანი კავშირი. „ის მისტიფიკაცია, რომელიც განიცადა დიალექტიკამ ჰეგელის ხელში, სრულიადაც არ უშლის ხელს იმას, რომ პირველად ჰეგელმა გვამცნო ამომწურავად და შეფენებულად მისი საყოველთაო მოძრაობის ფორმები“ (მარქსი). ჰეგელი იყო უკანასკნელი წარმომადგენელი იმ იდეალისტური ფილოსოფიისა, რომელშიც, წინააღმდეგ იდეალიზმისა, მოიპოვებოდა ძვირფასი, პროგრესული მომენტები. მარქსისა და ენგელსის შემდეგ, რომლებმაც შექმნეს დიალექტიკური მატერიალიზმი — რევოლუციური პროლეტარიატის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა და მეტოდი, ბურჟუაზიული ფილოსოფია გადაგვარებას განიცდის, სესხულობს რა წარსულის იდეალისტური სისტემებიდან ყველაზე რეაქციულ, ანტიმეცნიერულ და მისტიკურ იდეებს. განსაკუთრებულად რეაქციულ ხასიათს ბურჟუაზიული ფილოსოფია ღებულობს იმპერიალიზმის ეპოქაში. ბურჟუაზიული რეაქციულ-იდეალისტური ფილოსოფია ხდება რევიზიონიზმისა და ოპორტუნიზმის დროშად. იცავს რა კლასთა თანამშრომლობის იდეას და იბრძვის რა პროლეტარული რევოლუციის იდეის წინააღმდეგ, რევიზიონიზმი აცლას მარქსიზმს მატერიალისტურ დიალექტიკას და ცდილობს შეაერთოს მარქსის მოძღვრება ამათუ-იმ იდეალისტურ ფილოსოფიასთან. მხოლოდ სსრ

კავშირში, სადაც მეურნეობის სოციალისტური სისტემა გახდა განუყოფლად გაბატონებული, სადაც მოსპობილია ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია, სადაც ისპობა დაპირისპირება გონებრივსა და ფიზიკურ შრომას შორის, არის შესაძლებელი შეუჩერებელი პროგრესი წარმოებისა და მეცნიერების განვითარებაში, შექმნილია ყველა პირობა და წანამძღვარი იდეალისტურ-რელიგიური მსოფლმხედველობის საბოლოოდ აღმოსაფხვრელად. საზოგადოებრივ მოვლენათა ახსნის დროს ყველა ფილოსოფოსი მარქსამდე და ენგელსამდე გამოდიოდა იდეალიზმიდან, იმის აღიარებიდან, რომ ისტორია არის იდეათა პროგრესი და რომ ისტორიის ძირითად მამოძრავებლებს წარმოადგენენ განათლებული ადამიანები, „გმირები“, რომლებიც ისტორიას ჰქმნიან ხალხის გარეშე. ამ იდეალისტურ პოზიციებზე იდგნენ რუსი ნაროდნიკები (ლავროვი, მიხაილოვსკი), ამავე პოზიციებზე დგას დღემდე ბურჟუაზიული მეცნიერება. მხოლოდ მარქსიზმმა გვიჩვენა საზოგადოების ჭეშმარიტი საფუძველი, ნათელჰყო რა, რომ იდეებს საფუძვლად უდევს ცხოვრების მატერიალური პირობები. მარქსიზმმა პირველად შექმნა თანმიმდევრულ-მატერიალისტური მსოფლმხედველობა, ბოლომდე მტრულად განწყობილი იდეალიზმისადმი.

ისტორიის იდეალისტური გაგება — საზოგადოებრივი განვითარების ისეთი გაგებაა, რომე-

ლიც ისტორიულ მოვლენათა ძირითად მიზეზს ხედავს იდეებში, თეორიებში, „სულში“ და ა. შ. მარქსამდე იდეალიზმი ისტორიის გაგებაში გაბატონებული მიმართულება იყო. მარქსამდე თვით მატერიალისტებსაც კი არ შეეძლოთ გაეგრძელებიათ თავისი მატერიალიზმი საზოგადოებრივ მოვლენათა დარგზე და ამ მოვლენათა ახსნაში იდეალიზმის პოზიციებზე რჩებოდნენ. ასე, მაგალითად, XVIII საუკუნის ფრანგი მატერიალისტები მიდიოდნენ იმ დასკვნამდე, რომ საზოგადოების ცხოვრება განისაზღვრება იდეებით („შეხედულებანი განაგებენ სამყაროს“). ისტორიულ მოვლენებს ფრანგი მატერიალისტები იხილავდნენ როგორც ბუნებრივ და უბუნებრივ შემთხვევითობათა დამთხვევის შედეგს და არა როგორც საზოგადოების კანონზომიერი განვითარების შედეგს, რომელსაც საფუძვლად უდევს ცვლილება ადამიანთა ცხოვრების მატერიალურ პირობებში. დასრულებული და ნათლად გამოხატული ფორმა იდეალიზმმა ისტორიის გაგებაში ჰპოვა ჰეგელის ფილოსოფიაში. საზოგადოების ისტორია ჰეგელის თვალსაზრისით განვითარებისა და ადამიანთა კულტურის სრულყოფის კანონზომიერი პროცესია. მაგრამ კანონზომიერების საფუძველი და საზოგადოების განვითარების წყარო იმყოფება არა თვით საზოგადოებაში, არამედ მისტიკურ „აბსოლუტურ იდეაში“. „აბსოლუტური იდეა“ — აი შემოქმედებითი საწყისი, რომელიც მართავს

ხალხთა, სახელმწიფოთა ცხოვრებას, მიჰყავს წინ საზოგადოებას. ისტორიის გაგებაში იდეალისტები იყვნენ სოციალისტ-უტოპისტები, თუმცა ისინი, როგორც, მაგალითად, სენ-სიმონი, გამოსთქვამდნენ კიდევ ცალკეულ გენიალურ მიხვედრებს საზოგადოების ცხოვრებისათვის მრეწველობისა და ტექნიკის უდიდესი მნიშვნელობის შესახებ. იდეალისტურად ესმოდათ ისტორიული განვითარება აგრეთვე ნაროდნიკებს, ესერებს, ანარქისტებს. ნაროდნიკები, როგორც ცნობილია, სთვლიდნენ, რომ ისტორიას ჰქმნიან „გმირები“, გამოჩენილი პიროვნებანი. თავის მოღვაწეობას ნაროდნიკები აგებდნენ ყოვლისშემძველი, ცხოვრებიდან მოწყვეტილი „იდეალური“ გეგმების საფუძველზე და არა საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პირობებისა და მოთხოვნილებების მეცნიერული გაგების საფუძველზე. მარქსმა პირველად გვიჩვენა, რომ მატერიალური წარმოების განვითარება არის საზოგადოებრივი განვითარების საფუძველი. ამიტომ მარქსისტულ-ლენინური პარტიის პოლიტიკა, როგორც მეცნიერული პოლიტიკა, გამოდის საზოგადოების მატერიალური ცხოვრებისა და კლასთა ბრძოლის კონკრეტული პირობებიდან და მოთხოვნილებებიდან.

იდეოლოგია — საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმა, განსაზღვრული შეხედულებათა, იდეათა, ცნებათა, წარმოდგენათა ერთობლიობა. იდეოლოგიის ფორმებს წარმოადგენენ პოლიტიკა-

კური შეხედულებანი, მეცნიერება, მორალი, ხელოვნება, რელიგია და ა. შ. ყველა იდეოლოგია წარმოადგენს საზოგადოებრივი ყოფიერების ანარეკლს. კლასობრივ საზოგადოებაში იდეოლოგია წარმოადგენს კლასობრივ იდეოლოგიას. იგი გამოხატავს და იცავს მეზობლი კლასების ინტერესებს. ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში „საკითხი დგას მხოლოდ ასე: ბურჟუაზიული ან სოციალისტური იდეოლოგია. შუალედი აქ არ არის, ვინაიდან არავითარი „მესამე“ იდეოლოგია კაცობრიობას არ გამოუმუშავებია და საერთოდ საზოგადოებაში, რომელსაც კლასობრივი წინააღმდეგობა ჰგლეჯავს, არც შეიძლება არასდროს არსებობდეს კლასგარეშე ან ზეკლასობრივი იდეოლოგია“ (ლენინი). იდეოლოგია უდიდეს როლს თამაშობს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, საზოგადოების ისტორიაში. წარმოიშვება რა როგორც საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პირობებისა და განსაზღვრულ კლასთა ინტერესების ასახვა, იდეოლოგია თავის მხრით აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოების განვითარებაზე. მოწინავე იდეოლოგია ემსახურება საზოგადოების რევოლუციური ძალების ინტერესებს. მუშათა კლასის იდეოლოგია არის მარქსიზმ-ლენინიზმი. მარქსიზმ-ლენინიზმი წარმოადგენს კომუნისტური პარტიისა და მუშათა კლასის უდიდეს იდეურ ძალას საზოგადოების რევოლუციურ, სოციალისტურ გარდაქმნაში. თანამედროვე ბურჟუაზიული

იდეოლოგია, პირიქით, წარმოადგენს რეაქციულ ძალას. იგი ემსახურება ბურჟუაზიის ინტერესებს მის ბრძოლაში მუშათა კლასთან, სოციალიზმთან. უარის თქმა მეცნიერებაზე, იდეალიზმი, ხუცობა და ბნელეთის მოციქულობა, შოვინიზმისა და რასიზმის ქადაგება — ყოველივე ეს თანამედროვე ბურჟუაზიული და ფაშისტური იდეოლოგიის განუყრელი თვისებებია. მუშათა კლასის გამარჯვება და სოციალიზმის ზეიმი სპობს ბურჟუაზიული იდეოლოგიის მასშარდოვებელ ნიადაგს. ადამიანებზე ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გავლენის თავიდან აშორება მოდიხს არა თავისთავად, არა თვითღინებით, არამედ მკაცრი იდეურ ბრძოლაში ამ იდეოლოგიასთან.

იეროგლიფების თეორია — თეორია, რომლის თანახმად ადამიანის შეგრძნებანი და წარმოდგენანი წარმოადგენენ სამყაროს მხოლოდ პირობით ნიშნებს (იეროგლიფებს). იეროგლიფული თეორიის მომხრენი ამტკიცებენ, რომ ჩვენი ცნობიერება თითქოს არ წარმოადგენს ობიექტური სამყაროს საგნებისა და ნივთების ანარეკლს. ამით ისინი ცდილობენ შეარყიონ სამყაროს შემეცნების შესაძლებლობის რწმენა. „ასახვა აუცილებლად და გარდუვალად გულისხმობს იმის ობიექტურ რეალობას, რაც „ასახება“ „პირობითი ნიშანი“, სიმბოლო, იეროგლიფი არის ცნებები, რომელთაც ავანოსტიციზმის სრულიად უმაქნისი ელემენტი შემოაქვთ“ (ლენინი). ასახვა არასდროს არ

შეიძლება მთლიანად დაემთხვეს საგანს, რომელიც აისახება, მაგრამ ეს არის სწორი ასახვა რეალურად არსებული საგნისა და არა პირობითი ნიშანი. იეროგლიფების თეორიას იცავდნენ მთელი რიგი ბუნებისმეტყველნი. ამ თეორიას ერთ დროს პლენხანოვიც იზიარებდა. იეროგლიფების თეორიას დიალექტიკური მატერიალიზმი უპირისპირებს ასახვის თეორიას. (იხ.).

ინდუქტივნიზმი — იხ. დედუქტივნიზმი და ინდუქტივნიზმი.

ინდუქცია და დედუქცია. — ინდუქცია (დაყენება) — წესი მსჯელობისა კერძოდან ზოგადისაკენ, ფაქტებიდან განზოგადებებისაკენ. დედუქცია (გამოყვანა) — წესი მსჯელობისა ზოგადიდან კერძოსაკენ, ზოგადი დებულებებიდან კერძო დასკვნებისაკენ. ფილოსოფოს-ემპირიკოსები (ბეკონი, ჯ. ს. მილი) განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ინდუქციას, უმორჩილებდნენ რა მას დედუქციას. ფილოსოფოს-რაციონალისტები (დეკარტი, სპინოზა, ლაიბნიცი), პირიქით, პირველ ადგილზე აყენებდნენ დედუქციას. მატერიალისტური დიალექტიკა ინდუქციასა და დედუქციას სთვლის გამოკვლევის მხოლოდ განსაკუთრებულ, მაგრამ არა დამოუკიდებელ, ერთმანეთისაგან არა იზოლირებულ სახეებად. ერთი შეუძლებელია მეორის გარეშე. ყოველი მეცნიერული დედუქცია წარმოადგენს მასალის წინასწარი ინდუქციური შესწავლის შედეგს და ემყარება ამ შესწავლას. თავის 7. ფილოსოფიური ლექსიკონი.

მხრით ინდუქცია წარმოადგენს ჰეშმარიტად მეცნიერულ ინდუქციას მხოლოდ მაშინ, როცა ცალკეულ კერძო მოვლენათა შესწავლა ემყარება განვითარების ზოგადი კანონების ცოდნას. უნდა „მხედველობაში გვქონდეს მათი კავშირი ერთმანეთს შორის, მათი ურთიერთშევესება ერთიმეორეთი“ (ენგელსი). მარქსმა „კაპიტალში“ ანალიზი გაუკეთა კოლოსალურ ფაქტიურ მასალას და განაზოგადა კაპიტალიზმის განვითარების მთელი მსვლელობა. ამასთან იგი სარგებლობდა ერთსა და იმავე დროს ინდუქციითაც და დედუქციითაც.

„ისტორიაზე მონისტური შეხედულების განვითარების საკითხისათვის“ — პლენანოვის ნაწარმოები, რომელიც გამოვიდა 1895 წელს ნ. ბელტოვის ფსევდონიმით. ამ წიგნზე „ალიზარდ რუსი მარქსისტების მთელი თაობა“ (ლენინი), მასში მარქსისტული ფილოსოფიის გადმოცემასთან ერთად მოცემულია ნაროდნიკების რეაქციულ შეხედულებათა ღრმა კრიტიკა. მარქსამდე არსებულ ფილოსოფიას და სოციოლოგიას მიძღვნილი აქვს ოთხი თავი, სადაც პლენანოვის მიერ კრიტიკულად განხილულია XVIII საუკუნის ფრანგი მატერიალისტების, რესტავრაციის დროის ფრანგი ბურჟუაზიული ისტორიკოსების, სოციალისტ-უტოპისტების, გერმანული იდეალისტური ფილოსოფიის წარმომადგენელთა (ჰეგელი) შეხედულებანი. პლენანოვი გვიჩვენებს, რომ მხოლოდ მარქსმა და ენგელსმა შექმნეს ბოლომდე თანმიმდევ-

რული მატერიალისტური ფილოსოფია, რომ მხოლოდ მარქსმა შექმნა ნამდვილი მეცნიერება საზოგადოების შესახებ, აღმოაჩინა რა მისი განვითარების საფუძველი. ამავე შრომაში პლენანოვი იძლევა „გმირებისა“ და „ბრბოს“ შესახებ რეაქციული ნაროდნიკული თეორიის საუცხოო კრიტიკას და გადმოგვცემს მარქსისტულ შეხედულებებს ისტორიაში პიროვნების როლისა და საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერების შესახებ.

ისტორიის მატერიალისტური გაგება — იხ. ისტორიული მატერიალიზმი.

ისტორიული მატერიალიზმი, ან ისტორიის მატერიალისტური გაგება — მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრება ადამიანთა საზოგადოების განვითარების კანონებზე. ისტორიული მატერიალიზმი არის დიალექტიკური მატერიალიზმის დებულებათა თანმიმდევრული გავრცელება საზოგადოებრივი მოვლენების შესწავლაზე. მარქსამდე მეცნიერებაში ბატონობდა ისტორიის იდეალისტური გაგება. ისტორიული მატერიალიზმის თეორიის შექმნა დაკავშირებულია უდიდეს აღმოჩენასთან, რომელიც მარქსმა მოახდინა ისტორიისა და ისტორიულ მოვლენათა განმარტებაში. „როგორც დარვინმა აღმოაჩინა ორგანიზმული ქვეყნის განვითარების კანონი, ისე მარქსმა აღმოაჩინა კაცობრიობის ისტორიის განვითარების კანონი. მან აღმოაჩინა ის მარტივი ფაქტი, რომელიც მიჩქმალული იყო

იდეოლოგიურ მოსაზრებათა სამოსელში, რომ ადამიანებმა პირველყოვლისა უნდა იზრუნონ საქმელზე, სასმელზე, საცხოვრებელ ბინაზე და ტანისამოსზე და მხოლოდ შემდეგ ეწეოდენ პოლიტიკას, მეცნიერებას, ხელოვნებას, რელიგიას და სხვ.; რომ, მაშასადამე, არსებობის უშუალო მატერიალური საშუალებების წარმოება და ამასთან ერთად ამათუიმი ხალხის ან ამათუიმი ისტორიული ხანის ეკონომიური განვითარების შესაფერი საფუძვური განსაზღვრული მომიენტში შეადგენს საფუძველს, საიდანაც ვითარდებიან შესაფერი ეპოქის სახელმწიფო დაწესებულებანი, უფლებრივი შეხედულებანი, ხელოვნება და თვით ადამიანთა რელიგიური წარმოდგენებიც კი და რომლიდანაც უნდა გამოვდიოდეთ ყველა ამ მოვლენის ახსნის საქმეში, — მათში პოულობენ ისინი თავის ახსნას და არა პირიქით, როგორც აქამდე ეგონათ“ (ენგელსი). ადამიანის არსებობისათვის აუცილებელი მატერიალური დოვლათის წარმოების წესთა განვითარებაში ისტორიული მატერიალიზმი ხედავს მთავარ ძალას, რომელიც საზღვრავს ადამიანთა მთელ საზოგადოებრივ ცხოვრებას და აპირობებს ერთი საზოგადოებრივი წყობილების გადასვლას მეორეში. არცერთ საზოგადოებას არ შეუძლია იარსებოს, თუ არ აწარმოვა მატერიალური დოვლათი. შრომის იარაღების, ტექნიკის შემწეობით ადამიანი წარმოების პროცესში ზემოქმედებას ახდენს ბუ-

ნებაზე და პოულობს ცხოვრებისათვის საჭირო საგნებს. მატერიალური წარმოების სრულყოფაზე, განვითარებაზე არის დამოკიდებული საზოგადოების პროგრესი. იმ დროიდან, რაც ადამიანი ამაღლდა იარაღების მოხმარებამდე და გადაიქცა „იარაღის მიკეთებელ ცხოველად“, იწყება ადამიანთა საზოგადოების ისტორია. საზოგადოების საწარმოო ძალთა განვითარებაში პოულობს თავის გამონატულებას ბუნებაზე ადამიანის ბატონობის ზრდა. საწარმოო ძალთა განვითარებასთან ერთად კი იცვლება მატერიალური წარმოების მეორე აუცილებელი მხარეც — ურთიერთობანი: ადამიანებს შორის, რომლებშიც ისინი შედიან წარმოების დროს, — წარმოებითი ურთიერთობანი, იცვლება სოციალ-ეკონომიური წესწყობილებანი. საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციათა (იხ.) ცვლა ისტორიაში — პირველყოფილი თემური წყობილება, მონათმფლობელური, ფეოდალური, ბურჟუაზიული, სოციალისტური წყობილება — არის, უწინარეს ყოვლისა, შეცვლა ერთი წარმოებითი ურთიერთობისა მეორეთი, უფრო პროგრესულით. ეს ცვლა არის ყოველთვის აუცილებელი, კანონზომიერი შედეგი საზოგადოების საწარმოო ძალთა განვითარებისა. დამყარება ახალი წარმოებითი ურთიერთობებისა, ეკონომიურ წესწყობილებათა, რომელთაც აუცილებლად იწვევს ცხოვრებაში საწარმოო ძალთა განვითარება, ჩვეულებრივად ხდება ძველი წარ-

მოებითი ურთიერთობების რევოლუციური დამხობის გზით. მაშასადამე, მარქსის ისტორიული მატერიალიზმის თეორიის უდიდესი დამსახურება მდგომარეობს იმაში, რომ მან, უწინარეს ყოვლისა, ყურადღება მიაქცია მატერიალური წარმოების ობიექტურ პირობებს, საზოგადოების ცხოვრების ეკონომიურ კანონებს, რომლებიც წარმოადგენენ ადამიანთა მთელი ისტორიული მოღვაწეობის ბაზისს. მარქსის თეორიის წყალობით „ქაოსი და თვითნებობა, რომელიც აქამდე შეფუთვდა შეხედულებებში ისტორიასა და პოლიტიკაზე, შეიცვალა გასაოცრად მწყობრი და მთლიანი მეცნიერული თეორიით, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორ ვითარდება საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთი წყობიდან, საწარმოო ძალთა ზრდის გამო, მეორე, უფრო მაღალი წყობა, — მაგალითად, ბატონყმობიდან, როგორ აღმოცენდება კაპიტალიზმი“ (ლენინი). მატერიალური წარმოებაში საზოგადოების მთელი ცხოვრებისა და განვითარების ჭეშმარიტი საფუძვლის აღმოჩენამ პირველად მოგვცა შესაძლებლობა გაგვეგო ხალხთა მასების, მშრომელთა დიადი შემოქმედებითი როლი ისტორიაში. საზოგადოებრივი განვითარების ისტორია პირველად იქნა გაგებული როგორც „ისტორია თვით მატერიალური დოვლათის მწარმოებლებისა, ისტორია მშრომელი მასებისა, რომლებიც წარმოებით პროცესის ძირითად ძალებს წარმოადგენენ და ანხორციელებენ საზოგადოების არსებო-

ბისათვის აუცილებლად საჭირო მატერიალური დოვლათის წარმოებას. მაშასადამე, ისტორიულ მეცნიერებას, თუ მას სურს იყოს ნამდვილი მეცნიერება, აღარ შეუძლია საზოგადოებრივი განვითარების ისტორია მეფეთა და მხედართმთავართა მოქმედებამდე, სახელმწიფოების „დამპყრობელთა“ და „დამმორჩილებელთა“ მოქმედებამდე დაიყვანოს, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, მან ხელი უხდა მოჰკიდოს მატერიალური დოვლათის მწარმოებლების ისტორიას, მშრომელი მასების ისტორიას, ხალხთა ისტორიას“ (ს ა კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). წარმოების არსებული წესის, საზოგადოების მატერიალური ყოფიერების მიხედვით ყალიბდება მთელი საზოგადოებრივი წყობილების, პოლიტიკური დაწესებულებების, ადამიანების აზრთა წყობის, მათი შეხედულებების, იდეების, თეორიების განსაზღვრული ისტორიული ხასიათიც. საზოგადოებრივი ყოფიერება განსაზღვრავს საზოგადოებრივ ცნობიერებას. შეუძლებელია სწორად გავიგოთ პოლიტიკური დაწესებულებების, იდეების, თეორიების დედაარსი, თუ დავივიწყებთ მათი წარმოშობის მატერიალურ საფუძველს — საზოგადოების ცხოვრების ეკონომიურ წყობას. შეუძლებელია გავიგოთ, თუ რატომ წარმოიშვა ერთ ეპოქაში ერთი დაწესებულებანი და იდეები, ხოლო მეორეში — სხვა, თუ გამოვალთ თვითონ მათგან და არა წარმოების წესიდან. მაგალითად,

ექსპლოატატორული სახელმწიფოს (მონათმფლობელური, ფეოდალური, კაპიტალისტური სახელმწიფო) ფორმები მუდამ დამოკიდებული იყო საზოგადოების კლასებად — მონათმფლობელებად და მონებად, მემამულეებად და ყმებად, ბურჟუაზიად და პროლეტარიატად — დაყოფაზე. საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმებიც (პოლიტიკური შეხედულებანი, მეცნიერება, რელიგია და სხვ.) აგრეთვე მუდამ დამოკიდებულია საბოლოო ანგარიშით ადამიანებს შორის გაბატონებულ წარმოებით ურთიერთობებზე და ძირფესვიანად იცვლება წარმოების წესის, ეკონომიური წესწყობილების გარდაქმნასთან ერთად. ხსნის რა პოლიტიკური დაწესებულებების, იდეების, თეორიების წარმოშობას და დამოკიდებულებას წარმოების წესისაგან, ისტორიული მატერიალიზმის თეორია სრულიადაც არ უარჰყოფს მათ სერიოზულ მნიშვნელობას საზოგადოების ცხოვრებაში. ამით ისტორიული მატერიალიზმი ძირფესვიანად განსხვავდება ეკონომიური მატერიალიზმისაგან. რაკი ერთხელ წარმოიშვებიან, საზოგადოებრივი და პოლიტიკური დაწესებულებანი და იდეები თვით ხდებიან ძალად, რომელიც ზემოქმედებას ახდენს მათ წარმოშობ პირობებზე. ისინი ან აფერხებენ საზოგადოებრივ განვითარებას, როგორც რეაქციული ძალები, რომლებიც საზოგადოების ჩამორჩენილ ფენებსა და კლასებს ემსახურებიან, ანდა წინ სწევენ ამ განვითარებას.

ემსახურებიან რა მოწინავე რევოლუციურ კლასებს. თანმიმდევრული მატერიალიზმი და ისტორიზმი მჭიდროდ და განუყოფლად არიან შეერთებული ისტორიული მატერიალიზმის თეორიაში. სწორედ ამიტომ ისტორიული მატერიალიზმის თეორიის აღმოჩენით საზოგადოებრივი მეცნიერება პირველად გადაიქცა ნამდვილ მეცნიერებად ადამიანთა საზოგადოების განვითარების კანონების შესახებ.

იუმი დავიდ (1711 — 1776) — ინგლისელი ბურჟუაზიული ფილოსოფოსი, ისტორიკოსი და ეკონომისტი. ფილოსოფიაში იუმი — აგნოსტიკოსია. საკითხს იმის შესახებ, არსებობს ობიექტური რეალობა თუ არა, იუმი სთვლის გადაუჭრელად. იგი ამტკიცებს, რომ ჩვენ არა თუ არ ვიცით როგორია ნივთები თავისთავათ, არამედ ისიც არ ვიცით, არსებობენ ისინი თუ არა. „იუმს არაფერი არ სურს იცოდეს „ნივთზე თავისთავად“, თვით აზრს მის შესახებ ფილოსოფიურად დაუშვებლად სთვლის“ (ლენინი). ამაშია იუმის უფრო თანმიმდევრული აგნოსტიციზმის განსხვავება კანტიანური აგნოსტიციზმისაგან, რომელიც აღიარებს ნივთის თავისთავად არსებობას. მიზეზობრივი კავშირი იუმისათვის ბუნების კანონი როდია, არამედ ჩვეულებაა, რომელიც გამომუშავდა მოვლენათა მორიგისეობის დაკვირვებიდან და რომელსაც საფუძველი არა აქვს არც თვით ბუნებაში, არც ადამიანის წარმო-

დგენებში. უარჰყოფს რა ნივთთა მატერიალურ საფუძველს და მიზეზობრიობას, იუმი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ადამიანის ცნობიერებაში არის ფსიქიკურ აღქმათა მხოლოდ ერთი ნაკადი და მეცნიერება დაიყვანება მარტოოდენ ამ ნაკადის უბრალო აღწერამდე, ისე რომ იგი მოკლებულია შესაძლებლობას მისწვდეს რაიმე კანონებს. იუმის აგნოსტიციზმსა და სუბიექტივიზმს აბათილებს ადამიანის პრაქტიკა. ბუნებაზე ზემოქმედებით და მისი შეცვლით ადამიანი ამტკიცებს სამყაროს ობიექტივობას, მის შეცნობადობას. იუმის ფილოსოფიაში დიდი გავლენა მოახდინა კანტზე და აგრეთვე მახიზმზე. იუმის საუცხოო კრიტიკა მოცემულია ლენინის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“. იუმის ძირითადი ფილოსოფიური შრომები: „ტრაქტატი ადამიანის ბუნებაზე“, 1739 — 1740 წ. წ., და „ადამიანური გაგების გამოკვლევა“, 1748 წ.

იუმიზმი — ინგლისელი ფილოსოფოსის იუმის (იხ.) და მისი მიმდევრების მოძღვრება.

3

კანტი იმსახურილ (1724 — 1804) — გერმანული კლასიკური იდეალიზმის ფუძემდებელი. „კანტის ფილოსოფიის ძირითადი ნიშანი არის შერიგება მატერიალიზმისა იდეალიზმთან, კომპრომისი მათ შორის“ (ლენინი). ერთი მხრით კანტი ამტკიცებდა რაღაც საგნის არსებობას ჩვენი ცნობიერების გარეშე, რომელსაც იგი უწოდებდა „ნივთს თავისთავად“. მაგრამ, მეორე მხრით, „ნივთი თავისთავად“, კანტის მიხედვით, პრინციპულად შეუცნობადია, წარმოადგენს ჩვენი შემეცნებისათვის მიღმურს („ტრანსცენდენტიალურს“). „როცა კანტი უშვებს, რომ ჩვენს წარმოდგენებს შეეფერება რაღაც ჩვენს გარეშე, რაღაც ნივთი თავისთავად, — აქ კანტი მატერიალისტია. როცა იგი აცხადებს ამ ნივთს თავისთავად შეუცნობელად... კანტი გამოდის როგორც იდეალისტი“ (ლენინი). აღიარებდა რა „ნივთს თავისთავად“ შეუცნობელად, კანტი შემეცნების თეორიას აგებდა ისეთ საფუძვლებზე, რომლებიც აახლოვებენ მას სუბიექტურ იდეალიზმთან. იმ ბიძგის ზეგავლენით, რომელსაც იძლევა „ნივთი თავისთავად“,

ადამიანის გრძნობადი უნარი, კანტის მიხედვით, ჰქმნის აღქმათა ქაოსს, რომელიც წესრიგდება ჰერეტიკის სუბიექტური ფორმების — სივრცისა და დროის შემწეობით. ამრიგად, ვლერულობით მოვლენას, ანუ გრძნობადობის საგანს. შემდეგ მოქმედებს განსჯა, რომელიც მისი დამახასიათებელი სუბიექტური, ლოგიკური კატეგორიების შემწეობით ამ გრძნობად საგანს (მოვლენას) ცნებად აქცევს. ადამიანის შემეცნების უმაღლეს სფეროს წარმოდგენს გონება, რომელიც კვლავ ხელმძღვანელობს სუბიექტური იდეებით: სულით, როგორც სუბსტანციით, სამყაროთი, როგორც ერთიანი მთელით, ღმერთით. ამრიგად, კანტი სთვლიდა, რომ სივრცე, დრო, მიზეზობრიობა, ბუნების კანონები თვით ბუნების თვისებები კი არ არის, არამედ ადამიანის შემეცნებითი უნარის თვისებებია. კანტი აღიარებდა მათ ცდისუფლად — „აპრიორულად“ — და ყოველი ცდისპირობებდა — „ტრანსცენდენტალურად“ (აქედან წარმოსდგება სახელწოდება, რომელსაც კანტი აძლევდა თავის ფილოსოფიას, — „ტრანსცენდენტალური იდეალიზმი“ — იდეალიზმი, რომელიც აღიარებს, რომ შემეცნების აპრიორული ფორმები უსწრებენ ცდას და წარმოადგენენ მის პირობებს). კანტი ამბობდა, რომ განსჯა უკარნახებს ბუნებას კანონებსო. ბუნების მთელ სურათს, როგორადაც იგი ადამიანის შემეცნებას წარმოუდგება, კანტი სთვლიდა გონების

სუბიექტურ კონსტრუქციად. ბუნების ერთიანობა, კანტის მიხედვით, იქმნება არა ბუნების მატერიალურობით, არამედ შემცნობელი სუბიექტის ერთიანობით — „მე“-თი. გონების ყოველგვარ ცდას გასცილდეს ცდის საზღვრებს, კანტის მიხედვით, გარდუვალად მიჰყავს გონება გადაუჭრელ წინააღმდეგობებამდე. კანტი სწორად მიგვითითებდა, რომ გონება აუცილებლად ვარდება წინააღმდეგობაში, მაგრამ თვით წინააღმდეგობას იგი განიხილავდა მხოლოდ როგორც ცდომილებას, ილუზიას და არა როგორც სინამდვილის რეალურ წინააღმდეგობათა ანარეკლს. როგორც თვით კანტი მიგვითითებდა, მისი შემეცნების თეორიის ამოცანას წარმოადგენდა გონების უფლებათა ისეთი შეზღუდვა, რომლის დროსაც ადგილი დაუჩრებოდა ღმერთს შემეცნების საზღვრებს იქით. თავის ეთიკურ მოძღვრებაში კანტი აუცილებლად სთვლიდა ზნეობის შენარჩუნებისათვის ელიარებიანა ღმერთის არსებობა და სულის უკვდავება. კანტი პირველად შეეცადა XVIII საუკუნეში მისდგომოდა ბუნებას მისი განვითარების თვალსაზრისით, მოგვევლინა რა იგი მზის სისტემის წარმოშობის შესახებ ეგრეთწოდებული კანტ-ლაპლასის ჰიპოთეზის ერთერთ თანაავტორად. კანტის ფილოსოფია იყო იდეოლოგია ახალგაზრდა გერმანული ბურჟუაზიისა, რომელსაც ესაჭიროებოდა ფეოდალური ეპოქის ფილოსოფიურ და უფლებრივ ცნებათა კრიტიკა, მაგრამ

რომელიც იყო სუსტი, აბსოლუტიზმთან კომპრო-
მისის მძებარი, რომელსაც არ შეეძლო გასცი-
ლებოდა უკბილო ლიბერალიზმს. კანტის მოძღვ-
რების ლიბერალურმა ხასიათმა გამოიწვია მისი
წარმოსტეხა XIX საუკუნეში ეგროეთწოდებულ
ნეოკანტიანელებთან. კანტის მთავარი ნაწარმოე-
ბები: „საყოველთაო ბუნებრივი ისტორია და
თეორია ცისა“, 1755 წ., „წმინდა გონების კრი-
ტიკა“, 1781 წ., „პრაქტიკული გონების კრიტიკა“,
1788 წ., „მსჯელობის უნარის კრიტიკა“, 1790 წ.,
„პროლეგომენები“, 1783 წ.

„კაპიტალი“ — კ. მარქსის მთავარი შრომა, გე-
ნიალური უკვდავი ნაწარმოები, რომელმაც გა-
დატრიალოება მოახდინა ადამიანთა საზოგადოე-
ბის შესახებ არსებულ შეხედულებებში და სო-
ციალიზმი მეცნიერულ რეალსებზე დააყენა. „კაპი-
ტალი“ ჩვენი საუკუნის უდიდესი პოლიტიკურ-
ეკონომიური ნაწარმოებია“ (ლენინი). მარქსი
„კაპიტალს“ თავისი ცხოვრების საქმეს უწოდებ-
და. „კაპიტალზე“ მუშაობა მარქსმა დაიწყო
40-იანი წლების შუა ხანაში და ამ მუშაობას იგი
სიკვდილამდე ეწეოდა. „კაპიტალის“ პირველი
ტომი გამოვიდა 1867 წელს. შემდგომი ტომები
გამოვიდა უკვე მარქსის სიკვდილის შემდეგ და
ისინი დასაბეჭდად დამზადებულ და გამოცემულ
იქნა ენგელსის მიერ: მეორე ტომი — 1885 წელს,
მესამე — 1894 წელს. „კაპიტალის“ I ტომის
პირველი თარგმანი, რომელიც დანიელსონმა შეა-

სრულა, 1872 წელს გამოვიდა. „კაპიტალი“ — ეს არის კაპიტალიზმის ეკონომიური განვითარების კანონების ანალიზი. „კაპიტალის“ მიზანს წარმოადგენს, მარქსის სიტყვებით, „თანამედროვე საზოგადოების ეკონომიური განვითარების კანონის აღმოჩენა“. იწყებს რა თავის ანალიზს საქონლადან, სასაქონლო მეურნეობიდან, მარქსი, შემდეგ, გვიჩვენებს, თუ როგორ გადაიქცევა ეს მეურნეობა, განვითარების შინაგანი, მისთვის დამახასიათებელი კანონების საფუძველზე, კაპიტალისტურ მეურნეობად და როგორ წარმოშობს იგი კაპიტალიზმს. შემდეგ იგი გადაგვიშლის იმ დაქირავებული მუშების კაპიტალისტური ექსპლოატაციის დედაარსს, რომლებიც ბურჟუაზიული საზოგადოების მთელი სიმდიდრის ჭეშმარიტი შემქმნელები არიან. კაპიტალისტური ექსპლოატაციის ამ დედაარსს მარქსი ამჟღავნებს ზედმეტი ღირებულების მოძღვრებაში. ლენინი ამბობდა რომ ეს მოძღვრება „არის მარქსის ეკონომიური თეორიის ქვაკუთხედი“. მარქსი გენიალურად ააშკარავებს კაპიტალისტური ეკონომიკის ყველა წინააღმდეგობას. იგი გვიჩვენებს, რომ კაპიტალის დაგროვების კანონი გარდუვალად იწვევს მუშათა კლასის აბსოლუტურ და შეფარდებით გალატაკებას სიმდიდრისა და ფუფუნების ზრდასთან ერთად მეორე პოლუსზე, ბურჟუაზიასთან. კაპიტალიზმის განვითარების მსვლელობასთან ერთად, საწარმოო ძალების ზრდასთან ერთად სულ უფროდაუფრო

მძლავრად იწყებს გამომჟღავნებას კაპიტალიზმის ძირითადი წინააღმდეგობა — წინააღმდეგობა წარმოების საზოგადოებრივ ხასიათსა და ერთი მუჭა კაპიტალისტების მიერ მთელი სიმდიდრის მითვისების კერძო ხასიათს შორის. ეს წინააღმდეგობა თავის გამოხატულებას პოულობს ანარქიაში, კრიზისებში, უმუშევრობაში და ა. შ. მაგრამ კაპიტალიზმი არა მარტო ამზადებს თავისი გარდუვალი დაღუპვის პირობებს. ეს პირობები იმავდროულად რევოლუციური მუშათა კლასის გამარჯვების პირობებსაც წარმოადგენენ. კაპიტალიზმის წიაღში იქმნება ობიექტური და სუბიექტური პირობები ახალი, სოციალისტური საზოგადოებისათვის — მატერიალური ბაზა (თანამედროვე ტექნიკა, მსხვილი მრეწველობა, ტრანსპორტი და ა. შ.) და რევოლუციური პროლეტარიატი — კაპიტალიზმის მესაფლავე და ახალი, სოციალისტური საზოგადოების შემქმნელი. მარქსის „კაპიტალი“ — ეს მარტო ეკონომიური შრომა როდია. იგი წარმოადგენს უდიდეს ისტორიულ და ფილოსოფიურ ნაწარმოებსაც. მასში მოცემულია მარქსის ისტორიული მატერიალიზმის თეორიის გაშლილი და საბუთები, უწინარეს ყოვლისა, განსაზღვრული საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის — კაპიტალიზმის ყოველმხრივი გამოკვლევისადმი გამოყენების მხრივ. „კაპიტალი“ წარმოადგენს აგრეთვე მატერიალისტური დიალექტიკის დამუშავებისა და ადამიანთა საზოგადოების შესწავლისადმი მისი

გამოყენების უბადლო ნიმუშს. „... ბურჟუაზიული საზოგადოების დიალექტიკა მარქსისათვის არის დიალექტიკის მხოლოდ კერძო შემთხვევა“ (ლენინი). რეალურ სინამდვილესთან სრული შეფარდებით მარქსი „კაპიტალში“ წარმოების საზოგადოებრივ წესს იხილავს როგორც მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების საფუძველს, იხილავს მას არა როგორც მარადიულს და უცვლელს, არამედ როგორც ისტორიულად წარმოშობილ წესს, რომელიც ვითარდება და აუცილებლად ამზადებს თავისი დაღუპვის პირობებს. „კაპიტალი“ აერთიანებს თავის თავში ღრმა მეცნიერულობას უდიდეს პარტიულ შეურიგებლობასთან. „კაპიტალში“ მარქსი უბრალოდ კი არ გვიხსნის კაპიტალისტურ სინამდვილეს, არამედ მიგვითითებს მისი რევოლუციური შეცვლის გზებზე. მარქსის მუშაობა პოლიტიკურ ეკონომიაზე მთლიანად გამომდინარეობდა მუშათა კლასის რევოლუციური ბრძოლის მოთხოვნილებებიდან. მარქსი თავის უპირველეს პარტიულ მოვალეობად სთვლიდა, — მიეცა პროლეტარიატისთვის თეორიული იარაღი მის ბრძოლაში კაპიტალიზმის წინააღმდეგ. მარქსის „კაპიტალს“ აქვს ქვესათაური „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკა“. ეს სავსებით შეეფერება „კაპიტალის“ თეორიულ შინაარსს. კაპიტალიზმის კანონების გამოკვლევასთან ერთად მასში მოცემულია ბურჟუაზიულ პოლიტიკურ ეკონომიის მეცნიერული კრიტიკაც. „კაპიტალის“ 8. ფილოსოფიური ლექსიკონი.

გამოსვლის მომენტიდან, რომელშიც მეცნიერულად არის დამტკიცებული კაპიტალიზმის კრახისა და სოციალისტური საზოგადოებით მისი შეცვლის გარდუვალობა, დღემდე ბურჟუაზიული მეცნიერება „კაპიტალის“ წინააღმდეგ აწარმოებს შეურიგებელ ბრძოლას, ამახინჯებს რა მას ცილისმწამებლურად. კომუნიზმისადმი მტრულ თეორიათა დაუნდობელმა კრიტიკამ და მარქსის მოძღვრების, მისი უკვდავი შემოქმედების — „კაპიტალის“ — იდეათა შემდგომმა განვითარებამ თავისი ჭეშმარიტი განხორციელება ჰპოვა ლენინისა და სტალინის გენიალური შრომებში.

კატეგორიები — ცნებები, რომელნიც გამოხატავენ რეალური სამყაროს ყველაზე არსებით კაფშირსა და კანონებს. კატეგორიები და ცნებები დიალექტიკური მატერიალიზმში: მატერია, მოძრაობა, სივრცე, დრო, აუცილებლობა, მიზეზობრიობა, არსი, თვისობრიობა, რაოდენობა, ფორმა, შინაარსი და სხვ.; ისტორიულ მატერიალიზმში — საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაცია, საწარმოო ძალები და წარმოებითი ურთიერთობანი, ბაზისი და ზედაშენი, იდეოლოგია და ა. შ. ბუნებისა და ისტორიის შემეცნების პროცესი არ არის ადამიანის ტვინში სინამდვილის ასახვის მარტივი მექანიკური აქტი. შემეცნება — ეს კატეგორიების, ცნებების, კანონების შექმნის რთული პროცესია. ისინი არ წარმოადგენენ ადამიანის გონების თვითნებურ ქმნილებას ან რაღაც

სამყაროს გარეშე მყოფი „აბსოლუტური იდეის“ რეალიზაციის საფუძვურებს, როგორც ამას იდეალისტები ამტკიცებენ. ცნებები, კატეგორიები წარმოადგენენ ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი ბუნებრივი პროცესებისა და მოვლენების განზოგადებას.

კანონზომიერება, კანონი. — „სამყარო არის მატერიის კანონზომიერი მოძრაობა და ჩვენს შემეცნებას, რომელიც ბუნების უმაღლესი პროდუქტია, შეუძლია მხოლოდ ასახოს ეს კანონზომიერება“ (ლენინი). დიალექტიკური მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ ბუნება არ არის საგნების, მოვლენების რაღაც შემთხვევითი გროვა, არამედ ბუნებაში არსებობს ობიექტური კანონზომიერება, მიზეზობრიობა, აუცილებლობა. ფილოსოფიაში სუბიექტივიზმისა და აგონსტიციზმის მომხრენი (იუმი, კანტი, მახი) უარკყოფენ კანონისა და კანონზომიერების ობიექტივობას, ამტკიცებენ რა არასწორად, თითქოს „ადამიანი აძლევდეს ბუნებას კანონს“, თითქოს ადამიანის ცნობიერებას შეეჭონდეს. კანონზომიერება მოვლენათა, მათი შეხედულებით, ქაოტიური სამყაროში. სინამდვილეში კი შემეცნება ამჟღავნებს ბუნებისა და საზოგადოების მოვლენებში ობიექტურ კანონებს, სამყაროს ობიექტურ შინაგან კავშირს. კანონი გამოხატავს სინამდვილის ყველაზე უფრო ზოგად, ყველაზე უფრო არსებით მხარეებსა და კავშირს და ამიტომ კანონი უფრო ღრმად და

უფრო სრულად გამოხატავს ობიექტური სამყაროს სურათს. ნამდვილი მეცნიერული შემეცნება მდგომარეობს ობიექტური სამყაროს კანონების აღმოჩენაში. ეყრდნობიან რა კანონების შემეცნებას, ადამიანები აქტიურად ახდენენ ზემოქმედებას ბუნებაზე და საზოგადოებრივი განვითარების მსვლელობაზე. მარქსიზმ-ლენინიზმის დაუფლებით ჩვენ ვიძინებთ ბუნების განვითარების ყველაზე ზოგადი კანონებისა და საზოგადოებრივი განვითარების კანონების მეცნიერულ ცოდნას.

კაუზალობა—სხვაგვარად მიიწოდებოდა. (იხ.).

კლასები (საზოგადოებრივი). — „კლასები ეწოდება ადამიანთა დიდ ჯგუფებს, რომელნიც განსხვავდებიან მათი ადგილით საზოგადოებრივი წარმოების ისტორიულად განსაზღვრულ სისტემაში, მათი (უმეტეს ნაწილად კანონებში განმტკიცებული და გაფორმებული) დამოკიდებულებით წარმოების საშუალებებისადმი, მათი როლით შრომის საზოგადოებრივ ორგანიზაციაში და, მაშასადამე, საზოგადოებრივი სიმდიდრის იმ წილის მიღების წესებით და მოცულობით, რომელიც მათს განკარგულებაშია. კლასები, ეს ადამიანთა ისეთი ჯგუფებია, რომლებიდანაც ერთს შეუძლია მიითვისოს მთლიანი შრომა, საზოგადოებრივი მეურნეობის განსაზღვრულ წყობაში მათი ადგილის განსხვავების წყალობით“ (ლენინი). კლასების წარმოშობა ისტორიულად დაკავშირე-

ბუღალია, შრომის საზოგადოებრივი დაყოფის წარმო-
შობასა და განვითარებასთან და საწარმოო საშუა-
ლებებზე, კერძო საკუთრების გაჩენასთან. მო-
ნათმფლობელები და მონები — ასეთია მონათ-
მფლობელური საზოგადოების ძირითადი კლასები.
მემამულეები, რომლებმაც მიითვისეს მიწა, და
მათდამი დამორჩილებული და მათ მიერ ექსპლო-
ატირებული ყმა გლეხები — ასეთია ფეოდალური
საზოგადოების ძირითადი კლასები. კაპიტალისტე-
ბი, ფაბრიკებისა და ქარხნების მესაკუთრენი, და
პროლეტარები, რომელნიც კაპიტალისტურ ფაბ-
რიკებსა და ქარხნებში მუშაობენ, — ასეთია კაპი-
ტალისტური საზოგადოების ძირითადი კლასები.
ექსპლოატირებული კლასები თავისი შრომით
ჰქმნიან მთელ საზოგადოებრივ სიმდიდრეს, რომ-
ლის უდიდეს ნაწილსაც ექსპლოატატორები ითვი-
სებენ. მშრომელი კი ღებულობს მისი შრომით შე-
ქმნილი სიმდიდრის უმნიშვნელო წილს. წინააღმ-
დეგობანი კლასებს შორის აუცილებლად იწვევენ
ექსპლოატირებულთა კლასობრივ ბრძოლას ექსპ-
ლოატატორებთან. კლასობრივი საზოგადოებისა
და კლასობრივი ბრძოლის ისტორიაში განსაკუთ-
რებული ადგილი ეკუთვნის პროლეტარიატს. მო-
ნების ბრძოლამ მონათმფლობელების წინააღმდეგ,
ყმების ბრძოლამ ფეოდალურ-მემამულური წეს-
წყობილების წინააღმდეგ გამოიწვია მხოლოდ ექს-
პლოატაციის ერთი ფორმის მეორეთი შეცვლა.
პროლეტარული რევოლუცია, სპობს რა კაპიტა-

ლისტურ წყობილებას და ჰქმნის რა სოციალისტურს, ლიკვიდაციას უშვება წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრებას, სპობს კლასებს და სამუდამოდ ასამარებს ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციას.

კლასები სსრ კავშირში. — სოციალიზმის გამარჯვებამ ძირფესვიანად შესცვალა კლასობრივი სტრუქტურა ჩვენს ქვეყანაში. სამოქალაქო ომის წლებში მოხდა მემამულეთა კლასის ლიკვიდაცია და მსხვილი ბურჟუაზიის ექსპროპრიაცია. მაგრამ ერთბაშად კლასების მოსპობა შეუძლებელია. ჩვენს ქვეყანაში კიდევ რჩებოდა სხვადასხვა სამეურნეო წყობა. ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებით შეიცვალა კლასთა თანაფარდობა ჩვენს ქვეყანაში. პროლეტარიატი და გლეხობა გახდა ძირითად კლასებად. მაგრამ მათ გარდა არსებობდა ქალაქად კაპიტალისტური ბურჟუაზია და სოფლად კულაკობა. მოსპო რა კაპიტალიზმი პოლიტიკურად 1917 წელს, მუშათა კლასმა, გლეხობასთან კავშირში, თავის ამოცანად დაისახა გაენადგურებია ბოლომდე კაპიტალიზმი აგრეთვე ეკონომიურიადაც, გამოეეთხარა ძირითად კაპიტალიზმის მასაზრდოებელი ეკონომიური ფესვებისათვის. ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციამ, სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციამ, კულაკობის, როგორც კლასის, ლიკვიდაციამ მიგვიყვანეს სოციალიზმის გამარჯვებამდე. ექსპლოატატორული კლასები ლიკვიდირებულია. მუშათა კლასმა შესწყვიტა

პროლეტარიატად ყოფნა ამ სიტყვის წინანდელი მნიშვნელობით, გადაიქცა რა ახალ, ექსპლოატაციიდან განთავისუფლებულ კლასად, „რომელმაც მოსპო მეურნეობის კაპიტალისტური სისტემა, რომელმაც დაამყარა სოციალისტური საკუთრება წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე და რომელიც წარმართავს საბჭოთა საზოგადოებას კომუნისმის გზით“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). გლახობაც ასევე სსრ კავშირში ძირფესვიანად შეიცვალა. ნაცვლად მილიონობით დაქუცმაცებული, წვრილი და საშუალო მეურნეობებისა პრიმიტიული და ჩამორჩენილი ტექნიკით „ახლა სსრ კავშირში სრულიად ახალი გლახობა გაიზარდა: აღარ არიან მემამულეები და კულაკები, ვაჭრები და მევახშეები, რომლებიც გლახობას ექსპლოატაციას გაუწევდნენ. გლახურ მეურნეობათა უდიდესი უმრავლესობა შევიდა კოლმეურნეობებში, რომლებსაც საფუძვლად უდევთ არა წარმოების საშუალებათა კერძო საკუთრება, არამედ კოლექტიური საკუთრება, აღმოცენებული კოლექტიური შრომის საფუძველზე. ეს არის ყოველგვარი ექსპლოატაციისაგან განთავისუფლებული გლახობის ახალი ტიპი. ასეთი გლახობაც კაცობრიობის ისტორიას ჯერ კიდევ არ სცოდნია“ (ს ა კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). რევოლუციამდელი ინტელიგენცია შესდგებოდა უმთავრესად აზნაურებისაგან და ბურჟუაზიისაგან. ჩვენი საბჭოთა ინტელიგენცია თავისი მასით გამოვიდა მშრომელთა

წრიდან. საბჭოთა ინტელიგენციის 80-90% — ეს გუშინდელი მუშები და გლეხებია და მუშებისა და გლეხების შვილები. ეს არის პარტიული, კომკავშირული, საბჭოთა, სამეურნეო, კოოპერატიული, საიექტრო, პროფკავშირული, სასოფლო-სამეურნეო, განათლებისა და სამხედრო მუშაკთა კადრები, რომელთა შემწეობით მუშათა კლასი და გლეხობა მართავენ საბჭოთა ქვეყანას. ძველი ინტელიგენცია ცდილობდა თავისი თავი დაეყენებია კლასებზე ზევით, ემსახურებოდა რა საქმით კაპიტალიზმს. საბჭოთა ინტელიგენცია — ნამდვილი ხალხური ინტელიგენციაა. იგი საბჭოთა საზოგადოების თანასწორუფლებიანი წევრია, იგი სოციალიზმს ემსახურება. უკლასო სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობის დასრულებისა და კომუნიზმში თანდათანობით გადასვლის პროცესში მთლიანად წაიშლება ზღვარი და განსხვავება მუშებსა, გლეხებსა და ინტელიგენტებს შორის. „...ჩვენი საზოგადოება შესდგება ახლა ორი ერთმანეთისადმი მეგობრული კლასისაგან, მუშებისაგან და გლეხებისაგან, რომელნიც გაერთიანებული არიან საერთო საქმით, კომუნიზმის მშენებლობის საქმით... ზღვარი სსრ კავშირის მშრომელთა ორ კლასს შორის სულ უფროდაუფრო იშლება, ისევე როგორც თანდათანობით იშლება და ჰქრება აგრეთვე ზღვარიც ამ კლასებსა და ინტელიგენციას შორის, რომელიც გონებრივ შრომას ეწევა საბჭოთა საზოგადოების სასარგებლოდ“ (მ ო ლ ო ტ ო ვ ი).

კლასი „თავისთავად“ და კლასი „თავისთვის“.

მარქსი და ენგელსი „კომუნისტურ მანიფესტში“ ლაპარაკობენ იმის შესახებ, რომ პროლეტარიატი განვითარდა კლასიდან „თავისთავად“ კლასად „თავისთვის“. ცნებანი „თავისთავად“ და „თავისთვის“ გადმოგვცემენ პროლეტარიატის სიმწიფისა და მისი, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური ძალის, თვითშეგნების ზრდის სხვადასხვა საფეხურს. საჭირო შეიქნა მთელი ისტორიული ეტაპი იმისათვის, რომ პროლეტარიატს შესძლებოდა შეეგნო თავისი ინტერესები როგორც კაპიტალიზმისადმი შეუწყრივებლად დაპირისპირებული. ისეთი ჭაგალითები ისტორიიდან, როგორც იყო ლუდითა მოძრაობა ინგლისში, როცა სასტიკი ექსპლოატაციით აღმოფხვრებული მუშები მანქანებს ამსხვრევდნენ, არ შეეძლოთ რა განესხვავებინათ მანქანა ექსპლოატაციის იარაღის სახით მისი კაპიტალისტური გამოყენებისაგან, გვიჩვენებენ, რომ პროლეტარიატი უცხად როდის გამხდარა კლასობრივად შეგნებული. „თავისთავად“ იბრძვიან ცალკეული მუშები, მერე მუშები ერთი ფაბრიკისა, შემდეგ მუშები ერთი სამუშაო დარგისა განსაზღვრულ ადგილას წინაბმდეგ ცალკეული ბურჟუისა, რომელიც პირდაპირ მათ ექსპლოატაციას ეწევა“ (მარქსი). მუშები ამ საფეხურზე ჯერ კიდევ არ იბრძვიან კაპიტალისტების, როგორც კლასის, წინააღმდეგ. პროლეტარიატი ჯერ კიდევ არაა ამაღლებული თავისი საერთო-კლას-

სობრივი ამოცანების გაგებამდე, იგი ჯერ კიდევ წარმოადგენს კლასს „თავისთავად“. „ამი საფეხურზე მუშები წარმოადგენენ მთელ ქვეყანაზე გაფანტულ და კონკურენციით დაქუცმაცებულ მასას“ (მ ა რ ქ ს ი). პროლეტარიატის გადასვლა მისი კლასობრივი თვითშეგნების შემდგომ, უფრო მაღალ საფეხურზე ხდება თვით კაპიტალიზმის განვითარების საფუძველზე. ფაბრიკების, ქარხნების ზრდასთან ერთად იზრდება რიცხობრივად პროლეტარიატი, მისი ორგანიზაცია, შემჭიდროება, გამოცდილება კლასობრივი ბრძოლისა. ცალკეული კაპიტალისტის, თავისი უშუალო ბატონპატრონის წინააღმდეგ ბრძოლიდან მუშები გადადიან ბრძოლაზე კაპიტალისტთა კლასის წინააღმდეგ მთლიანად და მისი სახელმწიფოს წინააღმდეგ. პროლეტარიატის თვითშეგნების ზრდასწარმოებს კაპიტალისტებთან პრაქტიკული ბრძოლის პროცესში და თავის უმაღლეს გამოხატულებას პოულობს პროლეტარიატის პოლიტიკური პარტიის — კომუნისტური პარტიის, მასათა მებრძოლი ავანგარდის — ორგანიზაციაში. პროლეტარიატი შეიცნობს თავის ისტორიულ მისიას და ხდება კლასად „თავისთვის“.

კლასიკური გერმანული ფილოსოფია. — გერმანული ფილოსოფია XVIII საუკ. დასასრულსა და XIX საუკ. პირველ ნახევარში. ამ ფილოსოფიის ფუძემდებელი იყო კ ა ნ ტ ი (იხ.), მისი გამგრძელებელი — ფიხტე და შელინგი; ჰ ე გ ე ლ ი ს (იხ.)

სისტემა მოგვევლინა „კანტის დროიდან ფილოსოფიური მოძრაობის დასკვნით ფაზისად“ (ენგელსი). კლასიკურმა გერმანულმა ფილოსოფიამ ასახა თავის თავზე XVIII საუკუნის დასასრულსა და XIX საუკ. დასაწყისში ევროპაში არსებულ რევოლუციურ მოძრაობათა გავლენა, მაგრამ ეს გავლენა გარდატყდა მასში მაშინდელი გერმანიის ჩამორჩენილი სოციალ-ეკონომიური პირობების პრიზმის ქვეშ. გერმანული ბურჟუაზიის სისუსტემ, უთანამიმდევრობამ, ფეოდალებზე დამოკიდებულებამ თავი იჩინა მის ფილოსოფოსებთანაც, წარმოიშვა რა კანტში, ფიხტეში, შელინგში, ჰეგელში სიძულვილი მატერიალიზმისადმი, მიიდრეკილება რელიგიისადმი, აზრთა მისტიკურ-იდეალისტური წყობილება. გერმანულ კლასიკურ ფილოსოფიას ჰქონდა მთელი რიგი დამსახურებანი, მათ შორის ყველაზე ძირითადი — დიალექტიკის, დასაბუთება. „ჰეგელის დიალექტიკას, როგორც უაღრესად ყოველმხრივ, შინაარსით მდიდარ და ღრმად მოძღვრებას განვითარების შესახებ, მარქსი და ენგელსი სთვლიდნენ კლასიკური გერმანული ფილოსოფიის უდიდეს მონაპოვარად“ (ლენინი). კლასიკური გერმანული ფილოსოფია, დაწყებული კანტით და გათავებული ჰეგელით, ანვითარებდა იდეალიზმს. მაგრამ იგი დამთავრდა ფეიერბახის მატერიალიზმით. მარქსმა და ენგელსმა გადაამუშავეს კაცობრიობის მიერ დაგროვილ ცოდნათა მთელი

მხარაგი, აიღეს ჰეგელის დიალექტიკიდან მხოლოდ მისი „რაციონალური მარცვალი“, ე. ი. განვითარებისა და საყოველთაო კავშირის იდეა, ჩამოაცილეს იდეალისტური ჩენჩო და განავითარეს დიალექტიკა შემდგომ, მისცეს რა მას თანამედროვე მეცნიერული სახე. მარქსმა და ენგელსმა გამოიყენეს აგრეთვე ფეიერბახის მატერიალიზმის ძირითადი ბირთვიც, უკუაგდეს რა მისი რელიგიურ-ეთიკური დანაშრევი. ამრიგად, კლასიკური გერმანული ფილოსოფია მოგვევლინა მარქსიზმის ერთერთ წყაროდ. კლასიკური გერმანული ფილოსოფიის საუცხოო ანალიზი მოცემულია ენგელსის წიგნში „ლუდვიგ ფეიერბახი და გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის დასასრული“.

კლასობრივი ბრძოლა — ბრძოლა ექსპლოატატორებსა და ექსპლოატირებულთ შორის, გამოვლინება კლასებს შორის ინტერესთა შეუთრეგებლობისა. ისტორია ყველა საზოგადოებისა, გარდა პირველყოფილ-თემურისა, იყო კლასთა ბრძოლის ისტორია. კლასობრივი ბრძოლა — ისტორიული განვითარების მამოძრავებელი ძალაა კლასობრივ საზოგადოებაში. ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ მოსპო ფეოდალური წყობილება, პროლეტარულმა რევოლუციამ მოსპო დედამიწის $\frac{1}{6}$ ნაწილზე და მოსპობს მთელს მსოფლიოში კაპიტალისტურ წყობილებას. კლასობრივი ბრძოლა გამჭვალავს ეკონომიკას, პოლიტიკას, იდეოლოგიას. კლასობრივი ბრძოლის ფორმები სხვადასხვაა. პროლე-

ტარიატის კლასობრივი ბრძოლის ძირითადი ფორმებია ეკონომიური, პოლიტიკური და თეორიული ფორმები. მათგან პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს პროლეტარიატის პოლიტიკურ ბრძოლას, ე. ი. ბრძოლას პოლიტიკური ძალაუფლებისათვის და პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებისათვის. პოლიტიკური ბრძოლა, პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარება მუშათა კლასისა და მთელი საზოგადოების ექსპლოატაციისაგან განთავისუფლების გადამწყვეტი პირობაა. ბრძოლის ეკონომიური და თეორიული ფორმები დაქვემდებარებულია პოლიტიკური ბრძოლის ამოცანებისადმი. პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებით კლასობრივი ბრძოლა არ მთავრდება, არამედ ახალ ფორმებს ღებულობს. ექსპლოატატორული კლასები ისპობიან სასტიკ კლასობრივ ბრძოლაში, რომელსაც პროლეტარიატი აწარმოებს. ჩვენს ქვეყანაში მოსპობილია ექსპლოატატორული კლასები, მაგრამ ჯერ კიდევ არ არის საბოლოოდ განადგურებული მათი ნაშთები, არსებობს კაპიტალისტური გარემოცვა. ამიტომ „განადგურებული კლასების ნაშთები სსრ კავშირში მარტონი არ არიან. მათ პირდაპირ დახმარებას უწევენ ჩვენი მტრები სსრ კავშირის ფარგლებს იქით. შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ კლასობრივი ბრძოლის სფერო განსაზღვრულია სსრ კავშირის ფარგლებით. თუ კლასობრივი ბრძოლის ერთი ბოლო მოქმედებს სსრ კავშირის ფარგლებ-

ში, მეორე მისი ბოლო გაჭიმულია ჩვენს გარემომცველ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოთა ფარგლებში“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). ამით განისაზღვრება მუშათა და გლეხთა სოციალისტური სახელმწიფოს, მისი ეკონომიური, პოლიტიკური და სამხედრო სიძლიერის ყოველნაირი განმტკიცების ამოცანა.

კომუნიზმი — იხ. სოციალიზმი და კომუნიზმი, მეცნიერული კომუნიზმი.

„კომუნისტური მანიფესტი“ — იხ. „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“.

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ — მეცნიერული კომუნიზმის საპროგრამო დოკუმენტი, დაწერილი მარქსისა და ენგელსის მიერ და გამოქვეყნებული 1848 წ. რევოლუციამდე ცოტა ადრე. „კომუნისტური პარტიის მანიფესტში“ „გენიოსური სინათლითა და გარკვეულობით მოხაზულია ახალი მსოფლმხედველობა, თანმიმდევარი მატერიალიზმი, რომელიც სოციალური ცხოვრების დარგსაც მოიცავს, შემდეგ დიალექტიკა, როგორც ყოველმხრივი და უღრმესი მოძღვრება განვითარებაზე, ბოლოს, თეორიულ კლასობრივი ბრძოლისა და ახალი, კომუნისტური საზოგადოების შემომქმედის, პროლეტარიატის მსოფლიო-ისტორიული რევოლუციური როლისა“ (ლ ე ნ ი ნ ი). „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ შესდგება ოთხი თავისაგან: 1) ბურჟუები და პროლეტარები, 2) პროლეტარები და კომუნისტები, 3) სოციალისტური და კომუნისტური ლიტერატურა,

4) კომუნისტების დამოკიდებულება სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან. პირველ თავში მარქსი და ენგელსი, აღგენენ რა ადამიანთა ყველა ანტიგონისტური საზოგადოების განვითარების ძირითად კანონს — კლასთა ბრძოლას, იძლევიან მოკლე მიმოხილვას იმისას, თუ როგორ შეიცვალა ისტორიულად მონათმფლობელური საზოგადოება ფეოდალურით და ფეოდალური — კაპიტალისტური. შემდეგ ისინი ანალიზს უკეთებენ კაპიტალიზმის გარდუვალი დამსხვრევის მიზეზებს მის შინაგან შეურთიგებელ წინააღმდეგობათა გამო და ასახულებენ მუშათა კლასის საბოლოო მიზანს — კომუნიზმს. ბურჟუაზიის დაღუპვა და პროლეტარიატის გამარჯვება, სწერენ მარქსი და ენგელსი, „ერთნაირად გარდუვალია“. „მანიფესტის“ მეორე თავი მიძღვნილია ძირითადად კომუნისტური პარტიის, როგორც მუშათა კლასის განუყრელი ნაწილისა და მისი მოწინავე რაზმის, როლის გამორკვევასადმი და კომუნისტური პარტიის პროგრამის გადმოცემისადმი. წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების მოსპობა და საზოგადოებრივი საკუთრების დამყარება, რომლის ბაზაზეც ყველა შესაძლებლობა იქნება გადაშლილი პიროვნების თავისუფალი განვითარებისათვის, კულტურისა და მეცნიერების აყვავებისათვის, — ასეთია კომუნისტების ბრძოლის ძირითადი საპროგრამო მიზანი. მხოლოდ კომუნისტური რევოლუცია ახდენს ძირფესვიან გადატრიალებას საზოგადოებრივ-ეკონომ-

მიუღრმურ თითოეულ თაობაში, საზოგადოებრივ ყოფიერებაში და ადამიანთა ცნობიერებაში. „პირველ ნაბიჯს მუშათა რევოლუციაში, — სწერენ მარქსი და ენგელსი, — წარმოადგენს პროლეტარიატის გადაქცევა გაბატონებულ კლასად“. ამრიგად, „მანიფესტში“ მოცემულია თვორმული ირება „სახელმწიფოს საკითხში მარქსიზმის ერთერთი უშესანიშნავესი და უმნიშვნელოვანესი იდეისა, სახელდობრ „პროლეტარიატის დიქტატურის“ იდეისა“ (ლენინი). მესამე თავში მოცემულია იმ სხვადასხვა არაპროლეტარულ სოციალისტურ მიმდინარეობათა ღრმა კრიტიკა, რომლებიც არსებობდა „მანიფესტის“ შექმნამდე და მისი შექმნის პერიოდში. „მანიფესტის“ უკანასკნელი, მეოთხე თავი გადმოგვცემს კომუნისტური პარტიის სტრატეგისა და ტაქტიკის საფუძვლებს. „მანიფესტში“ მითითებულია იმ გარემოებაზე, რომ კომუნისტები ყველგან უჭერენ მხარს ყოველგვარ რევოლუციურ მოძრაობას, მიმართულს არსებული საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობილების წინააღმდეგ, თვით ბურჟუაზიასთან შეერთებულ ბრძოლამდე ფეოდალიზმის წინააღმდეგ. მაგრამ კომუნისტებს ერთი წუთითაც კი არ ავიწყდებათ ძირითადი ამოცანა — გამომუშავება მუშებში პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის მტრული წინააღმდეგობის ნათელი შეგნებისა. ცდილობენ რა მიაღწიონ ყველგან ყველა ქვეყნის დემოკრატიული ძალების გაერთიანებას და შემჭიდროებას,

კომუნისტები აშკარად აცხადებენ, რომ მათი მიზნების მიღწევას შეიძლება მხოლოდ მთელი დღემდე არსებული წყობილების ძალდატანებითი დამხობის გზით. მოწოდებაში, რომლითაც თავდება „მანიფესტი“ „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“, საჯაროდ გამოცხადებულია კომუნისტური მოძრაობის ინტერნაციონალური ხასიათი. სსრ კავშირში სოციალიზმის გამარჯვებამ, მოპოვებულმა ლენინ-სტალინის პარტიის ხელმძღვანელობით, მოგვიტანა იმ იდეათა უდიდესი ზეიმი, რომლებიც გადმოცემულია მარქსისა და ენგელსის მიერ უკვდავ ნაწარმოებში — „კომუნისტური პარტიის მანიფესტში“, კომუნისტური რევოლუციის ამ სიმღერათა სიმღერაში.

კონკრეტული ჭეშმარიტება.—ჭეშმარიტება, ამტკიცებს მარქსიზმ-ლენინიზმი, ყოველთვის კონკრეტულია, ვინაიდან ყველაფერი დამოკიდებულია პირობებზე, ადგილზე და დროზე. მარქსიზმი უარყოფს აბსტრაქტულ ჭეშმარიტებათა არსებობას, რომელნიც ვითომდა ყველა დროისათვის გამოსადეგი არიან, და მოითხოვს კონკრეტულ ისტორიულ მიდგომას მოვლენათა ახსნის დროს. ასე, მაგალითად, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რესპუბლიკის მოთხოვნა ცარიზმის პირობებში 1905 წელს რუსეთში რევოლუციური იყო, სსრ კავშირის პირობებში კი იგი უაზრო და კონტრრევოლუციურია, ვინაიდან ბურჟუაზიული რესპუბლიკა საბჭოთა რესპუბლიკასთან შედარებით

9. ფილოსოფიური ლექსიკონი.

ნაბიჯია უკან. ყოველი განმარტება, თუ მას ავად-
 ღებთ აბსტრაქტულად, ყოველივე კავშირისა და
 ურთიერთობის გარეშე, უშინაარსო და უაზრო
 ხდება. ასეთია მაგალითად, აბსტრაქტული ცნებები
 „თანასწორობის“, „სიკეთის“, „დემოკრატიისა“
 და სხვ. „თანასწორობის“ ცნება აზრს ღებულობს
 მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი კონკრეტულად
 განიხილება: თანასწორობა ვისი ვისთან? რაში?
 არ არის ასევე „დემოკრატია საერთოდ“, არამედ
 არსებობს დემოკრატია ბურჟუაზიული და დემო-
 კრატია პროლეტარული, სოციალისტური. აბსტ-
 რაქტული ჭეშმარიტება არ არის, გვასწავლის
 მარქსიზმი, ჭეშმარიტება ყოველთვის კონკრეტუ-
 ლია.

ლ

„ლენინიზმის საკითხებისათვის“ — ამხანაგ სტალინის შრომა; დაწერილია 1926 წლის იანვარში. იგი მიმართული იყო ბოლშევიზმის მტრების—ტროცკისტულ-ზინოვიევიური ბანდის წინააღმდეგ, რომელიც ტროცკისა და მისი დამქაშების კამენევის, ზინოვიევის, ბუხარინის მეთაურობით ცდილობდნენ გაეთიშათ ბოლშევიკური პარტია, მოეწამლათ იგი სსრ კავშირში სოციალიზმის გამარჯვებისადმი რწმენის უქონლობით და შეექმნათ მეთორე პარტია, პარტია კაპიტალისტური რესტავრაციისა. ამხანაგი სტალინი თავის ნაწარმოებში ამხელს ტროცკისტებისა და ზინოვიეველების ცდებს შეეცვალათ ლენინიზმი ტროცკიზმით. ამსხვრევს რა ტროცკისტულ ცილისწამებას ლენინიზმის ნაციონალური შეზღუდულობისა და იმის შესახებ, რომ ლენინიზმში ვითომდა მთავარი იყოს გლეხობის საკითხი, ამხანაგი სტალინი გვიჩვენებს, რომ მთავარი ლენინიზმში—ესა არის საკითხი პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ და რომ ლენინიზმი წარმოადგენს პროლეტარიატის საერთაშორისო მოძღვრებას, „რომელიც გამოსადეგი და სავალდებულოა უკლებლივ ყველა

ქვეყნისათვის, მათ რიცხვში კაპიტალისტურად განვითარებული ქვეყნებისათვისაც“ (სტალინი). ამხანაგი სტალინი ამხელს „პერმანენტული რევოლუციის“ შესახებ ტროცკისტული „თეორიის“

მენშევიკურ დედაარსს და ამტკიცებს, რომ ჭეშმარიტი განხორციელება და შემდგომი განვითარება მარქსის მოძღვრებაში პერმანენტული რევოლუციის შესახებ ჰყოფა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის სოციალისტურ რევოლუციისადმი გადახრდის, ლენინურ იდეაში. უკეთესს რა პროლეტარული რევოლუციის ამოცანების დამახასიათებელ ნიშნებსა და სიღრმეს ანალიზს განსხვავებით ბურჟუაზიული რევოლუციისაგან, ამხანაგი სტალინი ნათელჰყოფს პროლეტარული დიქტატურის დედაარსს, როგორც პროლეტარული რევოლუციის ძირითად შინაარსს, როგორც კლასობრივი ბრძოლის გაგრძელებას ახალ ფორმებში, როგორც გლახობასთან და მოშრომელთა სხვა არაპროლეტარულ ფენებთან პროლეტარიატის კლასობრივი კავშირის განსაკუთრებულ ფორმას. ანვითარებს რა ლენინურ მოძღვრებას პროლეტარიატის დიქტატურის საში ძირითადი შხარის შესახებ, მათი ერთიანობისა და თანაფარდობის შესახებ პროლეტარიატის დიქტატურის განვითარების სხვადასხვა პერიოდში, ამხანაგი სტალინი განსაკუთრებულად უსვამს ხაზს პროლეტარული დიქტატურის ორგანოების შენარჩუნებისა და განმტკიცების აუცილებლობას კაპიტალისტური გარემოც-

ვისა და ინტერვენციის საშინოშროების პირობებში. დიდ ყურადღებას უთმობს ამხანაგი სტალინი საკითხს პროლეტარიატის დიქტატურის სისტემასა და კომუნიზმის მოშენებლობაში კომუნისტური პარტიისა და მისი ხელმძღვანელი როლის შესახებ, ამხელს ტროცკისტების ცდას გააიგივეონ პროლეტარიატის დიქტატურა პარტიის დიქტატურასთან და გვიჩვენებს, რომ პარტიის ხელმძღვანელი როლის გაიგივება პროლეტარიატის დიქტატურასთან არის კლასის შეცვლა პარტიით, არის უხეში დამახინჯება ლენინური მოძღვრებისა ავანგარდისა და კლასს შორის არსებული თანაფარდობის შესახებ. საკითხები ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვებისა და სსრ კავშირში სოციალიზმის გამარჯვებისათვის ბრძოლის შესახებ შეადგენენ შრომის „ლენინიზმის საკითხებისათვის“ ორი უკანასკნელი თავის (VI და VII) შინაარსს. აქ ამხანაგი სტალინი ამხელს ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების შესაძლებლობის ტროცკისტულ, რესტავრატორულ უარყოფას და ანვითარებს ლენინურ მოძღვრებას ერთი ქვეყნის ძალებით სოციალიზმის მოშენების შესაძლებლობის შესახებ. ამხანაგმა სტალინმა დაამტკიცა, რომ სოციალიზმის საბოლოო გამარჯვება შესაძლებელია მხოლოდ ყველა ან მთელ რიგ ქვეყნებში მაინც სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შედეგად, ინტერვენციისაგან და რესტავრაციისაგან სრული გარანტიის პირობებში. იცავდა და ასაბუ-

თებდა რა სოციალიზმის აშენების ლენინური თეორიას, ამხანაგმა სტალინიმა გაანადგურა ლენინიზმისადმი მტრული პოზიციები ტროცკისტებისა: მათი უარყოფა სოციალისტური გზით გლენობის განვითარების წარმართვის შესაძლებლობისა, უარყოფა სახელმწიფო მრეწველობის სოციალისტური ბუნებისა, შეფასება ნებისა როგორც კაპიტალიზმისა და როგორც მხოლოდ უკანდახევისა და ა. შ. ამხანაგ სტალინის „მკრამამ ლენინიზმის საკითხებისათვის“ უდიდესი როლი ითამაშა ტროცკიზმის იმნილებასა და გაანადგურებაში, მან შეაიარაღა პარტია მის ბრძოლაში სოციალიზმის გამარჯვებისათვის მარქსისტულ-ლენინური თეორიის ბასრი იარაღით. ამამია მარქსიზმ-ლენინიზმის ამ ნაწარმოების უდიდესი თეორიული და პოლიტიკური მნიშვნელობა.

„ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“ — ამხანაგ სტალინის წიგნი, შედგენილი სვერდლოვის კომუნისტურ უნივერსიტეტში წაკითხული ლექციებისაგან. მიძღვნილი ლენინიზმის თეორიული დასაბუთებისადმი. გამოვიდა 1924 წელს. ამ წიგნში ამხანაგი სტალინი ჯგვიხვენებს იმ განსაკუთრებულობასა და ახალს, რაც ლენინმა მარქსიზმის საგანძურში შეიტანა. ლენინიზმი წარმოადგენს მარქსიზმის შემდგომ განვითარებას იმპერიალიზმისა და პროლეტარული რევოლუციების პირობებთან შეფარდებით. ლენინიზმი წარმოიშვა რუსეთში, მაგრამ იგი ინტერნაციონალური მოვლენაა, რო-

მელსაც ფესვები მთელს საერთაშორისო განვითარებაში აქვს. ლენინიზმის კერას წარმოადგენდა რუსეთი იმიტომ, რომ იგი იყო იმპერიალიზმის ყველა წინააღმდეგობის საკვანძო პუნქტი; რუსეთი იყო ფუნდამენტურ რევოლუციით უფრო მეტად, ვიდრე სხვა რომელიმე ქვეყანა; და მხოლოდ ამიტომ შესწევდა მას ძალა გადაეჭრა ეს წინააღმდეგობანი რევოლუციური ფუნით. განსაზღვრავს რა ლენინიზმის საერთაშორისო ხასიათს, ამხანაგი სტალინი ამბობს: „ლენინიზმი არის იმპერიალიზმისა და პროლეტარული რევოლუციის ეპოქის მარქსიზმი. უფრო ზუსტად: ლენინიზმი არის პროლეტარული რევოლუციის თეორია და ტაქტიკა საერთოდ, პროლეტარიატის დიქტატურის თეორია და ტაქტიკა განსაკუთრებით“. თავებში „მეთოდი“ და „თეორია“ ამხანაგი სტალინი, ამხელს რა II ინტერნაციონალის ოპორტუნისმის მეთოდსა და თეორიულ დოგმებს, იძლევა ლენინიზმის რევოლუციური მეთოდის და თეორიის დედაარსისა და პროლეტარიატის რევოლუციური ბრძოლის პრაქტიკისათვის მათი მნიშვნელობის დროა დახასიათებას. ამხანაგი სტალინი გვიჩვენებს, რომ II ინტერნაციონალის ოპორტუნისტული დოგმების მხილებისა და მათთან დაუნდობელი ბრძოლის გარეშე, დოგმებისა, რომელნიც მოასწავებდნენ კაპიტალიზმის რევოლუციური დამხობისთვის და პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებისათვის რევოლუციურ

ბრძოლაზე უარის თქმას, შეუძლებელი იყო მარქსიზმის შემოქმედებითად განვითარება. საჭირო იყო აღგვედგინა და შემოქმედებითად გაგვევითარებინა შემდგომ რევოლუციური მარქსიზმის მეთოდი, მისი მატერიალისტური დიალექტიკა, აღმოგვეფხვრა გათიშვა თეორიასა და პრაქტიკას შორის, შეგვექმნა ნამდვილად პროლეტარული პარტია, ახალი ტიპის პარტია, პარტია, შეიარაღებული რევოლუციური თეორიით. თეორია უსაგნოა, თუ იგი დაკავშირებული არაა რევოლუციური ბრძოლის პრაქტიკასთან; პრაქტიკა ბრძოლა, თუ იგი არ ინათებს გზას რევოლუციური თეორიით. წიგნის შემდგომ თავებში ამხანაგი სტალინი თანმიმდევრობით არჩევს და ასაბუთებს ლენინის მოძღვრების ძირითადი საკითხების მთელ ერთობლიობას. თავში „პროლეტარიატის დიქტატურა“ გარკვეულია შემდგომი საკითხები: პროლეტარული დიქტატურა როგორც სოციალისტური რევოლუციის ძირითადი შინაარსი, პროლეტარული დიქტატურის ისტორიული ამოცანები, საბჭოთა ხელისუფლება როგორც პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოებრივი ფორმა. საკითხი პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ—მარქსიზმ-ლენინიზმის ძირითადი საკითხია. დიდ ყურადღებას უთმობს ამხანაგი სტალინი გლეხობის საკითხისა და ეროვნული საკითხის დამუშავებას (თავები „გლეხობის საკითხი“ და „ეროვნული საკითხი“), განმარტავს რა, რომ ისინი შეადგენენ

პროლეტარული რევოლუციის, პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ ზოგადი საკითხის ნაწილს და წარმოდგენენ ლენინიზმის საჭირობოროტო საკითხებს. თავში „სტრატეგია და ტაქტიკა“ ამხანაგი სტალინი იძლევა ლენინიზმის რევოლუციური სტრატეგიისა და ტაქტიკის დედამართის ღრმა და მწყობრ გადმოცემას. ამხანაგი სტალინის წიგნში თეორიულ დასაბუთებას და განვითარებას პოულობს ლენინური მოძღვრება პარტიაზე (თავი „პარტია“), როგორც მუშათა კლასის მოწინავე, შეგნებულ, ორგანიზებულ რაზმზე, როგორც პროლეტარიატის კლასობრივი ორგანიზაციის უმაღლეს ფორმაზე, როგორც პროლეტარიატის დიქტატურის იარაღზე. ამხანაგი სტალინი პარტიის მტრებთან, ოპორტუნისტებთან ბრძოლის უდიდესი გამოცდილების საფუძველზე ანვითარებს შემდგომ ლენინურ მოძღვრებას პარტიის ერთიანობაზე, პარტიის რკინისებურ დისციპლინასა და განმტკიცებაზე მისი უცხო, მტრული, ოპორტუნისტული ელემენტებისაგან გაწმენდის გზით. უკანასკნელ თავში „მუშაობის სტილი“ ამხანაგი სტალინი გვიჩვენებს, რომ ლენინიზმის თეორიული და პრაქტიკული სკოლა, რომელიც პარტიული და სახელმწიფო მუშაკის განსაკუთრებულ ტიპს ჰქმნის, პარტიული და სახელმწიფოებრივი მუშაობის განსაკუთრებული სტილი, მდგომარეობს ორი თავისებურების — რუსული რევოლუციური გაქანებისა და ამერიკული საქმიანობის — შეერთებაში. ამხანაგი სტალინის

წიგნისა „ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“ უდიდესი როლი ითამაშა პარტიის ბრძოლაში ტროცკისტებისა და ბოლშევიზმის ყველა სხვა მტრების, ხალხის მტრების წინააღმდეგ. „ტროცკიზმის იდეური განადგურებისა და ლენინიზმის დაცვის საქმეში, — ნათქვამია „საჯ. კ. შ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსში“, — სერიოზული მნიშვნელობა ჰქონდა ამხ. სტალინის თეორიულ შრომას „ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“... ეს ბროშურა წარმოადგენს ლენინიზმის ოსტატურად გადმოცემას და სერიოზულ თეორიულ დასაბუთებას. მან შეაიარაღა მაშინ და აიარაღებს ახლა ბოლშევიკებს მთელ მსოფლიოში მარქსისტულ-ლენინური თეორიის ბასრი იარაღით“.

ლოგიკა — იხ. ფორმალური ლოგიკა, დიალექტიკა.

„ლუდვიგ ფეიერბახი და გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის დასასრული“ — ენციკლოსის ნაწარმოები, რომელიც ცალკე წიგნად გამოვიდა 1888 წელს. ამ წიგნში ენციკლოსი იძლევა ჰეგელისა და ფეიერბახის ფილოსოფიის ღრმა დახასიათებას, გვიჩვენებს დიალექტიკური მატერიალიზმის პრინციპულ განსხვავებას მექანიკური მატერიალიზმისაგან და ჰეგელის იდეალისტური დიალექტიკისაგან. პირველ თავში მოცემულია ჰეგელის ფილოსოფიის საფუძვლო დახასიათება, გამომჟღავნებულია ძირითადი წინააღმდეგობა მის დიალექტიკურ მეთოდსა და იდეალისტურ სისტემას შორის. მეო-

რე თავში მოცემულია ფორმულირება ფილოსოფიის ძირითადი საკითხისა, რომელმაც ფილოსოფოსები გათიშა ორ ბანაკად: იდეალისტებისა და მატერიალისტების ბანაკად. მიგვითითებს რა ფეიერბახის, როგორც მატერიალისტის, დამსახურებაზე, ენგელსი მფორე და მესამე თავში ამჟღავნებს ფეიერბახის მეტაფიზიკური, ჰერეტიკი, არააქტიური მატერიალიზმის შეზღუდულობას და რელიგიურ-ეთიკურ დანაშრევს საზოგადოების იმ ჭაგებაში, რომელსაც ფეიერბახი იძლევა. მეოთხე თავში ფორმულირებული და საუცხოოდ განმარტებულია ისტორიული მატერიალიზმის ძირითადი დებულებანი. ენგელსის წიგნი წარმოადგენს მარქსიზმის უდიდეს ფილოსოფიურ ნაწარმოებს და საუციოდველ სახელმძღვანელოს დიალექტიკური მატერიალიზმის შესწავლის დროს.

მ

მარქსიზმის თეორიული წყაროები.—მარქსიზმის წყაროებია: გერმანული კლასიკური ფილოსოფია (ჰეგელი და ფეიერბახი), ინგლისური პოლიტიკური ეკონომია (ა. სმიტი, რიკარდო) და უტოპიური სოციალიზმი (სენ-სიმონი, ფურიე, ოუენი). გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის უდიდესი შენაძენი იყო ჰეგელი და დიალექტიკა. მაგრამ ჰეგელის დიალექტიკა იყო იდეალისტური. იმისათვის, რომ იგი გადაქცეულიყო ნამდვილ მეცნიერულ მეთოდად, საჭირო იყო მისი მატერიალისტურად გადაშუშავება. „ჩემი დიალექტიკური მეთოდი, — ამბობს მარქსი, — თავის საფუძველში არა მარტო განსხვავდება ჰეგელის მეთოდისაგან, არამედ წარმოადგენს მის პირდაპირ წინააღმდეგობას. ჰეგელისათვის აზროვნების პროცესი, რომელსაც იგი იღებს სახელწოდებით დამოუკიდებელ სუბიექტადაც კი ხდის, არის დემიურგი (შემომქმედი) სინამდვილისა, რომელიც მის მხოლოდ გარეგან გამოვლინებას შეადგენს. ჩემთვის, პირიქით, იდეალური სხვა არაფერია, თუ არ მატერიალური, ადამიანის თავში გადაატანილი და მასში გარდაქმნილი“ (მარქსი). მარქსისა და

ენგელსის მატერიალისტური დიალექტიკაში განზოგადებულ იქნა ყოველივე ის დადებითი, პროგრესული, რაც მეცნიერებამ მარქსამდე შეჰქმნა. ფეიერბახის მნიშვნელოვანი დამსახურება იყო ჰეგელის იდეალიზმის მატერიალისტური კრიტიკა, მაგრამ ფეიერბახი, რომელიც მატერიალისტი იყო ბუნების. მოვლენათა ახსნაში, იდეალისტად დარჩა საზოგადოების გაგებაში. მარქსმა და ენგელსმა თანმიმდევრულად გააძვრცელეს ფილოსოფიური მატერიალიზმი საზოგადოებრივ მოვლენათა ახსნაზეც. „...იდეალიზმი გაძევებულ იქნა თავისი უკანასკნელი თავშესაფარიდან, ისტორიის დარგიდან, ახლაც ისტორიის გაგება მატერიალისტური გახდა“ (ენგელსი). ი ნ გ ლ ი ს უ რ შ ი ა პ ო ლ ი ტ ი კ უ რ შ ი ა ე კ ო ნ ო მ ი ა მ საფუძველი ჩაუყარა ღირებულებების შრომითი თეორიას. მაგრამ სმიტი და რიკარდო უძლურნი აღმოჩნდნენ გაეგოთ სასაქონლო-კაპიტალისტური მიყურნეობის ისტორიული თავისებურება, დაქირავებული შრომის ექსპლოატაცია როგორც წყარო ზედმეტი ღირებულებისა. კაპიტალისტურ წყობილებას სმიტი და რიკარდო უცქერდნენ როგორც მარადიულ და ბუნებრივ საზოგადოებრივ წესწყობილებას. კაპიტალიზმის, როგორც ისტორიული უძლად განსაზღვრული საზოგადოებრივ-ეკონომიური წყობილების, განვითარების კანონები მხოლოდ მარქსმა აღმოაჩინა. მარქსმა გამოამჟღავნა, რომ კაპიტალისტური ექსპლოატაციის საფუძველს წარმოადგენს ზედმეტი ღირებულება. „მოძღვრება

ზედმიტომ ღირებულებების შესახებ მარქსის ეკონომი-
 ური თეორიის ქვაკუთხედია“ (ლენინი). შეჰქმნა
 რა ზედმიტომ ღირებულებების თეორია, მარქსმა დაგ-
 ვანახვა, რომ კაპიტალიზმი ემყარება დაქირავებულ-
 ღირსის ექსპლოატაციას და თავისი განვითარ-
 ების მსვლელობაში გარდუვალად მივა დაღუპ-
 ვამდე. მარქსიზმის მესამე წყარო—ესაა უტოპი-
 ური სოციალიზმი. უტოპიური სოცია-
 ლიზმი მწვავედ და გაბედულად აკრიტიკებდა კა-
 პიტალიზმის წინააღმდეგობებს, უპირისპირებდა რა
 მას სოციალიზმის, როგორც ყველაზე სრულყოფი-
 ლი საზოგადოებრივი წყობილების, იდეას. მაგრამ
 უტოპისტებს თავისი ისტორიული შეზღუდულობის
 გამო არ შეეძლოთ განემარტათ არსი დაქირავე-
 ბული მონობისა კაპიტალიზმის დროს, კანონები
 კაპიტალიზმის განვითარებისა და მნიშვნელობა
 პროლეტარიატისა როგორც სოციალიზმის შემ-
 ქმნელისა. მარქსმა და ენგელსმა ოცნება სოცია-
 ლიზმის შესახებ გადააქციეს მეცნიერებად, მეც-
 ნიერულ სოციალიზმად, გვიჩვენეს რა, რომ ისტო-
 რიის მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს კლასობ-
 რივი ბრძოლა. მარქსმა დაამტკიცა, რომ სოცია-
 ლიზმიზე გადასვლის ერთადერთი გზა — ესაა პრო-
 ლეტარიატის რევოლუციური მოძრაობის გზა,
 პროლეტარული რევოლუციისა და პროლეტარია-
 ტის დიქტატურის გზა.

მარქსიზმის შემეცნების თეორია—იხ. ა ს ა ს-
ვ ი ს თ ე ო რ ი ა .

მარქსისტული დიალექტიკური მეთოდი—ხასია-
თდებდა შემდეგი ძირითადი ნიშნებით: 1) დიალექ-
ტიკური მეთოდი იხილავს ბუნებას როგორც ერ-
თიან, შეკავშირებულ, მთლიანს, სადაც საგნები და
მოვლენები დამოკიდებული არიან ერთმანეთზე,
განაპირობებენ ერთმანეთს; ყ ვ ე ლ ა ფ ე რ ი ი მ-
ყ ო ფ ე ბ ა კ ა ვ შ ი რ ს ა და უ რ თ ი ე რ თ-
ქ მ ე დ ო ბ ა შ ი — ასეთია დიალექტიკის მტკიცება.
2) დიალექტიკური მეთოდი იხილავს ბუნებას რო-
გორც განუწყვეტელი ცვლილებისა და განახლების
მდგომარეობაში მყოფს, სადაც მუდამ რაღაც წარ-
მომიშვება და ვითარდება, რაღაც ინგრევა და
ღრმომოჭმული ხდება; ყ ვ ე ლ ა ფ ე რ ი ი მ ყ ო-
ფ ე ბ ა შ ო ძ რ ა ო ბ ა ს ა და ც ვ ლ ი ლ ე ბ ა-
ში — გვასწავლის დიალექტიკა. 3) დიალექტიკა
იხილავს ბუნების განვითარებას როგორც პროცესს,
რომელშიც შეუმჩნეველი და თანდათანობითი რა-
ოდენობრივი ცვლილებების დაგროვების შედეგად
ხდება ნახტომისებური გადასვლა ძირეულ, თვისობ-
რივ ცვლილებებზე; რ ა ო დ ე ნ ო ბ ა გ ა დ ა დ ი ს
თ ვ ი ს ო ბ რ ი ო ბ ა შ ი — ასეთია დიალექტი-
კური მეთოდის ერთერთი ძირითადი დებულება.
დიალექტიკის თანახმად, განვითარება არ არის
განვლილის უბრალო განმეორება, არამედ წინსვ-
ლითი მოძრაობა დაბალი საფეხურიდან უმაღლე-
სისაკენ. 4) დიალექტიკა გამოდის იქიდან, რომ

ბუნების საფენებსა და მოვლენებს ახასიათებს შინაგანი წინააღმდეგობანი, რომ ყველაფერს აქვს თავისი უარყოფითი და დადებითი მხარე, აქვს ის, რაც კვდება, და ის, რაც ვითარდება, და რომ ბრძოლა დრომოჭმულისა და განვითარებისა შორის შეადგენს განვითარების პროცესის, რაოდენობრივი ცვლილებების თვისობრივ ცვლილებებად გარდაქმნის პროცესის შინაგან შინაარსს, წინააღმდეგობას მივყევართ წინ — გვეუბნება დიალექტიკის ერთერთი ძირითადი დებულება. დიალექტიკის ეს დებულებანი ბუნების განვითარების შესახებ შეეხება აგრეთვე საზოგადოების განვითარებასაც. ყოველი მოცემული საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაცია (მონათმფლობელური

წყობილება, ფეოდალიზმი, კაპიტალიზმი, სოციალიზმი) წარმოადგენს ერთიან მთელს, სადაც ცალკეული მხარეები და მოვლენები (მატერიალური დოვლათის წარმოების წესი, პოლიტიკური წყობილება, ცხოვრების სულიერი პროცესები) დაკავშირებული არიან ერთად, იმყოფებიან ურთიერთქმედობაში. საზოგადოებრივი იდეები, პოლიტიკური დაწესებულებანი, აქვთ რა თავისი ფესვები საზოგადოების ცხოვრების მატერიალურ პირობებში, საზოგადოებრივ ყოფიერებაზე ახდენენ უკუგავლენას, ამასთან ამ ურთიერთქმედობის საფუძველს წარმოადგენს მატერიალური დოვლათის წარმოების წესი. ის ფაქტი, რომ საზოგადოების ისტორიაში ერთი საზოგადოებრივ-ეკონომი-

ური ფორმაცია იცვლებოდა მეორეთი, ლაპარაკობს იმის შესახებ, რომ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სწარმოებს მოძრაობა, ცვლილება, ძველის დაღუპვა და ახალის წარმოშობა. ერთი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის შეცვლა მეორეთი არის ნახტომისებური, რევოლუციური გადასვლა ერთი თვისობრივი მდგომარეობიდან მეორე თვისობრივ მდგომარეობაში რაოდენობრივ ცვლილებათა დაგროვების შედეგად. ასე მაგალითად, პროლეტარიატის ძალთა თანდათანობითი დაგროვება (ზრდა მისი რიცხვის, ორგანიზებულობის, მისი კლასობრივი თვითცნობიერებისა, ზრდა მისი კავშირისა ყველა მშრომელთან და ექსპლოატირებულთან) იწვევს სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შედეგად პროლეტარიატის გადაქცევას ჩაგრული და ექსპლოატირებული კლასიდან, როგორსაც ის წარმოადგენს „კაპიტალიზმის დროს, ფაბრიკებულ კლასად, რომელიც საზოგადოების განვითარებას წარმართავს კომუნისმისაკენ. ყოველი ახალი ისტორიული ფორმაცია კი წარმოადგენს უფრო პროგრესულ, უფრო მაღალ საფეხურს მისი წინამდებელი საზოგადოებრივი ფორმაციის მიმართ: კაპიტალიზმი—უფრო მაღალი წყობილება, ვიდრე ფეოდალიზმი; სოციალიზმი კაპიტალიზმთან შედარებით განუზომლად უფრო მაღალ საფეხურს წარმოადგენს. ერთი საზოგადოებრივ ეკონომიური ფორმაციიდან მეორისაკენ განვითარების ამ პროცესის შინაგან

10. ფილოსოფიური ლექსიკონი.

შინაარსს წარმოადგენს ყველა კლასობრივ ფორ-
 მაციაში წარმოებული ბრძოლა კლასებს შორის,
 რომელიც გამოხატავს შინაგან წინააღმდეგობას
 თვით წარმოების პროცესში—საწარმოო ძალებისა
 და წარმოებით ურთიერთობებს შორის. ამრიგად,
 საზოგადოების ისტორია და ბუნების ისტორია
 მოწმობს, რომ სამყაროში ყველაფერი დიალექტი-
 კურად ხდება. მარქსისტული დიალექტიკა გვას-
 წავლის სწორ მიდგომას ბუნებისა და საზოგადო-
 ების მოვლენებისადმი, იგი წარმოადგენს სამყაროს
 შესწავლისა და შემეცნების შეცნირულ მეთოდს
 და სახელმძღვანელოს მოქმედებისათვის. მარქსის-
 ტული დიალექტიკური მეთოდის უმნიშვნელოვა-
 ნის მოთხოვნას წარმოადგენს მოპოებულ ჭეშმარი-
 ტებათა შემოწმება პრაქტიკაში, აღადმიანთა პრაქ-
 ტიკულ მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ ყველა
 ცვლილებათა გათვალისწინება. მარქსისტული
 დიალექტიკის დებულებებიდან გამომდინარეობს
 მთელი რიგი უმნიშვნელოვანესი სახელმძღვანელო
 საწყისები პოლიტიკასა და ტაქტიკაში, რომლებ-
 ნაც ყოველთვის მისდევდა და მისდევს ლენინ-
 სტალინის პარტია. მარქსისტულ-ლენინური დია-
 ლექტიკა გვასწავლის, რომ სწორი პოლიტიკის
 წარმოებისათვის უნდა ორიენტირება მოვახდინოთ
 საზოგადოების იმ ფენებზე, რომელნიც ვითარდე-
 ბიან და რომელთაც აქვთ მომავალი, უნდა ვიყუ-
 რებოდეთ წინ და არა უკან, უნდა ვიყოთ რევო-
 ლუციონერი და არა რეფორმისტი, უნდა ვატა-

რებდეთ შეურიგებელ კლასობრივ პროლეტარულ პოლიტიკას. ლენინი და სტალინი დიალექტიკასა და დიალექტიკურ მეთოდს უწოდებენ მარქსიზმის სულს. ლენინისა და სტალინის მთელი თეორიული მოღვაწეობა წარმოადგენს მარქსისა და ენგელსის დიალექტიკური მეთოდის შექმნადგომ დაწესებასა და კონკრეტიზაციას.

მარქსიზმ-ლენინიზმი — პროლეტარიატის განმათავისუფლებელი მოძრაობის თეორია, პროლეტარიატის დიქტატურის თეორია და ტაქტიკა, კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის თეორია. „ფილოსოფიის ისტორია და სოციალური მეცნიერების ისტორია სრული სიღრმადით იგვიჩვენებს, რომ მარქსიზმში არ არის არაფერი „სექტანტობის“ მსგავსი ამ სიტყვის იმ გაგებით, თითქოს იგი წარმოადგენს რაღაც კარჩაკეტილს, ერთ წერტილზე გაყინულ მოძღვრებას, რომელიც მსოფლიო კრივილიზაციის განვითარების შარია-გზისაგან დაშორებით წარმოიშვა. პირიქით, მარქსის მთელი გენიალობა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მან პასუხი გასცა ყველა იმ კითხვაზე, რომლებიც კაცობრიობის მოწინავე აზროვნებამ უკვე დააყენა. მისი მოძღვრება წარმოიშვა როგორც პირდაპირი და უშუალო გაგრძელება ფილოსოფიის, პოლიტიკური ეკონომიისა და სოციალიზმის უდიდეს წარმომადგენელთა მოძღვრებისა“ (ლენინი). მარქსიზმის ფილოსოფია — დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი შეადგენს კომუნ-

ნიზმის თეორიულ ფუნდამენტს, მარქსისტული პარტიის თეორიულ საფუძველს. იცავდნენ რა გადაჭრით ფილოსოფიურ მატერიალიზმს მისი დამახინჯების ყველა ცდისაგან, იბრძოდნენ რა ფილოსოფიური იდეალიზმის სხვადასხვა ფორმის წინააღმდეგ, მარქსი და ენგელსი არ შეჩერდნენ XVIII საუკუნის მატერიალიზმზე, არამედ წასწიეს წინ ფილოსოფია, გაამდიდრეს რა იგი გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის, განსაკუთრებით ჰეგელის სისტემის მონაპოვართ, სისტემისა, რომელმაც თავის მხრით ფეიერბახის მატერიალიზმამდე მიგვიყვანა. უმნიშვნელოვანესი ამ მონაპოვართაგან—ეს არის დიალექტიკა. მარქსიზმის სულს წარმოადგენს მატერიალისტური დიალექტიკა, „მოძღვრება განვითარების შესახებ მისი ყველაზე სრული, ღრმა და ცალმხრივობისაგან თავისუფალი სახით, მოძღვრება ადამიანის ცოდნის შეფარდებითი ხასიათის შესახებ, რომელიც მუდმივ განვითარებაში მყოფი მატერიის ასახვას იძლევა“ (ლენინი) „გააღრმავა და განავითარა რა ფილოსოფიური მატერიალიზმი, მარქსმა იგი ბოლომდე მიიყვანა, ბუნების ფილოსოფიურ-მატერიალისტური შემეცნება ადამიანთა, საზოგადოების შემეცნებაზე გაავრცელა. მარქსის ისტორიული მატერიალიზმი მეცნიერული აზრის უდიდეს მონაპოვარად მოგვევლინა. ქაოსი და თვითნებობა, რომელიც აქამდე შეფობდა „შეხედულებებში“ ისტო-

რიასა და პოლიტიკაზე, შეიცვალა ფასაოცრად მწყობრი და მთლიანი მიეცნიერული თეორიით, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორ ვითარდება საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთი წყობიდან, სწარმოო ძალთა ზრდის გამო, მეორე, უფრო მაღალი წყობა, — მაგალითად, ბატონყმობიდან როგორ აღმოცენდება კაპიტალიზმი“ (ლენინი). წინააღმდეგ იდეალისტური თეორიებისა, რომელნიც საზოგადოების განვითარების საფუძველად აღიარებენ იდეებს, გონებას, მარქსმა დაამტკიცა, რომ ეკონომიური წყობილება, წარმოების მატერიალური პირობები, და არა იდეები, წარმოადგენენ საფუძველს, რომელზედაც აღიმართება პოლიტიკური და სხვა ზედნაშენი, რომ ანტაგონისტურ კლასებად დაყოფილ საზოგადოებებში განვითარების მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს კლასობრივი ბრძოლა. მარქსის მთავარი შრომა — „კაპიტალი“ მიძღვნილია კაპიტალისტური საზოგადოების ეკონომიური წყობილების შესწავლისადმი. ნივთების ურთიერთობათა უკან (საქონელთა გაცვლა-გამოცვლა) მარქსმა გამოამჟღავნა და გვიჩვენა ნამდვილი ურთიერთობანი ადამიანებს შორის. ზედმეტი ღირებულებების თავის თეორიაში მარქსმა გამოამჟღავნა კაპიტალისტთა კლასის სიმდიდრის წყარო. „მიძღვრება ზედმეტ ღირებულებაზე მარქსის ეკონომიური თეორიის ქვაკუთხედი“ (ლენინი). გამოიკვლია, რა წარმოების კაპიტალისტური წესის განვითარების კანონები, მარქსმა

დაასაბუთა გარდუვალობა მისი დაღუპვისა და კომუნისმის გამარჯვებისა. კაპიტალიზმი, რომელმაც ფეოდალური წყობილება შესცვალა, უფრო პროგრესიული წყობილება იყო. მაგრამ მშრომელთა ექსპლოატაციისა და ჩაგვრის ერთი ფორმა შეიცვალა მეორეთი. როგორც ანარეკლი კაპიტალისტური ჩაგვრისა და როგორც პროტესტი მის წინააღმდეგ, წარმოიშვა სხვადასხვა სოციალისტური მოძღვრება. მაგრამ თავდაპირველი სოციალიზმი იყო უტოპური სოციალიზმი: იგი მკვეთრად აკრიტიკებდა, ჰუმობდა კაპიტალისტურ წესწყობილებას, ოცნებობდა უკეთეს წყობილებაზე, სადაც არ იქნება ექსპლოატაცია, მაგრამ ნამდვილი გამოსავლის ჩვენება მას არ შეეძლო. მარქსმა და ენგელსმა პირველად გადააქციეს სოციალიზმი ოცნებიდან მეცნიერებად. მათ გამოარკვეეს მსოფლიო-ისტორიული როლი მუშათა კლასისა, როგორც კაპიტალიზმის მესაფლავისა, როგორც სოციალისტური საზოგადოების შემქმნელისა. მთავარი მარქსიზმში—ეს არის მოძღვრება პროლეტარიატის დიქტატურაზე. მარქსი სწერდა, რომ „კაპიტალისტურსა და კომუნისტურსა საზოგადოებას შუა ძევს პირველის მეორედ რევოლუციური გადაქცევის პერიოდი“, რომ „ამ პერიოდის სახელმწიფო არ შეიძლება სხვა რამ იყოს, თუ არ პროლეტარიატის რევოლუციური დიქტატურა“. მარქსიზმმა შეადარა მუშათა კლასი მის ბრძოლაში ბურჟუაზიის წინა-

აღმდევგ, რევოლუციური თეორიით, მისცა მუშათა მოძრაობას, რომელიც აქამდე სტიქიურად ვითარდებოდა, სოციალისტური მიმართულება. მასებზე მარქსისტულ იდეათა გავლენის პირველი გამოვლინებისთანავე მარქსიზმის წინააღმდეგ „საღმართოდ ვნაში შეერთდნენ ძველი ევროპის ყველა ძალები“. ბურჟუაზია ებრძოდა და ებრძვის მარქსიზმს არა მარტო ძალმომრეობით. „ისტორიის დიალექტიკა ისეთია, რომ მარქსის თეორიული გამარჯვება აიძულებს მის მტრებს მარქსისტული ტანსაცმელი გადაიცივნ. შინაგანად დამძალი ლიბერალიზმი ცდილობს თავის გამოცოცხლებას სოციალისტური ოპორტუნის მიხედვით“ (ლენინი). „ოპორტუნისმი ყოველთვის როდი მოასწავებს მარქსისტული თეორიის ან მისი ცალკეული დებულებებისა და დასკვნების პირდაპირ უარყოფას. ოპორტუნისმი თავს იჩენს ზოგჯერ იმის ცდებში, რომ ჩაებლაუჭონ მარქსიზმის ცალკეულ დებულებებს, რომლებიც უკვე მოძველებული იქნა, და გადააქციონ ისინი დოგმებად, რათა ამით შეაფერხონ მარქსიზმის შემდგომი განვითარება, — მაშასადამე, — შეაფერხონ აგრეთვე პროლეტარიატის რევოლუციური მოძრაობის განვითარება (საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). მარქსიზმი — შემოქმედებითი მეცნიერებაა. მარქსიზმის ფუძემდებელი ყოველთვის განიხილავდნენ თავის თეორიას როგორც რევოლუციურ თეორიას, როგორც სახელმძღვანელოს

მოქმედებისათვის. ენგელსის სიკვდილის შემდეგ უდიდესი თეორეტიკოსი ლენინი, ხოლო ლენინის სიკვდილის შემდეგ — სტალინი და ლენინის სხვა მოწაფეები იყვნენ ერთადერთი მარქსისტები, რომლებმაც არა მარტო დაუნდობლად ამხილეს ყველა ჯურის ოპორტუნისტები და დაიცვეს მარქსიზმი დამახინჯებისაგან, არამედ გიგანტურადაც წასწიეს წინ მარქსისტული თეორია, გაამდიდრეს იგი ახალი გამოცდილებით პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის ახალ პირობებში. მათ პრაქტიკულად, საქმით გვიჩვენეს შემოქმედებითი მარქსიზმის ყოვლისშემძლეობა. მარქსიზმ-ლენინიზმი არის მუშათა კლასის ერთიანი, განუყოფელი, მთლიანი მეცნიერული მსოფლმხედველობა. მარქსი და ენგელსი მუშაობდნენ და იბრძოდნენ სამრეწველო კაპიტალიზმის პერიოდში, რომელიც ჯერ კიდევ აღმავალი ხაზით ვითარდებოდა, რევოლუციისათვის პროლეტარიატის მომზადების პერიოდში. ლენინი და სტალინი, მარქსის და ენგელსის გენიალური მოწაფეები, გამოვიდნენ იმპერიალიზმის პერიოდში, ლობობადი კაპიტალიზმის პერიოდში, პროლეტარულ რევოლუციასთან პერიოდში, იმ პერიოდში, როცა პროლეტარულმა რევოლუციამ უკვე გაიმარჯვა ერთ ქვეყანაში და დაიწყო პროლეტარული დემოკრატიის ერა, საბჭოების ერა, სოციალიზმის მშენებლობის ერა. „აი რატომ წარმოადგენს ლენინიზმი მარქსიზმის შემდგომ განვითარებას“ (სტალინი). ლენინიზმი არის იმპე-

რიალიზმისა და პროლეტარული რევოლუციების ეპოქის მარქსიზმი. „...არავითარი „ახალი პრინციპი“ ლენინს მარქსიზმისათვის არ „მოუმატებია“, ისე, როგორც ლენინს არ გაუუქმებია მარქსიზმის არცერთი „ძველი“ პრინციპი“ (სტალინი). ემყარებოდა რა საფასებრთ და მთლიანად მარქსიზმის პრინციპებს, ლენინმა განავითარა მარქსიზმი ახალ პირობებთან, კაპიტალიზმის ახალ ფაზასთან შეფარდებით. ამხანაგმა სტალინმა ამერიკის მუშათა პირველ დელეგაციასთან საუბარში გვიჩვენა ის ახალი, რაც ლენინმა მარქსიზმის საგანძურში შეიტანა. მან, ჯერ ერთი, დაამუშავა საკითხი იმპერიალიზმის, როგორც კაპიტალიზმის ახალი ფაზის, შესახებ. „ლენინის დამსახურება და, მაშასადამე, ახალი მის მოძღვრებაში აქ ის არის, რომ მან, „კაპიტალის“ ძირითად დებულებათა საფუძველზე, მოგვცა იმპერიალიზმის, როგორც კაპიტალიზმის უკანასკნელი ფაზის, დასაბუთებულო მარქსისტული ანალიზი, გამოაანაშკარავა რა კაპიტალიზმის იარები და მისი აუცილებელი დაღუპვის პირობები. ამ ანალიზის ბაზაზე წარმოიშვა ლენინის ცნობილი დებულება იმის შესახებ, რომ იმპერიალიზმის პირობებში შესაძლებელია სოციალიზმის გამარჯვება ცალკეულ, ცალკე აღებულ, კაპიტალისტურ ქვეყნებში“ (სტალინი). შემდეგ, ლენინმა განავითარა მარქსის იდეა პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ, აღმოაჩინა რა საბჭოთა ხელისუფ-

ლება როგორც პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოებრივი ფორმა; ლენინმა განსაზღვრა პროლეტარიატის დიქტატურა როგორც განსაკუთრებული ფორმა პროლეტარიატის კლასობრივი კავშირისა არაპროლეტარული კლასების (გლეხობის და სხვ.) ექსპლოატირებულ მასებთან; მან გვიჩვენა, რომ კლასობრივი საზოგადოების პირობებში პროლეტარული დიქტატურა არის დემოკრატიის უმაღლესი ტიპი. მთავარი ლენინიზმში — ეს არის პროლეტარიატის დიქტატურა, რაც ხდის სწორედ ლენინიზმის მოძღვრებას „ყველა ქვეყნის პროლეტარების ინტერნაციონალურ მოძღვრებად, რომელიც გამოსადეგი და სავალდებულოა გამოუკლებლივ ყველა ქვეყნისათვის, მათ რიცხვში კაპიტალისტურად განვითარებული ქვეყნებისათვისაც“ (სტალინი). ლენინმა ახალ პირობებში, კაპიტალიზმიდან სოციალიზმისაკენ გარდამავალ პერიოდში, კაპიტალისტური სახელმწიფოებით გარემოცულ ქვეყანაში, ახლებურად დააყენა საკითხი სოციალიზმის წარმატებითი მშენებლობის ფორმებისა და წესების შესახებ. ლენინმა დაასაბუთა სოციალისტური საზოგადოების აშენების შესაძლებლობა კაპიტალისტური სახელმწიფოებით გარემოცულ პროლეტარიატის დიქტატურის ქვეყანაში, იმ პირობით, თუ ეს ქვეყანა არ იქნება ჩახრჩობილი სამხედრო ინტერვენციით. ლენინმა გვიჩვენა სოციალიზმის მშენებლობის კონკრეტული ფორმები და გზები, დაამტ-

კიცა რა, რომ ჩვენ მოგვეპოება ყოველივე აუცი-
 ლებელი სოციალიზმის გამარჯვებისათვის. შემდეგ,
 ლენინმა განავითარა მარქსის იდეა პროლეტარია-
 ტის ჰეგემონიის შესახებ; მან გაშალა ეს იდეა
 „პროლეტარიატის ჰეგემონიის მწყობრ სისტემად,
 ქალაქისა და სოფლის მშრომელი მასების მიმართ
 პროლეტარიატის ხელმძღვანელობის მწყობრ სის-
 ტემად არა მარტო ცარიზმისა და კაპიტალიზმის
 დამხობის საქმეში, არამედ პროლეტარიატის დიქ-
 ტატურის დროს სოციალისტური მშენებლობის
 საქმეშიც“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). ემყარებოდა რა მარქსის
 იდეებს ნაციონალურ-კოლონიური საკითხის შესა-
 ხებ, ლენინმა განავითარა ისინი ახალ ეპოქასთან
 შეფარდებით, შეკრიბა ერთად და მოგვცა შეხედუ-
 ლებათა მწყობრი სისტემა ნაციონალურ-კოლონი-
 ური რევოლუციების შესახებ იმპერიალიზმის ეპო-
 ქაში. ლენინმა გვიჩვენა, რომ ნაციონალურ-კო-
 ლონიური საკითხის გადაჭრა განუყრელად დაკავ-
 შირებულია იმპერიალიზმის დამხობასთან, „ნაციო-
 ნალურ-კოლონიური საკითხი გამოაცხადა საერთა-
 შორისო პროლეტარული რევოლუციის საერთო
 საკითხის შეგნებულ ნაწილად“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი).
 ლენინმა მისცა რუსეთისა და მთელს საერთაშორი-
 სო მუშათა კლასს მწყობრი მოძღვრება პარტიის
 შესახებ, ამ პარტიის პროგრამული, პოლიტიკური,
 ტაქტიკური და ორგანიზაციული საფუძვლების
 შესახებ — ახალი ტიპის პარტიის შესახებ, რომე-
 ლიც ძირფესვიანად განსხვავდება ოპორტუნისმით

მთლიანად დაავადებულ, II ინტერნაციონალის პარტიათაგან. მარქს-ენგელს-ლენინის თეორიამ თავისი შემდგომი განვითარება ჰპოვა სტალინის შრომებში. სტალინიმა არა მარტო დაუნდობლად ამხილა მტრები, არა მარტო დაიცვა ჩვენი პარტიის ერთიანობა, მონოლიტობა და სიწმინდე, არამედ კიდევ განავითარა და წასწია წინ ლენინის მოძღვრება პარტიაზე. ლენინის მოძღვრების საფუძველზე ამხანაგმა სტალინიმა განავითარა შემდგომ თეორია თავდაპირველად რამდენიმე ქვეყანაში ან ერთ, ცალკე აღებულ ქვეყანაშიც კი სოციალიზმის გამარჯვების შესაძლებლობის შესახებ და იმპერიალიზმის პირობებში ყველა ქვეყანაში ერთსა და იმავე დროს სოციალიზმის გამარჯვების შეუძლებლობის შესახებ, განავითარა შემდგომ ლენინის დიადი იდეები ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციისა და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის შესახებ. ამხანაგმა სტალინიმა დაამუშავა საკითხი სოფლის სოციალისტური გარდაქმნის გზებისა და მთლიანი კოლექტივიზაციის საფუძველზე კულაკობის, როგორც კლასის, ლიკვიდაციის შესახებ. ამხანაგმა სტალინიმა დაამუშავა და განავითარა შემდგომ მარქს-ენგელს-ლენინის მოძღვრება სახელმწიფოზე სოციალიზმის დროს, კაპიტალისტური გარემოცვის პირობებში. მან შეადარა პარტია და საბჭოთა კავშირის ხალხი ახალ პირობებში კლასობრივ ბრძოლის კანონების ცოდნით, გვიჩვენა პროლეტარული სახელმწიფოს როლი კომუნისმის მონა-

პოვართა დაცვის საქმეში. ამხანაგმა სტალინიმა განაწილათარა შემდგომ მარქს-ენგელს-ლენინის მოძღვრება სოციალიზმისა და კომუნისმზე. მან გვიჩვენა, რომ სტახანოვური მოძრაობა ამზადებს სოციალიზმიდან კომუნისმზე გადასვლის პირობებს. ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით მეცნიერული კომუნისმის ძირითადი დებულებანი უკვე განხორციელებულია სსრ კავშირში პრაქტიკულად და ფიქსირებული სსრ კავშირის — მსოფლიოში. პირველი სოციალისტური სახელმწიფოს — კონსტიტუციაში. სტალინური კონსტიტუციაში განზოგადებულია სსრ კავშირში სოციალისტური საზოგადოების მოშენებლობის გიგანტური გამოცდილება. მარქსის, ენგელსის და ლენინის მიერ ძირითად ხაზებში დასახული უძნელესი პირობებები სოციალიზმიდან კომუნისმზე, გადასვლის შესახებ, პრობლემები ქალაქსა და სოფელს შორის, ფიზიკურსა და გონებრივ შრომას შორის არსებული დაპირისპირების ლიკვიდაციის შესახებ დამუშავებულია სტალინის მიერ და მისი ხელმძღვანელობით პრაქტიკულად სწელება. ამხანაგი სტალინი გვასწავლის, რომ ისტორიულ ამოცანათა ჯაჭვში ცენტრალურ რგოლს სოციალიზმის პერიოდში წარმოადგენს საბჭოთა ინტელიგენციის კადრების მიერ მარქსისტულ-ლენინური თეორიის დაუფლების ამოცანა. ხოლო დაეუფლო მარქსიზმ-ლენინისმს ნიშნავს ისწავლო განსხვავება მისი ასოსი მისი არსისაგან, შეითვისო მისი არსება, ისწავლო

მისი გამოყენება კლასობრივი ბრძოლის სხვადასხვა პირობებში, შეგწევდეს უნარი გაამდიდრო, განავითარო და წინ წასწიო იგი ახალ ისტორიულ ვითარებასთან და ახალ ამოცანებთან შეფარდებით. მარქსიზმულენინიზმის დაუფლების მიღწევით იარაღს წარმოადგენს ჩვენი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ ამხანაგ სტალინის პირადი მონაწილეობით შექმნილი „საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი“.

მარქსიზმის წყაროები — იხ. მარქსიზმის თეორიული წყაროები.

მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი — მატერიალიზმის უმაღლესი ფორმა. ძველი მატერიალიზმი იყო მექანიკური მატერიალიზმი; მოძრაობის უმარტივესი, მექანიკური ფორმის განონებს იგი ავრცელებდა ბუნებისა და საზოგადოების ყველა მოვლენაზე. მარქსისტული მატერიალიზმი ემყარება ყველა იმ მეცნიერების მიღწევებს, რომელნიც მატერიალური მოძრაობის ყველა ფორმას სწავლობენ. ძველი მატერიალიზმი იყო მეტაფიზიკური მატერიალიზმი, ე. ი. იგი იხილავდა სამყაროს უძრაობისა და უცვლელობის მდგომარეობაში. მარქსისტული მატერიალიზმი წარმოადგენს დიალექტიკურ მატერიალიზმს, იხილავს იგი ბუნებას და საზოგადოებას იხილავს მათ განუწყვეტელ განვითარებასა და განახლება-

ში. ძველ მატერიალიზმს არ შეეძლო მატერიალისტურად აეხსნა საზოგადოებრივი მოვლენები. მარქსისტულმა მატერიალიზმმა პირველად გამოიყენა დიალექტიკური მატერიალიზმის დებულებანი საზოგადოების ახსნისათვის და დაასაბუთა ისტორიის მატერიალისტური გაგება. ძველი მატერიალიზმი იყო ჭვრეტითი მატერიალიზმი, ვინაიდან მას არ ესმოდა ადამიანის პრაქტიკული მოღვაწეობის გარდაქმნელი როლი. ძველ მატერიალისტებს „ადამიანის არსება“ ესმოდათ აბსტრაქტულად და არა როგორც „ყველა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა“ (კონკრეტულ-ისტორიულად განსაზღვრულ ურთიერთობათა) „ერთობლიობა“, და ამიტომ მხოლოდ „განმარტავდნენ“ სამყაროს. მაშინ როცა საქმე ეხება მის „შეცვლას“, ე. ი. არ ესმოდათ „რევოლუციურ-პრაქტიკული მოღვაწეობის“ მნიშვნელობა (ლენინი). მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი წარმოადგენს სამყაროს შემეცნებისა და გარდაქმნის მძლავრ იარაღს. მარქსისტული მატერიალიზმი ბოლომდე მატერიალიზმისადმი, რელიგიისადმი, ხუცობისადმი. მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმის ძირითადი ნიშნებია: 1) სამყაროს მატერიალურობის აღიარება, აღიარება იმისა, რომ სამყარო ვითარდება მატერიის მოძრაობის კანონების მიხედვით; 2) აღიარება მატერიის პირველადობის და ობიექტური რეალობისა და ცნობიერების მეორადობისა; 3) მატერიალური სამყაროს

შეცნობადობისა და მის კანონზომიერებათა აღიარება, აღიარება შეცნიერული ცოდნის ობიექტური ჭეშმარიტობისა. მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი გამოდის იქიდან, რომ სამყარო თავისი ბუნების მიხედვით მატერიალურია, რომ მოვლენები სამყაროში წარმოადგენენ მოძრავი მატერიის სხვადასხვა სახეებს. მარქსისტული მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ ბუნების ყველა მრავალფეროვანი სხეულები — ატომის უწვრილესი ნაწილაკებიდან გიგანტურ პლანეტებამდე, უწვრილესი ბაქტერიებიდან უმსაღლეს ცხოველებამდე, ადამიანამდე — წარმოადგენენ მატერიას სხვადასხვა ფორმაში და მისი განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე. წინააღმდეგ იდეალიზმისა, რომელიც აღიარებს სამყაროს შექმნას ღმერთის მიერ (ან „აბსოლუტური იდეის“ მიერ „მსოფლიო სულის“ მიერ, ცნობიერების მიერ), მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი გამოდის იქიდან, რომ მატერია არსებობს მარად, არავისაგან არ არის შექმნილი, რომ სამყარო ვითარდება მატერიის კანონების მიხედვით და არ საჭიროებს არავითარ „მსოფლიო სულს“. წინააღმდეგ იდეალიზმისა, რომელიც ამტკიცებს, რომ რეალურად არსებობს მხოლოდ ჩვენი ცნობიერება, რომ მატერიალური სამყარო, ყოფიერება, ბუნება არსებობს მხოლოდ ჩვენს ცნობიერებაში, ჩვენს შეგრძნებებში, ცნებებში. მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი გამოდის იქიდან რომ მატერია, ბუნება, ყოფიერე-

ბა წარმოადგენს ობიექტურ რეალობას, რომელიც არსებობს ცნობიერების გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად, რომ მატერია არის პირველადი, ხოლო ცნობიერება — მეორადი, წარმოებული, ვინაიდან იგი წარმოადგენს მატერიის ანარეკლს, რომ აზროვნება არის პროდუქტი მატერიისა, რომელმაც თავის განვითარებაში სრულყოფის უმაღლეს საფეხურს მიაღწია, იგი არის ტვინის პროდუქტი. მარქსისტული მატერიალიზმი ბუნების მეტყველებასთან სრულიად შეფარდებით პირველად მოცემულად ღებულობს მატერიას, სთვლის რა შეგრძნებას, ცნობიერებას მეორადად. მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი თანმიმდევრობით სწყვეტს ფილოსოფიის ძირითად საკითხის მეორე მხარესაც: შესწევს თუ არა უნარი ჩვენს აზროვნებას შეიცნოს ნამდვილი სამყარო? წინააღმდეგ იდეალიზმისა, რომელიც ჭარბყოფს სამყაროსა და მის კანონზომიერებათა შემეცნების შესაძლებლობას, არ სწამს ჩვენი ცოდნის უტყუარობა, მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი გამოდის იქიდან, რომ სამყარო და მისი კანონზომიერებანი სრულიად შეცნობადია. მარქსისტული მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ ადამიანის პრაქტიკა არის ჩვენი ცოდნის ჭეშმარიტობის გადამწყვეტი დამამტკიცებელი საბუთი, რომ სამყაროში არ არსებობენ შეუცნობადი ნივთები, არამედ არსებობენ მხოლოდ ისეთი ნივთები, რომლებიც ჯერ კიდევ არ არიან შეცნო-

ბილნი, რომლებიც გახსნილი და შეცნობილი იქნებიან მეცნიერებისა და პრაქტიკის ძალებით. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმის დებულებათა გამოყენებას საზოგადოების ისტორიისადმი და პროლეტარიატის პარტიის პრაქტიკული მოღვაწეობისადმი. „მარქსიზმ-ლენინიზმის ძალა და ცხოველმყოფელობა იმაში მდგომარეობს, რომ თავის პრაქტიკულ მოღვაწეობაში იგი ემყარება სწორედ საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების განვითარების მოთხოვნილებებს, არასოდეს არ სწყდება რა საზოგადოების რეალურ ცხოვრებას“ (ს ა ჯ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). პროლეტარიატის მარქსისტული პარტიის პრაქტიკული მოღვაწეობა ემყარება არა „გონების“ „საყოველთაო მორალის“ და სხვათა მოთხოვნილებებს, არამედ საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერებათა შესწავლას. „მარქსის ფილოსოფია არის დამთავრებული ფილოსოფიური მატერიალიზმი, რომელმაც კაცობრიობას, განსაკუთრებით კი მუშათა კლასს, შემეცნების უდიდესი იარაღი მისცა“ (ლ ე ნ ი ნ ი).

მატერია. — სამყარო თავისი ბუნების მიხედვით მატერიალურია. მოვლენათა მრავალსახეობა, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ ბუნებაში, წარმოადგენს მოძრავი მატერიის სხვადასხვა ფორმას. დიალექტიკური მატერიალიზმი ანსხვავებს მატერიის ფილოსოფიურსა და ფიზიკურ ცნებას. ფი-

ზიკური ცნება განისაზღვრება მატერიის აგებულებისა და მისი თვისებების შესახებ ჩვენი მეცნიერული ცოდნით; იგი არ შეიძლება არ იცვლებოდეს მატერიის აგებულების შესახებ მეცნიერულ შემეცნებათა განვითარებასთან ერთად. ასე, მაგალითად, მეცნიერების ახალ წარმატებებთან ერთად XIX საუკუნის დამლევსა და XX საუკუნის დასაწყისში ჩვენმა ცოდნამ მატერიის სტრუქტურის შესახებ განიცადა ცვლილებები. გამდიდრდა ახალი აღმოჩენებით (რადიოაქტივობა, ელექტრონების თეორია და ა. შ.). მატერიის ფილოსოფიური ცნება, მჭიდროდ დაკავშირებული ფიზიკურთან, იძლევა ისეთ განსაზღვრას, რომელიც გამოხატავს ადამიანის ცნობიერების გარეთ მატერიის ობიექტურ არსებობას. „მატერია, — სწერდა ლენინი, — არის ფილოსოფიური კატეგორია ობიექტური რეალობის აღსანიშნავად, რომელიც მოცემული აქვს ადამიანს შის შეგრძნებებში, რომლის ასლსაც, სურათსაც, ასახვასაც იძლევიან ჩვენი შეგრძნებანი და რომელიც მათგან დამოუკიდებლად არსებობს“. მატერიას აქვს მთელი რიგი არსებითი თვისებანი, რომელთაგანაც უმთავრესს წარმოადგენს მოძრაობა. მატერია არსებობს სივრცესა და დროში, რომლებიც მატერიის ყოფიერების ფორმებია, მასთან გასუყოფლად დაკავშირებული.

მატერია და შეგრძნება. — მატერიალიზმი მატერიას სთვლის პირველადად, ხოლო ცნობიე-

რებას, შეგროძნებას — მეორადად, წარმოებულად. სუბიექტიური იდეალიზმი პირველადად სთვლის შეგროძნებას და სხეულებს იხილავს, როგორც შეგროძნობათა კომპლექსებს (იხ.). მეტაფიზიკური მატერიალიზმი სწორად ამტკიცებდა, რომ არ არსებობს შეგროძნება და აზროვნება მატერიის გარეშე, მაგრამ შემცდარად გულისხმობდა, რომ ისინი დამახასიათებელია ყველა მატერიისათვის და რომ ამ მხრივ განსხვავება ორგანულ და არაორგანულ მატერიას შორის წმინდა რაოდენობრივია, მხოლოდ გროძნობიერების, ცნობიერების ხარისხში. დიალექტიკური მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ გადასვლა მატერიიდან შეგროძნებაზე თვისობრივ ნახტომს წარმოადგენს. ნათლად გამოხატულ ფორმაში შეგროძნება დაკავშირებულია მხოლოდ ორგანულ მატერიასთან, არაორგანულ მატერიაში კი მოცემულია მხოლოდ წინამძღვარები იმისათვის, რომ მატერიაში, ცითარდება რა იგი, შეიძინოს შეგროძნებისა და აზროვნების უნარი. „... მატერიის თვით შენობის ფუნდამენტში“ შეიძლება მხოლოდ ვიჯულისხმოდ შეგროძნების მსგავსი უნარიანობის არსებობა“ (ლ. ე. ნ. ი.).

მატერიალიზმი — ორიდან ერთერთი მთავარი მიმართულება ფილოსოფიაში, რომელიც ერთადერთ სწორ პასუხს იძლევა ფილოსოფიის ძირითად საკითხზე ყოფიერებისადმი აზროვნების დამოკიდებულების შესახებ. წინააღმდეგ იდეალი-

ზმისა, მატერიალიზმი მატერიას აღიარებს პირველადად, ხოლო ცნობიერებას, აზროვნებას — მეორადად. მატერიალიზმის უმთავრეს ფორმას წარმოადგენს მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი, რომელიც სძლევს წინანდელ მატერიალისტურ მოძღვრებათა ყველა ნაკლსა და სისუსტეს. მატერიალიზმი თავის განვითარებაში ემყარებოდა მეცნიერებას, კერძოდ ბუნებისმეტყველებას. ფილოსოფიის მთელს ისტორიაში, როგორც წესი, ფილოსოფიური მატერიალიზმი წარმოადგენდა იმ მოწინავე საზოგადოებრივი კლასების მსოფლმხედველობას, რომელნიც იბრძოდნენ პროგრესისათვის, დაინტერესებული იყვნენ მეცნიერებათა განვითარებით. მატერიალიზმი ჩაისახა ძველი საბერძნეთის კოლონიაში — იონიაში VII საუკუნის დასასრულსა და VI საუკუნის დასაწყისში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, ძველი ბერძნული და ქალაქებ-სახელმწიფოების შექმნისა და მათში ხელოსნობისა და ვაჭრობის გაძლიერებული განვითარების ეპოქაში. პირველი ძველი ბერძენი მოაზროვნეების მატერიალისტური მსოფლმხედველობა მჭიდროდ დაკავშირებულია მეცნიერების პირველ ნაბიჯებთან. ძველი ბერძენი ფილოსოფოსები (VI საუკ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე), ეგრეთწოდებული იონური ფილოსოფიის წარმომადგენელი (თალესი, ანაქსიმანდრე, ანაქსიმენი, ჰერაკლიტე), ანვითარებდნენ სტიქიურ-მატერიალისტურ და გულუბრყვილო დიალექტიკურ

მსოფლშეხედველობას. „მატერიალისტური მსოფლ-
 შეხედველობა ბერძენ ფილოსოფოსებთან თავდა-
 პირველად იყო რაღაც თავისთავად საგულისხმო“
 (ენგელსი). მათი ფილოსოფიის ძირითადი
 პრობლემა იყო პირველსაწყისის, პირველმატე-
 რიის პრობლემა. თალესი ყველა ნივთების პირ-
 ველსაწყისად სთვლიდა წყალს, ანაქსიმანდრე —
 გაურკვეველ ნივთიერებას — აპეირონს, ანაქსი-
 მენი — ჰაერს, ჰერაკლიტე — ცეცხლს. ახასია-
 თებდა რა იონელთა ფილოსოფიას, ენგელსი სწე-
 რდა: „... აქ ჩვენს წინაშეა მთლიანად თავდაპირ-
 ველი სტიქიური მატერიალიზმი, რომელიც ბუნე-
 ზრივად სთვლის თავისი წარმოშობის დროს თავ-
 ვისთავად ნაგულისხმევად ერთიანობას ბუნების
 მოვლენათა უსასრულო მრავალსახეობაში და
 ეძებს მას რაღაც განსაზღვრულ სხეულეებრივში.
 რაღაც განსაკუთრებულში, როგორც, მაგალითად,
 თალესი წყალში“. იღებდნენ რა სამყაროს საფუ-
 ძვლად სხვადასხვა მატერიალურ საწყისებს, იონ-
 ნიელები იხილავდნენ სამყაროს, როგორც შეკავ-
 შირებულ მთელს, როგორც ამ პირველნივთიერე-
 ბათა ცვლილებისა და გადაქცევის უსასრულო
 პროცესს. ყველა ისინი თანშობილი დიალექ-
 ტიკოსები იყვნენ; მოვლენათა საყოველთაო კავ-
 შირი სამყაროში მათთვის წარმოადგენდა უშუა-
 ლო ჰერეტიის შედეგს. ეს გულისხმობდა, მაგრამ
 არსებითად სწორი შეხედულება სამყაროზე, ყვე-
 ლაზე ნათლად გამოხატა ჰერაკლიტემ (დაახლოე-

ბით 544—484 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე). მატერიალიზმის შემდგომი განვითარება დაკავშირებულია უმთავრესად ანაქსაგორას (დაახლ. 500—428 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე), ემპედოკლეს (დაახლ. 485—425 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) და განსაკუთრებით დემოკრიტეს (460—370 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) ეპიკურეს (342—270 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) და ლუკრეციუსის (99—55 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) სახელებთან. დემოკრიტი, ეპიკური და ლუკრეციუსი იყვნენ უძველესი დროის ატომისტური მატერიალიზმის წარმომადგენლები. ყველაფრის საფუძვლად ისინი იღებდნენ ატომებს—განუყოფად, გაუმჭვალავ, უწვრილეს მატერიალურ ნაწილაკებს, რომლებიც უსასრულო სივრცეში მოძრაობენ. ფორმით ამ სხვადასხვა ნაწილაკების შეხამებიდან იქმნება, მათი შეხედულებით, ბუნების მოვლენათა მთელი მრავალსახეობა. არსებობს სამყაროთა უსასრულო სიმრავლე. ისინი წარმოიშვნენ ატომების გრიგლისებური მოძრაობიდან. ერთი სამყარო წარმოიშვება, მეორე ისპობა. დემოკრიტეს, ეპიკურეს და ლუკრეციუსის ატომისტური მატერიალიზმი მიმართული იყო სამყაროს ბედობაში ღმერთების ხარევის წინააღმდეგ და საერთოდ რელიგიურ ცრურწმენათა წინააღმდეგ. ისინი სთვლიდნენ, რომ სული მატერიალურია, შესდგება უმსუბუქესი ატომებისაგან, და აღიარებდნენ სულის უკვდავებას. საშუალო საუკუნეებში ბატონობდა

იდეალიზმი და სქოლასტიკა. ფილოსოფია გადაქცეული იყო ღვთისმეტყველების მსახურად. ზოგიერთმა მატერიალისტურმა ტენდენციამ სქოლასტიკაში თავი იჩინა ნომინალისტებთან (დუნს სკოტი, ვ. ოკამი). ნომინალისტები ამტკიცებდნენ, რომ ზოგადი ცნებები არ არსებობენ ნივთებაში, როგორც უკიდურესი რეალისტები გვასწავლიდნენ, არამედ წარმოადგენენ ერთეულადი კონკრეტული ნივთების მხოლოდ აღნიშნულობას. მეცნიერებათა განვითარება და მატერიალიზმის აღმოჩენა დაკავშირებულია ფეოდალური საზოგადოების დაშლასთან და წარმოების ახალი, კაპიტალისტური წესის ჩამოყალიბებასთან. XV საუკუნის დასასრულისა და XVI საუკუნის დასაწყისის დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა (ამერიკის, ინდოეთის საზღვაო გზის აღმოჩენა, დედამიწის ირგვლივ მოგზაურობა) დაამტკიცეს დედამიწის ფორმის ბურთისებურობა, კოპერნიკმა (1473—1543) უარყო წარმოდგენა სამყაროს ცენტრში მყოფი უძრავი დედამიწის შესახებ, რომელსაც ეკლესია იცავდა, და განავითარა სამყაროს გელიოცენტრული სისტემა, ჩასცა რა გამანადგურებელი ლახვარი საშუალო საუკუნეების საეკლესიო მსოფლმხედველობას. კეპლერის (1571—1630) და გალილეის (1564—1642) შრომებმა დადასტურეს სამყაროს გელიოცენტრული სისტემა, როგორც ერთადერთი მეცნიერული, მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესიამ აკრიძალა ეს მო-

ძღვრება და სასტიკად გაუსწორდა მის დამცველებს. ახალი მატერიალისტური ფილოსოფია, რომელიც ანზოგადებს მეცნიერული აზრის მონაპოვარს, ებრძვის სქოლასტიკას, საეკლესიო ავტორიტეტებს, მიმართავს ცდას, როგორც ჭეშმარიტ მასწავლებელს და ბუნებას, როგორც ფილოსოფიის ნამდვილ ობიექტს. ახალი დროის მატერიალიზმის მამამთავარი იყო ინგლისელი ფილოსოფოსი ფრ. ბეკონი (1561—1626). ბეკონი გამოვიდა სქოლასტიკის წინააღმდეგ, ცდილობდა ცოდნის დასაცავად; იგი შეგრძნებებს, ცდას ჩვენი ცოდნის წყაროდ სთვლიდა. თუმცა ბეკონის მატერიალიზმი მექანიკური ტენდენციებსაც შეიცავდა, მაგრამ მის ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მიღებული ცალმხრივი მექანიკური ხასიათი. ჰობსთან (1588—1679), რომელიც ბეკონის მატერიალიზმის სისტემატიზატორს წარმოადგენს, მატერიალიზმმა მკაფიოდ გამოხატული მექანიკური ხასიათი მიიღო. „გრძნობადობა ჰყარგავს თავის მკვეთრ ფერებს და გეომეტრიის აბსტრაქტულ გრძნობადობად იქცევა. ფიზიკური მოძრაობა მსხვერპლად ეწირება მექანიკურ, ან მათემატიკურ მოძრაობას“ (მარქსი). მექანიკური მატერიალიზმს ანვითარებს თავის ფიზიკაში ფრანგი ფილოსოფოსი დეკარტი (1596—1650), რჩება რა თავის მეტაფიზიკაში იდეალიზმის პოზიციებზე. ფილოსოფოსი გასენდი (1592—1655) აღადგენს ეპიკურეს ატომისტურ

მატერიალიზმს და ებრძვის დეკარტის იდეალისტურ შეტყუებას. დიდი ჰოლანდიელი ფილოსოფოსი სპინოზა (1632-1677) სძლევს დეკარტის იდეალისმს. სპინოზა საფუძვლად ღებულობს ერთიან სუბსტანციას — ბუნებას. განფენილობას და აზროვნებას იგი იხილავს როგორც ამ ერთიან სუბსტანციის ატრიბუტებს და განუყოფელ თვისებებს (ატრიბუტებს). სამყაროს ერთიანობის გაგებისა და თვით სამყაროდანვე სამყაროს ახსნის მისწრაფებამ სპინოზასთან გამომხატულება ჰპოვა მოძღვრებაში სუბსტანციაზე, როგორც თავისი თავის მიზეზზე. მიუხედავად მთელი რიგი სუსტი მხარეებისა და ნაკლოვანებებისა, სპინოზას ფილოსოფია წარმოადგენს იმ დროის ცოდნათა გრანდიოზულ სინთეზს. ლოკის (1632—1704) ფილოსოფიამ, რომელიც არ იყო თავისუფალი იდეალისმიდან და აგნოსტიციზმიდან, მაგრამ რომელიც ანვითარებდა მატერიალისტურ დებულებას იმის შესახებ, რომ აღქმანი, რომლებსაც ჩვენ ვღებულობთ გარეგანი სამყაროდან გრძნობათა ორგანოებით, წარმოადგენენ შეშეცნების წყაროს, გავლენა მოახდინა XVIII საუკუნის ფრანგი მატერიალისტების შეშეცნების თეორიაზე. ფრანგული მატერიალიზმი (ლამეტრი (1709—1751), ჰოლბახი (1723 — 1789), დიდრო (1713 — 1784), ჰელვეციუსი (1715 — 1771) და სხვ.), რომელმაც განაზოგადა XVII და XVIII საუკუნეების ბუნებისმეტყველების წარმატებანი და რომელიც საფ-

რანგეთის 1789 წ. რევოლუციის წინააღმდეგ, ფეოდალური იდეოლოგიის წინააღმდეგ, რევოლუციური ბურჟუაზიის ბრძოლის თეორიულ იარაღად მოგვევლინა, განსაკუთრებით მეზრძოლ და პროგრესიულ ხასიათს ატარებდა. ფრანგი მატერიალისტები გამოდიოდნენ მეცნიერული პროგრესისათვის მეზრძოლებად, რელიგიური ბნელეთის მოციქულობის წინააღმდეგ, XVII საუკ. იდეალისტური მეტაფიზიკის წინააღმდეგ. მაგრამ ფრანგული მატერიალიზმი არ სცილდებოდა მეტაფიზიკური მატერიალიზმის, მოძრაობის მექანიკური გაგების ფარგლებს. ფრანგი მატერიალისტები იყვნენ იდეალისტები საზოგადოებრივ მოვლენათა ახსნაში. მარქსამდე არსებული მატერიალიზმის უკანასკნელი დიდი წარმომადგენელი იყო გერმანელი ფილოსოფოსი ლ. ფეიერბახი (1804—1872). მებრძოდა რა ჰეგელის იდეალიზმს, ფეიერბახი ამტკიცებდა, რომ ბუნება არსებობს ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად, რომ ადამიანი ბუნების პროდუქტია. მაგრამ ფეიერბახი ადამიანს იხილავდა აბსტრაქტულად, მხოლოდ როგორც ადამიანს საერთოდ, მაგრამ არა როგორც კონკრეტულ საზოგადოებრივ ადამიანს, რომელიც მის გარემოცველ სამყაროს სცვლის. ვერ გაიგო რა საზოგადოებრივი პრაქტიკის მნიშვნელობა, ფეიერბახი დარჩა ჭვრეტითი მატერიალიზმის პოზიციებზე, ხოლო საზოგადოებრივი მოვლენების ახსნაში — იდეალისტად. ფეიერბახი გამოვიდა რელიგიის

მკვეთრი კრიტიკით. მხარამ მას არ შესწევდა ძალა გამომეშლავნებია რელიგიის სოციალური ფესვები და ახალი რელიგიის — გულის რელიგიის, სიყვარულის რელიგიის მიტკიცებამდე მივიდა. უკუაგდო რა ჰეგელის იდეალიზმი, მან უკუაგდო მისი დიალექტიკაც და დარჩა მეტაფიზიკური მატერიალიზმის პოზიციებზე. მხოლოდ მარქსმა და ენგელსმა — ერთადერთი თანმიმდევრულ-რევოლუციური კლასის — პროლეტარიატის იდეოლოგებმა, გადაამუშავეს რა ყოველივე ის ძვირფასი, რაც წინანდელ მეცნიერულმა და ფილოსოფიურმა აზრმა მოგვცა, შეჰქმნეს მატერიალიზმის უმაღლესი ფორმა — დიალექტიკური მატერიალიზმი. მარქსმა და ენგელსმა პირველად გაავრცელეს მატერიალიზმი საზოგადოების შემეცნებაზე, შეჰქმნეს რა ისტორიული მატერიალიზმი. მარქსისა და ენგელსის შემდეგ ბურჟუაზიული ფილოსოფოსები და მეცნიერები ზოგჯერ ცდილობდნენ მკვდრეთით აღედგინათ მატერიალიზმის წინანდელი ფორმები, აძლევდნენ რა მათ გამარტივებულ და ვულგარულ ხასიათს (ვულგარული მატერიალისტები — ბიუხნერი, ფოხტი, მოლემოტი, რომელნიც გამოვიდნენ გერმანიაში XIX საუკ. 50-60 წლებში). მარქსი და ენგელსი იბრძოდნენ ასეთი ულაზათო, ვულგარული მატერიალიზმის წინააღმდეგ. დიალექტიკური მატერიალიზმი, განვითარებული შემდგომ ლენინისა და

სტალინის შრომებში, წარმოადგენს ბოლშევიკური პარტიის ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობას.

მატერიალიზმი ვულგარული — იხ. ვულგარული მატერიალიზმი.

მატერიალიზმი ისტორიული — იხ. ისტორიული მატერიალიზმი.

„მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“ — ლენინის გენიალური ნაწარმოები, რომლის გამოსვლამ დიალექტიკური მატერიალიზმის ფილოსოფიის განვითარებაში ახალი ეპოქა აღნიშნა. ეს წიგნი მოგვევლინა ახალი ტიპის მარქსისტული პარტიის თეორიულ მომზადებად. წიგნი „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“ ლენინმა დასწერა 1908 წელს და გამოვიდა 1909 წლის მაისში. ლენინის მიერ ამ ფილოსოფიური შრომის შექმნის უშუალო საბაბს წარმოადგენდა რუსი მახისტების მხილების აუცილებლობა, რომლებიც რეაქციის წლებში მარქსიზმის „დაცვის“ ბაირალით მარქსისტული ფილოსოფიის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. მაგრამ ლენინის შრომა შორს გასცილდა ამ ამოცანის ფარგლებს. ლენინმა არა მარტო ამხილა მახისტების თვალთმაქცური ხასიათი, არამედ დაიცვა და განავითარა ახალი ტიპის პარტიის თეორიული საფუძვლები და გენიალურად განაზოგადა ყოველივე არსებითი იქიდან, რაც მოპოებული იყო რევოლუციური გამოცდილებისა და მეცნიერების მიერ მთელი ისტორიული პერიოდის განმავლობაში ენგელსიდან ლენინამდე. ლენინმა გამოა-

მუღავნა ემპირიოკრიტიკოსების მოძღვრების რეაქციული ხასიათი და გვიჩვენა, რომ ისინი აღადგენენ მკვდრეთით ძველ იდეალისტურ ხარახურას — ეპისკოპოს ბერკლის მოძღვრებას და იუმისა და კანტის აგნოსტიციზმს, ექანებიან ხუცობისაკენ, რელიგიის დაცვისაკენ. ლენინმა თანმიმდევრობით განავითარა მარქსიზმის თვალსაზრისი, როგორც ერთადერთი სწორი და მეცნიერულ მონაცემებზე დამყარებული. იცავდა რა მარქსიზმს, ლენინმა დაიცვა ასახვის თეორია, გვიჩვენა, რომ დიალექტიკური მატერიალიზმის შემეცნების თეორიას საფუძვლად უდევს ობიექტური სამყაროსი და ადამიანის ტვინში მისი ასახვის აღიარება. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მეხუთე თავს, რომელშიც ლენინმა მოგვცა ბუნებისმეტყველებაში მომხდარი უახლესი რევოლუციის ანალიზი, ყოველმხრივად გამოამუღავნა ბურჟუაზიული მეცნიერების კრიზისის მიზეზები და დაამტკიცა, რომ მხოლოდ დიალექტიკური მატერიალიზმის შემწეობით შეიძლება დავძლიოთ კრიზისი ბუნებისმეტყველებაში. წიგნში გაშუქებულია ბოლშევიკური პარტიის მეთოდოლოგიისა და მსოფლმხედველობის ყველა ძირითადი საკითხი. იგი გამსჭვალულია თავიდან ბოლომდე ღრმა პრინციპულობით, ბოლშევიკური პარტიულობით და მებრძოლი შეურიგებლობით რევოლუციურ მარქსიზმიდან ყოველგვარ გადახვევასთან.

მატერიალური დოვლათის წარმოების წესი — ცხოვრების იმ საშუალებათა (საზრდოს, ტანსაცმლის, საცხოვრებელი ბინის, წარმოების იარაღთა და სხვ.) მოპოების წესი, რომელნიც აუცილებელია ადამიანთა არსებობისათვის. იმისათვის, რათა საზოგადოებას შეეძლოს ცხოვრება და განვითარება. წარმოების წესის ერთ მხარეს შეადგენენ საზოგადოების საწარმოო ძალები (იხ.) მათში გამოიხატება ადამიანის დამოკიდებულება საგნებისადმი და ბუნების ძალებისადმი, რომლებსაც იყენებენ არსებობისათვის აუცილებელი მატერიალური დოვლათის შესაქმნელად. მეორე მხარე — ესაა ადამიანთა წარმოებითი ურთიერთობანი (იხ.), ურთიერთობანი ადამიანებს შორის მატერიალური წარმოების პროცესში, ურთიერთობანი, რომელნიც უპასუხებენ კითხვას: ვის მფლობელობაში იმყოფება წარმოების საშუალებანი. წარმოების ყოველი ისტორიულად განსაზღვრული წესი (პირველყოფილ-თემური, მონათმფლობელური, ფეოდალური და ა. შ.) არის საწარმოო ძალებისა და მათ შესაბამის წარმოებით ურთიერთობათა ერთიანობა. წარმოების წესი უდევს საფუძვლად ადამიანთა საზოგადოებრივ წყობილებას და განსაზღვრავს მის ხასიათს. წარმოების ყოველი ახალი წესი ნიშნავს ახალ, უმაღლეს საფეხურს კაცობრიობის ისტორიაში. „ეს ნიშნავს იმას, რომ საზოგადოების განვითარების ისტორია არის, უწინარეს ყოვლისა, ის-

ტორია წარმოების განვითარებისა, ისტორია წარმოების წესებისა, რომლებიც სცვლიან ერთიმეორეს საუკუნეთა მანძილზე, ისტორია საწარმოო ძალთა და ადამიანების წარმოებით ურთიერთობათა განვითარებისა“ (ს ა კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი).

მატერიის ფილოსოფიური გაგება — იხ. მატერია.

მატერიის ფიზიკური, ანუ საბუნებისმეტყველო-მეცნიერული გაგება — იხ. მატერია.

მახაევშინა — მტრული, რეაქციული დამოკიდებულება ინტელიგენციისადმი, განსაკუთრებით მარქსისტული, სოციალისტური ინტელიგენციისადმი. თავისი სახელწოდება ამ ანარქიულმა, ანტიპროლეტარულმა დამოკიდებულებამ სოციალისტური ინტელიგენციისადმი მიიღო მახაისკის სახელის მიხედვით. თავის წიგნში „გონებრივი მუშა“, რომელიც 1898 წელს გამოვიდა, მახაისკი ამტკიცებდა, რომ ინტელიგენცია წარმოადგენს ექსპლოატატორულ, პარაზიტულ კლასს, რომელიც შრომის თავისი იარაღებით (ცოდნით) ექსპლოატაციას უწევს მუშათა კლასს. ინტელიგენცია, მახაისკის მიხედვით, მტრულია პროლეტარიატისადმი ყოველგვარ პირობებში; მარქსისტული ინტელიგენცია კი, რომელიც ცდილობს სოციალისტური შეგნება ჩაუხერგოს მუშათა კლასს, მახაისკის აზრით, პროლეტარიატის მთავარ მტერს წარმოადგენს. მახაევშინა „ეკონომიზმის“ სახე-

სხვაობა იყო. იგი მიმართული იყო სოციალიზმის წინააღმდეგ, მუშათა კლასის პოლიტიკური ბრძოლისა და პროლეტარული რევოლუციის წინააღმდეგ. მახაისკის სადარბევო აგიტაცია ინტელიგენციის წინააღმდეგ, დაკავშირებული შავრაზმელობასთან, უცხო და მტრული იყო მოწინავე მუშების მიმართ და მუშები მას მხარს არ უჭერდნენ. პროლეტარიატის პარტია მუდამ დაუნდობელ ბრძოლას აწარმოებდა მახაევშიჩინის წინააღმდეგ და ამჟამად ებრძვის იგი მის ყოველგვარ ნაშთებს ჩვენი საბჭოთა, მშრომელი, ხალხიდან გამოსული ინტელიგენციის მიმართ.

მახი ერნსტი (1838—1916) — ავსტრიელი ფიზიკოსი და ფილოსოფოს-იდეალისტი. მახის რეაქციული ფილოსოფია გადმოცემულია მის თხზულებებში: „შეგრძნებათა ანალიზი“, 1886 წ. და „შემეცნება და მცდარობა“, 1905 წ. მათში მახი იხილავს ნივთებს, როგორც „ცდის ელემენტების კომპლექსებს“, რომელნიც მოკლებულნი არიან მატერიალურ საფუძველს, ხოლო მატერიას — როგორც პირველადი ფსიქიური მწკრივიდან წარმოებულ მოვლენათა ფიზიკურ მწკრივს. თვით მახმა, როგორც ფიზიკოსმა, იწყო იდეალისტური ფილოსოფიური მოძღვრების განვითარება ნაწილობრივ იმ გარემოების ზეგავლენით, რომ ბურჟუაზიულ მეცნიერებს არ შესწევდათ უნარი გაეკეთებიათ სწორი დასკვნები ფიზიკის უახლოესი აღმოჩენებიდან, ნაწილობრივ კი კლასობრივი მი-

ზეზების გამო — სოციალიზმისადმი და მუშათა კლასისადმი ბურჟუაზიული სიძულვილის გამო. თავის სპეციალურ ფიზიკურ გამოკვლევებში მახიზოგჯერ დგებოდა, წინააღმდეგ თავისი ფილოსოფიური იდეალიზმისა, მატერიალიზმის პოზიციებზე. მახიზმის ფილოსოფიას დიდი გასავალი ჰქონდა ფ. ადლერისა და ო. ბაუერის ტიპის დასავლეთ-ევროპის „მარქსისტებს“ შორის, ხოლო რუსეთში „პარტიული ინტელიგენტების ერთ ნაწილში, რომლებიც თავის თავს მარქსისტებად სთვლიდნენ, მაგრამ არასდროს არ იდგნენ მტკიცედ მარქსიზმის პოზიციებზე“ (საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი); ესენი იყვნენ: ბოგდანოვი, ლუნაჩარსკი, იუშკევიჩი, ვალენტინოვი და სხვ. მახის მოძღვრების დაწვრილებითი გადმოცემა და მისი გამანადგურებელი კრიტიკა მოცემულია ლენინის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“.

მახიზმი — იხ. ემპირიოკრიტიციზმი.

მეთოდოლოგია ა) მოძღვრება მეთოდზე; ბ) ერთობლიობა ხერხებისა, გამოკვლევის მეთოდებისა, რომელთაც ამათუიმ მეცნიერებაში იყენებენ.

მეორადი თვისებები — იხ. პირველადი და მეორადი თვისებები.

მეტაფიზიკა (ბერძნულად „ის, რაც ფიზიკის შემდეგ“) — ბუნების მოვლენებისადმი მიდგომის მეთოდი, მისი შესწავლის წესი, პირდაპირ დაპი-

რისპირებული დიალექტიკისადმი. მეტაფიზიკური მეთოდი იყო ისტორიულად განპირობებული საფეხური ადამიანის აზროვნების განვითარებაში. ბუნების დაშლა მის ცალკეულ ნაწილებად, დაყოფა სხვადასხვა მოვლენებისა და საგნებისა ბუნებაში განსაზღვრულ კლასებად მეტად მნიშვნელოვანი პირობა იყო იმ უდიდესი წარმატებებისა, რომლებსაც ბუნებისმეტყველებამ მიაღწია XV — XVIII საუკუნეების პერიოდში. მაგრამ შესწავლის ამ მეთოდმა ჩვენში დასტოვა ჩვეულება განვიხილოთ საგნები და მოვლენები მათი კავშირის გარეშე, განვითარებისა და ცვლილების გარეშე. „მეტაფიზიკოსისათვის საგნები და მათი აზროვნებითი ასახვანი, ე. ი. ცნებანი, წარმოადგენენ კვლევაძიების განცალკევებულ, ერთიმეორის მიყოლებით და ერთიმეორის დამოუკიდებლად განსახილველ, მყარ, გაქვავებულ, ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულ საგნებს“ (ენგელსი). მეტაფიზიკოსები ბუნებაში ხედავდნენ დამოუკიდებელი და ერთი მეორისაგან იზოლირებული საგნების, მოვლენების შემთხვევით თავმოყრას. ბუნებას ისინი იხილავდნენ მყუდროებისა და უძრაობის, გაქვავებისა და უცვლელობის მდგომარეობაში. მეტაფიზიკოსები განვითარების პროცესს სთვლიდნენ რაოდენობრივი ზრდის მარტივ პროცესად, სადაც რაოდენობრივ ცვლილებებს არ მივყევართ თვისობრივ ცვლილებებამდე. მეტაფიზიკოსების თვალსაზრისით ნივთები არ შეიცავენ წინააღმდეგო-

ბებს, განვითარების წყაროს წარმოადგენს გარე-გან დაპირისპირებულ ძალთა შეჯახება. მარქსისა და ენგელსის დიალექტიკური მატერიალიზმის შექმნით და მეცნიერული ბუნებისმეტყველების განვითარებით მეტაფიზიკურმა მსოფლმხედველობამ სრული კრაზი განიცადა. მაგრამ მეტაფიზიკის მობლაუჭებას განაგრძობდნენ და განაგრძობენ ყოველი სახის რეაქციონერები, რომელნიც უიმედოდ ესწრაფვიან ძველის დაცვას, ისტორიის ბორბლის უკან მოტრიალებას. ბურჟუაზიული თეორეტიკოსები დაუღალავად „ამტკიცებენ“ კაპიტალიზმის მარადიულობას. „...იგი (ბურჟუაზიული მეცნიერება) იხილავს კაპიტალისტურ წყობილებას არა როგორც განვითარების ისტორიულად გარდამავალ საფეხურს, არამედ, პირიქით, როგორც საზოგადოებრივი წარმოების აბსოლუტურ, საბოლოო ფორმას“ (მარქსი). ბურჟუაზიული თეორეტიკოსები მეტაფიზიკურად იხილავენ ადამიანთა საზოგადოების განვითარების ისტორიას, როგორც კაპიტალიზმის უცვლელი ნიშნების განმეორებას. მეტაფიზიკის პოზიციებზე იდგნენ რუსი ნაროდნიკები, რომლებიც უარჰყოფდნენ თემის დაშლას, სამრეწველო პროლეტარიატის ზრდას; მეტაფიზიკის პოზიციებზე დგანან II ინტერნაციონალის რევიზიონისტები და ოპორტუნისტები, რომლებიც უარჰყოფენ კლასობრივ წინააღმდეგობათა შეურიგებლობას და ამტკიცებენ, რომ გადასვლა კაპიტალიზმიდან სო-

ციალიზმში უნდა მოხდეს უნახტომებოდ, „სოციალიზმში კაპიტალიზმის მშვიდობიანი შეზრდის“ გზით, პროლეტარული რევოლუციის გარეშე. ფილოსოფიის ისტორიაში მეტაფიზიკად გულისხმობდნენ ფილოსოფიის იმ ნაწილს, რომელიც გვასწავლიდა ისეთი მოვლენების შესახებ, რომლებიც ცდის საზღვრებს სცილდებიან (ღმერთის, სულის, ნებისყოფის თავისუფლებისა და სხვათა შესახებ).

მექანიკური (ან მექანიკური) მატერიალიზმი

— მატერიალისტური ფილოსოფიის განვითარების ერთერთი საფეხური. მექანიკური მატერიალიზმი ცდილობს ბუნების ყველა მოვლენა ახსნას მექანიკის კანონების შემწეობით და დაიყვანოს ბუნების ყველა თვისობრივად სხვადასხვაგვარი პროცესები და მოვლენები (ქიმიური, ბიოლოგიური, ფსიქიკური, და სხვ.) მექანიკურ პროცესებად. მოძრაობას იგი იხილავს, არა როგორც ცვლილებას საერთოდ, არამედ როგორც სხეულთა მექანიკურ გადაადგილებას სივრცეში, რაც გარეგანი ზემოქმედების — სხეულის სხეულზე დარტყმის — შედეგს წარმოადგენს. მექანიკური მატერიალიზმი უარჰყოფს საგანთა თვითმოძრაობას, მათ თვისობრივ ცვლილებას, განვითარების ნახტომისებურობას, განვითარებას დაბალიდან უმაღლესისაკენ. მექანიკური მატერიალიზმის ჩანასახებს ადგილი ჰქონდა ჯერ კიდევ დემოკრიტეს ფილოსოფიაში. მექანიკური მატერიალიზმის აყვავება ხვდება XVII — XVIII საუ-

კუნეებს (ჰობესი, დეკარტი ფიზიკაში, სპინოზა, ინგლისელი და XVIII საუკუნის ფრანგი მატერიალისტები). მექანიკური მატერიალისტების რიცხვს ეკუთვნოდა აგრეთვე ფეიერბახიც. მექანიკური მატერიალიზმი თავის დროზე (XVII — XVIII საუკ.) მატერიალისტური ფილოსოფიის განვითარების აუცილებელი და პროგრესული საფეხური იყო. მატერიალიზმის ეს ფორმა განპირობებული იყო იმით, რომ იმ დროისათვის ყველა მეცნიერებიდან განვითარების შეფარდებით მაღალ დონეს მიაღწიეს მხოლოდ მექანიკამ და მათემატიკამ. მას შემდეგ, რაც მარქსმა და ენგელსმა დიალექტიკური მატერიალიზმის თანამედროვე მოძღვრება შექმნეს, მექანიკური მატერიალიზმი საბოლოოდ მოძველდა. მარქსი, ენგელსი, ლენინი და სტალინი ეწეოდნენ ყველაზე გადამწყვეტ ბრძოლას მექანიკური მატერიალისტების წინააღმდეგ. სსრ კავშირში რამდენიმე წლის წინათ მექანიკების მცირე ჯგუფი (აქსელროდი, ტიმირიაზევი, ვარიაში და სხვ.) ცდილობდა რევიზია გაეკეთებია დიალექტიკური მატერიალიზმისათვის მექანიკური თვალსაზრისით. იგი არა მარტო გამარტივებულად ამახინჯებდა მეცნიერებას და აწარმოებდა ბრძოლას მარქსისტული დიალექტიკის წინააღმდეგ, არამედ მთელ რიგ საკითხებში (განსაკუთრებით შემეცნების თეორიაში — იეროგლიფების თეორიის დაცვა) უკავშირდებოდა იდეალიზმს. პარტიის ხელმძღვანელობით

ეს მცირე ჯგუფი მხილებულ იქნა, როგორც ანტი-მარქსისტული. მექანისტური მატერიალიზმის ერთ-ერთი „ბურჯი“ იყო ფაშისტური ჯაშუშების ორგანიზატორი, კაპიტალისტური რესტავრაციის მებრძოლი — ბუხარინი. იხ. აგრეთვე წონასწორობის თეორია.

მექანისტები — მექანიკური მატერიალიზმის მიმდევარნი, მომხრენი (იხ.)

მეცნიერება — ერთერთი იდეოლოგიური ზედნაშენი, საზოგადოებრივი ცნობიერების განსაზღვრული ფორმა. „...მეცნიერების მიზანია მოგვცეს სწორი... სურათი სამყაროსი (ლენინი). მეცნიერება ესწრაფვის გამოხატოს სამყარო არა მისი ცალკეული ნაწილების მოჩვენებითს ქაოტიურ სხვადასხვაობაში — იგი ცდილობს მონახოს მოვლენათა კანონები, მას თავის მიზნად აქვს მოვლენათა ახსნა. მეცნიერება ცოდნის ყველა დარგში გვიჩვენებს ჩვენ მოვლენათა მოჩვენებითს ქაოსში ძირითადი კანონების გამოვლინებას. მეცნიერება ვითარდება და მიდის წინ საზოგადოების განვითარებასთან ერთად; მისი პროგრესი მდგომარეობს იმაში, რომ იგი სულ უფრო უკეთესად და უფრო ღრმად ასახავს სინამდვილეს. მეცნიერების მიმართულება ამათუიმ ისტორიულ პერიოდში განისაზღვრება გაბატონებული საზოგადოებრივი ურთიერთობით. კლასობრივ საზოგადოებაში მეცნიერებას კლასობრივი, პარტიული ხასიათი აქვს. რაც უფრო პროგრესულია გაბატო-

ნებული სოციალური წყობილება, მით უფრო ხელსაყრელია პირობები მეცნიერების განვითარებისათვის. ბურჟუაზია თავისი არსებობის პირველ ხანებში ხელს უწყობდა მეცნიერებათა განვითარებას. როცა ის ძალაუფლებას ეპატრონება და ცდილობს განამტკიცოს თავისი ბატონობა პროლეტარიატის წინააღმდეგ ბრძოლაში, იგი ხდება რეაქციულ კლასად, რომელიც აფერხებს საზოგადოებრივ განვითარებას, მეცნიერების პროგრესს. კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ერთადერთ პროგრესულ კლასს წარმოადგენს პროლეტარიატი. მისი იდეოლოგია არის მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრება. „მარქსის მოძღვრება ყოველის შემძლეა, იმიტომ რომ იგი სწორია. იგი სრულია და მწყობრი, აძლევს ადამიანს მთლიან მსოფლმხედველობას, რომელიც არ ურიგდება არავითარ ცრუმორწმუნეობას, არავითარ რეაქციას და ბურჟუაზიული ჩაგვრის არავითარ დაცვას“ (ლენინი). მხოლოდ საბჭოთა კავშირში, სადაც კაპიტალის ძალაუფლება დამხობილია, სარგებლობს მეცნიერება სრული თავისუფლებით. აქ მეცნიერებას შესაძლებლობა აქვს ამსხვრიოს ყველა ტრადიცია და ცრურწმენა, რომლებიც ხელს უშლიან მის თავისუფალ განვითარებას; აქ იგი მართლა ემსახურება ხალხს. ამხანაგმა სტალინმა შემდეგ სიტყვებში განსაზღვრა მეცნიერების ამოცანები საბჭოთა კავშირში: „მეცნიერების აყვავებისა, იმ მეცნიერების, რომელიც ხალხს კი არ ემიჯნება...

არამედ მზადაა ემსახუროს ხალხს, მზადაა გადასცეს ხალხს ყველა მონაპოვარი მეცნიერებისა, რომელიც მომსახურებას უწევს ხალხს არა იძულებით, არამედ ნებაყოფლობით, ხალისით“.

მეცნიერული კომუნიზმი — მოძღვრება კომუნიზმის შესახებ, რომელიც შეჰქმნეს მარქსმა და ენგელსმა ისტორიის მათ მიერ აღმოჩენილი მატერიალისტური გაგებისა და კაპიტალისტური საზოგადოების კანონების ღრმა შესწავლის საფუძველზე. წინააღმდეგ უტოპიური სოციალიზმისა (იხ.), მარქსმა და ენგელსმა დაამტკიცეს, რომ სოციალიზმი კაპიტალისტური საზოგადოების განვითარებისა და პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის აუცილებელი შედეგია. მათ მეცნიერულად დაამტკიცეს, რომ ბურჟუაზიული საზოგადოების განვითარება და კლასობრივი ბრძოლა მასში აუცილებლად მიგვიყვანს კაპიტალიზმის მოსპობამდე, პროლეტარიატის გამარჯვებამდე, რომ პროლეტარიატი სოციალიზმის გამარჯვებას მიაღწევს არა მშვიდობიანი, არამედ ძალდატანებითი, რევოლუციური გზით, პროლეტარული რევოლუციის გზით, რომ გადასვლა კაპიტალიზმიდან კომუნიზმში იქნება პერიოდი პროლეტარიატის დიქტატურისა, რომელმაც უნდა დათრგუნოს ექსპლოატატორთა წინააღმდეგობა და შეჰქმნას ახალი, უკლასო კომუნისტური საზოგადოება. უტოპიური იდეიდან და მომავალ სოციალისტურ საზოგადოებაზე ოცნებიდან სოციალიზმი გადაიქ-

ცა მწყობრ მეცნიერულ და რევოლუციურ თეორიად. „დაუძლეველი მიმზიდველი ძალა, რომელიც იზიდავს ყველა ქვეყნის სოციალისტებს ამ თეორიისაკენ, სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ იგი აერთებს სასტიკ და უმაღლეს მეცნიერულობას (წარმოადგენს რა საზოგადოებრივი მეცნიერების უკანასკნელ სიტყვას) რევოლუციურობასთან“ (ლენინი). მოძღვრება სოციალიზმის შესახებ განუყრელად დაკავშირებულია დიალექტიკურ მატერიალიზმთან. დიალექტიკური მატერიალიზმი იყო სოციალიზმის უტოპიიდან მეცნიერებად გადაქცევის თეორიული იარაღი. „მარქსიზმი არ არის მარტო სოციალიზმის ტეორია, ეს — მთელი მსოფლიო მხედველობაა, ფილოსოფიური სისტემაა, საიდანაც ლოღიკურად გამომდინარეობს მარქსის პროლეტარული სოციალიზმი“ (სტალინი).

მიზეზობრიობა — ობიექტური სამყაროს მოვლენათა საყოველთაო ურთიერთდამოკიდებულებების ერთერთი ფორმა. მიზეზი და შედეგი არის „მხოლოდ მომენტები მსოფლიო ურთიერთდამოკიდებულებებისა, კავშირისა (უნივერსალურის), მოვლენათა ურთიერთგადაბმულობისა, მხოლოდ რგოლებია მატერიის განვითარების ჯაჭვში“ (ლენინი). სამყაროში არ არის უმიზეზო მოვლენები. ბუნების ყოველ მოვლენას თავისი ბუნებრივი, მატერიალური მიზეზი აქვს. მიზეზი და შედეგი იმყოფებიან ურთიერთქმედობაში. მიზეზი წარმო-

შობს შედეგს, მაგრამ არც შედეგია პასიური, იგი ზეგავლენას ახდენს თავის მიზეზზე. ასე, მაგალითად, კაპიტალიზმის წინააღმდეგ პროლეტარიატის ბრძოლის პრაქტიკა რევოლუციური მარქსისტულ-ლენინური თეორიის წარმოშობის უმნიშვნელოვანეს მიზეზს წარმოადგენს, მაგრამ თავის მხრივ ეს თეორია მძლავრ ბერკეტად ხდება კაპიტალიზმის დამხობისა და სოციალისტური საზოგადოების აშენების საქმეში. საყოველთაო ურთიერთქმედობაში მიზეზი და შედეგი ადგილებს სცვლიან. ის, რაც მოცემულ ვითარებაში შედეგია, შეიძლება მეორე ვითარებაში მიზეზი გახდეს და, პირიქით. მიზეზსა და შედეგს შორის არსებობს შინაგანი კანონზომიერი კავშირი. ურთიერთქმედობა მიზეზსა და შედეგს შორის არ შეიძლება განვიხილოთ იმ კონკრეტული ვითარებიდან მოწყვეტილად, რომელშიც ეს ურთიერთქმედობა ხდება. ასე, მაგალითად, სოციალისტური სისტემის პირობებში ტექნიკის განვითარება მშრომელთა კეთილდღეობის ზრდის ერთერთ მიზეზს წარმოადგენს. კაპიტალისტურ ქვეყნებში კი ტექნიკის განვითარება არა თუ არ უწყობს ხელს ექსპლოატირებულთა ცხოვრების გაუმჯობესებას, არამედ უმუშევრობისა და სიღატაკის ზრდის ერთერთ მიზეზს წარმოადგენს. იდეალისტური ფილოსოფია (მაგალითად, კანტიანობა) უარჰყოფს მიზეზობრიობის ობიექტურ არსებობას, მიზეზობრიობას იხილავს, როგორც სუბიექტურ კატეგორიას.

რიას, როგორც ისეთ რამეს, რაც გონებას ბუნებაში შეაქვს. თანამედროვე რეაქციული ბურჟუაზიული ფილოსოფიის ბევრი წარმომადგენელი, უარჰყოფს რა მიზეზობრივ კავშირს მოვლენებს შორის, ცდილობს მიზეზობრიობის ადგილზე დააყენოს ეგრეთწოდებული ფუნქციონალური დამოკიდებულება, ე. ი. აღიარებს მოვლენათა განსაზღვრულ თანმიმდევრობას, მაგრამ არ სურს აღიაროს მიზეზობრიობის ობიექტივობა. უარჰყოფს რა მიზეზობრიობის ობიექტურ ხასიათს, ბურჟუაზიული ფილოსოფია ყოველნაირად იცავს რეაქციულ, ანტიმეცნიერულ, ხუცურ, თეოლოგიურ მოძღვრებას, რომლის თანახმად განვითარება არის განხორციელება რომელიღაც შინაგანი მიზნისა, რომელიც ვითომდა თვით საგნის ან მოვლენის დამახასიათებელია.

მიხაილოვსკი ნ. კ. (1842 — 1904) — სოციოლოგი და პუბლიცისტი, ლიბერალური ნაროდნაკობის თეორეტიკოსი. რედაქტორი ჟურნალებისა „ოტეჩესტვენისე ზაპისკი“ და „რუსკოე ბოგადსტვო“. მიხაილოვსკი გააფთრებულ ბრძოლას აწარმოებდა მარქსიზმის წინააღმდეგ, წარმოადგენდა რა მის უბოროტეს მტერს. სოციოლოგიაში სუბიექტური მეთოდისათვის (იხ.) მებრძოლი, მიხაილოვსკი ამტკიცებდა, რომ საზოგადოება წარმოადგენს „ბრბოს“ ერთგვაროვანი, უფერული, ყოველდღიური წარმოდგენებით. „გმირული პიროვნება“ აორგანიზებს „ბრბოს“, შე-

აქვს მასში დროებითი კავშირი, იტაცებს რა ბრძოლისაკენ. მიხაილოვსკის თეორია „გმირებისა“ და „ბრბოს“ შესახებ წარმოადგენდა ტერორიზმის ნაროდნიკული ტაქტიკის დასაბუთებას. ნაროდნიკების ამ ტაქტიკისა და მათი რეაქციული იდეალისტური თეორიების წინააღმდეგ აწარმოებდნენ დაუნდობელ ბრძოლას ლენინი და პლეხანოვი (ლენინი თავის შესანიშნავ წიგნში „რანი არიან „ხალხის მეგობრები“ და როგორ ზომობენ ისინი სოციალ-დემოკრატების წინააღმდეგ“ და სხვა შრომებში, პლეხანოვი წიგნში „ისტორიაზე მონისტური შეხედულების განვითარების საკითხისათვის“). მიხაილოვსკის მთავარი შრომებია: „რა არის პროგრესი?“ 1869 წ., „გმირები და ბრბო“, 1882 წ.

მოვლენათა საყოველთაო კავშირი, ურთიერთქმედობა. — ბუნებისა და საზოგადოების მოვლენათა და საგანთა ურთიერთკავშირს, ურთიერთქმედობას საყოველთაო ხასიათი აქვს. ამიტომ მარქსისტული დიალექტიკა ამტკიცებს, რომ არცერთი მოვლენა ბუნებასა და საზოგადოებაში არ შეიძლება გაგებულ იქნას, თუ მას ავიღებთ გარემომცველ მოვლენებთან დაუკავშირებლად. მაგალითად, მზის სისტემა წარმოადგენს ერთიან მთელს და ყველა მისი ნაწილები ურთიერთკავშირსა და ურთიერთქმედობაში იმყოფება. ურთიერთკავშირს აქვს ადგილი ცხოველებსა და მათ გარემომცველ გეოგრაფიულ პირობებს შორის.

აღამიანთა საზოგადოებაშიც ასევე ყველა მხარე უმჭიდროეს ურთიერთკავშირსა და ურთიერთგანპირობებულობაში იმყოფება. ყოველი საზოგადოებრივი წყობილება და ყოველი საზოგადოებრივი მოძრაობა ისტორიაში უნდა განვიხილოთ იმ პირობების თვალსაზრისით, რომლებმაც წარმოშვეს ეს წყობილება და რომლებთანაც იგი დაკავშირებულია. ასე, მაგალითად, მონათმფლობელური წყობილება ჩვენს დროში არის უაზრობა, ხოლო დაშლის პროცესში მყოფი პირველყოფილ-თემური წყობილების პირობებში იგი კანონზომიერი მოვლენა იყო, ვინაიდან ნიშნავდა ნაბიჯს წინ შედარებით პირველყოფილ-თემურ წყობილებასთან. მოვლენებს შორის ურთიერთქმედობის არსებობა არ ნიშნავს, რომ ყველა მიზეზი და შედეგი ერთნაირად მნიშვნელოვანია: დიალექტიკური მეთოდი მოითხოვს მოვლენათა ურთიერთქმედობის საფუძვლის გამონახვას, იმ გადამწყვეტი, ძირითადი მიზეზების დადგენას, რომლებმაც განაპირობეს ესა თუ ის მოვლენა.

მომენშევიკო იდეალიზმი — მარქსიზმის ანტი-მარქსისტული, ანტიპარტიული იდეალისტური დამახინჯება დებორინისა და სხვ. ჯგუფის მიერ, რომელიც ბრძოლას ეწეოდა ფილოსოფიაში ბოლშევიკური პარტიის ხაზის წინააღმდეგ და მკვდრეთით აღადგენდა II ინტერნაციონალის ყველაზე მაჟნე დოგმას — თეორიის პრაქტიკიდან მოწყვეტას. მომენშევიკო იდეალისტები უარყოფდნენ

ლენინიზმს, როგორც მარქსიზმის შემდგომ შემოქმედებითს განვითარებას, ლენინურ ეტაპს მარქსიზმის ფილოსოფიის განვითარებაში, მარქსისტულ-ლენინურ მოძღვრებას მეცნიერებისა და ფილოსოფიის პარტიულობის შესახებ, ცდილობდნენ მარქსისტულ-ლენინური მატერიალისტური დიალექტიკა შეეცვალათ ჰეგელის იდეალისტური დიალექტიკით. პარტიის ხაზის წინააღმდეგ ბრძოლაში ბევრი მომენშევიკო იდეალისტი გადაიქცა ხალხის პირდაპირ მტრად, ფაშიზმის აგენტად, ანტისაბჭოთა ტროცკისტ-ბუხარინულ ბანდათა მონაწილედ. პარტიამ ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით ამხილა და გაანადგურა მომენშევიკო იდეალისტები, როგორც მტრების აგენტურა ფილოსოფიურ ფრონტზე.

მონიზმი (ბერძნული სიტყვიდან „მონოს“ — ერთი) — ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც წინააღმდეგ დუალიზმისა (იხ.) საფუძვლადღებულობს მხოლოდ ერთ საწყისს. არსებობს, როგორც მატერიალისტური, ისე იდეალისტური მონიზმიც. მატერიალისტები სამყაროს საწყისად სთვლიან მატერიას, როგორც მოვლენათა ერთადერთ საფუძველს. იდეალისტ-მონისტები ყველა მოვლენათა ერთიან საწყისად სთვლიან სულს (ჰეგელის მიხედვით — „აბსოლუტური იდეა“ ანუ ღმერთი). ჰემარიტ მონისტურ ფილოსოფიას წარმოადგენს მხოლოდ დიალექტიკური მატერიალიზმი.

მორალი, ზნეობა—საერთო ცხოვრების, ადამიანთა ყოფაქცევის წესები, ნორმები, საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთერთი ფორმაა. იდეალისტები სთვლიან, რომ მორალი სრულიად დამოუკიდებელია კაცობრიობის ცხოვრების მატერიალური პირობებისაგან. მარქსიზმ-ლენინიზმი ზნეობისა და მის მოთხოვნათა გაგებაში გამოიძის არა ზოგად და განყენებულ განმარტებათაგან, არამედ კონკრეტული ისტორიული პირობებიდან. საზოგადოებრივი წყობილების ფორმის შეცვლასთან ერთად იცვლება მორალიც. ასე, მაგალითად, ბურჟუაზიული წყობილების გამარჯვებით ფეოდალების მორალი ადგილს უთმობს ბურჟუაზიულ მორალს. „...მთელი საქმე მდგომარეობს საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ორი ფორმის ცვლაში: მიწაზე მიმაგრებული ყმების ზედმეტი შრომის მითვისების სისტემამ შეჰქმნა ზნეობა ბატონყმური; „სხვის ხარჯზე, ფულის მფლობელისათვის მომუშავე „თავისუფალი შრომის“ სისტემამ შეჰქმნა მის ნაცვლად ზნეობა ბურჟუაზიული“ (ლენინი).

პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვებამ მოგვიტანა ახალი მორალის — კომუნისტური საზოგადოების მორალის გამარჯვება. ჩვენი ზნეობა ექვემდებარება პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის ინტერესებს. კომუნისტური მორალის თვალსაზრისით ზნეობრივი, მორალურია მხოლოდ ის, რაც ხელს უწყობს ძველი სამყაროს,

ექსპლოატაციისა და სილატაკის მოსპობას, რაც ანმტკიცებს ახალ, სოციალისტურ წყობილებას. „კომუნისტურ ზნეობას საფუძვლად უდევს ბრძოლა კომუნიზმის განმტკიცებისა და დამთავრებისათვის“ (ლ ე ნ ი ნ ი).

მოძრაობა და უძრაობა — მოძრაობა — მატერიის არსებობის ერთერთი ძირითადი ფორმაა. „მატერია უმოძრაოდ ისევე წარმოუდგენელია, როგორც მოძრაობა უმატერიოდ“ (ე ნ გ ე ლ ს ი). არსებობს მატერიის მოძრაობის სხვადასხვა ფორმა, მაგალითად: მექანიკური მოძრაობა, სითბო, შუქი, ელექტრობა, სიცოცხლე და, დასასრულ, უმაღლესი ფორმა — ცნობიერება. ყველა ისინი იმყოფება ერთიანობაში, ურთიერთკავშირში და განსაზღვრულ პირობებში გადადიან ერთმანეთში, მოძრაობის ერთი ფორმა გადაიქცევა მეორე ფორმად. მარქსისტული დიალექტიკა, ანზოგადებს რა ბუნებაში არსებული მოძრაობის ყველა ფორმას, მოძრაობად გულისხმობს ცვლილებას საერთოდ. მოძრაობის მექანიკური გაგება, რომელსაც ყოველი მოძრაობა დაჰყავს სხეულის გადაადგილებამდე სივრცეში, ცალმხრივი გაგებაა, რომელიც ამარტივებს და ამახინჯებს ბუნებაში არსებული მოძრაობის ფორმათა ნამდვილ მრავალსახეობას. მოძრაობის მექანიკური გაგება გულისხმობს გარეგან ბიძგს. ამას მივყევართ იდეალისტურ მერყეობამდე. მარქსისტული დიალექტიკა მთავარ ყურადღებას აქცევს მოძრაობას,

თვითმოძრაობის შინაგანი წყაროს აღიარებას. უძრაობა, წონასწორობა მხოლოდ მომენტიან მოძრაობისა. აბსოლუტური, მარადიული უძრაობა ბუნებაში არ არსებობს. მაგალითად, მატარებელი მოძრაობს ადგილის ყველა საგანთა მიმართ, რომლებიც უძრავად არიან. მაგრამ ეს საგნები თვითონ არ იმყოფებიან აბსოლუტურ უძრაობაში. მათში ხდება განუწყვეტელი მოძრაობა, ცვლილება გარეგანი და შინაგანი მიზეზების ზეგავლენით. ამას გარდა, ისინი დედამიწის სფეროსთან ერთად მოძრაობენ მზის გარშემო. ამრიგად, უძრაობა არის იმავე დროს მოძრაობა. მოძრაობა და უძრაობა თანაფარდობითია. „ცალკეული მოძრაობა ისწრაფვის წონასწორობისაკენ, ზოგადი მოძრაობა კვლავ არღვევს წონასწორობას“ (ენ გელსი).

6

ნატურფილოსოფია — ბუნების ფილოსოფია.

ნახტომი — სწორადი და უეცარი გადასვლა ერთი თვისობრიობისა მეორეში. „მთელ თანდათანობასთან ერთად, გადასვლა მოძრაობათა ერთი ფორმიდან მეორეზე მუდამ რჩება ნახტომად, გადასმწყვეტ მოტრიალებად“ (ენჯელსი). ნახტომისათვის სავალდებულოა შეუმჩნეველი და თანდათანობითი რაოდენობრივი ცვლილებების ერთგვარი ჯამის წინასწარი დაგროვება. ასე, მაგალითად, წყლის გათბობისას 100 გრადუსზე ნაკლებ ტემპერატურამდე არ იცვლება შესამჩნევად მისი მდგომარეობა, მაგრამ 100 გრადუსზე წყალი მძაფრად გადადის ორთქლში: რაოდენობა გადადის თვისობრიობაში. რევოლუცია სოციალურ ცხოვრებაში ნიშნავს ნახტომს ახალი საზოგადოებრივი ფორმებისაკენ. რევოლუცია გარდაუვალია, როცა ძველი საზოგადოების წიაღში სა-

წარმოო ძალები იმდენად გაანვითარდნენ, რომ ისინი შეუთავსებადი ხლებიან ძველ წარმოებით ურთიერთობებთან. ნახტომისებური გაანვითარების კანონის წინააღმდეგ გამოდიან რევოლუციის წიშით ყველა რეაქციონერები, რევოზიონისტები, ოპორტუნისტები, რომელნიც ექსწრაფიან გადაახვევიონ პროლეტარულ მასებს რევოლუციური გზიდან.

ნივთების პირველადი და მეორადი თვისებანი. — მარქსამდელი პერიოდის ზოგიერთი მატერიალისტები (მაგალითად, ლოკი) ნივთების პირველად თვისებებს უწოდებდნენ განფენილობას, მოძრაობას, ფორმას, მოცულობას და ა. შ., მეორად თვისებებს კი — ფერს, ბგერას, სუნს, გემოს და ა. შ. ისინი სთვლიდნენ, რომ ნივთების პირველადი თვისებანი ობიექტურია, ვინაიდან ისინი რჩებიან საგნის ყოველგვარი ცვლილების პირობებში, მეორადი თვისებები კი სუბიექტურია, რომ ისინი თითქოს საგანში შეიტანება შემცნობი სუბიექტის მიერ. ამ დაყოფამ მისცა იდეალისტ ბერკლის საბაბი ჩაეთვალო სუბიექტურად არა მარტო მეორადი თვისებები, არამედ პირველადნიც და, ამრიგად, სრულიად უარყო მატერიალური ნივთების ობიექტური არსებობა. დიალექტიკური მატერიალიზმი უარჰყოფს თვისებათა დაყოფას პირველადად და მეორადად, სთვლის რა ნივთების თვისებებს თვით ნივთების

დამახასიათებელ, მაშასადამე, ობიექტურ თვისებებზე. დიალექტიკური მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ ადამიანის ცნობიერების მიერ ნივთების თვისებათა ასახვის სისწორეს ამოწმებს პრაქტიკა, ცდა, ადამიანის ცოდნის პროგრესი.

„ნივთი თავისთავად“ და „ნივთი ჩვენთვის“.

— ცნება „ნივთი თავისთავად“ კანტის ფილოსოფიაში ნიშნავს იმას, რაც ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს, მაგრამ აბსოლუტურად შეუცნობადია და არ შეუძლია გახდეს „ნივთად ჩვენთვის“, ე. ი. შეცნობილ იქნას; ჩვენ არ შეგვიძლია ვიქონიოთ რაიმე წარმოდგენა იმაზე, თუ როგორია „ნივთები თავისთავად“. დიალექტიკური მოძღვრების თანახმად, შეუცნობადი „ნივთები თავისთავად“ არ არსებობენ. არის მხოლოდ განსხვავება იმასა, რაც უკვე შეცნობილია („ნივთი ჩვენთვის“), და იმას, რაც ჯერ კიდევ შეუცნობელია („ნივთი თავისთავად“). ნივთი თავისთავად ნიშნავს ნივთს იმ სახით, როგორც იგი არსებობს თავისთავად, ე. ი. ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად. როცა ჩვენ ნივთს თავისთავად შევიცნობთ, იგი იტყვევს ნივთად ჩვენთვის. „სინამდვილეში თვითვე ადამიანს მილიონჯერ შეუმჩნევია „ნივთის თავისთავად“ უბრალო და ცხადი გადაქცევა მოვლენად, „ნივთად ჩვენთვის“. ეს გადაქცევა არის სწორედ „შემეცნება“ (ლენინი). ბუნებ-

რივი კაუჩუკი — მცენარეთა წვენი — იყო ნივთი თავისთავად, სანამ ქიმიამ არ ისწავლა ამ კაუჩუკის გამოყენება მრეწველობის საჭიროებებისათვის, გადააქცია რა იგი, ამრიგად, შეუცნობადი ნივთიდან თავისთავად ნივთად ჩვენთვის. მიეცნირებებისა და ტექნიკის განვითარებასთან ერთად შეუცნობადი ნივთები თავისთავად სულ უფრო დაუფრო ცოტა რჩება.

ნიუტონი ისაკი (1642 — 1727) — უდიდესი ინგლისელი ფიზიკოსი, ასტრონომი და მათემატიკოსი, თანამედროვე მექანიკის დამაარსებელი. აღმოაჩინა მსოფლიო მიზიდულობის კანონი და დაამუშავა ციური სხეულების მოძრაობის თეორია. ნიუტონმა ააგო პირველი სარკიანი ტელესკოპი. მან მოგვცა პირველად ფერების მიეცნირული თეორია. მან დაშალა მზის სინათლე ფერადოვან სპექტრად და სთვლიდა, რომ სინათლე შესდგება უწვრილესი ნაწილაკებიდან, რომლებსაც გამოაქვებიან სინათლის წყარო. სივრცე, ნიუტონის მიხედვით, არსებობს ცალკე მატერიიდან და, მსგავსად ცარიელი ყუთისა, ივსება მატერიით. ნიუტონი სთვლიდა, თითქოს ღმერთმა მისცა პირველი ბიძგი პლანეტების მოძრაობას მზის ირგვლივ. ნიუტონის ეს და სხვა იდეალისტური შეცდომები და მისი მსოფლმხედველობის მეტაფიზიკური ხასიათი მკაცრად გააკრიტიკა ენგელსმა. ნიუტონი, ენგელსის სიტყვებით, ამთავ-

რებს მთეჟანიკურ და მთეტაფიზიკურ პერიოდს ბუნებისმთეტყველებაში. ნიუტონის ფაველენა ფილოსოფიაში, კერძოდ XVIII საუკუნის ფრანგული მატერიალიზმის შეხედულებებზე, უდიდესი იყო. ამჟამად მთელმა რიგმა აღმოჩენებმა ფიზიკის დარგში, კერძოდ ეინშტეინის ფარდობითობის თეორიამ მიგვიყვანეს ნიუტონის ფიზიკის მთელ რიგ დებულებათა გადასინჯვამდე. ნიუტონის მთავარი შრომები: „მთეთმატიკური საწყისები ნატურალური ფილოსოფიისა“ 1687 წ., და „ოპტიკა“, 1704 წ.

ნომინალიზმი (ლათინური სიტყვიდან „ნომინა“ — სახელწოდება) — მიმართულება საშუალო საუკუნეების სქოლასტიკურ ფილოსოფიაში, რომელიც ამტკიცებდა, რომ რეალურად არსებობენ მხოლოდ ცალკეული ნივთები მათი ინდივიდუალური თვისებებით, ზოგადი ცნებანი კი, რომლებსაც ამ ნივთების შესახებ ჩვენნი აზროვნებთა ჰქმნის, არა თუ არ არსებობენ ამ ნივთებისაგან დამოუკიდებლად, არამედ არც ასახავენ მათ თვისებებს. ნომინალისტები აყენებდნენ თეზისებს: „ნივთები არ არსებობენ ზოგად ცნებებში“ და „ზოგადი ცნებანი სახელებია“. ნომინალიზმის მძლავრი მხარე მდგომარეობდა იმაში, რომ იგი აღიარებდა საგნის პირველადობას და ცნების მეორადობას. ეს იყო მატერიალისტური ზაზი. ამიტომაც მხარჯის და ენგელსი ნომინა-

ლიზმს სთვლიდნენ „მატერიალიზმის პირველ გამომხატველებად“ საშუალო საუკუნეებში. მაგრამ ნომინალიზმს არ ესმოდა, რომ ზოგადი ცნებანი ასახავენ ობიექტურად არსებულ ნივთების რეალურ თვისებებს და რომ ერთეულადი ნივთები არ არიან ჩამოშორებული ზოგადს, არამედ შეიცავენ მას. გამომჩენილი ნომინალისტები იყვნენ როსცელინი, დუნს სკოტი, ვილჰელმ ოკამი.

მ

ობიექტი — იხ. სუბიექტი და ობიექტი.

ობიექტური იდეალიზმი — იდეალიზმის (იხ.) ერთერთი სახესხვაობა.

ობიექტივიზმი ბურჟუაზიული — ისტორიული პროცესის აუცილებლობისა და კანონზომიერების ისეთი ახსნა, რომელიც ამართლებს და ქებას ასახამს კაპიტალისტურ წყობილებას. ასე, მაგალითად, პ. სტროუვე, „ლეგალური მარქსიზმის“ ერთერთი წარმომადგენელი, აკრიტიკებდა რა ნაბრუნდნიკებს, რომელთაც არ ესმოდათ რუსეთში XIX საუკუნეში კაპიტალიზმის განვითარების ობიექტური აუცილებლობა, ქადაგებდა კაპიტალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაზე უარის თქმას იმ საფუძვლით, რომ კაპიტალიზმი ობიექტური აუცილებლობით ვითარდება. იგი უარყოფდა კაპიტალიზმის შეურიგებელ წინააღმდეგობებს, რომელთაც გარდუვალად მივყევართ პროლეტარულ რევოლუციამდე. წინააღმდეგ ბურჟუაზიული ობიექტივიზმისა, მარქსიზმ-ლენინიზმი ამტკიცებს;

რომ კაპიტალიზმი წარმოიშვა ისტორიული აუცილებლობით, მთავრად რომ ასევე ისტორიულად აუცილებელია მისი დაღუპვა ძალდატანებითი რევოლუციური დამხობის გზით. ობიექტივიზმის მარქსისტული გაგება შეიცავს პარტიულობას, გვავალებულებს რა შევადგათ ისტორიული მოვლენები რევოლუციური პროლეტარიატის თვალსაზრისით.

ობიექტური — წინააღმდეგ სუბიექტურისა, ნიშნავს ადამიანის ცნობიერების გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად არსებულს და აგრეთვე ობიექტური სამყაროს სწორ ასახვას ადამიანის აზროვნებაში.

ობიექტური ჭეშმარიტება. — ობიექტურ ჭეშმარიტებად მარქსიზმი სთვლის ჩვენნი წარმოდგენების ისეთ შინაარსს, რომელიც სწორად ასახავს ბუნებას, ობიექტურ სამყაროს. მთავალითადად, ბუნებისმეტყველების მიტკიცება, რომ დედამიწა არსებობდა კაცობრიობამდე, ობიექტური ჭეშმარიტებაა. იდეალისტები, რომელნიც უპარყოფენ ცნობიერების გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად არსებულ ობიექტურ სამყაროს, არ აღიარებენ ობიექტურ ჭეშმარიტებას. წინააღმდეგ იდეალიზმისა, დიალექტიკური მატერიალიზმი ამტკიცებს, რომ ჩვენი ცოდნა, პრაქტიკით შეიმოწმებული, წარმოადგენს უტყუარ ცოდნას, რომელიც ობიექტურ ჭეშმარიტებათა მნიშვნელობა აქვს.

„ოჯახის, კერძო საკუთრების და სახელმწიფოს წარმოშობა“ — ენგელსის კლასიკური შრომა, რომელიც მან დასწერა 1884 წ. იყრდნობა რა გამოიჩენილი ამერიკელი მეცნიერის მორგანის წიგნის — „პირველყოფილი საზოგადოება“ — მასალასა და აგრეთვე მეცნიერების სხვა უახლეს მონაცემებს პირველყოფილი საზოგადოების შესახებ, ენგელსი დაწვრილებით იკვლევს უძველესი დროის, ე. წ. სიველურისა და ბარბაროსობის პერიოდის საზოგადოებრივი წყობილების ძირითად ისტორიულ ნიშნებს. დასაწყისში ენგელსი გვიჩვენებს, თუ როგორ იცვლებოდა ქორწინებისა და ოჯახის ფორმები საზოგადოების ეკონომიურ პროგრესთან დაკავშირებით, რომელიც დაკავშირებული იყო წარმოების ზრდასთან. შემდეგ, ენგელსი ანალიზს უკეთებს პირველყოფილი გვაროვნული წყობილების დაშლის პროცესს სამი ხალხის — ბერძნების, რომაელების და გერმანელების — მაგალითზე და ამჟღავნებს ამ დაშლის ეკონომიურ მიზეზებს. გვაროვნული წყობილების ეპოქაში ჯერ კიდევ არ არსებობს არც კერძო საკუთრება, არც კლასები, არც სახელმწიფო, მაგრამ შრომის ნაყოფიერების ზრდა და შრომის დაწაფილება იწვევს გაცვლა-გამოცვლის, კერძო საკუთრების წარმოშობას, გვაროვნული წყობილების დაანგრევას და კლასების შექმნას. კლასობრივ წინააღმდეგობათა წარმოშობამ შექმნა სახელმწიფო, როგორც გაბატონებული კლასის ინტერე-

სების დაცვის იარაღი, როგორც მანქანა ექსპლოატირებული ჩაგრული კლასების მონობაში დასაჭერად. ენგელსის წიგნი შეესანიშნავია თავისი თეორიული სიმდიდრით და მას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ბურჟუაზიული თეორიების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მან ლახვარი ჩასცა ყველა და ყოველგვარ ბურჟუაზიულ თეორიას. მან დაამტკიცა: 1) რომ კერძო საკუთრება, კლასები და სახელმწიფო ყოველთვის არ არსებობდნენ, არამედ ეკონომიური განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე წარმოიშვნენ; 2) რომ ექსპლოატორული კლასების სახელმწიფო ყოველთვის წარმოადგენს მხოლოდ ძალმომრეობისა და ხალხის ფართო მასების ჩაგვრის იარაღს; 3) რომ „კლასები ისევე აუცილებლად გაქრება, როგორი აუცილებლობითაც ისინი წარსულში წარმოიშვნენ. კლასების გაქრობასთან ერთად აუცილებლად გაქრება სახელმწიფოც“ (ენგელსი). ასეთია ენგელსის წიგნის ზოგადი, დამასრულებელი დასკვნა.

პანთეიზმი (ბერძნული სიტყვებიდან: „პან“ — ყველაფერი და „თეოს“ — ღმერთი) — ფილოსოფიური მოძღვრება, რომლის თანახმად ღვთაება, როგორც უპიროვნო სულიერი საწყისი, იმყოფება არა ბუნების გარეთ, არამედ თვით მასში, გაბნეულია ბუნების ნივთებში, განაპირობებს რა მათს მოძრაობასა და განვითარებას. პანთეიზმი XVI-XVII საუკუნეთა ფილოსოფიის ისტორიაში (მაგალითად, ჯორდანო ბრუნოსთან) დადებით როლს თამაშობდა და ათეიზმისა და მატერიალიზმის კარიბჭეს წარმოადგენდა.

პიროვნება ისტორიაში. — ბუნებრივად თეორიებს ხშირად ან დაპყავთ ისტორია დიდ პიროვნებათა (მეფეებისა, სარდლებისა და სხვ.) შეგნებულ მოქმედებაში, ვერ ხედავენ რა ისტორიაში ვერავითარ კანონზომიერებას, ანდა ადამიანთა მოქმედებას უთანაბრებენ ნულს და ადამიანს იხილავენ, როგორც ბრმა აუცილებლობის, ღვთაებრივი ნებისყოფის, უცნობი ბედისწყერის იარაღს. პირველ შემთხვევაში ისტორია განიხი-

ლება, როგორც დარგი, სადაც ყველაფერი იქმნება „კრიტიკულად მოაზროვნე“ ინტელიგენტების ან „გმირების“ თვითნებობის, სურვილების, იდეალების მიხედვით. ასეთია, მაგალითად, „გმირებისა“ და პასიური „ბრბოს“ ნაროდნიკული თეორია. მეორე შემთხვევაში ისტორია ღებულობს ფატალურ ხასიათს: მასში ყველაფერი წინასწარ განსაზღვრულია და ადამიანთა მოქმედების გარეშე ხდება. ისტორიის ასეთ გაგებაშიღე გარდუვალად მიუყვართ კერძოდ ვულგარული ეკონომიური მატერიალისტების თვალსაზრისს, ისე როგორც ამას ადგილი ჰქონდა „ეკონომისტებთან“, მენშევიკებთან და სხვ. რევოლუციური პარტიის აქტიური მოღვაწეობის მნიშვნელობის დამცირება, გეზის აღება თვითდინებაზე, უარყოფა მოწინავე თეორიის, იდეების დიადი როლისა — ასეთია ისტორიის ვულგარული ეკონომიური გაგების არსი. არც ერთი და არც მეორე თვალსაზრისით მოვლენის წინასწარ განჭვრეტა და, მაშასადამე, მეცნიერული პოლიტიკა შესაძლებელი არაა. მარქსიზმ-ლენინიზმი გვასწავლის, რომ ადამიანები თვითონ ჰქმნიან თავის ისტორიას, მაგრამ ყოველთვის ისტორიულად განსაზღვრულ მატერიალურ პირობებში. გამომჩენილი პიროვნებების გავლენა მოვლენათა მსვლელობაზე მით უფრო დიდია, რაც უფრო მეტად ესმის მასს მბიექტური კანონზომიერებანი და მიმართულება განვითარებისა. „...ისტორიული ატუცილებლობის

იდეა სრულყოფილია არ აცლის საფუძველს პიროვნების როლს ისტორიაში“ (ლენინი). ისტორიის მსვლელობა განისაზღვრება საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პირობებით. მაგრამ პიროვნებას, რომელმაც გაიგო საზოგადოების ეკონომიური განვითარების მოთხოვნებიანი, მოწინავე კლასის მოთხოვნებიანი, შეუძლია სათავეში ჩაუდგეს მოვლენებს და, შეამჭიდროვებს რა თავის გარშემო ადამიანებს, წინ წასწიოს ეს მოვლენები. ამასთანავე საფუძველი პიროვნების ქვემარტივი მნიშვნელობის, მისი ავტორიტეტის, მისი როლისა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. საკითხს ისტორიაში პიროვნების როლის შესახებ მარქსიზმი-ლენინიზმი სწევებს მასების როლის საკითხთან მჭიდროდ დაკავშირებით. „მარქსიზმის ქვაკუთხედი მასაა, რომლის განთავისუფლება, მისი აზრით, უმთავრესი პირობაა პიროვნების განთავისუფლებისა, ე. ი. მარქსიზმის აზრით, პიროვნების განთავისუფლება შეუძლებელია იქამდე, სანამ მასა არ განთავისუფლდება, რის გასაცემისათვის მისი ლოზუნგია: „ყველაფერი მასისთვის“ (სტალინი). პროლეტარულმა რევოლუციამ და სოციალიზმის გამარჯვებამ განთავისუფლა მშრომელთა მილიონობით მასები ჩაგვრისა და ექსპლოატაციისაგან და შექმნა არჩანსული შესაძლებლობანი ადამიანის პიროვნების აყვავებისათვის.

პლატონი (427 — 347 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) — ძველი საბერძნეთის ფილოსოფოსი, ობიექტური იდეალისტი, მონათმფლობელური არისტოკრატის იდეოლოგი. პლატონმა შექმნა ფილოსოფიური სისტემა ობიექტური იდეალიზმისა, რომლის მიხედვითაც შეგრობილი ნივთების გვერდით (არაჭეშმარიტი სამყარო) არსებობს განსაკუთრებული (ჭეშმარიტი) სამყარო იდეებისა, რომლებსაც გონებით ვწვდებით; მაგალითად, რეალურ ცხენებს გარდა არსებობს, პლატონის მიხედვით, „ცხენობა“, გარდა მადიდებისა — „მადიდობა“ და ა. შ. ნივთები, პლატონის აზრით, — იდეათა მხოლოდ აჩრდილებია. იდეები მარადიულია, ნივთები კი — წარმავალი. თუ ნივთების აღქმა ხდება ერთეულად წარმოდგენებში, იდეები შეიცნობა ადამიანის მიერ ზოგადი ხასიათის ცნებებში. ამრიგად, ნივთთა არსის ჭეშმარიტ შემეცნებას იძლევიან არა შეგრობიანი, არამედ მხოლოდ გონება, ცნებები. პლატონის იდეალისტურმა ფილოსოფიამ დიდი როლი ითამაშა სულის უკვდავებისა და ხორცის, ე. ი. მატერიის ცოდვიანობის შესახებ ქრისტიანობის მოძღვრების დამუშავებაში.

პლენანოვი ვ. ვ. (1856 — 1918) — ერთერთი უდიდესი რუსი მარქსისტი. დასაწყისში პლენანოვი ნაროდნიკი იყო. ემიგრაციაში (1880 წ.) პლენანოვმა გასწვიტა კავშირი ნაროდნიკობასთან და 1883 წელს მოაწყო საზღვარგარეთ პირველი

რუსული მარქსისტული ჯგუფი „შრომის განთავსებულა“. ჯგუფის მონაწილეებმა რუსულ ენაზე სთარგმნეს მარქსისა და ენგელსის მთელი რიგი შრომები, დაბეჭდეს ისინი საზღვარგარეთ და იფარულად ავრცელებდნენ რუსეთში. პლენანოვის ფილოსოფიურმა შრომებმა, რომელნიც ამ პერიოდს ეკუთვნის, დიდი სარგებლობა მოუტანეს დიალექტიკური მატერიალიზმის დაცვისა და დასაბუთების საქმეს. განსაკუთრებით დიდია პლენანოვის დამსახურება მის ბრძოლაში ფილოსოფიური მატერიალიზმისათვის, იდეალიზმის წინააღმდეგ, კანტიანობასთან მარქსიზმის შეერთების მრავალი ცდების წინააღმდეგ. თავისი შრომებით პლენანოვმა გადამწყვეტი ლახვარი ჩასცა ნაროდნიკობას, რომლის საბოლოო იდეური განადგურება ლენინმა განახორციელა. პლენანოვი მკვეთრად აკრიტიკებდა ბერნშტეინის რევინიციონიზმს. „20 წლის მანძილზე, 1883 — 1903, მან მოგვცა მრავალი საუცხოო ნაწარმოები, განსაკუთრებით ოპორტუნისტების, მახისტების, ნაროდნიკების წინააღმდეგ“ (ლენინი). რსდმპ II ყრილობის შემდეგ პლენანოვი მიემხრო მენშევიკებს. პლენანოვის ფილოსოფიური შრომები ლენინმა შეაფასა, როგორც „საუკეთესო მთელს საერთაშორისო მარქსისტულ ლიტერატურაში“. მაგრამ პლენანოვის ფილოსოფიური შრომებში არის უდიდესი ნაკლოვანებანიც, რომლებსაც ლენინი აკრიტიკებდა მთელ რიგ თავის შრომებში. პლენანოვმა, მა-

გალობითად, დაუშვია დიდი შეცდომა იეროგლიფების თეორიის (იხ.) საკითხში, აშორებდა შემეცნების თეორიას დიალექტიკას, არ ესმოდა რა, რომ დიალექტიკაა სწორედ მარქსიზმის შემეცნების თეორია. ვერ ატარებდა გარკვევით განსხვავებას ცდის მატერიალისტურსა და იდეალისტურ გაგებას შორის, იძლეოდა რა იდეალიზმისათვის საძროძეს, და უშვებდა ზოგიერთ სხვა სერიოზულ ფილოსოფიურ შეცდომებს. პლენარნივის უმნიშვნელოვანესი შრომები: „სოციალიზმი და პოლიტიკური ბრძოლა“, 1883 წ., „ჩვენი უთანხმოებანი“, 1885 წ., „ისტორიაზე მონისტური შეხედულების განვითარების საკითხისათვის“, 1895 წ., „ისტორიაში პიროვნების როლის საკითხისათვის“, 1898 წ., „ნარკვევები მატერიალიზმის ისტორიიდან“, 1896 წ., „ისტორიის მატერიალისტური გაგების შესახებ“, 1897 წ.

პოზიტივიზმი (ლათინური სიტყვიდან „პოზიტივის“ — დადებითი) — ერთერთი ყველაზე უფრო გავრცელებული იდეალისტური მიმართულება თანამედროვე ბურჟუაზიულ ფილოსოფიაში. პოზიტივიზმი თავის დამსახურებას ხედავს იმაში, რომ იგი ემყარება არა აბსტრაქტულ დასკვნებს, არამედ მხოლოდდამხოლოდ პოზიტიურ, დადებით ფაქტებს. ამას გარდა, პოზიტივიზმი ამტკიცებს, რომ იგი უფრო მადლა დგება, როგორც მატერიალიზმზე, ისე იდეალიზმზეც, არ წარმოადგენს რა არც ერთს და არც მეორეს. ნამდვილად

კი პოზიტივიზმი წარმოადგენს იდეალისტური მეტაფიზიკის ერთერთ ყველაზე უფრო ზერეულ და ვულგარულ სახესხვაობას. პოზიტივიზმის დამახასიათებელი ნიშანია ცდიისა და მეცნიერების როლის გამარტივებული იდეალისტური გაგება: ცდა პოზიტივიზმს ესმის, როგორც სუბიექტურ შეგროვებათა და წარმოადგენათა ერთობლიობა, მეცნიერების როლი კი დაჰყავს ფაქტების მხოლოდ აღწერაში (და არა ახსნაში). პოზიტივიზმის მამამთავრად ითვლება XIX საუკუნის ფრანგი ფილოსოფოსი ოგიუსტ კონტი. XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისში პოზიტივისტებს აკუთვნებდნენ თავის თავს ყველა ფილოსოფოსები, რომელნიც ცდილობდნენ მოთავსებულიყვნენ მატერიალიზმსა და იდეალიზმს შორის, „დაეძლიათ“ მათი დაპირისპირება. მარქსიზმის კლასიკოსები ამ რეაქციულ ფილოსოფიურ მიმდინარეობას დიდი ზიზღით ეკიდებოდნენ. ასე, მაგალითად, მარქსი თავის წერილში ენკელსისადმი 1866 წ. 7 ივლისის თარიღით სწერდა, რომ კონტი „ჰეგელთან შედარებით... საცოდავ შთაბეჭდილებას სტოვეებს“. ლენინმა „შრომაში“ „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“ პოზიტივიზმის გამანადგურებელ კრიტიკას იძლევა: პოზიტივისტებს იგი უწოდებს ვადგვარებულ მოლაყბეებს, რომელნიც ფილოსოფოსების სახელს ირქმევენ, არკუმენტაციის მათ მეტოდს კი — „მთლიანად ბურჟუაზიულ შარ-

ლატნობას“. მარქსიზმის მექანიკური რევიზიის წარმომადგენელნიც სსსრ კავშირში პოზიტივისტურად აყენებდნენ საკითხს ფილოსოფიის შესახებ, დაჰყავდათ რა იგი „ბუნებისმეტყველების უკანასკნელი დასკვნების“ როლამდე, ანდა იცავდნენ რა პოზიტივისტურ ლოზუნგს — „ფილოსოფიის უკუვაგდოთ“. წინააღმდეგ პოზიტივიზმისა, კონკრეტულ მეცნიერებათა განვითარება არა თუ არ სპობს ფილოსოფიის აუცილებლობას, არამედ ეს განვითარება სწორედ შესაძლებელია მხოლოდ განსაზღვრული ფილოსოფიური მოძღვრების — დიალექტიკური მატერიალიზმის ბაზაზე.

პრაგმატიზმი (ბერძნული სიტყვიდან „პრაგმა“ — მოქმედება) — რეაქციული, იდეალისტური მიმართულება თანამედროვე ბურჟუაზიულ ფილოსოფიაში, რომელიც უარჰყოფს ჭეშმარიტების ობიექტივობას და ამტკიცებს, რომ მეცნიერული თეორიის ღირებულება განისაზღვრება არა იმით, თუ რამდენად სწორად აჩვენებს იგი სინამდვილეს, არამედ მხოლოდრამხოლოდ იმ სარგებლობით ან სარფით, რომელიც ამ თეორიას ამათუბს კონკრეტულ შემთხვევაში მოაქვს. ამ წანამძვარიდან გამოსული, პრაგმატიზმი რელიგიის ჭეშმარიტებებს (მაგალითად, მითებს იესოს უბიწო ჩასახვის შესახებ, ღმერთის, ჯოჯოხეთის, სამოთხის არსებობის შესახებ და ა. შ.) არა ნაკლებ სარწმუნოდ სთვლის, ვიდრე მეცნიერების ჭეშმარიტებებს. ამასთანავე ერთად პრაგმატიზმი

უარს ამბობს მათემატიკური და საბუნებისმეტყველო-მეცნიერული თეორიები ჩასთვალოს ბუნების ობიექტური კანონების უტყუარ ანარეკლად: იგი მათში ხედავს მხოლოდ სუბიექტურ, მიეცნიერთა მიერ თვითნებურად აგებულ ჰიპოთეზებს, რომლებიც საშუალებას აძლევენ მათ მეტი თუ ნაკლები მოხერხებულობით გადასწყვიტონ ესათუის პრაქტიკული ამოცანები. პრაგმატიზმის რეაქციული დედაარსი სავსებით ნათელია. პრაგმატიზმი, როგორც ფილოსოფიური მოძღვრება ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის დასასრულს და ყველაზე მეტი გავრცელება ჰპოვა ამერიკასა და ინგლისში, სადაც პრაგმატიზმის წარმომადგენლებად მოგვევლინენ ჯემსი, დიუი და სხვ.

პრაქტიკა — იხ. თეორია და პრაქტიკა.

პრინციპული კოორდინაცია — იხ. ავენარიუსი.

რ

„რანი არიან „ხალხის მეგობრები“ და როგორ
ომოზენ ისინი სოციალ-დემოკრატების წინააღ-
მდეგ?“ — მარქსიზმ-ლენინიზმის ერთერთი უდი-
დესი ნაწარმოები, დაწერილი ლენინის მიერ 1894
წ. გაზაფხულ-ზაფხულზე და გამოცემული სამ
გამომშვებად იმავე წელს (ჰექტოგრაფზე). მეორე
გამომშვება დაკარგულია. ამ ნაწარმოებში „ლე-
ნინმა ბოლომდე ამხილა ნამდვილი სახე ნაროდ-
ნიკებისა, როგორც ხალხის ყალბი „მეგობრები-
სა“, რომლებიც საჭმით ხალხის წინააღმდეგ მი-
დიოდნენ“ (ს ა კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკ-
ლე კურსი). ნაროდნიკობა იყო ძირითადი,
მთავარი იდეური დაბრკოლება რუსეთში სო-
ციალ-დემოკრატიული მოძრაობისა და მარქსიზ-
მის გავრცელების გზაზე. ამიტომ რუსეთში მარ-
ქსიზმის გამარჯვებისათვის საჭირო იყო ნაროდნი-
კობის ბოლომდე განადგურება, ნაროდნიკული
იდეოლოგიის რეაქციული არსის მხილება. ეს მუ-
შაობა დაიწყო პლეხანოვმა და მისმა, „შრომის
განთავისუფლების“ ჯგუფმა. მაგრამ ნაროდნიკო-
ბის იდეური განადგურება პლეხანოვის მიერ

სრულიადაც არ ყოფილა დამთავრებული. ეს იდეური განადგურება ბოლომდე დაიყვანა ლენინმა. ნაროდნიკობასთან ბრძოლაში ლენინმა არა მარტო დაიცვა მარქსიზმი და დაამსხვრია ნაროდნიკების უბადრუკი ცდები დაემახინჯებიათ მარქსისტული მოძღვრება, არამედ განავითარა კიდევც ეს მოძღვრება, გაამდიდრა დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის თეორია. ლენინმა შეუფარდა მარქსიზმი რუსეთის სინამდვილის კონკრეტულ პირობებს და გააშუქა რუსი მარქსისტების საჭირობოროტო ამოცანები. თავის წიგნში ლენინმა პირველად წამოაყენა იდეა მუშათა კლასის და გლეხობის რევოლუციური კავშირისა, როგორც ცარიზმის, მეჩამუღეების, ბურჟუაზიის ბატონობის დამხობის მთავარი საშუალებისა. რუსი მარქსისტების მთავარ ამოცანად ლენინი სთვლიდა განცალკევებული მარქსისტული წრეებიდან ერთიანი სოციალისტური რევოლუციური პარტიის შექმნას. „ლენინი შემდეგ აღნიშნავდა, რომ სწორედ რუსეთის მუშათა კლასი გლეხობასთან კავშირში დაამხობს მეფის თვითმპყრობელობას, რის შემდეგ რუსეთის პროლეტარიატი მშრომელ და ექსპლუატირებულ მასებთან კავშირში, სხვა ქვეყნების პროლეტარიატთან ერთად, აშკარა პოლიტიკური ბრძოლის პირდაპირი გზით გასწევს ძლევამოსილი კომუნისტური რევოლუციისაკენ“ (ს ა კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი).

რაოდენობა და თვისება — იხ. რაოდენობის გადასვლა თვისობრიობაში.

რაოდენობის გადასვლა თვისობრიობაში — მარქსისტული დიალექტიკა განვითარებას იხილავს, როგორც გადასვლას უმნიშვნელო და მაღალთა რაოდენობრივი ცვლილებებიდან ძირითად, ანკარა ცვლილებებზე — თვისობრივ ცვლილებებზე. თვისობრივი ცვლილებები იწყება უცერად, ნახტომისებურად, როგორც, მაგალითად, წყლის ორთქლად გადაქცევის დროს. ყოველი რევოლუციური გადატრიალება იძლევა საზოგადოების ერთი მდგომარეობიდან მეორეში ნახტომის ნათელ მაგალითს. საბჭოთა ზელისუფლების მობრუნება 1929 წელს კულოსკობის შეზღუდვისა და განდევნის პოლიტიკიდან, კულაკობის, როგორც კლასის, ლიკვიდაციის პოლიტიკისაკენ, „იყო უღრმესი რევოლუციური გადატრიალება, ნახტომი საზოგადოების ძველი თვისობრივი მდგომარეობიდან ახალი თვისობრივი მდგომარეობისაკენ, რომელიც თავისი შედეგებით 1917 წლის ოქტომბერში მომხდარი რევოლუციური გადატრიალების თანაბარი მნიშვნელობისა იყო“ (საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). მეტაფიზიკა იხილავს განვითარებას, როგორც რაოდენობრივი ზრდის უბრალო პროცესს, სადაც რაოდენობრივ ცვლილებებს არ მივყევართ თვისობრივ ცვლილებებამდე, სადაც ძველი არ უთმობს ადგილს ახალს. დიალექტიკა კი იხილავს.

განვითარებას, არა როგორც წრისებურ მოძრაობას, არა როგორც განვლილის უბრალო განმეორებას, არამედ, როგორც მოძრაობას აღმავალი ხაზით. რაოდენობის თვისობრიობაში გადასვლის დიალექტიკური კანონიდან გამომდინარეობს უმნიშვნელოვანესი დასკვნები პროლეტარიატის პარტიის პრაქტიკული მოღვაწეობისათვის. თუ განვითარებას მოვლენათა თვისობრივი ნახტომისებური ცვლილების ხასიათი აქვს, მაშინ კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლა და კაპიტალისტური ჩაგვრისაგან მუშათა კლასის განთავისუფლებაც შეიძლება განხორციელებულ იქნას არა ნელი ცვლილების (რევოლუციების) გზით, არამედ კაპიტალისტური წყობილების მხოლოდ თვისობრივი შეცვლის გზით. (რევოლუციით).

„...პოლიტიკაში შეცდომა რომ არ დაუშვა, რევოლუციონერი უნდა იყოს, და არა რევოლუციონისტი“ (ს. ა. კ. პ. (ბ) ისტორიის მფკლეკურსი). ახალი თვისობრიობა ჰქმნის ახალ რაოდენობას. არა მარტო რაოდენობა გადადის თვისობრიობაში, არამედ თვისობრიობაც გადადის რაოდენობაში. ასე, მაგალითად, კოლმეურნიება, რომელიც ახალ თვისობრიობას წარმოადგენს ერთპიროვნულ მეურნეობასთან შედარებით, შრომის გაცილებით უფრო მსოფლიო ნაყოფიერებას ჰქმნის. „...გლეხს ახლა შესაძლებლობა აქვს კოლმეურნიებში გაერთიანების წყალობით გა-

ცილებით მეტი აწარმოოს, ვიდრე უწინ, შრომის იმავე დახარჯვის პირობებში“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი).

რასა — ადამიანთა ბიოლოგიური ჯგუფი, ჩამოყალიბებული კაცობრიობის განვითარების ადრინდელ საფეხურებზე. მთელი რიგი ნიშნების — კანის ფერის, თმის ფორმისა და ფერის, სახის მოყვანილობის, სხეულის აგებულობის და სხვ. — მიხედვით განსხვავებენ სამ ძირითად რასას: შავს (ზანგები) — შავი კანი და ხუჭუჭი თმა; ყვითელს (ჩინელები, იაპონელები, მოხლოლები, ბურიატები და სხვ.) — მოყვითალო კანი და სწორი შავი თმა; თეთრს — ნათელი კანი და თმის ესათუის ფერი. კაცობრიობის ისტორიაში ხდებოდა და ხდება რასათა შერევა, რაც ამ აღნიშნულ ნიშნებს პირობითად და არამყდმივად ხდის. შეუწყნარებელია რასაში ავუროიოთ ხალხი და ერი, რომლებიც წარმოადგენენ სოციალურ მოვლენას, საზოგადოების ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების შედეგს. „ერი — ესაა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა ენისა, ტერიტორიისა, ეკონომიური ცხოვრებისა და ფსიქიკური წყობისა, რომელიც კულტურების ერთობაში იხატება. ამასთან თავისთავად გაააგებია, რომ ერი, ისე როგორც ყოველი ისტორიული მოვლენა, ცვალებადობის კანონს ექვემდებარება, მას აქვს თავისი ისტორია, დასაწყისი და დასასრული“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი). რა-

სობრივი „თეორია“, რომელსაც ფაშისტები ქადაგებენ და რომელიც ადამიანებს ჰყოფს ბატონობისათვის მოწოდებულ „უმაღლეს“ რასებად და დამორჩილებისათვის განწირულ „დაბალ“ რასებად, „ისევე შორსაა მეცნიერებიდან, როგორც ცა დედამიწისაგან“ (სტალინი). ამ თეორიით ფაშისტები ამართლებენ თავის რეაქციულ პოლიტიკას და თავის კაცთმოძულეობას. მარქსიზმი ყველა რასას ტოლფასიანად სთვლის. სოციალიზმის გამარჯვებამ სსრ კავშირში დაურღვევლად დაამტკიცა, რომ ყველა ერსა და ხალხს, დამოუკიდებლად რასობრივი ნიშნებისა, თავისუფლდებიან რა ისინი ექსპლოატაციისაგან და მასთან ერთად უერთიერთ შუღლიდანაც, ერთნაირად შესწევთ უნარი შეითვისონ და წასწიონ წინ მოწინავე კულტურა.

რაციონალიზმი (ლათინური სიტყვიდან „რაციონ“ — გონება) — მიმართულება შემეცნების თეორიაში, რომელიც ჭეშმარიტი ცოდნის ერთადერთ წყაროდ აღიარებს გონებას, წინააღმდეგ ემპირიზმისა, რომელიც ჭეშმარიტების შემეცნების ერთადერთ წყაროდ სთვლის გრძნობას. დიალექტიკურმა მატერიალიზმმა გადალახა რაციონალიზმისა და ემპირიზმის ცალმხრიობანი, მეცნიერულად გადასჭრა საკითხი შემეცნებაში გრძნობადი და ლოგიკური მომენტების შესახებ, იხილავს რა მათ ორგანულ კავშირსა და ერთიანობაში. გრძნობადი ცდა წარმოადგენს შემეცნე-

ბის გამოსავალ მომენტს, ლოგიკური ცნებანი კი, ე. ი. რაციონალური მომენტი, არის გადაამუშავება გრძობადი მონაცემებისა ადამიანთა თავებში. რაციონალიზმის გამომჩენილი წარმომადგენლები იყვნენ დეკარტი, სპინოზა, ლაიბნიცი.

რეალიზმი საშუალო საუკუნოებრივი — მიმართულება საშუალო საუკუნოების სქოლასტიკაში, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ზოგად ცნებებს („უნივერსალებს“) რეალური და ობიექტური არსებობა აქვთ და ისინი წინ უსწრებენ მატერიალური ნივთების არსებობას. რეალისტები აყენებდნენ ორ დებულებას: 1) „უნივერსალები არსებობენ ნივთებზე უფრო წინათ“ და 2) „უნივერსალები რეალობანია“. ამრიგად, საშუალო საუკუნოების რეალიზმი იდგა ძველი ბერძენი ფილოსოფოსის პლატონის პოზიციასზე, რომელიც გვასწავლიდა, რომ მხოლოდ იდეათა მიღმური სამყაროა რეალური, ამქვეყნიური, სინამდვილე კი — იდეათა სამყაროს შერთალი ასლიაო. საშუალო საუკუნოების რეალიზმი კატოლიციზმის ფილოსოფიური ბაზა იყო. რეალიზმის გამომჩენილი წარმომადგენლები იყვნენ ანსელმ კენტერბერიელი და ვილჰელმი შამპოდას. რეალიზმის წინააღმდეგ შეუპოვარ ბრძოლას აწარმოებდნენ სქოლასტიკაში ნომინალისტური მიმდინარეობის წარმომადგენელი (იხ. ნომინალიზმი).

რევიზიონიზმი ფილოსოფიური — მარქსიზმისადმი მტრულად განწყობილი მიმართულება,

რომელიც თავდაპირველად 90-იან წლების დასასრულს გამოვიდა დიალექტიკური მატერიალიზმის წინააღმდეგ მარქსიზმის ფილოსოფიური საფუძვლის „გადასინჯვისა“ და „შესწორების“ დროში. რევიზიონიზმის მამამთავრად ითვლება ე. ბერნშტეინი (იხ.). დიალექტიკა, ე. ი. მოძღვრება შინაგან წინააღმდეგობათა და ნახტომთა საფუძველზე განვითარების შესახებ, რევიზიონისტებმა შესცვალეს ვულგარული ევოლუციონიზმით, რომელიც მოძრაობას იხილავს, როგორც ზრდის უბრალო პროცესს, როგორც ნელ და თანდათანობით განვითარებას. აქედან გამოსულნი, ისინი უარჰყოფდნენ პროლეტარიატის დიქტატურას და მას უპირისპირებდნენ „კაპიტალიზმის მშვიდობიან შეზრდას სოციალიზმში“; ქადაგებდნენ ბურჟუაზიასთან თანამშრომლობას, მოძღვრებას კლასობრივ ინტერესთა ჰარმონიის შესახებ და ა. შ. ბერნშტეინისა და სხვათა კანტიანური რევიზიონიზმის შემდეგ, გაჩნდნენ მახისტური ყაიღის რევიზიონისტები: ფრიც ადლერი — ავსტრიაში, ბოგდანოვი, ლუნახარსკი, იუშკევიჩი და სხვ. — რუსეთში. რევიზიონისტ-მახისტები ცდილობდნენ დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი შეეცვალათ რეაქციული მახისტური ფილოსოფიით. ფილოსოფიის დარგში ტიპური რევიზიონისტები იყვნენ კაუტსკი და II ინტერნაციონალის სხვა თეორეტიკოსები. მათი ფილოსოფიური რევიზიონიზმი წარმოადგენდა

მათი პოლიტიკური ოპორტუნისმიისა და პროლეტარული რევოლუციის საქმისადმი ლალატის დასაბუთებას. მხოლოდ ლენინი და სტალინი გამომვიდნენ მარქსიზმის ფილოსოფიური და მეცნიერულ-ისტორიული საფუძვლების რევიზიის წინააღმდეგ, დაიცვეს ეს საფუძვლები. სსრ კავშირის პირობებში ანტიმარქსისტული, რევიზიონისტული მიმართულებანი ფილოსოფიაში იყო მექანიკური შატერიალიზმი (იხ.) და მომენტში ეციკლოდელაღმია (იხ.).

რევოლუცია — უმნიშვნელოვანესი ეტაპი საზოგადოებრივ განვითარებაში, ძირფესვიანი გადატრიალება საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ცხოვრებაში, როცა ემხობა დრომოჭმული, ძველი საზოგადოებრივი წყობილება და მყარდება ახალი საზოგადოებრივი წესწყობილება. რევოლუცია ამთავრებს ევოლუციის განსაზღვრულ პროცესს, ძველი საზოგადოების წიაღში ახალ ურთიერთობათა თანდათანობითი ჩასახვის პროცესს. „თავისი განვითარების გარკვეულ საფეხურზე, — ამბობს მარქსი, — საზოგადოების მატერიალური საწარმოო ძალები ვარდებიან წინააღმდეგობაში არსებულ წარმოებით ურთიერთობებთან, ან — როცა მხოლოდ ამის იურიდიულ გამოსახულებას წარმოადგენს — საკუთრების ურთიერთობებთან, რომელთა შიგნითაც ისინი აქამდე ვითარდებოდნენ. საწარმოო ძალთა განვითარების ფორმებიდან ეს ურთიერთობანი მათ ბორკილებად იქცევიან. მა-

შინ დგება სოციალური რევოლუციის ეპოქა“. რევოლუციები სპობენ ამ წინააღმდეგობას, ანთავისუფლებენ ახალ, წინანდელი საზოგადოების წიაღში მომწიფებულ საწარმოო ძალებს ძველი წარმოებითი ურთიერთობების ბორკილებისაგან. რევოლუციაში ხორციელდება ერთი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის შეცვლა მეორეთი, ყოველი რევოლუციის ძირითად საკითხს წარმოადგენს საკითხი პოლიტიკური ძალაუფლების შესახებ. ძალაუფლების გადასვლა გაბატონებული რეაქციული კლასის ხელიდან, რომელიც საზოგადოების განვითარებას აფერხებს რევოლუციური კლასის ხელში, ხდება გამწვავებული კლასობრივი ბრძოლის გზით, სამოქალაქო ომის გზით. საზოგადოებრივი რევოლუციები არ ხდება ავტომატურად, თავისთავად. „მას შემდეგ კი, რაც ახალი საწარმოო ძალები მომწიფდნენ, არსებული წარმოებითი ურთიერთობანი და მათი მატარებელი — გაბატონებული კლასები, იქცევიან იმ „გადაუღალავ“ ზღუდრედ, რომლის მოხსნაც გზიდან შეიძლება მხოლოდ ახალი კლასების შეგნებული საქმიანობის გზით, ამ კლასების ძალდატანებითი მოქმედების გზით, რევოლუციის გზით. აქ განსაკუთრებით ნათლად ამკარავდება უდიდესი როლი ახალი საზოგადოებრივი იდეებისა, ახალი პოლიტიკური დაწესებულებებისა, ახალი პოლიტიკური ხელისუფლებისა, რომელიც მოწოდებულნი არიან ძალდატანებით გა-

აუქმონ ძველი წარმოდებითი ურთიერთობანი“ (ს ა ჯ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). რევოლუციები, მარქსის სიტყვებით, ისტორიის ლოკომოტივებს წარმოადგენენ. ისინი კაცობრიობის ისტორიაში ახალ ეპოქებს გადაგვიშლიან. კომუნისტების დიდმა სოციალისტურმა რევოლუციამ გადაგვიშალა კაპიტალიზმის დაღუპვის ეპოქა. სოციალისტური რევოლუცია ისტორიისათვის ცნობილ რევოლუციებს შორის ყველაზე დიდ რევოლუციას წარმოადგენს, ვინაიდან იგი ყველაზე უფრო ღრმად ცვლილებებს ახდენს ხალხთა ცხოვრებაში. მაშინ, როდესაც ყველა წინანდელი რევოლუციები ჩაგრული კლასების ექსპლოატაციის ფორმათა მხოლოდ შეცვლას იწვევდნენ, სოციალისტური რევოლუცია იწვევს კლასების სრულ მოსპობას და ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციის მოსპობას. სოციალიზმის გამარჯვება, ექსპლოატატორული კლასებისა და ექსპლოატაციის მოსპობა სსრ კავშირში ბროლეტარული რევოლუციის ამ მსოფლიო-ისტორიული ამოცანის პრაქტიკული განხორციელებაა ცხოვრებაში.

რელატივიზმი (ლათინური სიტყვიდან „რელატიუს“ — შეფარდებითი) — მოძღვრება ადამიანური შემეცნების სუბიექტივობის, შეფარდებულობისა და პირობითობის შესახებ. აღიარებს რა ჩვენი ცოდნის შეფარდებითობას, რელატივიზმი უარჰყოფს შემეცნების ობიექტივობას, სთვლის,

რომ ჩვენს ცოდნაში არ აისახება ობიექტური სამყაროს თვისებები. „რელატივიზმი, როგორც საფუძველი შემეცნების თეორიისა, არის არა მარტო აღიარება ჩვენი ცოდნის შეფარდებითობისა, არამედ უარყოფაც ყოველივე ობიექტური, კაცობრიობისაგან დამოუკიდებლად არსებული, საზომისა ან მოდელისა, რომელსაც ჩვენი შეფარდებითი შემეცნება უახლოვდება“ (ლ ე ნ ი). როცა შეცნიერებამ დაამტკიცა, რომ ჩვენი ცოდნა მატერიის აგებულობის შესახებ შეფარდებითია, დაახლოებით ზუსტი და, რომ ატომი იშლება ელექტრონებად, რაც აგრეთვე არ წარმოადგენს მატერიის შესახებ ჩვენი ცოდნის საზღვარს, ფიზიკოსებმა რელატივისტებმა დაიწყეს ატომისა და მატერიის რეალობის უარყოფა. ამტკიცებს რა ჩვენი ცოდნის აბსოლუტურ შეფარდებითობას, ე. ი. ამ ცოდნის სრულ პირობითობას, სუბიექტივობას, თვითნებურობას, რელატივიზმს ამით სუბიექტურ იდეალიზმამდე მივყვართ. დიალექტიკური მატერიალიზმი, აღიარებს რა შემეცნების შეფარდებითობას, სთვლის, რომ იგი შეფარდებითია მხოლოდ ჩვენს მიერ მიღწეულ ცოდნათა სისრულის აზრით, მაგრამ მას აქვს ობიექტური ჭეშმარიტების (იხ.) მნიშვნელობა, წარმოადგენს რა ნამდვილად არსებული სამყაროს ანარეკლს.

15. ფილოსოფიური ლექსიკონი.

რელიგია — „სულიერი ჩაგვრის ერთერთი სახეა, რომელიც ლოდოდ აწევს ყველგან და ყოველ ადგილას სხვებისათვის განუწყვეტელი მუშაობით, გაჭირვებით და მარტოობით დათრგუნვილი ხალხის მასებს“ (ლენინი). რელიგია — ესაა დამაზნინებელი, ფანტასტიკური ანარეკლი ადამიანთა თავებში მათზე გაბატონებული ბუნებრივი და საზოგადოებრივი ძალებისა. რელიგიის წარმოშობა პირველყოფილ საზოგადოებაში დაკავშირებული იყო ადამიანის უძლურებასთან ბუნების წინააღმდეგ ბრძოლაში. პირველყოფილი ადამიანი, რომელსაც არ შეეძლო სწორად აეხსნა ბუნების მოვლენები, მათში ხედავდა განსაკუთრებული სულიერი, კეთილი ან ბოროტი ძალების მოქმედებას. თანამედროვე რელიგიათა ფესვები უმთავრესად კლასობრივია. რელიგია ასწავლის მშრომელებს თავმდაბლობას, დამცირებას და მორჩილებას ექსპლოატატორების წინაშე, ჰპირდება რა მათ ამ ქვეყნად გადატანილი გაჭირვებისათვის ჯილდოს „საიქიოს“. რელიგია მიჩვეულია იარაღი იყო მუდამ. ჰქადაგებს რა ღმერთისა და საიქიო ცხოვრების რწმენას, რელიგია განაშორებს ადამიანს ბუნებისა და საზოგადოების კანონების შემეცნებისაგან. ამიტომ „ყო-

ველი რელიგია არის რაღაც დაპირისპირებული მეცნიერებისადმი“ (სტალინი). რელიგია — კაპიტალიზმის ყველაზე ცხოველმოსილი ნაშთია ადამიანთა ცნობიერებაში. ანტირელიგიური პროპაგანდის თავისუფლებას სსრ კავშირის მშრომელები იყენებენ რელიგიური ნაშთების დაძლევისათვის საბრძოლველად, ერთადერთი მეცნიერული მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის განმარტებისათვის, მეცნიერული ცოდნის პროპაგანდისათვის.

ს

საზოგადოება — იხ. საზოგადოებრივი-
ეკონომიური ფორმაცია, წარმოე-
ბითურთიერთობათა ტიპები.

**საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პი-
რობები** — საზოგადოების მატერიალური ცხოვრე-
ბის პირობებში შედის: 1) საზოგადოების გარე-
მომცველი ბუნება, გეოგრაფიული გარემო; 2)
მოსახლეობა და მისი სიმჭიდროვე ქვეყანაში ან
საზოგადოებაში; 3) წარმოება, რომლის დახმარე-
ბითაც ადამიანები ჰქმნიან თავისი ცხოვრებისა-
თვის საჭირო მატერიალურ დოვლათს. საზოგა-
დოებას არ შეუძლია ცხოვრება ბუნებრივი პირო-
ბების გარეშე, თუ არ გამოიყენა ბუნების ძალები
და დოვლათი. სრულიად ასევე არცერთი საზოგა-
დოება არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ მოსახლეო-
ბის განსაზღვრული სიმჭიდროვის გარეშე. მაგრამ
არც ბუნებრივი პირობები, არც მოსახლეობა არ
წარმოადგენენ იმ მთავარ მატერიალურ პირობებს,
რომლებზეც დამოკიდებულია საზოგადოებრივი
წყობილების ხასიათი, მისი განვითარება, გადასვ-
ლა ერთი საზოგადოებრივი წყობილებიდან მეო-

რეზე. საზოგადოებაზე ბუნებრივი პირობების გავლენის ხარისხი, ისე როგორც მოსახლეობის სიმჭიდროვეც, დამოკიდებულია მატერიალური წარმოების დონეზე. ძირითად ძალას, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარებას, მის გადასვლას ერთი საზოგადოებრივი წყობილებიდან მეორეზე, წარმოადგენს მატერიალური წარმოება, **ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ ი ს ს ა წ ა რ მ ო ო ძ ა ლ თ ა** (იხ.) განვითარება.

საზოგადოების საწარმოო ძალები — წარმოების იარაღები, რომელთა შემწეობით იწარმოება მატერიალური დოვლათი, ა დ ა მ ი ა ნ ე ბ ი, რომლებსაც მოძრაობაში მოჰყავთ წარმოების იარაღები და ანხორციელებენ მატერიალური დოვლათის წარმოებას **გ ა ნ ს ა ზ ღ ვ რ უ ლ ი გ ა მ ო ც დ ი ლ ე ბ ი ს ა დ ა შ რ ო მ ი ს ჩ ვ ე ვ ე ბ ი ს** შემწეობით. საწარმოო ძალები, ე. ი. წარმოების საშუალებანი (ინსტრუმენტები, მანქანები, ხელსაწყო, ნედლეული და სხვ.), სამუშაო ძალა ადამიანისა, მშრომელისა, მუდამ წარმოადგენენ შრომის, მატერიალური წარმოების სრულიად **ს უ ც ი ლ ე ბ ე ლ ე ლ ე მ ე ნ ტ ე ბ ს**. საწარმოო ძალთა განვითარების ისტორიულ დონეზე, წარმოების იარაღთა სრულყოფაზე და ადამიანთა წარმოებითს გამოცდილებასა და შრომის ჩვევებზე არის დამოკიდებული საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერებაც, ბუნებაზე ადამიანის ბატონობის ხარისხი. აქედან გასაგებია საწარმოო ძალებისა და მათი ზრდის მნი-

შენელობა საზოგადოებისათვის. ყოველ ისტორიულ მომენტში საზოგადოების ცხოვრება დამოკიდებულია მის განკარგულებაში მყოფ საწარმოო ძალებზე. ველურის არსებობა ისევე წარმოუდგენელია მისი მშვილდისა და ისრის, ქვის ნაჯახისა და სხვათა გარეშე, როგორც წარმოუდგენელია თანამედროვე კაპიტალიზმის არსებობა უმანქანებოდ და აგრეთვე უმუშებოდ, რომელნიც საზოგადოების ძირითად საწარმოო ძალას შეადგენენ. საწარმოო ძალთა განვითარება, უწინარეს ყოვლისა, წარმოების იარაღთა განვითარება, იგი საფუძვლად უდევს წარმოების წესთა (იხ.) ცვლილებასა და განვითარებას. წარმოების წესთა შეცვლა კი იწვევს მთელი საზოგადოებრივი წყობილების შეცვლას. მაგალითად, ხელოსნურ-მანუფაქტურული წარმოებიდან სამანქანო მრეწველობაზე გადასვლამ გამოიწვია ძირითადი ცვლილებები საზოგადოებრივ წყობილებაში, გამოიწვია ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლა. საწარმოო ძალთა განვითარება სხვადასხვა საზოგადოებაში სხვადასხვაგვარად ხდება. კაპიტალიზმის დროს ეს განვითარება ხორციელდება ღრმა წინააღმდეგობრივი გზით იმის გამო, რომ წარმოების საზოგადოებრივ ხასიათსა და მითვისების კერძო-კაპიტალისტურ წესს შორის არსებობს ანტაგონიზმი. სოციალისტურ საზოგადოებაში, სსრ კავშირში, საწარმოო ძალები ვითარდება გეგმის მიხედვით, საზოგადოებრივი სიმდიდრის გადიდების

მშრომელთა მატერიალური და კულტურული დონის განუხრელი აღმავლობის, სსრ კავშირის დამოუკიდებლობის განმტკიცებისა და მისი თავდაცვაუნარიანობის გაძლიერების ინტერესების სასარგებლოდ.

საზოგადოებრივ - ეკონომიური ფორმაცია — წარმოების ისტორიულად განსაზღვრული წესი, ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრების წყობა. მატერიალური დოვლათის წარმოების პროცესში ადამიანები ერთიანდებიან საერთო წარმოებითი მოქმედებისათვის. „წარმოებითი ურთიერთობანი თავის ერთობლიობაში იჭქმნიან მას, რასაც უწოდებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, საზოგადოებას, და ამასთან ერთად ჰქმნიან საზოგადოებას, რომელიც იმყოფება ისტორიული განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე, საზოგადოების თავისებური განსხვავებული ხასიათით“ (მარქსი). პირველყოფილი თემური წყობილება, მონათმფლობელური, ფეოდალური, კაპიტალისტური, კომუნისტური, შეადგენენ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციებს, ადამიანთა საზოგადოების განვითარების პროგრესულ საფეხურებს. ეკონომიურ საფუძველზე ყოველ საზოგადოებაში იქმნება ზედნაშენთა რთული სისტემა: განსაზღვრული პოლიტიკური წყობილება — სახელმწიფო და აგრეთვე შესაბამისი ფორმები საზოგადოებრივი ცნობიერებისა —

რელიგია, მეცნიერება, ხელოვნება, ზნეობა და ა. შ. ყოველ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციას აქვს წარმოშობის, განვითარებისა და დაღუპვის თავისი განსაკუთრებული ისტორიული კანონები. საზოგადოების ერთი ფორმის გადასვლა მეორეში ხდება არა შემთხვევით, არამედ მკაცრი კანონზომიერებით ძველი საზოგადოების წიაღში იმ წინააღმდეგობათა განვითარების ძალით, რომელთაც მიჰყავთ იგი დაღუპვამდე და ჰქმნიან საფუძველს ახალი, უფრო პროგრესული წყობილებისათვის. კლასობრივ საზოგადოებაში ერთი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის გადასვლა მეორეში ხორციელდება გაბატონებულსა და ჩაგრულ კლასებს შორის კლასობრივი ბრძოლის გზით, ჩაგრული კლასის მიერ გაბატონებული კლასების რევოლუციური დამხობის გზით. ასე, მაგალითად, მუშათა კლასის ბრძოლას კაპიტალისტებთან მივყევართ კაპიტალისტური წყობილების მოსპობამდე და სოციალისტური წყობილების შექმნამდე.

საზოგადოებრივი ურთიერთობანი—სხვადასხვა ურთიერთობა ადამიანებს შორის, რომელიც მყარდება მათი ერთად მოქმედების პროცესში. საზოგადოებრივი ურთიერთობანი იყოფა მატერიალურსა და იდეოლოგიურზე. უკანასკნელი წარმოადგენს პირველის მხოლოდ ზედნაშენს. მატერიალური დოვლათის წარმოება შეადგენს ადამიანთა საზოგადოების არსებობისა და განვითარების საფუ-

ძველსა. ამიტომ ყველა საზოგადოებრივი ურთიერთობიდან უმნიშვნელოვანესია წარმოებითი, ეკონომიური ურთიერთობანი. წარმოებითი ურთიერთობანი განსაზღვრავენ ყველა სხვა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა — პოლიტიკურ, მხეობრივ და სხვათა ხასიათს. იმის გაგებამ, რომ ყველა საზოგადოებრივი ურთიერთობა დამოკიდებულია წარმოებით ურთიერთობაზე, როგორც განმსაზღვრელზე, პირველად მოგვცა შეესაძლებლობა აგვეხსნა ყოველი საზოგადოებრივი წყობილება, როგორც ერთიანი მთელი.

საზოგადოებრივი ყოფიერება და საზოგადოებრივი ცნობიერება. — დიალექტიკური მატერიალიზმის თვალსაზრისით ყოფიერება პირველადია, ცნობიერება — მეორადი, იგი მატერიის, ბუნების ანარქიკლია ადამიანის ტვინში, რომელიც, იმსვე ბუნების განვითარების უმაღლეს პროდუქტს წარმოადგენს. ისტორიული მატერიალიზმიც ასევე სწყვეტს საკითხს საზოგადოებრივი ცნობიერებისადმი საზოგადოებრივი ყოფიერების დამოკიდებულების შესახებ. საზოგადოებრივი ყოფიერება — მატერიალური დოვლათის წარმოების წესი: საჭმელი, ტანსაცმელი, ბინა და ა. შ. — წარმოადგენს პირველადს, განსაზღვრავს საზოგადოებრივ ცნობიერებას, საზოგადოების სულიერ ცხოვრებას. ლენინი ლაპარაკობს ამის შესახებ შემდეგს: „როგორც ადამიანის შემეცნება ასახავს მისგან დამოუკიდებლად არსებულ ბუნებას, ე. ი.

განვითარებაში მყოფ მატერიას, ისე ადამიანის საზოგადოებრივი შემეცნება (ე. ი. სხვადასხვანაირი ფილოსოფიური, რელიგიური, პოლიტიკური და სხვ. შეხედულებანი და მოძღვრებანი) ასახავს საზოგადოების ეკონომიურ წყობილებას. მარქსამდე გაბატონებული იყო ისტორიის იდეალისტური გაგება. (იხ.) საზოგადოებრივ ცნობიერებაში (იდეებში, თეორიებში, ადამიანთა რწმენაში) ან აბსოლუტურ იდეაში“, ღმერთში და სხვ. იდეალისტები სხედავდნენ საზოგადოებრივი განვითარების საფუძველს, მამოძრავებელ ძალას. მარქსმა გაავრცელა დიალექტიკური მატერიალიზმი საზოგადოებრივ მოვლენათა დარგზე, აღმოაჩინა, რომ საზოგადოებრივი ყოფიერება, მატერიალური დოვლათის წარმოების წესი განსაზღვრავს საზოგადოებრივ ცნობიერებას. ეს იყო უდიდესი აღმოჩენა, რომელმაც საზოგადოებრივთ შეცნობიერება ნამდვილ მეცნიერებად გადააქცია. ამასთანავე ერთად მარქსიზმმა გვიჩვენა მოწინავე საზოგადოებრივი იდეების გარდამქმნელი მძიმობილიზებელი და მსაორგანიზებელი როლი საზოგადოების განვითარებაში.

საკუთრება — მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრების თანახმად განისაზღვრება წარმოების ფორმებით, მაშასადამე, მას ისტორიული ხასიათი აქვს. წინააღმდეგ ბურჟუაზიული სწავლულებიდან, რომლებიც კერძო საკუთრების პრინციპის უცვ-

ლელობას იცავენ, მარქსიზმ-ლენინიზმი ამტკიცებს, რომ ქვერილი საკუთრება წარმოიშვა საზოგადოებრივი განვითარების მხოლოდ გარკვეულ საფეხურზე. „საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსში“ ნაჩვენებია საკუთრების ფორმათა ცვლილება საზოგადოების განვითარების ყოველ ახალ ისტორიულ საფეხურზე. პირველყოფილ-თემური წყობილების დროს წარმოებიითი ურთიერთობების საფუძველს წარმოადგენს საზოგადოებრივი საკუთრება წარმოების საშუალებებზე. მონათმფლობელური წყობილების დროს წარმოებით ურთიერთობათა საფუძველს წარმოადგენს მონათმფლობელის საკუთრება წარმოების საშუალებებზე და აგრეთვე წარმოების მუშაკზე — მონაზე, რომელიც მონათმფლობელს შეუძლია გაჰყიდოს, იყიდოს, მოკლას, როგორც პირუტყვი. ფეოდალური წყობილების დროს წარმოებით ურთიერთობათა საფუძველს წარმოადგენს ფეოდალის საკუთრება წარმოების საშუალებებზე და არასრული საკუთრება წარმოების მუშაკზე — ყმაზე, რომლის მოკვლა ფეოდალს უკვე აღარ შეუძლია, მაგრამ რომლის გაყიდვა, ყიდვა მას შეუძლია. ფეოდალური საკუთრების გვერდით არსებობს გლეხისა და ხელოსნის ერთპიროვნული საკუთრება წარმოების იარაღებზე, თავის კერძო მიყურნეობაზე, პირად შრომასზე დამყარებული საკუთრება. კაპიტალისტური წყობილების დროს წარმოებით ურთიერთობათა საფუძველს

წარმოადგენს კაპიტალისტურ საკუთრება წარმოების საშუალებებზე, როცა არ არსებობს საკუთრება წარმოების მუშაკებზე — დაქირავებულ მუშებზე, რომელთა არც მოკვლა, არც გაყიდვა კაპიტალისტს არ შეუძლია, ვინაიდან ისინი თავისუფალნი არიან პირადი დამოკიდებულობისაგან, მაგრამ რომელიც მოკლებული არიან წარმოების საშუალებებს და, მიმწილით რომ არ ამოწყდნენ, იძულებული ხდებიან მიჰყიდონ თავისი სამუშაო ძალა კაპიტალისტს და ექსპლოატაციის მძიმე უღელი სწიონ. სოციალისტური წყობილების დროს, რომელიც ჯერჯერობით მხოლოდ სსრ კავშირშია განხორციელებული, წარმოებით ურთიერთობათა საფუძველს წარმოადგენს წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივი საკუთრება. აქ უკვე აღარ არიან არც ექსპლოატატორები, არც ექსპლოატირებულები. სოციალისტური საკუთრების გამარჯვებამ სსრ კავშირში თავისი საკანონმდებლო გამოხატულება ჰპოვა სტალინური კონსტიტუციისში. საზოგადოებრივი საკუთრება — სახელმწიფოებრივი და კოოპერატიული-საკოლმეურნეო — წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე სოციალისტური წყობილების წმინდათაწმინდა და ხელუხლებელ საფუძველს წარმოადგენს.

სამართალი — იმ დაწესებათა და კანონთა ერთობლიობა, რომელიც განსაზღვრული წესით აწესრიგებენ სახელმწიფოს მხრივ ადამიანთა ურ-

თიერობას (წარმოების საშუალებათა საკუთრების, განაწილების, გაცვლა-გამოცვლის ურთიერთობანი). სამართალი — არის სახელმწიფო კანონად გადაქცეული ნებისყოფა მოცემულ საზოგადოებაში გაბატონებული კლასისა. ბურჟუაზიულ სამართალს მარქსი და ენგელსი „კომუნისტურ მანიფესტში“ შემდეგი სიტყვებით ახასიათებენ: „თქვენი სამართალი არის მხოლოდ კანონად გადაქცეული ნებისყოფა თქვენი კლასისა. ნებისყოფა, რომლის შინაარსი განსაზღვრულია თქვენი კლასის არსებობის მატერიალური პირობებით“. ბურჟუაზიული სამართლის ეს კლასიკურა განმარტება გამოსავალ წერტილს წარმოადგენს ყოველი სამართლის ბუნებისა და შინაარსის გაგებაში. მარქსიზმ-ლენინიზმი გვასწავლის, რომ უფლება და უფლებრივი ურთიერთობანი სხვას არას წარმოადგენენ, თუ არ საზოგადოების ცხოვრების ეკონომიური პირობების ანარეკლს და ისინი არ შეიძლება გაგებულ და გამოყვანილ იქნან „არც თავის თავიდან, არც ეგრეთწოდებული ადამიანური სულის საყოველთაო განვითარებიდან“ (მარქსი). სამართლის შინაარსი განისაზღვრება საზოგადოებრივ-ეკონომიური ურთიერთობებით, გაბატონებული კლასის არსებობის მატერიალური პირობებით. საბჭოთა სოციალისტური სამართალი — ეს არის კანონად გადაქცეული ნებისყოფა საბჭოთა ხალხისა, ნებისყოფა, რომლის შინაარსი განისაზღვრება იმ ამოცანებით, რომ-

ლებიც დგანან მუშათა კლასის დიქტატურის წინაშე: ექსპლოატატორების დათრგუნვა, მუშათა კლასის კავშირი გლეხობასთან, კომუნისმის აშენება. საბჭოთა სოციალისტური სამართალი და კანონმდებლობა ერთერთ უმთავრეს საშუალებას წარმოადგენს მუშებისა და გლეხების ხელში მუშათა და გლეხთა სოციალისტური სახელმწიფოს ეკონომიური საფუძვლის შექმნაში განმტკიცებისათვის, სოციალისტური საზოგადოების აშენების დასრულებისათვის და კაპიტალისტური გარემოცვისაგან და მისი აგენტურისაგან სოციალისტურ მონაპოვართა დაცვისათვის, შემდგომი ძლევამოსილი მოძრაობისათვის წინ, უმალლესი ფაზისაკენ — კომუნისმისაკენ.

სამყაროს გეოცენტრული და გელიოცენტრული სისტემები. — XVI საუკუნემდე გაბატონებული იყო ბერძენი მიეცნიერის — პტოლომის გეოცენტრული სისტემა სამყაროსი, რომლის მიხედვითაც დედამიწა უძრავია და წარმოადგენს სამყაროს ცენტრს, დედამიწის გარშემო კი ტრიალებენ მზე, მთვარე, პლანეტები და ვარსკვლავები, მთელი ქვეყნიერება. ამიტომ ფიქრობდნენ — და ამ შეცდომას მხარს უჭერდა ეკლიესია, — თითქოს ყველაფერი ბუნებაში ხდება დედამიწის გულისათვის, ადამიანთა ინტერესების გულისათვის. კოპერნიკმა (XVI საუკ.) დაამტკიცა ამ თეორიის უსაფუძვლობა და წამოაყენა სამყაროს გელიოცენტრული სისტემა, რომლის მიხედვით სა-

მყაროს ცენტრში იმყოფება იმზე, ხოლო პლანეტები (მათ შორის დედამიწაც) ტრიბლებენ მის გარშემო. ეს სისტემა ამჟამად მიღებულია იმ შესწორებით, რომ იმზე იმყოფება მხოლოდ მზის სისტემის ცენტრში, თვით სისტემა კი მოძრაობს სამყაროს სივრცეში.

სახელმწიფო — ეკონომიურად გაბატონებული კლასის პოლიტიკური ორგანიზაცია, რომელიც მიზნად აქვს დაიცვას არსებული ეკონომიური წყობილება და დათრგუნოს სხვა კლასების წინააღმდეგობა. სახელმწიფო „არის მანქანა ერთი კლასის მიერზე ბატონობის შენარჩუნებისათვის“ (ლენინი), „მანქანა გაბატონებული კლასის ხელში თავის კლასობრივ მოწინააღმდეგეთა წინააღმდეგობის დასათრგუნავად“ (სტალინი). სახელმწიფო წარმოიშვა ექსპლოატატორთა და ექსპლოატირებულთა კლასებად საზოგადოების დაყოფასთან ერთად, როგორც შეურიგებელ კლასობრივ წინააღმდეგობათა პროდუქტი. ისტორიაში არსებობდა ექსპლოატატორთა სახელმწიფოს სამი ტიპი: მონათმფლობელი, ფეოდალური და ბურჟუაზიული. ექსპლოატატორთა პოლიტიკური ბატონობის ფორმები შეიძლება იყოს სხვადასხვაგვარი. ასე, მაგალითად, ბურჟუაზიის პოლიტიკური ბატონობის ფორმებს წარმოადგენენ: ბურჟუაზიული მონარქია, დემოკრატიული რესპუბლიკა, ფაშისტური დიქტატურა. ამ ფორმათა კლასობრივი

დედაარსი ერთია — კაპიტალის დიქტატურა. ბურჟუაზიული სახელმწიფოს თვით ყველაზე მოწინავე პოლიტიკური ფორმაც კი — დემოკრატიული რესპუბლიკა პარლამენტით და საყოველთაო საარჩევნო უფლების ფორმალური აღიარებით კაპიტალის ბატონობის იარაღად რჩება. „კაპიტალის ძალა — ყველაფერია, ბირჟა — ყველაფერია, ხოლო პარლამენტი, არჩევნები, — ეს არის ტიკინები, თოჯინები“ (ლენინი). სოციალისტური რევოლუციის შედეგად პროლეტარიატი სპობს ბურჟუაზიულ სახელმწიფოს და კვინის პრინციპულად ახალი ტიპის სახელმწიფოს — პროლეტარიატის დიქტატურას (იხ.). ახალ წყობილებაზე გადასვლა ხდება ექსპლოატატორების — მოსახლეობის უმნიშვნელო უმცირესობის ძალდატანებითი, რევოლუციური დამხობის გზით. პროლეტარიატის დიქტატურის ამოცანაა — მოსპოს ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია, ლიკვიდაცია უყოს კლასებს, განახორციელოს კომუნისმის აშენება. „ჩვენ მივდივართ უფრო შორს, წინ, კომუნისმისაკენ. დარჩება თუ არა ჩვენში სახელმწიფო კომუნისმის პერიოდში? დიალ, დარჩება, თუ ლიკვიდირებული არ იქნება კაპიტალისტური გარემოცვა, თუ მოსპობილი არ იქნება გარედან სამხედრო თავდასხმათა საფრთხე... არა, არ დარჩება და მოკვდება, თუ კაპიტალისტური გარემოცვა ლიკვიდი-

რებული იქნება, თუ იგი სოციალისტური გარემოცვით იქნება შეცვლილი“ (ს ტ ა ლ ი ნ ი).

„სახელმწიფო და რევოლუცია“ — ვ. ი.

ლენინის გენიალური ნაწარმოები, დაწერილი მის მიერ 1917 წ. აგვისტო-სექტემბერში. შრომა „სახელმწიფო და რევოლუცია წარმოადგენს ახალ ეტაპს სახელმწიფოს შესახებ მარქსისტული მოძღვრების განვითარებაში და იგი იმავე დროს რევოლუციური პროლეტარიატის პრაქტიკულ მოქმედებათა საბრძოლო პროგრამაა. წიგნის I თავში ლენინი გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფო წარმოადგენს საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ საფეხურზე, როგორც კლასობრივ წინააღმდეგობათა შეუპოვებლობის პროდუქტი. სახელმწიფო წარმოადგენს ერთი კლასის მეორეზე ძალადობის ორგანოს. ყველა წინათ არსებული სახელმწიფო წარმოადგენდა უმრავლესობაზე — ექსპლოატაციონირებულებზე უმცირესობის — ექსპლოატატორთა ძალადობის ორგანოს. თანამედროვე ბურჟუაზიულ - დემოკრატიული რესპუბლიკებიც აგრეთვე წარმოადგენენ ჩაგრული მოსახლეობის უმრავლესობაზე ექსპლოატატორ-კაპიტალისტების ბატონობის ორგანოს. ლენინი გვიჩვენებს, თუ როგორ ამახინჯებდნენ ესერები და მენშევიკები მარქსიზმს, ამტკიცებდნენ რა, რომ სახელმწიფო კლასთა შერიგების ორგანოს წარმოადგენსო, იგი გვიჩვენებს, თუ როგორ მოხერხებულად აყალბებდა მარქსიზმს კაუტსკი, რომელიც უარპყოფდა

პროლეტარიატის მიერ ბურჟუაზიული სახელმწიფოებრივი მანქანის მოსპობის აუცილებლობას. II, III და IV თავებში ლენინი გვიჩვენებს, თუ როგორ მიდიან მარქსი და ენგელსი, ანზღადებენ რა 1848 — 1851 წ.წ. რევოლუციის და განსაკუთრებით კი 1871 წ. პარიზის კომუნის გამოცდილებას, იმ დასკვნამდე, რომ პროლეტარიატმა, თავისი დიქტატურის დამყარებით, რომელიც აუცილებელია მისთვის ექსპლოატატორთა წინააღმდეგობის დასათრგუნავად და სოციალიზმის ასაშენებლად, უნდა მოსპოს, დაამსხვრიოს ძველი ბურჟუაზიული სახელმწიფო მანქანა. ლენინი გვიჩვენებს, რომ მარქსისა და ენგელსის მოძღვრებაში მთავარ მომენტს წარმოადგენს მოძღვრება პროლეტარიატის დიქტატურაზე და რომ სწორედ ამ მოძღვრებას აცლიდნენ მარქსიზმს მარქსიზმის მტრები. ლენინი არაერთხელ უსვამს ხაზს, რომ ბურჟუაზიული სახელმწიფო არ კვდება, როგორც ამას თპორუტუნისტები ქადაგებდნენ, არამედ ისპობა პროლეტარული რევოლუციის მიერ, კვდება კი შემდეგში პროლეტარული სახელმწიფო. V თავში ლენინი ანალიზს უკეთებს პროლეტარულ სახელმწიფოს კვდომის ეკონომიურ საფუძვლებს. ამხელს რა ბურჟუაზიული დემოკრატიის მთელ სიცრუეს, რომელსაც მიზნად აქვს მასების მოტყუება და დამონება, ლენინი განმარტავს, რომ პროლეტარიატის დიქტატურა პირველად იძლევა ისტორიაში ნამდვილ დემო-

კრატეიას ხალხისათვის, გამოხატავს უდიდესი უმრავლესობის ინტერესებს. პროლეტარიატის დიქტატურა თავის ამოცანად ისახავს კლასების მოსპობას, კომუნისტური საზოგადოების აშენებას. ახასიათებს რა კომუნისმის პირველ ფაზას—სოციალიზმს, ლენინი მიგვითითებს, რომ ამ ფაზის ძირითად პრინციპს წარმოადგენს: „თვითეულისაგან მისი უნარის მიხედვით, თვითეულს — მისი შრომის მიხედვით“. კომუნისმის უმაღლეს ფაზაში, როცა საწარმოო ძალთა გიგანტური განვითარების შედეგად პროდუქტთა სრული სიუხვე შეიქმნება, პროდუქტები განაწილდება შემდეგი პრინციპით: „თვითეული უნარის მიხედვით, თვითეულს — მოთხოვნილების მიხედვით“. ლენინის შრომის დასკვნითი ნაწილი იძლევა სახელმწიფოს საკითხში ანარქისმის შეხედულებათა და მარქსისმის ოპორტუნისტულ დამახინჯებათა გამანადგურებელ კრიტიკას. არჩევს რა პლენანოვის პოლიემიკას ანარქისტებთან, ლენინი ხაზს უსვამს, რომ პლენანოვმა გვერდი აუარა ყველაზე აქტუალურ, სოლიტიკურად ყველაზე არსებით მომენტს ანარქისმის წინააღმდეგ ბრძოლაში — ანარქისტების დამოკიდებულებას სახელმწიფოსადმი. ანარქისტული თეორია საერთოდ სახელმწიფოს დაუყოვნებლივი მოსპობის შესახებ (მათ რიცხვში ბუხარინული „თეორია“ სახელმწიფოს აფეთქების შესახებ) კონტრრევოლუციურია, ვინაიდან პროლეტარიატის დიქტატურის წინააღმდეგ

არის მიმართული. უკეთებს რა ანალიზს მარქსიზ-
მიზადმი კაპიტალის ღალატის ისტორიას, ლენინი
გვიჩვენებს, რომ სისტემატური გადახრა ოპორ-
ტუნიზმისაკენ კაპიტალის სწორედ სახელმწიფოს
საკითხში ემჩინება. კაპიტალის ეს ოპორტუნის-
ტული შეწყობა დასრულდა ოპორტუნიზმის პო-
ზიციებზე მისი გადასვლით, პროლეტარულ რე-
ვოლუციაზე, ბურჟუაზიული სახელმწიფო მანქა-
ნის დამსხვრევის იდეაზე სრული უარის თქმით.
ლენინი მიდის დასკვნამდე, რომ II ინტერნა-
ციონალი თავის ოფიციალურ წარმომადგენელთა
დიდი უმრავლესობის სახით ოპორტუნიზმთან მი-
ვიდა. „ჩვენ კი, — სწერდა ლენინი, — წავალთ
გათიშვაზე ოპორტუნისტებთან, და მთელი შეგნე-
ბული პროლეტარიატი ჩვენთან იქნება ბრძოლა-
ში... ბურჟუაზიის დამხობისათვის,
ბურჟუაზიული პარლამენტარიზმის დამსხ-
ვრევისათვის, კომუნის ტიპის დემოკრატიუ-
ლი რესპუბლიკისათვის ან მუშათა და ჯარისკაც-
თა დეპუტატთა საბჭოების რესპუბლიკისათვის,
პროლეტარიატის რევოლუციური დიქტატურისა-
თვის“. ამ შრომაში ლენინმა დაამტკიცა, რომ
მუშათა კლასის პოლიტიკური ძალაუფლების სა-
ხელმწიფო ფორმას, ე. ი. პროლეტარიატის დიქ-
ტატურის ფორმას, წარმოადგენს საბჭოების ძა-
ლაუფლება და არა პარლამენტური ტიპის რეს-
პუბლიკა, როგორც აქამდე მარქსისტები ფიქრობ-
დნენ.

საყოველთაო — იხ. ერთეულადი, განსაკუთრებული და საყოველთაო.

სენსუალიზმი (ლათინური სიტყვიდან „სენსუს“ — შეგრძნება) — ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც შემეცნების წყაროდ შეგრძნებებს აღიარებს. ლენინმა განმარტა, რომ, თუ შეგრძნებებიდან გამოვალთ, შეიძლება წავიდეთ იდეალიზმის ხაზით და მატერიალიზმის ხაზითაც. სენსუალისტ-მატერიალისტები (ლოკი, ჰობსი, ჰელვეციუსი, ფეიერბახი) სთვლიან, რომ შეგრძნებებს იწვევს გარეგანი სამყაროს საგნების მოქმედება გრძნობათა ჩვენს ორგანოებზე. სენსუალისტ-იდეალისტები (ბერკლი, იუმი, მახი, ავენარიუსი, ბოგდანოვი) ამტკიცებენ, რომ ჩვენი შეგრძნებანი მხოლოდ სუბიექტური განცდანია და მათ არ შეუძლიათ ასახონ ობიექტური გარეგანი სამყარო, ვინაიდან ეს უკანასკნელი მათი თვალსაზრისით არ არსებობს. დიალექტიკური მატერიალიზმი დგას მატერიალისტური სენსუალიზმის ნრადაგზე.

სივრცე — იხ. დრო და სივრცე.

სინთეზი — იხ. თეზისი, ანტითეზისი, სინთეზი.

სოლიპსიზმი (ლათინურ სიტყვიდან „სოლუს“ — ერთი „იპსე“ — მე თვითონ) — ფილოსოფიური თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ვარსებობს მხოლოდ მე მარტო, ანდა მარტო ჩემი ცნო-

ბიერება, დანარჩენი სამყარო კი, მათ რიცხვში ყველა ადამიანებიც, ფაქტიურად არ არსებობს, არამედ შექმნილია ჩემი ცნობიერების მიერ, ჩემი წარმოდგენის მიერ. ყოველი სუბიექტური იდეალისტი გარდუვალად მიიღის სოლიპსიზმამდე, ვინაიდან, ამტკიცებს რა, რომ სამყარო — ეს ჩემი შეგრძნება და წარმოდგენააო, მან უნდა აღიაროს, რომ სხვა ადამიანებიც ჩემი შეგრძნებებია და რომ რეალურად ვარსებობს მხოლოდ მარტო მე. სოლიპსიზმის უაზრობა აშკარაა და იგი უკუგდებულა იდეცნიერებისა და ცდის მიერ.

სოფისტიკა — არასწორი საბუთების გამოყენება დავაში ან დამტკიცებებში, მიმართვა ყოველგვარი ხრიკებისადმი, რომელიც შენიღბული არიან გარეგანი, ფორმალური სისწორით, ეგრეთწოდებული სოფიზმებისადმი. სოფისტიკის უაღრესად დამახასიათებელ ხერხს წარმოადგენს „შემთხვევათა გარეგანი მსგავსების გამოგლეჯა მოვლენათა კავშირის გარეშე“ (ლენინი). ასე, მაგალითად, პლენანოვი პირველი მსოფლიო იმპერიალისტური ომის დროს თავის სოციალ-პატრიოტიზმს ამართლებდა სოფისტიკური ხერხით: იგი იმპერიალისტურ ომს, ასაღებდა ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ ომად და, ამრიგად, ცდილობდა მარქსის აზრები ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი ომის დასაცავად გამოეყენებინა იმპერიალისტური ომის მიმართ. სჭიდებს რა ხელს შემთხვევათა გარეგან მსგავსებას, სოფისტიკი ცდი-

ლობს მოვლენათა ერთი კატეგორიის თვისებანი ან კანონზომიერებანი გამოიყენოს სულ სხვა მოვლენების მიმართ.

სოციალ-დარვინიზმი — არასწორი გადაიტანა დარვინიზმისა (იხ.) — არსებობისათვის ბრძოლის კანონისა, რომელიც დარვინმა აღმოაჩინა ცხოველთა და მცენარეთა სამეფოში—საზოგადოებრივ ურთიერთობათა დარგზე, კლასობრივი ბრძოლის დარგზე. სოციალ-დარვინისტები ამტკიცებენ, რომ გადაიტანებული ექსპლოატატორული კლასები თითქოს შესდგებიან ყველაზე ნიჭიერი ადამიანებისაგან, არსებობისათვის ბრძოლაში გამარჯვებულთაგან. ასეთი სახის „თეორიას“ ბურჟუაზია, განსაკუთრებით ფაშისტები, იყენებენ იმისათვის, რომ გაამართლონ მტაცებლური იმპერიალისტური ომები, კოლონიური ხალხების ექსპლოატაცია, რასობრივი სიძულვილის გაღვივება, ადამიანთა სოციალური უთანასწორობა კაპიტალისტურ საზოგადოებაში. სოციალ-დარვინიზმს არაფერი აქვს საერთო მეცნიერებასთან. მარქსიზმი სთვლის არასწორად და „შეუძლებლად“ ცხოველთა საზოგადოების კანონთა უბრალო გადაიტანას ადამიანთა საზოგადოებაში“ (ენგელსი). ადამიანთა საზოგადოების განვითარებას საფუძვლად უდევს მისი დამახასიათებელი საკუთარი კანონები განვითარებისა, მატერიალური წარმოების განვითარების კანონები, რომელნიც ღრმად განს-

ხვაუდებიან ორგანიზაციული სამსყაროს განვითარების ბიოლოგიური კანონებისაგან.

სოციალიზმი და კომუნიზმი — კომუნისტური საზოგადოების განვითარების ორი ფაზა, ორი საფეხური. სოციალიზმი — ესაა კომუნისტური საზოგადოების პირველი, დაბალი საფეხური. კერძო საკუთრება წარმოების საშუალებებზე ლიკვიდირებულია, საზოგადოების ეკონომიურ საფუძველს შეადგენს მეურნეობის სოციალისტური სისტემა და წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე სოციალისტური საკუთრება. ექსპლოატატორული კლასები ლიკვიდირებულია. მოსპობილია ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია, სოციალისტური საზოგადოება სსრ კავშირში შესდგება ქალაქისა და სოფლის მშრომელთაგან — მუშათა კლასისაგან. გლეხობისაგან და ინტელიგენციისაგან. კლასობრივი განსხვავებანი მათ შორის თანდათან იშლება. საზოგადოების სამეურნეო ცხოვრება განისაზღვრება და წარიმართება სახელმწიფოებრივი სახალხო-სამეურნეო გეგმით. ყველა მშრომელისათვის უზრუნველყოფილია შრომის, დასვენების, განათლების უფლება. შრომა წარმოადგენს თვითეულის ვალდებულებას და სახელის საქმეს. სოციალიზმის პრინციპია: „ვი ნ ც არ მ უ შ ა ო ბ ს, ი ს არ ც ა ს ჭ ა მ ს“, თვითეული მუშაობს თავისი უნარის მიხედვით და ღებულობს შრომის მიხედვით. სოციალისტური საზოგადოება უზრუნველყოფს შრომის ნაყოფიერების,

ტექნიკის, მეცნიერების, კულტურის ისეთ განვითარებას, რომელიც ყველა პირობას ჰქმნის კომუნისმის უმაღლეს ფაზაზე თანდათანობითი გადასვლისათვის. მეორე, უმაღლეს ფაზაში აღძვრისა და მოხროის აღარ იქნება არავითარი კლასობრივი განსხვავებებიანი, კაპიტალიზმის ყველა ნაწილი აღძვრისა და ცნობიერებაში ლიკვიდირებული იქნება; საბოლოოდ აღმოიფხვრება ქალაქისა და სოფლის დაპირისპირება და გონებრივი და ფიზიკური შრომის დაპირისპირება. კომუნისმის უმაღლეს ფაზაზე გადასვლის გადამწყვეტ პირობას წარმოადგენს შრომის ნაყოფიერების ისეთი დონის მიღწევა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს განვახორციელოთ კომუნისმის ძირითადი პრინციპი: „თ ვ ი თ ე უ ლ ი ს ა გ ა ნ მ ი ს ი უ ნ ა რ ი ს მ ი ხ ე დ ც ი თ, თ ვ ი თ ე უ ლ ს — მ ი ს ი მ ი თ ხ ი ვ ნ ი ლ ე ბ ი ს მ ი ხ ე დ ვ ი თ“. ამჟამად, როცა ჩვენში ძირითადად აშენებულია სოციალისტური საზოგადოება, „...სსსრ კავშირი შევიდა განვითარების ახალ ხანაში, სოციალისტური საზოგადოების აშენების დამთავრებისა და კომუნისტურ საზოგადოებაზე თანდათანობით გადასვლის ხანაში“ (ს. ა. კ. კ. ბ. (ბ) ისტორიის მთავარი კურსი“).

„სოციალიზმის განვითარება უტოპიიდან მეცნიერებისაკენ“ — ენგელსის შრომა, რომელიც ცალკე გამოცემად გამოვიდა 1880 წელს, ენგელსმა იგი შეადგინა საფრანგეთში გამოსაცემად

„ანტი-დიუროინგის“ საში თავისაგან („შესავალის“ პირველი თავიდან და „სოციალიზმის“ განყოფილების პირველი ორი თავიდან). ამ შრომაში ენგელსი გვიჩვენებს, თუ როგორ გადაამუშავა მარქსიზმმა, რომელიც ადამიანის აზრის საუკეთესო მიღწევათა იდეურ გაგრძელებას წარმოადგენდა, თავისი წინამორბედის მოძღვრებანი და შექმნა მეცნიერული რევოლუციური მსოფლიმხედველობა. გვიჩვენებს რა საუცხოოდ წარსულ საზოგადოებრივ მოძღვრებათა და, უწინარეს ყოვლისა, უტოპიური სოციალიზმის ნაკლოვანებებს, ენგელსი გვიხსნის, თუ როგორ გადააქცია მარქსმა ისტორიული მატერიალიზმის თეორიისა და ზედმეტი დირებულებების თეორიის შექმნით სოციალიზმი უტოპიურ ოცნებათაგან მეცნიერებად, მეცნიერულ სოციალიზმად. ასეთია ენგელსის შრომის ძირითადი იდეა და შინაარსი. „შრომის განთავისუფლების“ ჯგუფმა ენგელსის წიგნი, რუსულ ენაზე თარგმნილი, დაბეჭდა საზღვარგარეთ და ფარულად ავრცელებდა მას რუსეთში. თვით რუსეთში წიგნი გამოვიდა 1902 წელს გ. ვ. პლეხანოვის წინასიტყვაობით.

სოციალისტ-უტოპისტები — იხ. უტოპიური სოციალიზმი.

სოციოლოგია (მეცნიერება საზოგადოების შესახებ) — მარქსამდე იყო სხვადასხვა ცდები სოციოლოგიის თეორიულად დასაბუთების შესახებ. კერძოდ იმ ცდათა რიცხვს, რომელთა მიზანიც

იყო დაესაბუთებიათ სოციოლოგია, როგორც ყოვლისშემძველი იმეცნიერება საზოგადოების შესახებ, ეკუთვნის XIX საუკუნის ბურჟუაზიულ მეცნიერთა — რგიუსტ კონტისა და სპენსერის ცდები. თვით სიტყვა „სოციოლოგია“ შექმნილია კონტის მიერ. სოციოლოგიას კონტი ჰყოფს სოციალურ სტრუქტურად, რომელიც საზოგადოებრივ ორგანიზმს სწავლობს უძრავობის მიდგომარეობაში, და სოციალურ დინამიკად, რომელიც მას სწავლობს მოძრავობის მიდგომარეობაში. იმთელი სოციალური მექანიზმი დამყარებულია იდეებზე. საზოგადოებრივ განვითარებას მიმართულებას აღლევს ადამიანის სული. კონტს ემხრობა სპენსერი; იგი წარმოადგენელია ევრეთწოდებული ორგანული მიმართულებებისა სოციოლოგიაში. ეს მიმართულება ცდილობს საზოგადოების ცხოვრება და მისი აგებულება განმარტოს ორგანიზმთან ანალოგიის მიხედვით. ნაწილები, რომლებიც დასაზოგადოება იშლება, შედარებულია ცხოველური ორგანიზმის ფუნქციებთან; ასე, მაგალითად, მიწათმოქმედება და მრეწველობა სასრულები კვების ფუნქციებს, ვაჭრობა — სისხლის მიმოქცევის ფუნქციას და ა. შ. ბურჟუაზიულმა მეცნიერებმა შექმნეს მრავალი სხვა ყოვლისშემძველი სოციოლოგიური თეორიებიც, მაგრამ ყველა ისინი სრულიად უსაფუძვლოა. ყველა მათ ახასიათებს აბსტრაქტულად მსჯელობა და დაწყება, როგორც ლენინი მიგვიჩივებდა, არა თავიდან;

არასმედ ბოლოოდან. ჭეშმარიტი მეცნიერება იწყება არა საკითხიდან, იმის შესახებ, თუ რა არის საზოგადოება საერთოდ, არასმედ ისტორიულად იგარკვეული საზოგადოების კონკრეტულ მოვლენათა შესწავლიდან. ეს ამოცანა შეასრულა მარქსმა. შეისწავლა რა დაწვრილებით საზოგადოების ერთერთი ფორმა, კაპიტალისტური, მან იგვიჩვენა, რომ საზოგადოების განვითარება იქნისაზღვრება არა იდეებით, არასმედ წარმოებითი ურთიერთობებით, ე. ი. იმ ურთიერთობებით, რომლებშიც სადამიანები შედიან ერთიმეორესთან მატერიალური წარმოების პროცესში. ამრიგად, მან დაამტკიცა იდეათა მსვლელობის დამოკიდებულება ნივთთა მსვლელობაზე. მან ახსნა საზოგადოების განვითარება მატერიალისტურად. „...ამ ჰიპოთეზმა პირველად აიყვანა სოციოლოგია მეცნიერების ხარისხზე“ (ლ ე ნ ი). არ დაკმაყოფილდა რა ამით, მან იგვიჩვენა, თუ როგორ სტრუქტურას ღებულობს საზოგადოება წარმოებითი ურთიერთობების მიხედვით, ე. ი. როგორი კლასები, როგორი სახელმწიფოებრივი წყობილება და იდეათა როგორი წყობა აღმოცენდება მათ საფუძველზე. იგი „ყველგან და მუდამ იკვლევდა ამ წარმოებითი ურთიერთობების შესაბამის ზედნაშენთ, სისხლსა და ხორცს ასხამდა ჩონჩხს“ (ლ ე ნ ი). წინააღმდეგ ყოველგვარი აბსტრაქტული თეორიებისა, კონტისა და სპენსერის სოციოლოგიის, მსგავსად, რომელნიც ისტორიის სხვადასხვა პერიოდე-

ბის დაძმანასიათებულ ნიშნებს შლიან, მარქსმა გვიჩვენა, რომ „ყოველ ისტორიულ პერიოდს თავისი საკუთარი კანონები აქვს“ (ლენინი). მან გვიჩვენა, რომ საზოგადოების მიეცნიერული გამოკვლევის ამოცანა მდგომარეობს „იმ განსაკუთრებულ (ისტორიული) კანონების გამოკვლევაში, რომელნიც აწესრიგებენ 'მოცემული საზოგადოებრივი ორგანიზმის' წარმოშობას, არსებობას, განვითარებას და სიკვდილს და მის 'შეცვლას' სხვა, უფრო მაღალი ორგანიზმის მიერ“ (ლენინი). მთელი თავისი არსების მიხედვით მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრება ადამიანთა საზოგადოების განვითარების კანონების შესახებ, ისტორიული მატერიალიზმის (იხ.) თეორია წარმოადგენს თანმიმდევრულ-მატერიალისტურსა და ზუსტ ისტორიულ შეცნიერებას,

სპინოზა ბარუხი (ბენედიქტე) (1632 — 1677)

— გამოჩენილი ჰოლანდიელი ფილოსოფოს-მატერიალისტი. სპინოზა უარყოფდა ღმერთს, როგორც ბუნების შემქმნელს, სთვლიდა რა, რომ თვით ბუნება არის ღმერთი. უწოდებდა რა ბუნებას ღმერთს, სპინოზა ამით ამბობდა, რომ ბუნება არის მიზეზი თავის თავისა, რომ იგი თვით შეიცავს თავისში, როგორც თავისი არსებობის, ისე ყველა ნივთთა მიზეზს. დეკარტის დუალიზმის აგან (იხ.) განსხვავებით სპინოზამ შექმნა მონისტური სისტემა, რომელშიც აზროვნება და განფენილობა გამოცხადებულია ერთიანი სუბ-

სტრანციის — ბუნების ატრიბუტებად (არსებით თვისებებად). სპინოზას მოძრაობა ესმოდა, როგორც სხეულის მექანიკური გადაადგილება სივრცეში და არ სთვლიდა მას სუბსტანციის ატრიბუტად, მიაწერდა რა მას მხოლოდ ერთეულად ნივთებს. აქედან სპინოზას ფილოსოფიის მიხედვით გამოდიოდა, რომ იცვლება მხოლოდ ცალკეული ნივთები, ბუნება კი მთლიანად აღებულ იმუდამ უცვლელი რჩება. შემეცნების თეორიაში სპინოზა დეკარტის რაციონალიზმის გამგრძელებელი იყო და სთვლიდა, რომ ჭეშმარიტი შემეცნება მიიღება თვით გონების მიერ, გრძნობების დაუხმარებლად. სპინოზას ზოგჯერ უმარტებულოდ სთვლიან პანთეისტად (იხ.), სინამდვილეში კი იგი იყო ათეისტი და მკვეთრად აკრიტიკებდა რელიგიას, რისთვისაც 1656 წელს შეჩვენებულ და გაძევებულ იქნა ებრაელთა თემიდან. პოლიტიკური შეხედულებებით სპინოზა იყო ბურჟუაზიული დემოკრატიის მომხრე. სპინოზას მატერიალიზმს დიდი გავლენა მოახდინა XVIII საუკუნეში ფრანგ მატერიალისტებზე და გერმანულ განათლებულზე. მისი ძირითადი შრომები: „ეთიკა“, 1675 წ., „ტრაქტატი გონების გაუმჯობესების შესახებ“, დახ. 1662 წ., „ღვთისმეტყველურ-პოლიტიკური ტრაქტატი“, 1670 წ., „მიწერ-მოწერა“, 1677 წ.

სპონტანურობა, სპონტანური განვითარება — დამოუკიდებელი, თვითნებური მოძრაობა, თვითმობრუნება (იხ.).

სტიქიური მატერიალიზმი — ჩვეულებრივი, შეუფენებელი მატერიალისტური შეხედულება ბუნებაზე. ფილოსოფიაში ისტორიაში სტიქიური მატერიალისტები იყვნენ ძველი ბერძენი მატერიალისტები. ასეთივე შეხედულებებისაა ადამიანთა დიდი უმრავლესობა თავის პრაქტიკულ მოქმედებაში. ბუნებისმეტყველთა უმრავლესობა, თუნდაც რომ ისინი ფილოსოფიაში მატერიალიზმს უარჰყოფდნენ, თავის მეცნიერულ გამოკვლევებში სტიქიურად დგანან მატერიალიზმის (საბუნებისმეტყველო-ისტორიული მატერიალიზმი) პოზიციებზე. „გულუბრყვილო რეალისტების“ (ე. ი. მთელი კაცობრიობის) რწმენა იმისადმი, რომ ჩვენი შეგრძნებანი ობიექტურად რეალური გარეგანი სამყაროს სახეებია, არის ბუნებისმეტყველთა მასის რწმენა, რომელიც უცვლელად იზრდება და მტკიცდება“ (ლენინი).

სუბიექტი და ობიექტი — ფილოსოფიაში სუბიექტად იგულისხმება არსება, დაჯილდოებული ცნობიერებითა და ნებისყოფით, რომელიც შეიცნობს და მოქმედებს საკუთარი მიზნების შესაბამისად. სუბიექტს უპირისპირდება ობიექტი, როგორც გარეგანი საგანი, რომელზეც მიმართულია სუბიექტის ცნობიერება და მოქმედება. იდეალისტური ფილოსოფია ამბობს: „არ არის ობიექტი უსუბიექტოდ“, ე. ი. გარეგანი სამყარო არ არსებობს ცნობიერების გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად. დიალექტიკური მატერიალიზმი, პირ-

იქით, ამტკიცებს, რომ „ობიექტი“ არსებობს სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად, მაშასადამე, მატერიალური ყოფიერების გარეშე არ არის და არც შეიძლება იყოს არავითარი ცნობიერება. ამავდროს დიალექტიკური მატერიალიზმი აღიარებს, რომ სუბიექტი პასიურად კი არ ქვერეცხს ობიექტურ სამყაროს, არამედ ზემოქმედებს მასზე და, სცვლის რა მას, ამასთანავე სცვლის თავის თავსაც. დიალექტიკური მატერიალიზმი ამყარებს სუბიექტისა და ობიექტის ურთიერთკავშირს, ურთიერთმოქმედობას, აღიარებს რა პირველობას ობიექტისადმი.

სუბიექტური იდეალიზმი — იდეალიზმის (იხ.) ერთერთი ძირითადი სახესხვაობა.

სუბიექტური მეთოდი სოციოლოგიაში — იდეალისტური მიდგომა საზოგადოების გაგებისადმი, რომლის წარმომადგენლები და პრობანდიანტები რუსეთში იყვნენ ნაროდნიკები ბ. ლ. ლავროვი და ნ. კ. მიხაილოვსკი. მათი შეხედულებების თანახმად, საზოგადოების განვითარება განისაზღვრება არა მატერიალური წარმოების განვითარების კანონებით, არამედ გამომჩენილ პიროვნებათა, „გმირთა“ ცნობიერებით, იდეებით, სურვილებით. „...ნაროდნიკებს ჰქონდათ შემცდარი და მავნე შეხედულება კაცობრიობის ისტორიის მთელ მსვლელობაზე. მათ არ იცოდნენ და არ ესმოდათ საზოგადოების ეკონომიური და პოლიტიკური გან-

ვიტარების კანონები. ისინი ამ მხრივ სრულიად ჩამორჩენილი აქლამიანები იყვნენ. მათი აზრით, ისტორიას აკეთებენ არა კლასები და არა კლასთა ბრძოლა, არამედ მხოლოდ ცალკეული გაშლილი პიროვნებები — „გმირები“, რომლებსაც ბრძოლად მიჰყვებიან მასები, „ბრბო“, ხალხი, კლასები“ (საა. კ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). ისტორიის ასეთმა გაგებამ ნაროდნიკები მიიყვანა ინდივიდუალური ტერორის ტაქტიკამდე. ხედავდნენ პიროვნებაში (სუბიექტში) და მის იდენტობაში საზოგადოების განვითარების მამოძრავებელ ძალას — ნიშნავს იდგენ საზოგადოებრივ მეცნიერებაში სუბიექტური იდეალისტური მეთოდის თვალსაზრისზე. „...გარდა კარგი სურვილისა და ცუდი გაგებისა არაფერს ცნობილი „სუბიექტური მეთოდი სოციოლოგიაში“ არ გამოჩატავს“ (ლენინი).

სუბსტანცია (საფუძველი, არსი) — მარქსის წინააღობის დეალ ფილოსოფიაში უცვლელი საფუძველი ყოველივე არსებულისა, წინააღმდეგ ერთეულადი ნივთების ცვალებადი თვისებებისა, ამ თვისებათა უცვლელი საყრდენი. მატერიალისტები ასეთ სუბსტანციად სთვლიდნენ მატერიას. იდეალისტებისათვის სუბსტანციაა წარმოდგენის სული, ღმერთი, იდეა. დეკარტი აღიარებდა ორ დამოუკიდებელ სუბსტანციას: სულსა და სხეულს. ჰობსესი, ლოკი, კონდილიაკი სთვლიდნენ, რომ

ნივთი დაიყვანება გრძნობად თვისებებამდე და ამიტომ მასში არ შეიძლება იყოს რაიმე ფარული სუბსტანცია. ისინი საერთოდ უარცხოფდნენ სუბსტანციათა არსებობის აუცილებლობას. აგნოსტიკოსები (იუმი, კანტი) ნივთთა სუბსტანციებს სთვლიდნენ შეუცნობადად. დიალექტიკური მატერიალიზმი უარცხოფს ნივთთა უცვლელ სუბსტანციებს და ცნება „სუბსტანცია“ მისი მიხედვით თანაქმთხვევა ცნებას „მატერია“. მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმის თვალსაზრისით სუბსტანციას, ე. ი. არსს, სამყაროს საფუძველთა საფუძველს, წარმოადგენს მატერია.

სქოლასტიკა (ლათინური სიტყვიდან „სქოლა“ — სკოლა) — ასეთი სახელწოდება დამკვიდრდა საშუალო საუკუნეების მთელი ფილოსოფიისათვის იმის წყალობით, რომ იგი დაქუცმაცებული იყო მრავალ ერთმანეთს შორის მიერძილ სკოლად და მიმართულებად და აგრეთვე ფილოსოფოსობის იმ განსაკუთრებული ხასიათის წყალობით, რომელიც ახასიათებდა საშუალო საუკუნეების ფილოსოფიას. ეს უკანასკნელი მთლიანად საეკლესიო დოგმატიკის სამსახურში იმყოფებოდა, „ღვთისმეტყველების მოსამსახურე“ იყო და ამიტომ ბუნება და გარემომცველი სინამდვილე, არ გაშოიკვლია, არამედ ცდილობდა ეკლესიის ზოგადი დოგმატებიდან გამოეყვანა კონკრეტული დასკვნები და წესები აღამიანის საქციელისა. აქე-

დან „სქოლასტიკა“ ეწოდება ყოველ ცხოვრებისა-
გან მოწყვეტილ, უნაყოფო მსჯელობას, ასოთკირ-
კიტობას, შედავითნეობას, ოპერირებას მხარტო
ცნებებითა და დასკვნებით, ფაქტებისადმი და
პრაქტიკისადმი მიუხმართავად. უმთავრესი მიმარ-
თულებანი სქოლასტიკაში იყო რეალიზმი (იხ.)
(ანსელმ კენტიერბერიელი, თომა აკვინატი) და
ნომინალიზმი (იხ.) (დუნს სკოტი, ვილ-
ჰელმ ოკამი). აღრინდელი ბურჟუაზიული ფილო-
სოფია აღმოცენდა სქოლასტიკასთან ბრძოლაში.

ტრანსფორმიზმი (იგივეა რაც ევოლუციური მოძღვრება) — მოძღვრება ცოცხალ არსებათა ცვლილების შესახებ, მოძღვრება იმის შესახებ, რომ მცენარეთა და ცხოველთა თანამედროვე სახეები წარმოიშვა ხსნეობილი ბუნებრივი-ისტორიული პროცესის შედეგად რამდენიმე, წინათ არსებული და თანამედროვე არსებათაგან განსხვავებული სახისაგან. ტრანსფორმიზმი მიმართულია იმ შეტაფიზიკური წარმოდგენის წინააღმდეგ, რომელიც აღიარებს ცოცხალ არსებათა უცვლელობას, ბუნებაში განვითარების უქონლობას. თავისი დასაბუთება ტრანსფორმიზმმა მიიღო ჩ. დარვინის მოძღვრებაში.

ტრიადა — სამსაფეხურიანობა, სამსაფეხურიანობა. განვითარების ყოველი პროცესი, ჰეგელის თანახმად, გაივლის სამ საფეხურს: პირველ საფეხურს: თეზისს უარყოფს მეორე საფეხური — ანტითეზისი, მეორე საფეხურს უარყოფს კვლავ მესამე. უკანასკნელს ეწოდება სინთეზი (შეერთება), იმის

ტომ, რომ იგი იარა მარტო უარყოფს წინამძევალ საფეხურს, არამედ აერთიანებს კიდევ თავისში ახლებურად განვითარების ორივე წინამძვალ საფეხურს ნიშნებს. ჰეგელთან ტრიადა — ესაა სქემა, რომლისადმი ხელოვნურად მორგებული ხდება სინამდვილე. „ჰეგელის მიხედვით, იდეის განვითარება, ტრიადის დიალექტიკური კანონების თანახმად, განსაზღვრავს სინამდვილის განვითარებას.“ (ლენინი). დიურინგი და მისი მოწინააღმდეგეები ცდილობდნენ მარქსის მიმართ ჰეგელისეული ტრიადა. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ სოციალიზმის მოსვლის გარდუვალობას მარქსი ასაბუთებდა, ხელმძღვანელობდა რა საზოგადოებრივი განვითარების კანონების არა ფაქტიური გამოკვლევით, არამედ ტრიადით, წინასწარაღებული აზრით, რომ რაკი კაპიტალისტური კერძო საკუთრება საზოგადოებრივი საკუთრების ყველაზე უკიდურესი უარყოფა და დაპირისპირებაა, ამიტომ საზოგადოებრივმა სოციალისტურმა საკუთრებამ აუცილებლად უნდა მოსპოს კაპიტალისტური საკუთრება. ნამდვილად კი სოციალიზმის გარდუვალობას მარქსი ასაბუთებდა კაპიტალიზმის დროს გაბატონებულ ეკონომიურ წინააღმდეგობათა მბრძოლველი შესწავლის გზით. მარქსისეული დიალექტიკა მოითხოვს, რომ მუდამ ვსწავლობდეთ ცხოვრებას მთელს მის სისრულეში, წინააღმდეგობებში, გადასვლებში, არ ვახდენდეთ ხე-

ლოვენურად მათ მოარგებას აბსტრაქტული სქემები-
სადმი. ჰეგელის ტრიადაში არის „რაციონალური
მარცვალი“, რომელიც ინარჩუნებს უარყოფის
უარყოფის (იხ.) დიალექტიკური კანონს.
ეს „რაციონალური მარცვალი“ მიდგომარეობს იმა-
ში, რომ ჰეგელის ტრიადა გამოხატავს განვითარე-
ბას, გადასვლას დაბალიდან უმაღლესზე, რომლის
დროსაც უმაღლესი საფეხური ინარჩუნებს დაბა-
ლი საფეხურების დადებით ნიშნებს. რაც შეეხება
„სამშაგობას“, იგი დიალექტიკის გარეგანი ზერე-
ლე მხარეა.

უ

უარყოფა უარყოფისა — „ბუნების, ისტორიის და აზროვნების განვითარების მეტად ზოგადი და სწორედ ამიტომ მეტად ფართოდ მომქმედი და მნიშვნელოვანი კანონი; კანონი, რომელიც... ვლინდება ცხოველთა და მცენარეთა სამეფოში, გეოლოგიაში, მათემატიკაში, ისტორიაში, ფილოსოფიაში“ (ენ გ ე ლ ს ი). უარყოფის უარყოფის კანონი წარმოადგენს დიალექტიკის ერთერთ ძირითად კანონს. ყოველი მოვლენა, არის რა შინაგანად წინააღმდეგობრივი, შეიცავს თავის საკუთარ უარყოფას. მასში ებრძვის წარმოშობადი დრომომჭმულს, ახალი — ძველს. მაგრამ ძველის უარყოფა არ ნიშნავს ყოველივე ძველის ტყუილუბრალო, შიშველ უარყოფას, უბრალო უკუგდებას, როგორც ამას მეტაფიზიკოსები განმარტავენ. „დიალექტიკაში უარყოფა არ ნიშნავს იმას, რომ უბრალოდ ვთქვათ „არა“, ან გამოვაცხადოთ ნივთი არარსებულად, ანდა მოვსპოთ იგი რომელიც გნებავთ წესით“ (ენ გ ე ლ ს ი). დიალექტიკა „მოითხოვს რომ მივუთითოთ... კავშირი უარყოფ-

ფითისა დადებითთან, ვიპოვოთ ეს დადებითი უარყოფითში“ (ლენინი). კომუნიზმი, როგორც უმაღლესი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაცია, შეუძლებელი იქნებოდა საწარმოო ძალთა განვითარების იმ მაღალი დონის გარეშე, რომელიც შექმნილი იყო საზოგადოების მთელი წინამავალი ისტორიით. კომუნიზმი არის კაპიტალიზმის უარყოფა, მაგრამ იგი ინარჩუნებს ყოველივე იმ დადებითს, რაც კაცობრიობამ შექმენა კაპიტალიზმის უღელქვეშ. ამიტომ განვითარების პროცესი უნდა გვესმოდეს, არა როგორც წრისებური მოძრაობა, არამედ, როგორც წინსვლითი მოძრაობა, როგორც მოძრაობა აღმავალი ხაზით, როგორც გადასვლა ძველიდან ახალზე, როგორც განვითარება მართივიდან რთულისაკენ, დაბალიდან უმაღლესისაკენ. ბუნებისა და ადამიანთა საზოგადოებისათვის დამახასიათებელია პროგრესული განვითარება. ლენინი მიგვითითებდა, რომ განვითარების უმაღლეს სტადიაში ჩვენ ვხედავთ დაბალი სტადიის ზოგიერთი ნიშნების, თვისებების განმეორებას და მოჩვენებითს დაბრუნებას ძველისაკენ. ეს არაა განვლილის უბრალო განმეორება, არამედ ახალი, უმაღლესი საფეხურია. პირველყოფილ-თემურ წყობილებას უარყოფს კლასობრივი ექსპლოატორული საზოგადოება. თავის მხრივ კომუნიზმი, როგორც ახალი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაცია, უარყოფს კლასობრივ საზოგადოებას. ცხადია, რომ თანა-

მედიოკრე კომუნისში არი არის დაბრუნება პირ-
ველყოფილ-თემური წყობილებისაკენ; იგი, წარ-
მოადგენს განუზომლად უფრო მაღალ საფეხურს
საზოგადოების განვითარებაში. კლასობრივი სა-
ზოგადოება გამოდის, როგორც უარყოფა პირველ-
ყოფილი საზოგადოებისა. კომუნისტური საზოგა-
დოება თავის მხრივ წარმოადგენს კლასობრივი
ექსპლოატატორული წყობილების უარყოფას.
ე. ი. უარყოფის უარყოფას.

უტოპიური სოციალიზმი — სოციალისტური
მოძღვრებანი, რომელნიც, განსხვავებით მარქსის
მეცნიერული სოციალიზმის თეორიისაგან, საზოგა-
დოების გარდაქმნის ფართო და ყოველისმომცველ
გეგმებს აგებდნენ საზოგადოების რეალური ცხოვ-
რებისაგან და კლასობრივი ბრძოლისაგან მოწყ-
ვეტილად. უდიდესი სოციალისტ-უტოპისტები
XIX საუკ. დასაწყისში იყვნენ სენ-სიმონი, შარლ
ფურიე და რობერტ ოუენი. უტოპიური სოცია-
ლიზმი წარმოიშვა მაშინ, როცა პროლეტარიატის
კლასობრივი ბრძოლა ჯერ კიდევ საკმაოდ განვი-
თარებული არ იყო. ამიტომ სოციალისტური ქა-
დაგება დებულობდა გარდუვალად უტოპიურ,
ე. ი. საოცნებო, არარეალურ, ხასიათს. უტოპიურ-
ი სოციალიზმი ღრმად და მკაფიოდ აკრიტიკებ-
და კაპიტალიზმის წინააღმდეგობებს, გვარწმუ-
ნებდა კაპიტალიზმის სოციალიზმით შეცვლის აუ-
ცილებლობაში, ითვალისწინებდა ქალაქისა და
სოფლის დაპირისპირების, კერძო საკუთრების და

სხვ. მოსაპოვებას. მაგრამ „მას არ შეეძლო არც კაპიტალიზმის დროს არსებული დაქირავებული მონობის არსის ახსნა, არც კაპიტალიზმის განვითარების კანონების აღმოჩენა, არც იმ საზოგადოებრივი ძალების მოწინავეა, რომელსაც „შესწევს უნარი გახდეს ახალი საზოგადოებების შექმნის მქმედ“ (ლენინი). პროლეტარიატში უტოპისტები ხედავდნენ მხოლოდ ჩაგრულ მასას, რომელსაც უნდა ვუთანაგრძნობდეთ და ვეხმარებოდეთ, და არა დიდი ისტორიულ ძალას, რომელსაც მხოლოდ ერთადერთს შესწევს ძალა თავისი ბრძოლით უზრუნველყოფს სოციალისტურ იდეათა ცხოვრებაში გატარება. მხოლოდ მარქსმა და ენგელსმა გადააქციეს სოციალიზმი უტოპიიდან მეცნიერებად. მათ განმარტეს, რომ სოციალიზმი შეოცნებებთა, უტოპისტთა გამონაგონი კი არაა, არამედ კაპიტალისტური საზოგადოების განვითარებისა და პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის აუცილებელი შედეგია, პროლეტარიატისა, რომლის ისტორიულ ამოცანას წარმოადგენს კაპიტალიზმის მოსპობა და სოციალიზმის აშენება.

უძრავობა — ეს მოძრაობა და უძრავობა.

ფ

ფატალიზმი (ლათინური სიტყვიდან „ფატუმ“ — ბედისწერა, ბედი), — იდეალისტური მოძღვრება, რომლის მიხედვით ისტორიულ განვითარებას წინასწარ განსაზღვრავს უხილავი ძალა, რაღაც ბედისწერა, ბედი. ფატალიზმი უარყოფს პიროვნების, პარტიათა, კლასების აქტიურ შემოქმედებითს როლს ისტორიაში, სთვლის რა, რომ ადამიანს არ შეუძლია ჩაერიოს საზოგადოების განვითარებაში, ისტორიულ მოვლენებში. ადამიანი — ეს მხოლოდ ბრმა სათამაშოა ისტორიის უღმობელი კანონების ხელში. ფატალიზმი — რეაქციული მოძღვრებაა, იმიტომ, რომ იგი ქადაგებს პასიურობას, უქმობობას, თვითღიქვას და უარყოფს რევოლუციურ ბრძოლას. მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრება საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერების შესახებ, ამ განვითარებაში პიროვნების, კლასების, პარტიის როლის შესახებ უპირისპირდება, როგორც ფატალიზმს, ისე სუბიექტივიზმსაც, რამეთუ ისავე მთელი საზოგადოებრივი განვითარება დააყუარს „გმირთა“, დიად პიროვნება-

თა მოქმედებამდე. მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრება საზოგადოებრივ განვითარებაში ისტორიული აუცილებლობის "შექსახეობ სრულყოფილად" არ ამცირებს პიროვნების როლს ისტორიაში. მარქსიზმ-ლენინიზმი გამოდის იქიდან, რომ ადამიანები თვითონ აკეთებენ ისტორიას, მაგრამ მათი მოღვაწეობა განპირობებული და განსაზღვრულია საზოგადოების ცხოვრების რეალური მოთხოვნილებებით.

ფაქტორების თეორია — გავრცელებული ბურჟუაზიული თეორია, რომლის მიხედვით საზოგადოებრივი განვითარება საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა მხარეთა და პირობათა (ეკონომიკური გარემო, პოლიტიკა, მეცნიერება, ზნეობა და ა. შ.) ურთიერთქმედობის შედეგია. თვითელი ამ მხარეთაგანი განიხილება, როგორც დამოუკიდებელი და სხვებისაგან განკერძოებული ფაქტორი (ძალა) საზოგადოებრივი განვითარებისა. ჩვეულებრივად ფაქტორების თეორიები მუდამ ეკლექტიკური აღმოჩნდებოდა ხოლმე, ხსნიდნენ რა ისინი ყველაფერს არაფრისმთქმელი მითითებით იმ ურთიერთგავლენაზე, რომელიც ერთ საზოგადოებრივ მოვლენას მეორეზე აქვს: ეკონომიკა გავლენას ახდენს პოლიტიკაზე, პოლიტიკა, თავის მხრივ, ეკონომიკაზე და ა. შ. აღმოაჩინა რა მატერიალურ წარმოებაში საზოგადოების ცხოვრებისა და განვითარების განსაზღვრული საფუძველი, მარქსიზმში პირველად დაამტკიცა, რომ სა-

ზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მხარე (პოლიტიკური წყობილება, საზოგადოებრივი ცხოვრების ფორმები — მეცნიერება, ზნეობა და ა. შ.) დამოკიდებულია მატერიალური წარმოების განვითარებაზე და იცვლება წარმოების წესების შეცვლასთან ერთად. ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ მარქსიზმი უარყოფს პოლიტიკურ დაწესებულებათა, იდეათა და სხვ. სეროიზულ მნიშვნელობას ისტორიულ პროცესში. საზოგადოება მარქსიზმს ესმის, როგორც ერთიანი მთელი თავის მხარეთა მთელს სიმდიდრესა და ურთიერთქმედობაში. მაგრამ მთლიანად აღებული საზოგადოების განვითარება, ისე როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყოველი ცალკეული დარგის განვითარებაც, საბოლოო ანგარიშით მატერიალური წარმოების განვითარებით განისაზღვრება.

ფეიერბახი ლუდვიგ (1804 — 1872) — ერთ-ერთი უდიდესი მატერიალისტი, რომელმაც გამოაცხადა მატერიალიზმი და ათეიზმი და იცავდა მათ გერმანიაში XIX საუკ. 30-40-იან წლებში. მან დიდი გავლენა მოახდინა მარქსიზმის ფუძემდებლებზე. ფეიერბახი იყო მეტაფიზიკური მატერიალისტი. უარყო რა ჰეგელის იდეალიზმი, მან უკუაგდო ჰეგელის დიალექტიკაც, ვერ შესძლო გამოეყო მისგან „რაციონალური მარცვალი“. ფეიერბახი იდეალისტად რჩებოდა საზოგადოებრივ მოვლენათა გაგების დარგში. ვერ ხედავდა რა საზოგადოების მატერიალურ საფუძველს, იგი კა-

ცობრიობის განვითარებაში ეპოქებს განასხვავებდა მხოლოდღა მხოლოდ ცნობიერების ფორმების მიხედვით, ერთიმეორის შემცვლელი რელიგიების მიხედვით. წამოაყენა რა ახალი, ქრისტიანობისაგან თავისუფალი საზოგადოების შექმნის ამოცანა, ფეიერბახმა რელიგიადი აღიარა სიყვარული და მიანებს შორის, სთვლიდა რა, რომ იგი შეადგენს საზოგადოების საფუძველს. ფეიერბახს არ ესმოდა რევოლუციურ-პრაქტიკული მოღვაწეობის მნიშვნელობა, არ ესმოდა დიალექტიკური ურთიერთქმედობა ადამიანსა და ბუნებას შორის და ცვლილება თვით ადამიანისა წარმოების პროცესში. აი რატომღა, რომ ფეიერბახის მატერიალიზმში თუმიცა გავლენა მოახდინა მარქსსა და ენგელსზე მათი ფილოსოფიური შეხედულებების ჩამოყალიბების პერიოდში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, „ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ მარქსისა და ენგელსის მატერიალიზმი იგივეა, რაც ფეიერბახის მატერიალიზმი. სინამდვილეში მარქსმა და ენგელსმა ფეიერბახის მატერიალიზმიდან აიღეს მისი „ძირითადი მარცვალი“, შემდგომ განავითარეს იგი მატერიალიზმის მიეცნიერულ-ფილოსოფიურ თეორიად და ჩამოაშორეს მას მისი იდეალისტური და რელიგიურ-ეთიკური დანაშორევები“ (ს. ა. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). ფეიერბახი იყო რევოლუციურ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის იდეოლოგი. მისი ძირითადი შრომები: „ჰეგელის ფილოსოფიის კრიტიკისათვის“, 1839 წ., „ქრისტიანობის

ნობის არსი“, 1841 წ., „წინასწარი თეზისები ფილოლოსოფიის რეფორმისათვის“, 1842 წ., „მომავლის ფილოლოსოფიის საფუძვლები“, 1843 წ.

ფეტიშიზმი — ცალკეული ნივთებისა და საგნების (ფეტიშთა) გაღმერთება; მიწერა მათთვის იდუმალი, ზებუნებრივი ძალისა, რომელიც ადამიანური გაგებისათვის მიუწვდომელია. რელიგიურ გაანვითარების დაბალ, პირველ საფეხურზე ფეტიში (კერპი) წარმოადგენდა მორწმუნეთა თაყვანისცემის საგანს. მაგრამ ყოველი რელიგიისთვის ასე თუ ისე, არაა უცხო ფეტიშიზმი — ნივთების უხეში გაღმერთება. კაპიტალიზმის დროს საქონელს, ფულს და კაპიტალს, როგორც მატერიალურ საგნებს მიაწერენ ისეთ თვისებებს (მაგალითად, თვისება: გაცვლილ იქნას და შეუქმნას კაპიტალისტს მოგება), რომელნიც სინამდვილეში არ შეადგენენ მათ ბუნებრივ თვისებებს, არამედ კაპიტალისტურ წარმოებით ურთიერთობათა გამოხატულებას წარმოადგენენ. კაპიტალიზმის დროს „ბირთა“ ურთიერთობა ვლინდება... როგორც ნივთთა ურთიერთობა“ (ენგელსი). ამით იქმნება სასაქონლო ფეტიშიზმი, რომელიც სოციალიზმის დროს ქრება.

ფიდეიზმი (ლათინური სიტყვიდან „ფიდეს“ — რწმენა) — მოძღვრება, რომელიც ცოდნის ადგილას აყენებს რწმენას ან საერთოდ რწმენას განსაზღვრულ მნიშვნელობას უთმობს. ლენინი ფი-

ლოსოფიურ იდეალიზმს უწოდებს „ცოტად თუ ბევრად შესუსტებულ, გაწყალებულ ფიდეიზმს“, ე. ი. ხუცობას.

ფილოსოფია (გერმანულად „ფილო“ — სიყვარული და „სოფოს“ — სიბრძნე) — დიალექტიკურ მატერიალიზმში მეცნიერება ბუნების, ადამიანთა საზოგადოებისა და აზროვნების ყველაზე უფრო ზოგადი კანონების შესახებ. ფილოსოფიის ძირითად საკითხს წარმოადგენს საკითხი აზროვნებისადმი ყოფიერების დამოკიდებულების შესახებ. იმის მიხედვით, თუ როგორ იჭრება ეს საკითხი, ყველა ფილოსოფიური მიმართულება იყოფა ორ ბანაკად — მატერიალისტურ (იხ. მ ა ტ ე რ ი ა ლ ი ზ მ ი) და იდეალისტურ (იხ. ი დ ე ა ლ ი ზ მ ი) ბანაკად. ჯერ კიდევ უძველეს დროში ფილოსოფია არსებობდა ჩინეთსა და ინდოეთში. ეგვიპტეში იგი წარმოიშვა VI საუკუნეში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ძველ საბერძნეთში, სადაც მან ბრწყინვალე განვითარებას მიაღწია. საშუალო საუკუნეებში ფილოსოფია დამოუკიდებელი მეცნიერების სახით არ არსებობდა, იგი ღვთისმეტყველების ნაწილი იყო. ბურჟუაზიული მეცნიერების განვითარების დასაწყისთან ერთად, XVII-XVIII საუკუნეებში იფურჩქნება კლასიკური ბურჟუაზიული ფილოსოფია (ეგვიპტეულებული ახალი ფილოსოფია). გერმანული კლასიკური იდეალიზმის (კანტი, ჰეგელი — XVIII საუკ. დასასრული, XIX საუკ. დასაწყისი) შემდეგ ბურჟუაზიული ფილო-

სოფია გადაგვარებას იწყებს მეცნიერულ მნიშვნელობას მოკლებულ მენამცეცურ, აშკარა-რეაქციულ იდეალისტურ წევრილმან სისტემებად. ერთადერთ მეცნიერულ და პროგრესულ ფილოსოფიას მარქსისა და ენგელსის დროიდან წარმოადგენს დიალექტიკური მატერიალიზმი — პროლეტარიატის ფილოსოფია. ფილოსოფია დროის ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ცალკეულ მეცნიერებათა განუვითარებლობის გამო გამოდიოდა თავისებური მეცნიერებების — „მეცნიერებათა მეცნიერების“ როლში, რომელიც ადამიანის ცოდნის ყველა დარგს შეიცავდა. ფილოსოფიიდან გამოყოფილ ბუნებისმეტყველებისა და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განვითარებამ XIX საუკუნის შუახანაში ბოლო მოუღო ამას. დიალექტიკურ მატერიალიზმში ფილოსოფია გამოდის, როგორც მეცნიერება სინამდვილის ყველაზე უფრო ზოგადი კანონების შესახებ. მარქსისტული დიალექტიკური მეთოდი იძლევა ბუნების შესწავლის, მეცნიერების წესს. მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმი იძლევა ბუნებისა და მისი კანონების მატერიალისტურ განმარტებას. ისტორიული მატერიალიზმის თეორია წარმოადგენს ადამიანთა საზოგადოების მოვლენებისადმი დიალექტიკური მატერიალიზმის გამოყენებას. დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი — ესაა კომუნიზმის თეორიული, ფილოსოფიური საფუძველი, მარქსის-

ტიულ-ლენინური თეორიის განუყოფელი შემადგენელი ნაწილი.

ფილოსოფიის და მეცნიერების პარტიულობა

— დიალექტიკური მატერიალიზმი გვასწავლის, რომ ფილოსოფია, ისე როგორც ყოველი მეცნიერება, არის კლასობრივი, პარტიული. „უახლესი ფილოსოფია ისევე პარტიულია, როგორც არის ათასი წლის წინათ“ (ლენინი). ფილოსოფიაში აზრთა ბრძოლის უკან ყოველთვის იმალება კლასებისა და პარტიათა ბრძოლა საზოგადოებაში. ლენინი მიგვითითებდა, რომ იდეალისტ-მანისტიზმის სიტყვიერი ოინბაზობის უკან „შეუძლებელია არ დავინახოთ პარტიათა ბრძოლა ფილოსოფიაში, ბრძოლა, რომელიც საბოლოო ანგარიშით გამონატავს თანამედროვე საზოგადოების მტრული კლასების ტენდენციებსა და იდეოლოგიას“. კლასობრივ საზოგადოებაში არ შეიძლება იყოს კლასგარეშე, უპარტიო ფილოსოფია. ფილოსოფია და მეცნიერება მუდამ წარმოადგენდა ამათუიშ კლასის ხელში კლასობრივი ბრძოლის სულიერ იარაღს. მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები ხაზს უსვამდნენ დიალექტიკური მატერიალიზმის რევოლუციურ ხასიათს, მიგვითითებდნენ, რომ ფილოსოფია მხოლოდ მაშინ იქნება ღრმად მეცნიერული და კლასობრივად-პარტიული, როცა იგი თავის მახვილს მიმართავს კაპიტალისტური წყობილების წინააღმდეგ, ყოველი სახის მოწოდებისა და ცრუმორწმუნეობის წინააღმდეგ. თეორიისა და

პრაქტიკის ერთიანობა განუყრელად დაკავშირებულია მარქსისტულ-ლენინურ მოძღვრებასთან ფილოსოფიის პარტიულობის შესახებ. ბოლშევიკების სიტყვა და საქმე ერთია და ეს წარმოადგენს ბოლშევიკური პარტიულობის უმაღლეს პრინციპს.

ფილოსოფიის უმაღლესი საკითხი — იხ. ფილოსოფიის ძირითადი საკითხი.

ფილოსოფიის ძირითადი საკითხი — საკითხი ყოფიერებისადმი აზროვნების, ბუნებისადმი სულის დამოკიდებულების შესახებ. ენგელსი აღნიშნავს, რომ ფილოსოფოსები ფაიყვნენ ორი ბანაკად — იდეალისტებისა და მატერიალისტების ბანაკად — იმისდამხედვით, თუ რას სთვლიდნენ ისინი პირველადად — ყოფიერებას თუ ცნობიერებას. იდეალისტური ფილოსოფიის ყველა წარმომადგენელი პირველად ღებულობს ცნობიერებას, იდეას, სულს. მატერიალისტები კი, პირიქით, პირველად სთვლიან ბუნებას, მატერიას, ხოლო ცნობიერებას — ბუნების თვისებად, მატერიადან წარმოებულად, მიეორადად. ფილოსოფიის ძირითად საკითხს აქვს კიდევ მეორე მხარე — შეგვიწევს თუ არა ჩვენ ძალა შევიცნოთ გარემომცველი სამყარო. ფილოსოფოსთა უმრავლესობა ფიქრობს, რომ გარემომცველი სამყაროს შეცნობა შეუძლებელია, მაგრამ არიან ფილოსოფოს-აგნოსტიკოსები, რომელნიც უარყოფენ სამყაროს შემეცნების შესაძლებლობას. დიალექტიკური მატერია-

ლოზში უკუუაგდებს ავნოსტიციზმს. ჩვენი შეგრობნი-
ბანი, წარმოდგენანი, ცნებისანი ობიექტურით სამყა-
როს ასლებია, ანარექლია. პრაქტიკა წარმოდგენს
ჩვენი შემეცნების ჭეშმარიტობის ან არაჭეშმარი-
ტობის კრიტერიუმს. „იმ მომენტში, როცა, რომე-
ლიმე ნივთის თვისებათა შესაბამად, რომელთაც
ჩვენ აღვიქვამთ, ამ ნივთს ჩვენთვის ვხმარობთ, —
სწორედ ამ მომენტში ვახდენთ ჩვენ ჩვენი გრძნო-
ბადი აღქმების ჭეშმარიტობის ან მიცდარობის უტ-
ყუარ შემოწმებას“ (ენგელსი). მხოლოდ დია-
ლექტიკური მატერიალიზმი იძლევა ფილოსოფიის
ძირითადი საკითხის ბოლომდე თანმიმდევრულ
გადაჭრას.

„ფილოსოფიური რვეულები“ — ლენინის რვე-
ულები ფილოსოფიაზე, დაბეჭდილი ლენინის IX
და XII კრებულებში. ლენინის „ფილოსოფიური
რვეულები“ წარმოდგენენ უდიდესი ფილოსოფო-
სების (არისტოტელეს, ჰეგელის, ფეიერბახის და
სხვ.) ნაწარმოებთა კონსპექტებს. „ფილოსოფიური
რვეულები“ ეკუთვნის 1914—1916 წ. წ. პერიოდს.
რვეულების ცენტრალური თემა — ეს არის სა-
კითხი დიალექტიკის შესახებ. განსაკუთრებულ
მნიშვნელობა აქვთ ჰეგელის წიგნის „ლოგიკის
მეცნიერება“ ლენინურ კონსპექტებს, რომელნიც
ჰეგელის დიალექტიკის მატერიალისტური გადაამუ-
შავების კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს. უდიდეს
ინტერესს „ფილოსოფიურ რვეულებში“ წარმოად-
გენს ლენინის ნაწყვეტი „დიალექტიკის საკითხი-

სათვის“. ამ ნაწყვეტში მოკლედ და სხარტადაა გაშუქებული ლენინის მიერ მარქსისტული დიალექტიკის ძირითადი დებულებანი.

ფორმა და შინაარსი — ყველაფერს ბუნებაში, საზოგადოებაში და აზროვნებაში თავისი შინაარსი და თავისი ფორმა აქვს. საწარმოო ძალები, როგორც შინაარსი, არსებობენ ერთიანობაში წარმოებით უერთობათა გარკვეულ ფორმასთან. ფორმისა და შინაარსის ერთიანობაში განმსაზღვრელ მომენტს წარმოადგენს შინაარსი. „კოლმეურნეობა არის სამეურნეო ორგანიზაციის სოციალისტური ფორმა ისევე, როგორც საბჭოები წარმოადგენენ კოლმეურნეობის ორგანიზაციის სოციალისტურ ფორმას. როგორც კოლმეურნეობები, ისე საბჭოები წარმოადგენენ ჩვენი რევოლუციის უდიდეს მონაპოვარს, მუშათა კლასის უდიდეს მონაპოვარს. მაგრამ კოლმეურნეობები და საბჭოები წარმოადგენენ მხოლოდ ორგანიზაციის ფორმას, მართალია, სოციალისტურს, მაგრამ შინაარსით ორგანიზაციის ფორმას. ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა შინაარსი მიეცემა ამ ფორმას“ (სტალინი). როცა შინაარსი, განვითარდება რა, წინააღმდეგობაში შედის ფორმასთან, მაშინ ამ ფორმას იცვლის შინაარსი. ასე, მაგალითად, კაპიტალისტური საზოგადოების საწარმოო ძალთა განვითარება შედის მკვეთრ კონფლიქტში წარმოებით უერთობებთან, რომელნიც დაბრკოლებად ხდებიან

საწარმოო ძალთა განვითარებისათვის. პროლეტარული რევოლუცია ამ წინააღმდეგობას სწყვეტს ძველ წარმოებით ურთიერთობათა მოსპობის გზით. ახალი წარმოებითი ურთიერთობანი, წარმოიშვნენ რა საწარმოო ძალთა საფუძველზე, თავის მიხრივ უდიდეს გავლენას ახდენენ მათსა შემდგომ განვითარებაზე. მაგალითად, სოციალისტური წარმოებითი ურთიერთობანი უსაზღვრო გასაქანს ჰქმნიან საწარმოო ძალთა განვითარებისათვის. შინაარსისა და ფორმის დიალექტიკა ლენინმა მოკლედ ასე გამოხატა: „ბრძოლა შინაარსისა ფორმასთან და პირუკუ. გამოცვლა ფორმისა, გარდაქმნა შინაარსისა“.

ფორმალური ლოგიკა — მოძღვრება ადამიანის აზროვნების კანონების შესახებ, რომელიც ამ კანონების გამოკვლევას სწყვეტს ბუნებისაგან. ამ ლოგიკას აინტერესებს არა მატერიალური ჭეშმარიტება (ბუნების მოვლენათა სწორი ასახვა აზროვნებაში), არამედ ფორმალური ჭეშმარიტება (შესაბამობა ლოგიკის წესებისადმი). აქედან სახელწოდება — „ფორმალური ლოგიკა“. ფორმალური ლოგიკა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ადამიანის მსჯელობათა, დასკვნათა სხვადასხვა ფორმების გამოკვლევას და აინტერესებს მხოლოდ იმ არის თუ არა ესა თუ ის მსჯელობა ან დასკვნა ლოგიკის წესების შესაბამისად აგებული. იგი წარმოადგენს მეტაფიზიკური მეთოდის საფუძ

ველს. დიალექტიკა — მატერიალისტური ლოგიკა — გამომდის იქიდან, რომ აზროვნების შინაარსიც და წესებიც, ლოგიკის კანონები უნდა შეეთანხმებოდეს მატერიას, ბუნებას, მის კანონებს. ფორმალური ლოგიკის კანონები დაპირისპირებულია დიალექტიკური ლოგიკის კანონებისადმი. ფორმალური ლოგიკის პირველი კანონი გამომიხატება შემდეგი ფორმულის შემწეობით: „A არის A“, რაც ნიშნავს: ყოველი ნივთი და ყოველი ცნება მთლიანი თავისი თავისაა. ამ კანონის თანახმად ყოველი მოვლენა არის რაღაც უცვლელი და გაქვავებული. მატერიალისტური დიალექტიკა გვიჩვენებს, რომ ასეთი შეხედულება ნივთებზე უსაფუძვლოა. მისთვის ყოველი ნივთი იგივეცაა და არა იგივეც თავის თავთან, იმიტომ რომ ყოველი ნივთი ცვლილების, განვითარების პროცესში იმყოფება. „მცენარე, ცხოველი, ყოველი უჯრედი თავისი სიცოცხლის ყოველ წუთში იგივენი არიან თავის თავთან და იმავე დროს განსხვავდებიან თავის თავისაგან ნივთიერებათა შეთვისებისა და გამოყოფის წყალობით, უჯრედთა სუნთქვის, შექმნის და კვდომის წყალობით... მაგრამ უკვე არაორგანულ ბუნებაში იგივეობა, როგორც ასეთი, სინამდვილეში არ არსებობს“ (ენგელსი). ფორმალური ლოგიკის მეორე კანონი — შინააღმდეგობის კანონი დაპირისპირდება: „A არ შეიძლება იყოს იმავედროულად A და არა A“,

უ. ი. კვლავ მტკიცება, რომ ნივთს მუდამ აქვს მხოლოდ ერთი იგივეობითი თვისება და არ შეუძლია ჰქონდეს დაპირისპირებული, ურთიერთგამომრიცხველი თვისებები. ფორმალური ლოგიკის ამ კანონსაც მიეწაფიზიკური ხასიათი აქვს, რამდენადაც იგი არ ითვალისწინებს იმას, რომ ყოველი განვითარება წინააღმდეგობას იკუთვნის. „ყოველი კონკრეტული ნივთი, ყოველი კონკრეტული რაიმე სხვადასხვა და ხშირად წინააღმდეგობრივ დამოკიდებულებებში იმყოფება ყოველივე დასარჩენთან... თავის თავიცაა და სხვა“ (ლენინი). ამრიგად, წინააღმდეგობა ყოველი მოვლენისა და აზროვნების რეალური საფუძველია. ფორმალური ლოგიკის მიესამე კანონი — მიესამის გამომრიცხვის კანონი ლაპარაკობს: „რაიმე არის ან A ან არა A, მიესამე შეუძლებელია“. ამ კანონის ფორმულა „ან-ან“ იმ სახით, როგორც მას ფორმალური ლოგიკა იძლევა, მიეწაფიზიკური, აბსტრაქტული, უშინაარსია. დიალექტიკა არ უარკყოფს, რომ ყოველ შემთხვევაში და მოვლენაზე შეიძლება და უნდა ითქვას — „ან-ან“. „ჩვენ ჩამოვრჩით, — ამბობს ამხანაგი სტალინი, — მოწინავე ქვეყნებს 50-100 წლით. ჩვენ უნდა გავიბინოთ ეს მანძილი ათ წელიწადში. ან ვიზამთ ჩვენ ამას, ან გავსრესენ ჩვენ“. დიალექტიკური მეთოდის განსხვავება ფორმალურ-ლოგიკურისაგან ამ მხრივ მდგომარეობს იმაში, რომ იგი უარკყოფს მოვლენათა

უცვლელობას და იხილავს მათ განვითარებაში, ცვლილებაში, როგორც წინააღმდეგობრივ მოვლენებს. ამიტომ ამათუიშ საკითხის სწორი გადაწყვეტა ყოველთვის გამომდინარეობს კონკრეტული პირობების გათვალისწინებიდან, სინამდვილის განვითარების გათვალისწინებიდან. ფორმალური ლოგიკის საფუძველს კი წარმოადგენს უცვლელობის აღიარება, საფუძვლის შინაგან წინააღმდეგობათა უარყოფა.

ფორმალური ლოგიკის კანონები — იხ. ფორმალური ლოგიკა.

ფრანგული მატერიალიზმი XVIII საუკ. — იხ. მატერიალიზმი.

ქ

ქონებრივი ურთიერთობანი — საკუთრე-
ბის ურთიერთობანი (იხ.). წარმოებებით ურთიერ-
ობათა იურიდიული გამომხატულება (იხ. ად-
მისათა წარმოებებითი ურთიერთო-
ბანი).

ფ

ღვთისმადიებლობა და ღვთისმშენებლობა

რელიგიურ-ფილოსოფიური მიმართულებას, რომელიც წარმოადგენს რუსეთის ბუროკრატიულ და წვრილბურჟუაზიულ ინტელიგენციას. შორის 1905—1907 წ. წ. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ. „ნაწილი იმ ინტელიგენტებისა, რომლებიც მარქსიზმს ჩამოშორდნენ, იქამდე მივიდა, რომ იწყონ ახალი რელიგიის შექმნის საჭიროების გადარება (ეგზეთიციზმული „ღვთისმადიებლები“ და „ღვთისმშენებლები“)“ (ს. ა. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). ღვთისმშენებლები და ღვთისმადიებლები ცდილობდნენ შეექმნათ ახალი, „სოციალისტური“ რელიგიის სახე და, ამრიგად, შეეცნობინათ რელიგია მარქსიზმთან. „... ყოველი ღვთისმშენებლობა, — სწერს ლენინი, — არის სწორედ სატირფიალი

თ ვ ი თ ჳ ვ რ ე ტ ა უგუნური მემჩანობის, ფშენი-
ტი მბივატელობის, იმედოდაკარგულ და დალოლილ
ფილისტერებისა და წვრილი ბურჟუეების საოცნე-
ბო „თავის თავზე შეფუროთხებისა“. ლენინი მიგვი-
თითებდა, რომ ლუნახარსკისა და სხვების ღვთის-
მშენებლობა პირდაპირ მსახისტური ფილოსოფიი-
დან გამომდინარეობდა.

ყ

ყოფიერება — ფილოსოფიური ტერმინი ობიექტური რეალობის, მატერიის (იხ.) აღსანიშნავად.

შ

შეგრძნება — გრძნობათა ჩვენს ორგანოებზე მატერიის ზემოქმედების შედეგი, „გარეგანი ფა-
ლიზიანების ენერჯიის გადაქცევა ცნობიერების
ფაქტად“ (ლენინი). ჩვენს შეგრძნებათა შინა-
არსს წარმოადგენს მატერიალური სამყარო. „შე-
გრძნება არის ობიექტური სამყაროს სუბიექტური
სახე“ (ლენინი). შეგრძნება წარმოადგენს გა-
რეგანი ნივთების სახეს, ასლს. შეგრძნებანი — ეს
წყაროა ყველა ჩვენი ცოდნისა ჩვენი გარემომცვე-
ლი გარეგანი სამყაროს შესახებ. ჩვენი გრძნობე-
ბის, შეგრძნებების წყალობით ჩვენ ვუკავშირდე-
ბით გარეგან სამყაროს, შევიცნობთ მას და ვახ-
დენთ მასში ორიენტირებას ჩვენი მოქმედებისა-
თვის. მაგრამ შეგრძნება წარმოადგენს შემეცნების
პროცესის მხოლოდ პირველ საფეხურს. აზროვნე-
ბა — შემეცნების უმაღლესი საფეხური — ახ-
დენს შეგრძნებათა მონაცემების გადასიმუშავებას
წარმოდგენებად, ცნებებად, კანონებად და ა. შ.,

რომელიმე უფროსი ღრმად ასახავენ ობიექტური სამს-
ყაროს და რომელიმე სისწორეც მოაწოდება პრაქ-
ტიკის მიერ.

შეგრძნებათა კომპლექსი — ცნება მისხისა და
ავენაკრიუსის იდეალისტურ ფილოსოფიურ მოძღ-
ვრებაში, რომლის თანახმად ბუნების საფენები
წარმოადგენენ მხოლოდ ჩვენი შეგრძნებების ფე-
რის, ფორმის, სიმძიმის, მოცულობის და სხვ. ერ-
თობლიობებს (კომპლექსებს). წარმოადგენს ნივთ-
ზე, როგორც შეგრძნებათა ერთობლიობაზე, მს-
ტერიალური საფუძვლის გარეშე, მახმა და ავენა-
რიუსმა გადმოიღეს სუბიექტური იდეალისტ ბერ-
კლისაგან. მსტერიალიზმი შეგრძნებებს სთვლის
გარეგანი სამყაროს საფენების ანარეკლად, სახეე-
ბად, საფენებისა, რომელიმე ადამიანის ცნობიერე-
ბისაგან დამოუკიდებლად არსებობენ.

შემეცნება — იხ. გ ნ ო ს ე ო ლ ო გ ი ა, ა ს ა ზ-
გ ი ს თ ე ო რ ი ა.

შემეცნების თეორია — ანუ გ ნ ო ს ე ო ლ ო-
გ ი ა (იხ.).

შემთხვევითობა — იხ. ა უ ც ი ლ ე ბ ლ ო ბ ა
და შ ე მ თ ხ ვ ე ვ ი თ ო ბ ა.

შესაძლებლობა და სინამდვილე — შესაძლებ-
ლობა — ეს ისაა, რაც ჯერ კიდევ არ არის სი-
ნამდვილე და რაც შეიძლება რეალიზებულ იქნას
განსახილველი პირობების არსებობის დროს. სი-
ნამდვილე — ეს უკვე განხორციელებული შესაძ-

ლებლობაა. უნდა ვანსხვავებდეთ ფორმალურ, ცარიელ შესაძლებლობას რეალური შესაძლებლობისაგან. ფორმალური შესაძლებლობის თვალსაზრისით „უველათვიერი შესაძლებელია“: შესაძლებელია, რომ დღეს მთვარე დაეცეს მიწაზე და ა. შ. ეს თვალსაზრისი უგულებელჰყოფს ამათუიმ შესაძლებლობისათვის საჭირო რეალური პირობების არსებობას. ფორმალური შესაძლებლობისაგან განსხვავებით, რეალური ნიშნავს ისეთ შესაძლებლობას, რომელსაც აქვს ობიექტური მიზეზები, რომელიც განსაზღვრულ პირობებში აუცილებლად რეალურად ხდება, ე. ი. სინამდვილედ გადაიქცევა. აუცილებელია ზუსტად განვასხვავოთ შესაძლებლობა და სინამდვილე. საბჭოთა წყობილება ჰქმნის სოციალისტური საზოგადოების აშენების რეალურ შესაძლებლობას. მაგრამ ეს შესაძლებლობა უნდა გადავაქციოთ სინამდვილედ. იმ პირობებს შორის, რომლებიც აუცილებელია შესაძლებლობის სინამდვილედ გადაიქცევისათვის, უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს მიზანშეწონილად მიმართული მოქმედება. „იმისათვის, რომ შესაძლებლობა სინამდვილედ იქცეს, აუცილებელია მთელი რიგი პირობები, რომელთა შორის პარტიის ხაზი და ამ ხაზის სწორად გატარება სრულიადაც არ თამაშობს უკანასკნელ როლს“ (სტალინი). პარტიის სწორი პოლიტიკის წყალობით ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების შესაძლებლობა გადაიქცეულია სინამდვილედ.

შეფარდებითი ჭეშმარიტება — სამყაროსა და მისი კანონების შემეცნების პროცესი ისევე უსასრულოა, როგორც უსასრულოა ბუნებისა და საზოგადოებების განვითარება. ჩვენი ცოდნა მისი განვითარების ყოველ მოცემულ საფეხურზე შეფარდებით სწორია, სულ უფროდაუფრო რომავდება და ზუსტდება რა იგი შეცნობების განვითარებასთან ერთად. ასე, მაგალითად, ატომში ითვლებოდა განუყოფად XX საუკუნემდე, როცა დამტკიცებულ იქნა, რომ იგი, თავის მხრივ, შესდგება ელექტრონებისაგან. მატერიის აგებულობის ელექტრონული თეორია წარმოადგენს მატერიის შესახებ ჩვენი ცოდნის გაღრმავებასა და გაფართოებას. მაგრამ ისიც, რაც ახლა შეცნობებამ მატერიის აგებულობის შესახებ იცის, არ წარმოადგენს უკანასკნელსა და საბოლოო ჭეშმარიტებას. „... დიალექტიკური მატერიალიზმი დაყინებით ამტკიცებს, რომ აღდამიანის წინმავალი შეცნობების მიერ ბუნების შემეცნების ყველა ამ სარყეს დროებითი, შეფარდებითი, დაახლოებითი ხასიათი აქვსო. ელექტრონი ისევე დაუშრეტელია, როგორც ატომიც, ბუნება უსასრულოა“ (ლენინი). ამტკიცებს რა ჩვენი შემეცნების ჭეშმარიტებათა შეფარდებით ხასიათს, დიალექტიკური მატერიალიზმი იმავე დროს (სთვლის,) რომ ყოველი შეფარდებითი ჭეშმარიტება ნიშნავს მისახლოებას აბსოლუტურ ჭეშმარიტებასთან, რომ შეცნობიერი შემეცნების ყოველი ნაბიჯი

შეიცავს აბსოლუტურად, ე. ი. სრული, ჭეშმარიტების ელემენტებს. გარდაუვალი ზღვარი შეფარდებითსა და აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას. შორის არ არსებობს. შეფარდებით ჭეშმარიტებათა ერთობლიობა მათ განვითარებაში იძლევა აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას. „ყოველი საფეხური მიეცნა ერების განვითარებაში ახალ მარცვლებს უმატებს აბსოლუტურ ჭეშმარიტების ამ ჯამს, მაგრამ ყოველი მიეცნა ერული დებულების ჭეშმარიტების ფარგლებში შეფარდებითია“ (ლ ე ნ ი ნ ი).

შინაარსი და ფორმა — (იხ. ფორმა და შინაარსი).

R

ჩერნიშევსკი ნ. გ. (1828 — 1889) — „უდიდეს-
სა რუსი ჰეგელიანელი და მატერიალისტი“ (ლენ-
ინი), მრავალმხრივი მეცნიერი, მწერალი, ლი-
ტერატურული კრიტიკოსი, სოციალისტ-რევოლუცი-
ონარი, 60-იანი წლების რევოლუციური-დემოკრატიუ-
ლი მოძრაობის ბელადი და იდეური სულისჩამ-
დგმელი, გამომჩენილი რუსი რევოლუციური გან-
მანათლებელი. ჩერნიშევსკი ატარებდა „გლახური
რევოლუციის იდეას, ყველა ძველი ხელისუფლე-
ბის დამხობისათვის მასათა ბრძოლის იდეას“
(ლენინი). ფილოსოფიაში ჩერნიშევსკი იყო
მატერიალისტი, ფეიერბახის მიმდევარი და ანვი-
თარებდა ეგროთწოდებულ ანტიროსოლოგიურ მატ-
ერიალიზმს, ე. ი. გამოდიოდა რეალური, ფიზი-
კური ადამიანიდან, მაგრამ ადამიანიდან, როგორც
ბიოლოგიური არსებიდან და არა საზოგადოებრი-
ვი, ისტორიული ადამიანიდან. ჩერნიშევსკის უპი-
რატესობა ფეიერბახთან შედარებით იყო ჰეგელის
დიალექტიკის მნიშვნელობის გაგება. ჩერნიშევ-
სკი მოხერხებულად იყენებდა დიალექტიკურ მე-

თორღს თაგვისი სოციალისტური შეხედულებების დასასაბუთებლად. მიუახლოვდა რა დიალექტიკურ მატერიალიზმს, ჩერნიშევსკის არ შეეძლო გამხდარიყო დიალექტიკური მატერიალისტი საზოგადოების მატერიალური საფუძვლის გაუგებლობის გამო. აქ იჩინა თავი მთავარი რუსეთის ცხოვრების პირობების ჩამორჩენილობამ და იმ გარემოებაში, რომ ჩერნიშევსკი არ იცნობდა მარქსიზმის იდეებს. მეფის მთავრობა სასტიკად გაუსწორდა ჩერნიშევსკის. მას მიუხსაჯეს სიკვდილით დასჯა, რომელიც შეცვლილ იქნა კატორღით და საპრობილეთი, სადაც მან 20 წელი გაატარა. მისი უმნიშვნელოვანესი ფილოსოფიური შრომები: „ანტროპოლოგიური პრინციპი ფილოსოფიაში“, 1860 წ., „ხელოვნების ესთეტიკური დამოკიდებულებანი სინამდვილესთან“, 1855 წ., „თემური მიწათმფლობელობის წინააღმდეგ ფილოსოფიურ წინარწმენათა კრიტიკა“, 1858 წ., „რუსული ლიტერატურის გოგოლის პერიოდის ნარკვევები“, 1856 წ.

3

ცდა — ცდაში ჩვეულებრივად გულისხმობენ ექსპერიმენტს — ჩვენი ცოდნის შექმნილობას ლაბორატორიაში ან ობიექტურ სინამდვილეში მოვლენათა დაკვირვების გზით. ცდას განმარტება ფილოსოფიაში ხდება მატერიალისტურად და იდეალისტურად. ადიალექტიკური მატერიალიზმისათვის ცდა გულისხმობს ობიექტურ მატერიალურ სამყაროს, რომელიც ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ცდა იქმნება გარეგან სამყაროსთან საზოგადოებრივი ადამიანის ურთიერთმოქმედების პროცესში, იმ პრაქტიკული მოქმედების პროცესში, რომლის დროსაც ადამიანი სცვლის ბუნებას და თავის თავს. იდეალისტების (მაგალითად, მახისტების) აზრით ცდაში ჩვენ საქმე გვაქვს არა მატერიალურ საგნებთან და მოვლენებთან, არამედ მხოლოდ ჩვენს შეგრობებებთან, ჩვენს საკუთარ განცდებთან. რელიგიურ გრძნობას, მაგალითად, ისინი სთვლიან ღმერთის არსებობის „ცდისეულ“ დამტკიცებად.

ცნება — ადამიანის აზროვნების ფორმა, რომელითაც ჩვენ გამოვიხატავთ ნივთთა ზოგად ნიშნებს. ფორმალური ლოგიკა ცნებას იხილავს ფორმალურად, სინამდვილესთან დაუკავშირებლად. მატერიალისტური დიალექტიკა, პირიქით, არ აშორებს ცნებას სინამდვილეს, არამედ გამოდის იქიდან, რომ სწორი და არა უაზრო ცნებები ასახავენ სინამდვილეს და ანუზოგადებენ ამ სინამდვილის არსებით, ყველაზე მნიშვნელოვან ნიშნებს.

წარმოებით ურთიერთობათა ტიპები — ისტორიკია ითვლის წარმოებით ურთიერთობათა 5 ტიპს. პირველყოფილი - თეთური იწყობილები. ის დროს ადამიანი უძლური იყო ბუნებასთან ბრძოლაში. უბეში ქვის იარაღები, მშვილდი და ისარი აიძულებდნენ ადამიანებს ემუშავნათ ერთად, კოლექტიურად. აქედან წარმოიშვა წარმოების საშუალებათა და პროდუქტების საერთო სააკუთრება. არ არსებობდა კლასები და ექსპლოატაცია. ლითონურ იარაღებზე გადასვლასთან ერთად, რკინის ნაჯახების, რკინის სახნისიანი კავების შემოღებასთან ერთად მოხეტიალე ტომებმა იწყეს ბინადრობაზე გადასვლა და ხელი მიჰყვეს მიწათმოქმედებას, მეჯოგეობას და ხელოსნობას. შრომის ნაყოფიერების ზრდამ გამოიწვია კერძო საკუთრების გაჩენა, გაცვლა-გაშოცვლა და დაგროვება სიმდიდრისა მცირეოდენ პირთა ხელში. გაჩნდა კლასები: მონები და მონათმფლობელები. მონათმფლობელი წარმოების საშუალებათა და თავით მონის შესაკუთრე იყო. პირველყოფილი

თემის ადამიანთა შრომა, რომელიც თავისუფალი იყო ექსპლოატაციისაგან, შესცვალა ექსპლოატირებულ მონათა შრომამ. ფეოდალურ საზოგადოების წარმოებით ურთიერთობათა საფუძველი იყო ფეოდალ-მემამულის საკუთრება წარმოების საშუალებებზე და არასრული საკუთრება წარმოების მუშაკებზე, ყმებზე. ფეოდალურ მსხვილ მიწის საკუთრებასთან ერთად არსებობდა გლეხთა და ხელოსანთა საკუთრება წარმოების საშუალებებზე. ეს იყო ხელოსნისა და ყმის პირად შრომაზე დამყარებული საკუთრება. ფეოდალი მონასთან შედარებით უპირატესობას აძლევდა ყმას, რომელიც უფრო მეტად იყო დაინტერესებული შრომით. ყმა ფეოდალს ისტუმრებდა ნატურით (მოსავლის ნაწილი, სხვადასხვა ბეგარა და ა. შ.) ან ფულით, როცა ფულადი მეურნეობა ძლიერ განვითარდა (ფულადი ლალა). საწარმოო ძალთა განვითარებამ, ვაჭრობის ხრდამ ფეოდალიზმის წიაღში წარმოშვეს კაპიტალისტური მანუფაქტურა—მსხვილი სახელოსნო, სადაც ათეულობით და ასეულობით მუშეები-ხელოსნები კაპიტალისტისთვის მუშაობდნენ. მანქანების შექმნაში ხელოსნურ-მანუფაქტურული წარმოება გადააქცია მსხვილ მრეწველობად და წარმოებით ურთიერთობებში ძირითადი ცვლილებები გამოიწვია. მსხვილი ფეოდალური მიწის საკუთრებისა და წვრილი საკუთრების ბატონობა შესცვალა მსხვილი სამრეწველო და სავაჭრო კაპიტალისტური სა-

კუთვრების ბატონობაში. კაპიტალისტთა კლასი, რომელიც წარმოების საშუალებებს ფლობს, და დაქირავებული მუშები, წარმოების საშუალებებს მოკლებულნი და კაპიტალიისტების მიერ ექსპლოატირებულნი, — ასეთია ბურჟუაზიული საზოგადოების ძირითადი კლასები. კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად სულ უფროდაუფრო მწვავედება მისი წინააღმდეგობანი. წარმოების საზოგადოებრივი ხასიათი მსხვილ მრეწველობაში წინააღმდეგობაში ვარდება საზოგადოებრივი წარმოების პროდუქტების მითვისების ფორმასთან. კერძო კაპიტალისტური საკუთრების ბატონობასთან დაკავშირებულ კონკურენციას, წარმოების ანარქიას, მეთურნიეობის განვითარებაში გეგმიანი საწყისის უქონლობას მივყევართ კარბწარმოების კრიზისებამდე, რომელნიც ანადგურებენ საწარმოო ძალებს და მუშათა კლასს განწირულს ხდიან უმუშევრობისათვის, შიმშილისა და სიღატაკისათვის. კაპიტალიზმის წინააღმდეგობანი განსაკუთრებულ სიმწვავეს აღწევენ მისი განვითარების უკანასკნელ სტადიაში — იმპერიალიზმის ეპოქაში. პროლეტარული რევოლუცია სპობს ბურჟუაზიულ წარმოებით ურთიერთობებს და ამყარებს სოციალისტურ წარმოებით ურთიერთობებს, რომელნიც ერთადერთნი შეეფერებიან კაპიტალიზმის წიაღში განვითარებულ მძლავრ საწარმოო ძალებს. სოციალისტური წყობი-

ლები ს. დროს, რომელიც ჯერჯერობით მხოლოდ სსრ კავშირშია განხორციელებული, წარმოებით უერთიერობათა საფუძველს წარმოადგენს წარმოების სამუშაოებათა საზოგადოებრივი საკუთრება — სახელმწიფოებრივი და კომპერატიულ-საკოლმეურნეო საკუთრება. ექსპლოატატორული კლასები და ექსპლოატაციის მოსპობილია. პროდუქტები ნაწილობრივად "შრომის მისხედვით, თანახმად პრინციპისა: „ვიც არ მ'ყ მ'აობს, ის არცა სჭამს“. (იხ. სოციალიზმი და კომუნისმი.)

წარმოების იარაღები — საწარმოო ძალთა უმნიშვნელოვანესი ელემენტი — ინსტრუმენტები, მანქანები, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები და ა. შ., რომელთა შემწეობითაც ადამიანი ზეგავლენას ახდენს ბუნებაზე, მატერიალური დოვლათის წარმოების მიზნით. "შრომის იარაღთა" შექმნა და გამოყენება ცხოველთა სამეფოდან ადამიანის გამოყოფის გადამწყვეტი პირობა იყო. მრავალი ათასეული წლის მანძილზე, მიმდინარეობდა "შრომის იარაღთა" განვითარება და გაუმჯობესება და ამასთან ერთად იზრდებოდა ბუნებაზე ადამიანის ბატონობის ხარისხი. ტექნიკა უდიდეს როლს თამაშობს ადამიანთა საზოგადოების განვითარებაში.

საწარმოო ძალების და უწინარეს ყოვლისა წარმოების იარაღთა ცვლილება და განვითარება იწვევს მატერიალური დოვლათის წარმოების საზოგადოებრივ წესთა შეცვლას და ცვლილებებს მითელს საზოგადოებრივ წყობილებასში. წარმოების იარაღთა მნიშვნელობას საზოგადოებრივ ცხოვრებისათვის მარქსი აფასებდა შემდეგნაირად: „ეკონომიური ეპოქები განსხვავდებიან არა იმით, რა იწარმოება, არამედ იმით, როგორ იწარმოება, შრომის როგორი საშუალებებით. შრომის საშუალებანი ადამიანის სამუშაო ძალის განვითარების მარტოსაზომი როდია, არამედ იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მაჩვენებელიცაა, რომელშიც შრომა სრულდება“.

წინააღმდეგობა — იხ. დ ა პ ი რ ი ს პ ი რ ე ბ ა თ ა ე რ თ ი ა ნ ო ბ ა და ბ რ ძ ო ლ ა.

წინასწრობა — იხ. მ ო ძ რ ა ო ბ ა და უ ძ რ ა ო ბ ა.

წყვეტილობა და უწყვეტობა — ყველა სხეულებში ბუნებაში ერთსა და იმავე დროს უწყვეტნიც არიან, ვინაიდან შეადგენენ ერთიან მთელს, და წყვეტილნიც (დისკრეტული), ვინაიდან შეესაბამებიან ცალკეული უწვრილესი ნაწილაკებიდან (მოლეკულებიდან, ატომებიდან, ელექტრონებიდან

და ა. შ.). უწყვეტობა და წყვეტილობა წარმოადგენს გენელოგია უერთმხანეთოდ, მსგავსად იმისა, რომ გორუც მთელი წარმოადგენელია ნაწილის გარეშე და ნაწილი მთელის გარეშე. განვითარების ყოველი პროცესი წარმოადგენს ასევე უწყვეტობისა და წყვეტილობის ერთიანობას. თანდათანობითი, უმნიშვნელო რაოდენობრივი ცვლილებანი (უწყვეტობა) იცვლება თვისობრივი ნახტომით, რომელიც სცვლის მოვლენას (თანდათანობის შეწყვეტა).

ჰ

ჴეშმარიტება — იხ. აბსოლუტური ჴეშ-
მარიტება, ობიექტური ჴეშმარიტე-
ბა, შეფასებადებიანი ჴეშმარიტება,
კონკრეტული ჴეშმარიტება.

ბ

ხელოვნება (ლიტერატურა, არქიტექტურა, ქანდაკება, ფერწერა, მუსიკა, თეატრი, კინო) — საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთერთი ფორმა. ხელოვნების დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს შემეცნება, სინამდვილის წარმოსახვა გრძნობადი სახეების ფორმაში. ხელოვნება, ისე როგორც ყოველი იდეოლოგია, განისაზღვრება საბოლოო ანგარიშით საზოგადოების ცხოვრების მატერიალური პირობებით. კლასობრივ საზოგადოებაში ხელოვნება წარმოადგენს სხვადასხვა კლასების ინტერესთა გამოხატულებას და იდეოლოგიურ იარაღს კლასობრივ ბრძოლაში. ხელოვნების განვითარება კლასობრივ ანტიკონისტურ საზოგადოებაში სწარმოებს უაღრესად წინააღმდეგობრივად და უთანაბროდ. ბურჟუაზიული საზოგადოება, რომელიც უფრო მაღალია წარმოების განვითარების დონით, ვიდრე, მაგალითად, ანტიკური საზოგადოება, ამასთანავე ერთად გაცილებით უფრო ნაკლებად უწყობს ხელს ხელოვნების განვითარებას, ვიდრე უკანასკნელი. „კაპიტალისტური წარმოება, — სწერდა მარქსი, —

მტრულია სულიერი წარმოების ზოგიერთი დარგების მიმართ, როგორცაა ხელოვნება და პოეზია“. ამიტომ კაპიტალიზმის დროს ხელოვნებას შეუძლია განვითარება მხოლოდ იმ გზით, რომ იგი მუდამ იმის თუ იმის ფორმით წინააღმდეგობაში ეპარდება გაბატონებულ კლასებთან. უმრავლესობა უდიდესი მხატვრებისა რეაქციული კლასების წრიდან, მხატვრებისა, რომლებიც სინამდვილის კეთილსინდისიერ და სწორ ასახვას ესწრაფვიან, თავისი შემოქმედებაში წინააღმდეგობაში ეპარდება თავისი კლასის იდეებსა და ინტერესებთან (პუშკინი, გოგოლი, ტოლსტოი და სხვ.) ნაწილი მათგან გადადის მოწინავე და ჩაგრული კლასების პოზიციებზე. ისტორიულ სარბიელზე რევოლუციური პროლეტარიატის გამოსვლით ბურჟუაზიული ხელოვნება სულ უფრო და უფრო ყალიბი და ფარისევლური ხდება. საბოლოო გადაგვარებას ბურჟუაზიული ხელოვნება განიცდის იმპერიალიზმის პირობებში. რეაქციულ ბურჟუაზიულ იდეოლოგიასთან ბრძოლაში ჯერ კიდევ ძველი წყობილების წიაღში ვითარდება პროლეტარული ხელოვნება (გორკი). აყვავებას ხელოვნება აღწევს პროლეტარიატის დიქტატურის პირობებში, სოციალიზმის ეპოქაში. პროლეტარიატის ხელოვნება წარმოადგენს აშკარა კლასობრივ და პარტიულ ხელოვნებას, იგი იქმნება კომუნისტური საზოგადოებისათვის ბრძოლაში. იგი ამასთანავე ერთად ნამდვილად ხალხური ხელოვნებაა, ვინაიდან იქმნება

ხალხის მიერ, ემსახურება ხალხის საქმეს და საზრდოობს მისი ზრახვებით, გრძნობებით. წარმოადგენს რა ახალ საფეხურს ხელოვნების ისტორიულ განვითარებაში, სოციალისტურ ხელოვნებას შეუძლია ვითარდებოდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი კრიტიკულად ითვისებს და იყენებს ყოველივე ძვირფასს, რაც კაცობრიობის კულტურას შეუქმნია თავის მრავალსაუკუნიან განვითარებაში. საბჭოთა ხელოვნების ძირითად მეთოდს წარმოადგენს სოციალისტური რეალიზმი. ეს მეთოდი შესაძლებლობას იძლევა ღრმად და მართლად ავსახოთ ხელოვნებაში სოციალური ცხოვრება, შევიცნოთ იგი პროლეტარიატის სოციალისტური ამოცანების თვალსაზრისით და გამოვიყენოთ ხელოვნება მშრომელთა კომუნისტური აღზრდის მძლავრ საშუალებად.

ჰეგელი გეორგ-ვილჰელმ-ფრიდრიხი (1770 — 1831) — დიდი გერმანელი ფილოსოფოს-იდეალისტი და დიალექტიკოსი. ჰეგელის იდეალიზმის სისტემის თანახმად, სამყაროს საფუძველს წარმოადგენს ბუნებისა და ადამიანის გაჩენამდე არსებული რაღაც ობიექტური „აბსოლუტური იდეა“. თავისი ბუნების მიხედვით „აბსოლუტური იდეა“ არის მოქმედი საწყისი, მაგრამ მისი მოქმედება შეიძლება გამომხატოს მხოლოდ აზროვნებაში, თვითშემეცნებაში. იდეის მოქმედების, თვითშემეცნების ბიძგს წარმოადგენს მისი დიალექტიკური ბუნება. „აბსოლუტური იდეა“ თავის თავში წინააღმდეგობრივია, იგი მოძრაობს და იცვლება, უარყოფს თავის თავს და გადაადის თავის წინააღმდეგობაში. თავისი დიალექტიკური თვითგანვითარების პროცესში „აბსოლუტური იდეა“ გავლის საშუალებით იქცაპს. „აბსოლუტური იდეის“ განვითარების პირველი ეტაპი არის ლოგიკური, როცა „აბსოლუტური იდეა“ მოქმედებს ჯერ კიდევ თავის „სამყაროემდეელ“, „ბუნებამდეელ“

ყოფიერებაში, „წმინდა აზროვნების სტიქიაში“. ამ საფეხურზე „აბსოლუტური იდეა“ გამოდის როგორც ლოგიკური ცნებები-კატეგორიათა სისტემა, როგორც ლოგიკის სისტემა. მეორე ეტაპზე „აბსოლუტური იდეა“ იქცევა ბუნებად, რომელიც „აბსოლუტური იდეის სხვაყოფიერებას“ წარმოადგენს. ბუნება, ჰეგელის მიხედვით, არ ვითარდება დროში, არამედ მარად სხვადასხვანაირდება სივრცეში. იდეის თვითგანვითარების უმთლეს საფეხურს წარმოადგენს „აბსოლუტური სული“. ამ მიმართე ეტაპზე „აბსოლუტური იდეა“ უარყოფს ბუნებას და უბრუნდება თავის თავს, განვითარება კვლავ სწარმოებს აზროვნების სფეროში, მაკრამ უკვე აღდამიანური აზროვნების სფეროში. ამ ეტაპს ჰეგელი აკუთვნებს ინდივიდუალური ცნობიერების საფეხურს, საზოგადოებრივი ცნობიერების საფეხურს და უმთლეს საფეხურს, როცა იდეა რელიგიის, ხელოვნებისა და ფილოსოფიის სახით თავისი თვითმემცნების დასასრულამდე მიდის. ფილოსოფიას ჰეგელი აცხადებს „აბსოლუტურ ცოდნად“, თავის ფილოსოფიას კი იდეის თვითგანვითარების საბოლოო საფეხურად სთვლის. ასეთია ჰეგელის იდეალისტური ფილოსოფიური სისტემა. ჰეგელის იდეალისტური ფილოსოფიაში ძვირფასი იყო ამ ფილოსოფიის გამჭვალავი დიალექტიკური მეთოდი — მტკიცება, რომ იდეა ვითარდება დიალექტიკურ წინააღმდეგობათა საფუძველზე, რომ განვითარებაში ხდება რაოდენ-

ნობრივი ცვლილებების გადასვლა თვისობრივ ცვლილებებში, რომ ჭეშმარიტება კონკრეტულია, რომ ადამიანთა საზოგადოების განვითარების პროცესი სწარმოებს კანონზომიერად და არა პირველბაბით თვითნებობის ძალით. მაგრამ ჰეგელის დიალექტიკა არაა გამოყოფილი მისი იდეალისტური სისტემისაგან, არამედ მასთან მჭიდროდ დაკავშირებულია. აქედან ჰეგელის ფილოსოფიაში წარმოიშვა ღრმა, ამ ფილოსოფიის გამხლევი წინააღმდეგობა მეთოდსა და სისტემას შორის. დიალექტიკური მეთოდი ამბობდა, რომ შედეგების განვითარების პროცესი უსასრულოა, იდეალისტურ სისტემას კი მივყავდით იქითკენ, რომ ჰეგელმა თავისი ფილოსოფია გამოაცხადა ყოველი განვითარების დასასრულად და საბოლოო, ერთხელ და სამუდამოდ დასრულებულ ჭეშმარიტებად. დიალექტიკური მეთოდი ამბობდა, რომ ყოველივე ვითარდება დიალექტიკურად, სისტემა კი გვიხატავდა ბუნებას როგორც დიალექტიკის უარყოფას. ჰეგელი იყო XIX საუკუნის დასაწყისის გერმანიის ბურჟუაზიის იდეოლოგი, იმ ბურჟუაზიისა, რომელიც პროგრესული იყო მის წინაშე მდგომი ამოცანების მიხედვით, მაგრამ მშიშარა და არათანმიმდევრული, ნახევრული. მეტწილად ამ მიზეზის გამო გენიალური დიალექტიკოსი ჰეგელი მხდალად ეგებოდა ფეხქვეშ პრუსიის ფეოდალურ მონარქიას და ამ უკანასკნელს, წინააღმდეგ მთელი თავისი დიალექტიკისა,

აღსამიანთა განვითარების უკანასკნელ და უმაღ-
 ლეს ეტაპად აცხადებდა. ჰეგელის დიალექტიკა
 იდეალისმითან მისი კავშირის ფაქტად დამა-
 ხინჯებულის, დასახიჩრებულისა; დაფარული იდეა-
 ლისტური ჩენჩოთი, „ჰეგელიან შჩინით“. მარქსსა
 და ენგელსს, როცა ისინი თავის ფილოსოფიურ
 მოძღვრებას — დიალექტიკურ მატერიალიზმს —
 ჰქმნიდნენ, არ შეეძლოთ აეღოთ ჰეგელის დია-
 ლექტიკა იმ სახით, როგორც იგი თვით ჰეგელთან-
 ნაა, არამედ გადაამუშავეს იგი, გადმოაყირავეს და
 ფეხზე დააყენეს იგი. „ახასიათებენ რა თავის დია-
 ლექტიკურ მეთოდს, მარქსი და ენგელსი ჩვეუ-
 ლებრივ მიუთითებენ ჰეგელზე, როგორც ფილო-
 სოფოსზე, რომელმაც ჩამოაყალიბა დიალექტიკის
 ძირითადი ნიშნები. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშ-
 ნავს, რომ მარქსისა და ენგელსის დიალექტიკა
 იგივეა, რაც ჰეგელის დიალექტიკა. სინამდვილე-
 ში მარქსმა და ენგელსმა ჰეგელის დიალექტიკი-
 დან აიღეს მხოლოდ მისი „რაციონალური მარცვა-
 ლი“, ჩამოაშორეს ჰეგელის იდეალისტური ჩენჩო
 და შემდგომ განავითარეს დიალექტიკა, რათა მიე-
 ცათ მისთვის თანამედროვე მეცნიერული სახე.
 „ჩემი დიალექტიკური მეთოდი, — ამბობს მარქ-
 სი, — თავის საფუძველში არა მარტო განსხვავ-
 დება ჰეგელის მეთოდისაგან, არამედ წარმოად-
 გენს მის პირდაპირ წინააღმდეგობას. ჰეგელისა-
 თვის აზროვნების პროცესი, რომელსაც იგი იდეის
 სახელწოდებით დამოუკიდებელ სუბიექტადაც კი

ხდის, არის დემიურგი (შემომქმედი) სინამდვილისა, რომელიც მის მხოლოდ გარეგან გამოვლინებას შეადგენს. ჩემთვის, პირიქით, იდეალური სხვა არაფერია, თუ არა მატერიალური, ადამიანის თავში გადატანილი და მასში გარდაქმნილი“ (საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი). ჰელგელის მთავარი ნაწარმოებები: „სულის ფენომენოლოგია“, 1807 წ., „ლოგიკის მეცნიერება“, 1812 — 1816 წ. წ., „ლექციები ფილოსოფიის ისტორიიდან“, 1833 — 1836 წ. წ., „ფილოსოფიურ მეცნიერებათა ენციკლოპედია“ („მცირე ლოგიკა“, „ბუნების ფილოსოფია“, „სულის ფილოსოფია“), 1817 წ., „სამართლის ფილოსოფია“, 1821 წ., „ისტორიის ფილოსოფია“, 1837 წ., „ესთეტიკა“, 1836 — 1838 წ. წ.

ჰელვეციუსი კლოდ-ადრიანე (1715 — 1771) — ფრანგი ფილოსოფოს-მატერიალისტი XVIII საუკ. ჰელვეციუსი გამოდიოდა ინგლისელი ფილოსოფოსის ლოკის მოძღვრებიდან იმის შესახებ, რომ ადამიანის იდეებსა და წარმოდგენებს თავის წყაროდ აქვთ გრძნობადი ცდა. ანვითარებდა რა მეცნიერების მატერიალისტურ თეორიას, ჰელვეციუსი მიზნად ისახავდა ეს არსებითად მატერიალისტური პრინციპი გამოეყენებია, უმთავრესად, საზოგადოებრივი ცხოვრების ახსნისათვის. იგი სთვლიდა, რომ ადამიანი მისი გარემომცველი წრის პროდუქტია და რომ ადამიანის ხასიათი არ წარმოადგენს რაიმე თანმოძილს, არამედ იგი განისაზღვრება

ცდით, გარეგანი წრით. ეს იყო ჰელვეციუსის სა-
 ზოგადოებრივი მოძღვრების მატერიალისტური
 გამოსავალი 'ჭუნქტი. მაგრამ შეიძლება იგი ამტკი-
 ცებდა, რომ გარემო იქმნება საზოგადოებაში არ-
 სებულ კანონმდებლობით. კანონმდებლობა კი
 განისაზღვრება საზოგადოებაში გაბატონებული
 იდეებით. ადამიანთა საზოგადოების ასეთი ახსნა,
 რომლის საბოლოო დასკვნა იყო: „შეხედულებას-
 ნი განაგებენ სამყაროს“, არაა მატერიალისტური.
 საზოგადოებრივ მოძღვრებაში ჰელვეციუსი საბო-
 ლოო ანგარიშით იდეალისმის პოზიციებზე იდგა.
 ჰელვეციუსის შეხედულებას იმის შესახებ, რომ
 ადამიანის ხასიათის შექმნაზე გადაამწყვეტე ზეგავ-
 ლენას ახდენს გარემო, პოლიტიკური დაწესებულე-
 ბანი, დიდი რევოლუციური მნიშვნელობა ჰქონდა.
 „თუ ადამიანის ხასიათი გარემოებით იქმნება, მა-
 შინ საჭიროა, მაშასადამე, გარემოებანი ადამი-
 ანური გავხადოთ“ (მ არ ქ ს ი). აქედან გამომდინა-
 რეობდა მოთხოვნა ფეოდალურ ურთიერთობათა
 შეცვლის აუცილებლობის შესახებ. მარქსი მიგვი-
 თითებს, რომ ჰელვეციუსის ამ შეხედულებებმა
 დიდი გავლენა მოახდინეს XIX საუკ. დასაწყისის
 უტოპიურ სოციალისმზე. ჰელვეციუსის მთავარი
 თხზულებები: „გონების შესახებ“, 1858 წ. და
 „ადამიანის შესახებ“, 1873 წ., თარგმნილია რუ-
 სულ ენაზე.

ჰელმჰოლცი ჰერმან (1821 — 1894) — გამომჩენილი გერმანელი ფიზიკოსი და ფიზიოლოგი. წიგნში „ძალის მუდმივობის შესახებ“ (1847 წ.) ჩამოაყალიბა ენერჯიის მუდმივობის კანონი, აღმოჩენილი მანერის მიერ 1842 წელს. ჰელმჰოლცის ფილოსოფიური რწმენანი არათანმიმდევრულია: იგი მერყეობს მატერიალიზმსა და კანტიანობას შორის. აკრიტიკებდა რა კანტს მისი იდეალიზმისა და სუბიექტივიზმისათვის, ჰელმჰოლცი უარჰყოფდა ნივთების თავისთავად შეცნობის შესაძლებლობას და ჩვენს შეგრობებებს სთვლიდა ნიშნებად, სიმბოლოებად და არა ნივთების გამოხატულებად. ენჯელსი და ლენინი მკვეთრად აკრიტიკებდნენ ჰელმჰოლცის ფილოსოფიურ შეცდომებს.

ჰერაკლიტე ეთესიდან (დაახლოებით 544 — 484 ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) — ძველი ბერძენი ფილოსოფოს-მატერიალისტი და დიალექტიკოსი. მისი თხზულებების იმ ნაწყვეტებში, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწიეს, მოცემულია „დიალექტიკური მატერიალიზმის საწყისების ძალიან კარგი გადმოცემა“ (ლენინი). ჰერაკლიტე გვასწავლიდა, რომ „სამყარო, ერთიანი ყოველივესაგან, შექმნილი არ არის არცერთი ღმერთისაგან და არცერთი ადამიანისაგან, არამედ იყო, არის და იქნება მარად ცოცხალი ცეცხლი, რომელიც კანონზომიერად ინთება და კანონზომიერად ჰქრება“. ჰერაკლიტეს მიხედვით, ყველა ნივთის სა-

ფუძვლებში იმყოფება პირველნივეთიერება — ცეცხლი. „ყოველივე მიმდინარეობს, ყოველივე იცვლება“, „არ შეიძლება არაფერ შესვლა მდინარის ერთსა და იმავე დინებაში“. განვითარება სწარმოებს დაპირისპირებული საწყისების ბრძოლის გზით. ნივთთა ყველა ცვლილება ექვემდებარება უსასტიკეს კანონზომიერებას, რომელსაც ჰერაკლიტე უწოდებდა ლოგოსს, რაც ნიშნავს — ჭონებას, კანონს. ლოგოსი ახასიათებს თვით მატერიალურ სუბსტანციას — ცეცხლს; იგი წარმოადგენს, ჰერაკლიტეს მიხედვით, თვით ბუნების კანონს.

ჰილოზოიზმი (ბერძნულად „ჰილე“ — მატერია და „ზოე“ — სიცოცხლე) — მოძღვრება, რომლის მიხედვით სიცოცხლე და, მაშასადამე, გრძნობიერება ახასიათებს ყველა ნივთებს ბუნებაში. ჰილოზოისტები იყვნენ პირველი ბერძენი მატერიალისტები, ზოგიერთი ფრანგი მატერიალისტი (რობინე) და სხვ. ეს მოძღვრება არასწორი, ვინაიდან შეგრობება და აზროვნება მხოლოდ მაღალგანვითარებული მატერიის თვისებებს წარმოადგენენ.

ჰოლბახი პოლ-ანრი (1723 — 1789) — ფრანგი ფილოსოფოს-მატერიალისტი, XVIII საუკ. რევოლუციური ბურჟუაზიის უდიდესი იდეოლოგი. ჰოლბახი აღიარებდა, რომ მატერია არსებობს ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად, ის სთვლიდა, რომ იგი მარადიული და შეუქმნადია. მატერიას იგი სთვლიდა ატომებისაგან შედგენი-

ლად. მატერიას ახასიათებს შინაგანი მოძრაობა, რომელიც ნაწილაკების მექანიკურ მოძრაობათა და შეჯახებათა შედეგად წარმოიშვეება. ჰოლბახი აღიარებდა მხოლოდ მექანიკურ მოძრაობას, უარჰყოფდა რა თვითნებურ მოძრაობას. სულს, ცნობიერებას იგი სთვლიდა განსაკუთრებული სახით ორგანიზებული მატერიის გამოვლინებად. ჰოლბახი ათეისტი იყო. რელიგიას იგი ადამიანის უმეცრეებისა და ჩამორჩენილობის შედეგად სთვლიდა. ადამიანთა საზოგადოებისადმი მიძღვნილ თავის თხზულებებში ჰოლბახი ანვითარებდა იდეას, რომ ადამიანი ხელმძღვანელობს ინტერესით. ადამიანის ინტერესების მიმართულებას განსაზღვრავს გარემო. გარემოს ჰქმნის კანონმდებლობა. კანონმდებელი კი ხელმძღვანელობს შეხედულებებით. ამრიგად, ჰოლბახი მიიდიოდა იდეალისტურ დასკვნამდე იმის შესახებ, რომ „შეხედულებანი განაგებენ სამყაროს“. აღიარებდა რა ფეოდალური წყობილების მოსპობის აუცილებლობას, ჰოლბახი აყენებდა იმ „ბუნებრივი წყობილებისადმი“ დაბრუნების იდეას, რომელიც საქმით კაპიტალისტური წყობილება აღმოჩნდა. ჰოლბახის მთავარი შრომები: „ბუნების სისტემა“, 1770 წ., „სოციალური სისტემა“, 1773 წ., „ბუნებრივი პოლიტიკა“, 1773 წ., „ქრისტიანობის მხილება“, 1761 წ., „სადი აზრი“, 1772 წ.

ჰუმანიზმი (ლათინური სიტყვიდან „ჰუმანი-ტუს“ — ადამიანურად) — წარმოიშვა XIV—XVI საუკ. როგორც მსოფლიმხედველობა ამომავალი ბურჟუაზიისა, რომელიც იბრძოდა ფეოდალიზმისა და ეკლესიის ბორკილებისაგან ადამიანის პიროვნებისა და მეცნიერების განთავისუფლებისათვის, ადამიანისა და მისი გონებისადმი რწმენისათვის. ადრინდელი ბურჟუაზიული ჰუმანიზმის გამომჩენილი წარმომადგენლები იყვნენ იტალიაში პეტროარკა, ბოკაჩიო და სხვ., გერმანიაში — ერაზმ როტერდამელი და სხვ. ბურჟუაზიულმა ჰუმანიზმმა თავის აყვავებას მიაღწია XVIII საუკუნეში, განათლების ეპოქაში. დაეპატრონა რა ძალაუფლებას, ბურჟუაზიამ უარი სთქვა ჰუმანიტარული იდეებზე და იწყო თავისუფალი აზრის ყოველგვარი გამოვლინების დათრგუნვა. კაპიტალისტური წყობილების პირობებში შეუძლებელია ნამდვილი ჰუმანიზმის არსებობა. „...ნამდვილად საერითო-საკაცობრიო, პროლეტარული ჰუმანიზმი მარქსის — ლენინის — სტალინის ჰუმანიზმია, რომლის მიზანია ყველა რასისა და ერის მშრომელი ხალხის სრული განთავისუფლება კაპიტალის რკინის ბრჭყალებისაგან“ (გორკი). ეს ნამდვილად სოციალისტური ჰუმანიზმი მხოლოდ სსრ კავშირში არსებობს.

პ/მგ. რედაქტორები:

ი. თაყაიძე

ა. ჭუთელია

მთარგმნელი **პ. ბ. იაშვილი**

კორექტორები: **კ. ვარდოსანიძე, თ. სახურია.**

უე (უა) № 735

გადაეცა წარმოებას 9/VII—40 წ.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 17/VII—40 წ.

შეკვეთის (Заказ) № 719

ქაღალდი 62×94

ტირაჟი (Тираж) 10.000

სასტამბო ფორმათა რაოდენობა 20

ლ. პ. ბერიას სახელობის პოლიგრაფიული კომბინატი

„კომუნისტი“, თბილისი, ლენინის ქ. № 28

Полиграфкомбинат „Комунисти“, им. Л. П. Берия

Тбилиси, ул. Ленина № 28

1

a 816